Erdélyi Toll

• IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT •

• Megjelenik negyedévente Székelyudvarhelyen •

• IV. évfolyam • 2012 • 3. szám •

T A R T A L O M

ÍRÓK A SZÜLŐFÖLDRŐL

Bertha Zoltán: Transzilván „lélekmentők” 3

Bölöni Domokos: Szélrózsa kankalin (V.) 23

IRODALOMTÖRTÉNET

Pomogáts Béla: A transzilvánista ideológia 26

Bertha Zoltán: „Szelíd fényű glória”. Páskándi Géza Dsida Jenőről 60

125 ÉVE SZÜLETETT ÁPRILY LAJOS

Józsa Miklós: Áprily Lajos emléke Nagyenyeden 68

Málnási Ferenc: Két Áprily-vers elemzése 74

SAJTÓTÖRTÉNET

Beke Sándor: A Székely Útkereső levelezés és dokumentumok tükrében (II.) 84

ANYANYELVÜNK ÉPSÉGÉÉRT

Málnási Ferenc: Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében X. 109

MÚZSA ÉS LANT

Farkas Antal versei 112

Csávossy György: Nocturne (Ősz) 114

Kozma László versei 115

Ferenczi Enikő: Bese (III.) 119

Tar Károly versei 124

P. Buzogány Árpád: Idegenek között 126

Pálffy Tamás Szabolcs verse 128

Beke Sándor versei 129

Nagy József Levente versei 132

Tar Károly: Pánik (I.) 133

Albert-Lőrincz Márton versei 144

P. Buzogány Árpád versei 148

Bölöni Domokos: Harangkötél 149

Csatáné Bartha Irénke versei 151

Czirják Edit versei 155

Komán János versei 156

Hadnagy József versei 157

Kamenitzky Antal versei 159
Fülöp Kálmán versei 160
IRODALMI ANEKDOTÁK
Ráduly János irodalmi anekdotái 162
FILOZÓFIA
Balázs Sándor: Köznapi filozófia (V.) 168
HIT ÉS ÜZENET
Fülöp Kálmán: Áhítat 181
Baricz Lajos: Isten tenyerén 181
Málnási Ferenc: „Midőn egy szép virágot kezünkbe veszünk…” 182
Pázmány Péter: Isteni félelemért. A szeretetért 185
Bustya Dezső: Tűnődések (II.) 187
Beke Sándor: Ne ítéld meg! 189
KÖNYVEINK VILÁGA
Szekeres Lukács Sándor: Rovásírásos múltunk feltárása 190
ERDÉLYI TOLL — GYERMEKEKNEK
László László: Történeti mondák 193
Tar Károly gyermekversei 197
Kriza János: Aranyhajú Kálmán 199
Beke Sándor gyermekversei 205
Benedek Elek: Gyöngyvirág Palkó 207
Ráduly János gyermekversei 212
Csire Gabriella gyermekprózája 213
Bölöni Domokos: Förtelmetlen béka 216
Mészely József: Titokmondó virágok (II) 218
P. Buzogány Árpád: Szerencsés Máté 222

Erdélyi Toll
• Alapította: Beke Sándor • Alapítási év: 2009 •
✦ Kiadja az Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ✦
✦ Főszerkesztő: **BEKE SÁNDOR** ✦
✦ Szerkesztők: **BRAUCH MAGDA, CSIRE GABRIELLA** ✦
✦ Olvasószerkesztő: **P. BUZOGÁNY ÁRPÁD** ✦
✦ Grafikai kivitelezés: **Beke Sándor-Olivér** ✦ Gazdasági vezető: **Beke Klára** ✦
✦ Szerkesztőség: Székelyudvarhely, Tamási Áron utca 87. Tel./fax**:** 0266-212703 ✦
✦ Postacím: 535600 Odorheiu Secuiesc, c. p. 40, jud. Harghita, RO. ✦
✦ Honlap: www.erdelyigondolat.ro ✦ E-mail: egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu ✦
✦ Fényszedés: Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ✦ Nyomda: Erdélyi Gondolat ✦
✦ A folyóirat megrendelhető a szerkesztőség telefonszámán vagy e-mailen ✦
✦ Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 100 lej, külföldieknek egy évre: 22 EUR ✦
✦ Folyóiratunk megvásárolható az erdélyi könyvesboltokban ✦
✦ A címlap illusztrációját Péter Katalin készítette ✦ Borítóterv: Beke Sándor-Olivér ✦
✦ Revistă editată de Editura Erdélyi Gondolat din Odorheiu Secuiesc ✦
✦ ISSN 2066 — 8929 ✦

Bertha Zoltán

Transzilván „lélekmentők”

(Páskándi Géza esszéi modern erdélyi klasszikusokról)

I.
Benedek Elek, Kós Károly

Páskándi Géza kétségkívül a modernség, az abszurd (saját szóhasználatával: az abszurdoid) irodalom kiemelkedő magyar mestere volt. Sok műfajú életművének[1] egészét határozza meg az a különlegesen színes és eredeti stílusvilág, amely mindig izzó feszültségbe hozza a szemléletes, példázatos, akár szenzuálisan megragadható gondolati dimenziókat a végletekig elvonatkoztató, fogalmi absztrakciókkal operáló intellektuális éleslátás lényegkereső keménységével. Páskándi bravúros eszmefuttatásokkal dúsított esszéírásában, irodalomtörténeti tanulmányaiban ugyancsak megfigyelhető, hogy az izgalmasan felkavaró fejtegetések és elmélkedések nyelvileg, s így értelmileg is ismeretlen távlatokra képesek rávillantani, hogy az ismert valóságjelenségeket is vibrálóan metsző fénybe tudják helyezni. Elevenné frissülnek a felszíni meg a rejtett összefüggések, megvilágító perspektívában élednek meg az evidenciák is. Keverednek a tudósi, szakfilozófiai terminológiát mozgósító okfejtések és a finom stiláris invencióktól hemzsegő lírai-művészi vallomásfutamok, bölcselői gondolatkalandok. És mindig markáns történelmi, erkölcsi, humánontológiai vonzatú érték- és érdektartalmakra koncentrálva árad a szó: folyvást az emberi létminőség, az együttélés, a szabadság, a szellemi önérték, a társadalmi kiegyensúlyozottság lehetőségeit és módozatait firtatva — és az emberibb létezésmód esélyeinek igézetében. Ez a súlyosan, erőteljesen logikai veretű, az ész harcához minden racionális és spirituális eszköztartalékot felhasználó, ugyanakkor sajátos asszociatív rugalmassággal, szellemesen sziporkázó esszépróza azért is tömörödik gyakran katartikus lendületűvé, mert sohasem mond le az emberi megigazulás, vagy legalábbis józan önmegemelés bűvös kihívásainak elfogadásáról. Sem a keresésről és a felfedezésről, sem pedig a megtalálni vélt igazságokról. Mindezzel Páskándi kimondottan — azaz önjellemző módon — is kapcsolódik a magyar esszéírásnak ahhoz a hagyományához, amely gondolkodástörténeti kontextusban ezt a sok árnyalatú műfajt — szerinte — „afféle filozófia-pótló”, „-kiegészítő” szereppel ruházta fel, a vele járó küldetéstudattal; amely Adynál mintha a hitvitázó, disputairodalmi „protestáns hőskor” szellemének új megtestesülése lenne, s amelynek Németh László pedig „még sokáig fölülmúlhatatlan klasszikusává” vált. Amely — a „gondolati

publicisztikával" és a „versbeli filozofikummal" együtt — régebbről eredően úgyszólván „a szellem gerillaharcosaként", nyitott „szabadgondolkodásként" tölti be hivatását — a merev hivatalos intézményességen és rendszereken kívüli szemléletmódjával, a változó, helyi valóságokon edzett nézőpontjával, illetve a „legelszántabb metafizikát" is „érzékiesítő", „megszemélyesítő" „földközeliségével".

Páskándi irodalomtörténeti esszéi rendre az analógiák, a párhuzamok, a ráismertető megfigyelések, logizmák villanófényébe igyekeznek állítani azt is, ami élményszerű, meg azt is, ami lényegszerű tapasztalat — vagyis az élet és az életmagyarázat, a világ és a világértelmezés örökös kettősségére utalva részeltetni a gondolati kanyarok követőjét magának az életismeretre törő gondolkodásnak a gyönyörűségében. A huszadik század nagy magyar íróiról (Ady, Kosztolányi, Karinthy, József Attila, Radnóti, Csoóri Sándor, Szilágyi Domokos stb.) beszélő tanulmányok különösképpen törekszenek arra, hogy az egyes életművek interpretációjában az elemzően feltárt bölcseleti, művészi, világképi mélységek és magasságok végtelen vagy határtalan horizontjai úgy táguljanak, nyitódjanak, bontakozzanak elénk, hogy közben a szellemi fenomén morális magasrendűségének a jelentősége is méltóképpen kidomborodjék. Ezekből az írásokból nyújt reprezentatív válogatást a Pomázon a Kráter Műhely Egyesület kiadásában 2005-ben megjelent *Mesterek kortárs szemmel* című kötet, amelyet méltatva Mezey László Miklós lényeglátó kiemeléssel megállapítja, hogy Páskándi „körüljáró" esszéiben „a magyar folklór ködbe vesző kezdeteitől a kortárs költészet aktuális alkotásaiig minden mindennel összefügg", s hogy az a fő felismerés munkál bennük, miszerint „irodalmunk megannyi történeti, stiláris, motivikai ága-boga egymásba fonódik", az igazán jelentős alkotók életműve valamiképp „összeér", „egyik a másikból következik, évszázadok jeleseinek munkássága egymásba kapcsolható, egymásnak előzményei, folytatásai, reflexiói", s így mindőjük műve egymással is magyarázható, a sokféle „irodalomtörténeti, tárgytörténeti, esztétikai, stiláris és nem utolsó sorban magyarság-vállalási" összekapcsolódásaik révén; igazolódik, hogy „irodalmunk egésze organikus, eleven egység, amelyet bárhol kezdünk vizsgálni, folyton az egészre kell figyelni".[2] — És ilyen gazdag szövetű írások tehát a többi között Páskándinak azok a (nagy)esszéi is, amelyek Benedek Elekről, Kós Károlyról, Tamási Áronról vagy Dsida Jenőről szólnak. Mindőjük az erdélyiség, a népi és a nemzeti hagyományteljesség, az össznemzeti szemléletvilág és az egyetemes emberi, erkölcsi, művészi eszmélkedés nagy folyamataival, a modern európai vagy világtendenciákkal párbeszédet folytató, nemegyszer azokat meg is előlegező nyitottság olyan képviselője, akik szerepéről és jelentőségéről beszélni egyszerre múlt- és példaértelmezés, valamint követendő távlat és jövőorientáció.

*

A nagy erdélyiek sorában felidézett Benedek Elekről értekezve[3] Páskándi azt az érdekes jelenségformát taglalja, amely később a posztmodern teoretikusok meglátásai között is hangsúlyossá válik. Voltaképpen az „egyidejű egyidejűtlen-

ség”[4] (R. Koselleck) kategóriájával, fogalmával illethető szellemi-eszmei konstellációk különösségéről beszél, amikor számba veszi, hogy ki mindenkinek volt kortársa a nagy huszadik századi modernizmus vonulatába tartozók közül Benedek Elek — Bergsontól, Freudtól Einsteinig, Spenglerig és Husserltől Saussure-ig —, miközben ő tudatosan a múltba fordulva támaszt mintaadó erkölcsi eszményeket és követendő normákat, a kiemelkedő magyar történelmi személyiségek romantizáltan is autentikus alakjának, törekvéseinek megrajzolása révén. „Egy majdnem teljes térbeli egyidejűségben (két egymás mellett szorosan ülő emberként) a történelmi idő más és más távoli pontjain lehetünk (más az időérzetünk: az egyik éppen emlékezik, a másikat leköti a jelen látványa)” — írja Páskándi. Ennek az újabban (például a kortárs posztkoloniális kritikai diskurzusban is[5]) termékenyen kibontakozó, megengedő kontingenciára épülő irodalom- és kultúraszemléletnek vagy művelődéselméletnek az egyik kiváló példája lehet az, ahogyan Páskándi az „elkésettség”, a „vidékiség” stb. hamis (esetleges, sőt eddig bizonyos fokig uralkodó) vádja alól kimenti Benedek Eleket, aki mint „visszanéző” típus a múltban nagy kedvvel elidőzik és abból erőt merít. „A ’népszolgálat’ közismert fogalma az ő magatartásában igazán kitapinthatóvá válik. Kriza tájai felől jöve szolgálni a népet, többek között a saját szellemi kincseinek egybegyűjtésével, feldolgozásával is. Ébredjen rá — milyen szellemi javak birtokosa. És ezt lássák meg azok is, akik eleddig vakok voltak. A népi irodalom nagyjai majd mindezt lázítóbban mondják el, de mégis ő az egyik előfutáruk.” A „nagy magyarok életéről” szóló írásai, portréi egyszerre patinásak és kristálytiszták, mint „a hegyi patak”. A megszerettetés és nem az elidegenítés, a deheroizálás a céljuk. Morális mércék felállítása — az igazi pedagógia örök törekvésének jegyében. Az életrajzi személyiség-portrék is így — a természetes romantikus példakép-állítás vonásai mellett — helyes reflexeket kialakító „prédikációs-emlékbeszédes” jelleget nyernek. Így jelenik meg Mikes hűsége a fejedelemhez, Kőrösi Csoma hűsége az őshaza megkeresésének gondolatához, Wesselényi hűsége saját őszinteségéhez, Széchenyi hűsége a Magyarország felvirágoztatásának tervéhez. „Változatok a hűségre” — összegzi Páskándi, rámutatva ugyanakkor, hogy a példázatosan nemes erények, az „ajánlatos tulajdonságok” (akarat, következetesség, szolgálat, szívósság, szorgalom, céltudatosság, becsület, szigor, szülői, gyermeki, baráti, testvéri szeretet) milyen emésztő dilemmák és gyötrelmek közepette érvényesülnek. „Kölcsey testi gyarlósága *ellenére* valósítja meg önmagát, Csoma szegénysége *ellenére*, Mikes nosztalgiája *ellenére* stb.” Pontosan egybehangzik ez azzal, amit később Csoóri Sándor definiál egyik számvető-programadó esszéjében: „Magyar az, akinek napi gondot okoz a magyarsága. Még végletesebben fogalmazva: magyar az, aki az érdekei ellen is magyar akar maradni! — A kérdés tehát nem faji, ahogyan sokan értelmezni szokták és szeretik, hanem filozófiai és erkölcsi.”[6]

*

A Kós Károly születési centenáriumán megjelent tisztelgő, egyszersmind megvilágító erejű, egyúttal valamiféle önjellemzésként, ars poeticaként is olvas-

ható tanulmány (*A Mindenevő Szellem*)[7] természetszerűleg emeli ki a Kós Károly-jelenség különleges, transzszilvánizmus- és általában kultúraalapító voltát, felrázó és megújító erejét, s az örök értékű emberi-közösségi kulturális tradíciókhoz kötődő és ragaszkodó gyökerességét. Archaikus mélyértelműség, ősiségnek és modernségnek a szintézisbe hozása, egyén és nemzeti kollektívum fizikai és szellemi-morális (vagyis gyakorlati és spirituális) méltóságának, tisztaságának a védelme, építő identitásőrzés és másokkal való testvéri összetartozástudat, s a mindezt káprázatos formai sokszínűségben megnyilvánító enciklopédikus tudásminőség: olyan megvalósított eszménye ez Kós Károlynak, amely szellemi mélyszerkezetében a legszervesebb rokonságban áll mindazzal, amit saját pályáján Páskándi is hordoz és felmutat. Mert csak felületesen lehet az író, az építész, az etnográfus, a nyomdász, a műtörténész, a grafikus, a szerszámkészítő, a gazda és közgazda, a politikus, a kultúra- és életszervező Kós Károly életművének stiláris karakterét úgy különböztetni meg a késő- vagy utómodern, a neoavantgarde, az abszurd experimentalizmus Páskándi-féle modelljétől, hogy ne döbbenjünk rá az éppen az eltérések nyomatékosította örök, bár mindenkori változásokkal áramló aktualitásban rejlő hasonló törekvésekre, sőt, mutatis mutandis, a polihisztorság, az „uomo universale" — vagyis a sokoldalúság, a sokműfajúság, az ezermesterség — képleteiben a lényegi azonosságokra is. Tökéletes összhangban állhat egymással egy a régiségbe merülő, s onnan inspirációkat és aspirációkat feltámasztó létszemlélet, a felfedezéssel és az invencióval újra- vagy újjáalkotott minőségegész, az a Kós Károly-i újjáélesztett komplexitás, amely a szakosodás, a tudatforma-szétágazás előtti funkcióösszetettség szerint orvossá, művésszé, prédikátorrá stb. egyszerre tette „a törzs varázslóját" — egy archaikus-félprimitív „éden" életteljességének, „zöld és arany Fájának" igényével —, s a tudás, a művészet, a vallás, vagyis a kultúra mindenségtávlataival elsősorban létérdekű, megmaradást és felemelkedést segítő, egzisztenciális horderejű cselekvésfolytonosságban áradt szét; és az a másfajta kifejezésmódban megnyilatkozó teremtésakarat, amely azonban szintén a létevidenciák metafizikai megkérdőjelezhetetlenségét, a transzcendentális értelemben is szavatolt emberi önazonosság, méltóság és nemzeti önállítás, építés-önépítés axiomatikus feltétlenségét hirdeti, a mindennemű pusztításösztönök, élettagadó gyilkos indulatok ellenében. A modernista és az abszurd spekuláció bármilyen szellemi szabadsága — ha az valóban hiteles és megszenvedett — sem állhat ellentétben a morális előfeltevések keresztényi alapú szentségével. „Tagadhatom a lét végső értelmét rogyásig, úgyszólván: magánügy — no, de egy pillangót megölni, megölésére biztatni vagy azt megengedni, pláné, ha kihalófélben lévő fajta: ez már a felelősség más fejezete"; „Épp abszurd voltunk kötelez, hogy mindig mindenben észrevegyük azt, ami képtelenség. Az abszurd épp a nemes logika tört cserepein sirat valamit, még ha nevetve is, vagy fél szemmel nevetve."[8]

A „szakbarbárság korában a szellem nagy üdítőjeként", pezsdítőjeként, „felsőfokú hivatásosságában" ható Kós Károly-i magatartást adys fogalommal „muszáj-herkulesi" sokoldalúságnak nevezi Páskándi, s a Reményikkel emblema-

tikussá vált „ahogy lehet” szituáció rajzával körvonalazza. A „magad uram, ha szolgád nincsen” szólásmondással markírozza azt az önmagára hagyatott elszántságot, amelyet a „Sancta Varietas, a Szent Változatosság nyugtalanítása, az önelégületlenség és a próbálkozások ereje” bűvöl magához. „Szellemi mindenevőként” aposztrofálva Kóst jelzi, hogy „a Mindenevő Szellemnek története van”, legalább a francia enciklopédisták óta. S kifejti, hogy a szellemi szabadság végtelensége a felelős gondolkodás körültekintésével párosul. Mert „a polihisztorban sem pusztán a nagy szellemi étvágy működik, s nem is csupán a benne viszonylag egyenletesen elosztott hajlam, képesség egyidejű megléte, hanem korának veszélyes ráutaltsága is”. Mert az erdélyi fejedelmek, Bethlen Gábor és a többi legjobbak is: Mohács után is „még mindig az *egészre*, a teljes hazára gondolva cselekedtek. Olyan ez, mint midőn szorultságból kisebb házba költöztünk, de gesztusaink még szélesek”. S a „fő történelmi dallam végül is azonos vagy nagyon hasonló lesz. Maga a megmaradás.”

Ez pedig a befelé és a kifelé tekintés egyidejű nyitottságával biztosítható, már ami rajtunk múlik: „Provincia és Nagyvilág” együtt-látásával. Hiszen „a ’provincia’ a megmaradás egyik esélye, mint némely halnak a holtág vagy öböl”. Gyakori eszmefuttatása irányul Páskándinak afelé a tézis felé, hogy az anyanyelvi öntudat, a vallási tudat, a történelmi eredettudat milyen szinonimikus vagy szinekdochészerű módon, de mindig organikusan szövődik egymásba. S hogy ezzel a minden irányba tekintő önelemzéssel és a toleranciával nemcsak az „etnikai együttélés”, az „egyidejű többnyelvhasználat”, s nem is csak a „vallások koegzisztenciája” érhető el, hanem: „az egyetemesség és a ’vidékiség’ (’tájjelleg’) szimultán kifejeződése” is. Merthogy a türelmességnek nem kegyszerűnek, hanem elvinek kell lennie, hogy „az együttélés nemcsak adott-kapott-változó történelmi helyzetet, esetleges kölcsönt, segítséget, pillanatnyi kiegészülést, hanem határozott, és állandó vagy tartós egymásrautaltságot is” jelentsen; „Más szóval a gyökeres egyenlőség autentikus formáját. Csak azok lehetnek egyenlők, akik átérzik és nyíltan elismerik egymásra szorult mivoltukat. Bármilyen más egyenlőségforma képmutatáshoz vinne.” Az erdélyi szellem óriásai (az Apáczai- és Bölöni Farkas-félék hosszú sorába tartozók) európai tájékozottságukkal valami „kintről befelé történő szellemáramlást” biztosítanak. A látókör további része a szomszédság, a kistáji, a regionális szféra. S mindezt kiegészíti az a fajta „befelétekintés”, a Krizák és Orbán Balázsok örök időszerűsége, amely tökéletesen elhibázottá teszi és hatálytalanítja a provincializmus meg-megújuló, divatos vádját. Mert — ahogyan Kós Károlyra vonatkoztatva is — Páskándi megint és megint leszögezi: kozmikus értelemben is a világ, a mindenség „vidékekből” áll; „Földünk is csupán provincia (és provinciális) az egyetemesnek mondott törvények uralma alatt. Nyelveink holmi diaszpórák a végtelenségnek keresztelt tér és idő hangjai közepette. Pánprovincializmusban élünk. Láthatjuk naponta.” A „befelé-tekintés” és a „kifelé-nézés” pedig egyidejű folyamat — történelmi bizonyítékok szerint is. A magyarság megmaradásának (többek között tehát a tran-

szilvánizmusban is benne foglalt) szükségképpenisége így logikai, ontológiai, metafizikai és históriai őselvek, ősigazságok alapján is igazolható létevidencia — minden fenyegetettséggel szemben, s minden ellenkező indulat megokoltságát cáfolva.

Kós Károly is az a fajta építő polihisztor politikus volt Páskándi látószögében, aki a létezés lényegszerűségeire a maga szokatlan „soktudományú" és „komparatív" szellemisége (mint egyben üldözöttsége) folytán olyan történelmi táj kérdéseire is válaszokat tudott adni, ahol „sok vallás, nyelv, ízlés és sok szokás osztozott a koponyákon és a lelkeken"; „ahol ezerféle külső és belső szemügyrevétel kényszere uralkodott már annyiszor". S aki fölismerte: „bármiféle-fajta kisebbség önálló, de rugalmasan tájékozódó szellemiség, politikai-gazdasági-nyelvi-kulturális-vallási és etnikai érdekvédelem nélkül még a legkisebb jól szervezett minoritásnál is kevesebb, s inkább lemorzsolódik. Eleinte ugyan összetartja a közös emlékek szinte *tehetetlenségi ereje*, de magára hagyatva (méltó vezetés nélkül) majd a diaszpóránál is jobban szóródik szerte. Táplált történelmi tudat nélkül elnyeli a hosszú idő, vagy a tizedelő rövidebb, s az idő nevében fellépő, szólaló többség képviselete." A „haladást is ismerő" összetartozástudat, a hagyományápolás „kiválasztottja" vagy egyszerűen csak „alkalmasa" Kós, akinek vésőjét, tollát valaki vezeti — „ők fogják a ceruzát", vagyis az ősök és az apák régvolt nemzedékei —; „amiként a Szentlélek sejtelmesen zizegtette a Biblia *éppen ott* kinyíló lapjait, aholis a Boldog megtalálta a várva-várt idézetet — valahogy így történik?" Így lesz maholnap minden pszichológia kisebbség-pszichológia, s a stílus is kisebbségi stílus, mert „a kisebbség érzékenyebb, változékonyabb, mindenre figyelő"; „történelmi lakmusz". És maga „Próteusz is abszolút kisebbség volt a mitológiában. Egyetlen istenség, aki *bármilyen*, még többségi alakot is ölthetett". Kós Károly a kisebbségiségben is az állandóságot reprezentálja, demonstrálja: hogy „a káoszba taszított ember is meglelheti a maga archimédeszi pontját". A küzdelem és a teljesigényűség hívásának eleget téve. Hiszen „a kicsiny és *kevésevő* még reménykedhet: ha ma nem, holnap bizonyosan rátalál valamelyik kedves táplálékára. De ha a nagy, a '*mindenevő*' nem talál semmit, akkor ő *nem néhány* táplálékot, de a *mindent* veszítette el. S akkor e világnak — lehet — nincs is tápláléka. Kós Károly műve megmenekült e szörnyű — e legszörnyűbb — haláltól."

*

E fenti tanulmány mellett egy sok új szemponttal kibővülő másik munka is foglalkozik Kós Károllyal (*A „muszáj-herkulesség" nagy változás és veszély korában — Néhány általános gondolat Kós Károlyék szerepéről*, 1983–1994).[9] Kós Károly klasszikus példája, hősies jelképe lehet a hagyományos erdélyi értelmiségi létforma — az Apáczaik, a Bolyaiak, a Bodor Péterek és a többiek megtestesítette „egyetemes ember" — különleges sajátosságának: a sokoldalúságra támaszkodó, a sokféle tevékenységre építő nem „szakbarbár" polihisztori, ezermesteri magatartás, a

reneszánsz-humanista típusú alkat és mentalitás megvalósulásának. Annak a fajta értékösszesítő szellemiségnek és gyakorlatiasságnak, látás- és viselkedésmódnak, amely a „magad uram, ha szolgád nincsen” jellegű felfogás érvényesítéseképpen az emberi önmagára utaltságból és hagyatkozásból — a kellő öntudat és önérzet szerény, de határozott meglétének segítségével — szükségképpen kovácsol erényt és erkölcsiséget. Nem kis részben táplálkozik ez a beállítottság a „társadalomérzékeny”, a társadalmi szükségességgel azonosuló, a népszolgálatba ágyazódó, demokratikus és decentralizáló erdélyi protestáns tradíciókból: hogy „a reformátorok egyidejűleg a szellem 'mindenesei' is” voltak: „tanárok, tanítók, nyomdászok, hitvitázók, prédikátorok, írók, költők, műfordítók, tudósok, egyházi méltóságok és nem utolsósorban tevékeny alakítói a politikának”. A szellemi alapítói munka, a fundamentumok lerakása pedig eleve és kiváltképpen sokoldalúságot tételez fel, mert „sok a feladat — s nincs mindenre ember”. A vállalás, a vállalkozás minőségét a humán értéklátás és a munkálkodási ösztön megannyi vetületében mutatja fel Páskándi, s gyökereit vagy párhuzamait például a természeti, az ősközösségi ember bizonyos cselekvésmozzanataiban is tetten éri. Egy ehetetlen kókuszdiónak valami díszes tárggyá való kifaragása az értékfelismerő készség lenyomata és alapja lehet, egyféle érték másfélével való helyettesítésének a kezdete, a valahogyan mindent megmunkáló, megnemesítő vagy csupán felhasználó értékteremtés (és „érték-korrekció”) archaikus kiindulása. A használati, funkcionális, esztétikai és egyéb értékfélék egymáshoz való szoros viszonyulásának kialakítása, az eszes homo faber semmit veszni nem hagyó, önellátó, szerves és mindig valamilyen értékben — egyszerre értéksűrítő és értékdifferenciáló szemléletformákban — gondolkodó hajlamának megjelenése: egyszersmind megállíthatatlanul szétgyűrűző történeti folyamatosság eredete — antropologikum és históriai jelentőségű megmaradás-, teremtésvágy együttesében. (Látható: a sokoldalú ember története messzire nyúlik vissza, „a határozottabb munkamegosztáson túli /előtti/ időkbe, a sokirányú veszély koraiba, amikor nem minden veszélyre akadt »specialista«”.) Cselekvő realizmus ez Kós Károly esetében is, ahogyan Páskándi summázza-definiálja. És ez a reális belátásokon és körültekintésen nyugvó személyes elszánás és példamutató cselekvőkészség egyúttal az egész erdélyi magyar közösség számára is irányjelzővé válhatott. Mintaadó, kollektív modellteremtő erővé, amely eredményes tudott lenni a trianoni katasztrófa áldozatául esett erdélyi magyarság szétomlásának, széthullásának a feltartóztatásában. Amely hosszú távra terelte mederbe az élniakarás energiáit, s a változások és a fenyegetések korában a veszélytudat és a jövőteremtés feszültségében alkotott örök érvényű programokat. (A helyzettől függően kidolgozott távlatos munkaprogramot jelentve, „amelyben a tájékozódó várakozás rövid szakasza után kijelölik a feladatokat”.)

De jellemző, ahogyan Páskándi az ezt megelőző, ezzel ellentétes magatartásmódnak is a mélyére néz: azoknak az első zsibbasztó-bénító — úgymond „szellemi hibernációba” kényszerítő — érzelmi reakcióknak, amelyek a döbbene-

tes (hihetetlen, és az azt megélők által alig is hitt) országvesztést közvetlenül kísérték. Egy etológiai párhuzammal, a tanatózis fogalmával írja ezt körül: „Ha a periklizmus (veszély és veszélyeztetettség tana) felől nézzük: tulajdonképpen több ez, más ez mint hibernáció, sokkal inkább tanatózis, vagyis 'tettetett halál'. Amit az állatoknál megfigyelhetünk a nagy veszély, a veszélyes változás idején — az többé-kevésbé az emberekre, az emberi kultúrákra is jellemző. Bizonyos állatoknál megfigyelhető, hogy amikor már a nagyoktól nem tudnak elfutni, megvívni vele pedig nem akarnak, hisz semmi esélyük nincs — halottnak teszik magukat. Az etológiából, állati viselkedéstanból nyugodtan kölcsönkérhetjük tehát a tanatózis fogalmát, alkalmazván a szellemi jelenségekre is." És tovább is boncolgatja e jelenség indítékait, körülményeit, értelmét: hogy a rémületen, az önbénító tehetetlenségen túl üzenet ez az ellenség számára — éspedig a tétlenségről, a veszélytelenségről, azért, hogy az a halottnak látszót hagyja életben. Az ellenség veszélyérzetének az elaltatását is célozza ez — s azonkívül a merevség ijesztő, zárt, kiismerhetetlen. Radikális önvédelmi taktika tehát, s a kisebbségpszichológiában mindig is megfigyelhető a túlerővel, a többséggel szemben — Páskándi szerint; s a kábult hallgatás egyben várakozás is.

Mégis, a valódi reményeket keltő stratégia a kisebbségi nemzet egységét, részint a tradicionális patriarchális viszonyokra (az úri nemesség szegények iránti felelősségérzetére) épülő egységpolitikát is szorgalmazó érdekérvényesítés, az érdekképviseleti elkötelezettség, az állami lojalitás melletti autonómiakövetelés, a sorsvállaló és helyzettudatos önépítés-önszervezés, az értéktanúsító életberendezkedés, a másik népet megbecsülő egyetemes emberségparancs szerinti egyenlőség-, szabadság- és testvériségeszme ébrentartása, egyáltalán: az életigényt megalapozó, serkentő és kinyilvánító, dinamikus, energikus élet- és intézményszervező aktivitás lehetett. Például a kultúrateremtő és -terjesztő hivatásmorál jegyében, amelyben az alsóbb néposztályokat munkaerőként alkalmazó, de ugyanakkor nemzettársként elfogadó, Széchenyi-típusú arisztokrácia is tevékenyen osztozik — a szolidaritás és a hagyományőrző modernizálás terve szerint; vagy a népek közötti értékalapú és kölcsönös barátság eszményi szellemében, amely kizár mindenféle erőszakos beolvasztásra való törekvést. És ez olyan körülmények között, amikor viszont — Páskándi szavaival — „maradt az elnyomás, a *numerus clausus*, a beolvasztási kísérletek, a kompakt, egy tömbben létezésből a diaszpórába-taszítás, a statisztikai manipuláció a lakosság arány-számával és a többi". A hajdani, 1918-as — a teljes politikai jogegyenlőségről, érdekvédelemről, a szabad anyanyelv- és vallásgyakorlásról, a teljes szólás- és lelkiismereti szabadságról szónokoló — gyulafehérvári ígéretek megcsúfolásaképpen (amely proklamációkat egy idő után az erdélyi vezetők talán nem emlegették elég sokat). Mindenesetre Kós Károlyék „messzire ható", „muszáj-herkulesi" nagy munkát végeztek, „a legnagyobbat cselekedték": „lélekmentők" voltak. (Nem „kiválasztottak", akiket segít az Isten, csak magukon segítő „alkalmasak".) Az „erdélyi cselekvő realizmus" talaján állva gátat tudtak vetni a felmorzsoló „tömeges

asszimilációnak, a népirtásnak, a revans látványosabb és gyakoribb formáinak, a nyelv-, kultúra- és hagyományirtásnak”. — „Hogy a magyarság öntudata épen maradt meg a két világháború között, abban Kósék pártjainak, egyesületeinek és a Helikonnak perdöntő szerepük volt” — szögezi le Páskándi egy másik, az *Erdélyi Helikon*ról (mint folyóiratról) szóló tanulmányában (*Erdélyi Helikon — Egység és folytonosság*, 1988)[10] megállapítva, hogy az „valamiféle Helikon hegye” volt, „történelmi felülnézetet” biztosított, „rálátást önmagunkra”, s mindenképpen a „nem-megosztást, a magas értékkiválasztást: a magyarság, mint etnikum és szellem egységét és folytonosságát” képviselve. „Kulturális fluidumot” áramoltatva.

Mindezt elsősorban a transzszilvánista koncepció két alappillérére támaszkodva: az önállóság és a tolerancia eszméire és gyakorlatára. Az önállóság a speciális erdélyiséget és az eredendő magyarságot egyszerre jelenti. Az erdélyiséget, amely a kisebbségi magyarság és szászság mellett sajátossá és bizonyos mértékig szintén kisebbségszerűvé (mert a nélküle zajló központi — ókirálysági, bukaresti — államadminisztrációnak szintén alárendeltté) teszi a maga kulturáltságának, fejlettebb civilizáltságának tudatában lévő erdélyi románságot is — nos, ezt az összehasonító transzilván karakterisztikumot mindazonáltal helytelen lenne valami „szeparatizmusként” érteni: „mintha Kósék tagadnák a magyar kultúra, szellemiség lényegében egységes voltát”; „mintha elfelejtenék, hogy az erdélyi magyar az egyetemes magyar kultúrához tartozik”. (Páskándi szerint leginkább Kós Károly írásművészete árulkodik arról — s itt elsősorban a Szent István-regényére, *Az országépítő*re hivatkozik —, hogy mennyire anyakultúrában gondolkodik, „mennyire nem kívánják és nem akarják leválasztani — valamiféle provinciális kultúraként — az erdélyit az egész magyar szellemiségről”.) Az önállóság „valójában e kultúra táji-történelmi couleur locale-jára vonatkozik”, és „arra, hogy az *együttélés* bizonyos — pozitív! — helyi színeket, sajátos többletet ad hozzá”; mert „Erdély valóban tájegység is”, „sajátos történelmi tapasztalat” (a Bethlen Gábor-i „ahogy lehet” manőverezést is beleértve). „Az erdélyiség mint önállóság gondolata tehát annál inkább helyes és reális, szükséges és hasznos volt, amennyiben ellensúlyozta az ’oszd meg és uralkodj’ általános államelvét, a másféle, reális vagy szintén reális megosztottságokat hangsúlyozta, hogy ezáltal a humanistább körök segítségét, szövetségét elnyerje. Kóséknak abszolút módon igazuk volt, amikor nem azt hangsúlyozták, ami elválaszt, hanem azt, ami összefog. *Ez volt az egyetlen helyes és emberi megoldás.*”

A jótékony, „gyümölcsöző” kölcsönhatások pedig türelemre, toleranciára nevelnek. De ez sem olyan egyszerű képlet, a működése sem törvényszerűen viszonos. Mert az őszinte közeledésre — mint „szükséges jóra” — elsősorban a vesztesnek, a gyengébbnek van szüksége, így a viszony egyenrangúsága és kölcsönössége korántsem közvetlen evidencia. (A transzilvánizmus nem alaptalanul tekinthető „a vesztesek ideológiájának”, a várakozás és az áthidalás, a közvetítés kísérleti eszmei módozatának.) „A tolerancia mindig az erősebb türelmességét

jelenti a gyengébbel, a nagyobbét a kisebbel szemben. A szülő szokott türelmes lenni gyermekével. A türelem gyakorlója egyben a hatalom gyakorlója is. Másrészt: egy dolog a méltányos belátáson alapuló tolerancia, amely elismeri: nincs joga türelmetlennek lenni, és megint más a kegyszerű vagy annak feltüntetett türelmesség. Ez utóbbi ugyanis megalázza a türelmet élvező jogait, emberi méltóságát. Másfelől: igen sokszor a többségi tolerancia semmi más, mint a manipuláció eszköze. Mögötte a hódító részéről annak belátása rejlik, hogy a nemzetiségek beolvasztása könnyebben és békésebben ment a türelmes, mint a türelmetlen módszerekkel." Tehát „a politikai-vallási-nyelvi, kulturális türelmesség különben is igen ravasz dolog, még ha élne is vele a román hatalom"; „már híres államférfiak, politika-tudósok régebben megmondották: türelmesnek lenni annyit jelent, mintha kijelentenénk: ha akarnánk, lehetnénk türelmetlenek is". És itt csúszik Kósék politikai elképzeléseibe (a sorsközösséget egyszersmind viszonzott érzelem- és értelemközösségnek tételező koncepcióba) nemegyszer naivság Páskándi szerint, aki viszont lucidus fejtegetésekkel bontja ki például a barátság természetrajzát is, szociálpszichológiai kategóriákat alkalmazva. Azt analizálva, hogy hányféle típusú lehet az emberek és közösségek közötti kapcsolattartás — a tartózkodástól a közeledésen át a barátságig, nem beszélve az ellenségeskedéstől induló hosszadalmas kiengesztelődésig tartó folyamatról —, s hogy a képmutató barátkozás miféle torz megnyilatkozásokkal fedheti el sokszor a valódi érzelmeket. (Államférfiak hivatalos ceremóniákon például gyakran úgy viselkednek egymással, „mint az a férj, aki jó barátját mindenáron meg akarja kedveltetni nejével. Ám azt veszi észre, hogy felesége egyre jobban utálja a férje barátját, hiszen: minél görcsösebben kívánja összehozni őket, a nő egyre inkább arra gondol: 'mekkora erőfeszítést képes tenni ezért a barátságért, az én szerelmem megőrzéséért bezzeg távolról sem tett ennyit; bizonyosan közös titkaik vannak még előttem is, hogy ennyire összetartanak'. Valahogy így járhat ez az államférfi, ez esetben saját népe lesz a nej.") A valódi összetartozást döntően érték, érdek és érdemesség határozza meg. Ellenségességből, „gyűlölködésből épp úgy nem lehet, vagy nem sokáig lehet megélni, mint ahogy a végletesen altruista szeretetből sem". Ezért is annyira valószerű és hitelesen igaz a már a *Kiáltó Szó*ban megfogalmazott egészséges hagyományvédelem és a józan, mértéktartó közeledés elve, mert ez a szellemiség még nem vett részt semmiféle hamis „bűntudat-kurzusban", amely a patriotizmust, „a nemzeti öntudatot, méltóságérzetet és a nemzetköziség elvét antinóm fogalompárnak értelmezi", és az őszinte jóindulatot kevesli, sőt szembeállítja a megkövetelt (de, mint láttuk, hazug és hipokrita) „barátsággal". (A közeledést amúgy sem lehet kötelezni, erőszakolni; „ha nem közeledem, ennek nem pusztán az az oka, hogy saját hagyományaim vannak, hanem az is: neki is saját hagyományai vannak".) A bármiféle alakoskodástól mentes baráti vonzalom pozitív értéktartománya kizárja az ellenségesség negatívumait (a „valakinek a barátja" valódi erkölcsi birtokviszonya a „valakinek az ellensége" pusztán nyelvtani „ál-birtokviszonyát"), s leleplezi

a rejtett ellenségességet is, a dogmatizmust, a végletesen szétválasztó kizárólagosságot, a türelmetlenséget. (Harmonikus, igazi elvi barátság „csupán egyenrangúak között lehetséges”; „igazi barátság nem valósulhat anélkül, hogy ne emlékeztessük egymást állandóan az egymás iránti kötelességeinkre” — ha szükséges.) „Etikai jó és logikai igaz” mélyen, „strukturálisan” is találkozik, s történelmi gondolkodást formáló erőként is figyelembe kell venni. „A történelem ugyanis az emberi elvonatkoztató képesség, az absztrakciók történelme is”, mondja Páskándi, s nem mindegy, hogy az „antinómikus gondolkodás”, vagy a túlzásokat kerülő emberiesség alakítja. (Mert „a lélek által felkínált analógiákat komolyan kell vennünk”, történelmi, történelemformáló konzekvenciáival és lehetőségeivel együtt; „ha ugyanis a tudat a természet része, a természet pedig csakis magához hasonlókat szül — teremt —, úgy világos: a kép, amit a világról alkot tudatunk, lelkünk a természethez hasonló lesz”.)

Külön hangsúlyossá válik a kisebbségi áldozathozatal értelme — s erre megint egy biológiai-etológiai párhuzam világít rá: az autotómia, az öncsonkítás fogalma. A részből feladni valamennyit az egész megmentése érdekében: „életveszélyben a gyík a farkát, a rák a lábát odahagyja” — „ezzel *lemond a részről*, hogy mentse az egészet”. A történelemben ez a gyakorlat szakrális szertartássá is lényegülhet, mert végeredményben a szentebbnek tartott közösséget helyezi az egyén fölé. Az áldozat „etikai szinekdoché”, „a reprezentációs gondolkodás vívmánya”, és „a szimbólumokban rejlő humanizmust is kifejezi: nem kell az igazi értékeket feláldozni, lehet helyettesíteni”. „Így az áldozat etikai csere forma, ’megváltás’: a résszel megváltom az egészet.” A kisebbségi létstratégiákban ez alapvető szempont: a lényeg maradéktalan képviselete. (És az úgynevezett „legkisebb áldozat elve”, amely inkább gesztussá, szimbolikussá avatja — elsősorban a fogadó szemszögéből értékes — áldozathozatalt. Mert — Páskándi analógiája szerint — még az Isten sem parancsolja az áldozatot, „neki sincs joga az önkéntes áldozat helyett parancsolt áldozatot követelni”; Ábrahám és Izsák esetében is csupán próbatétel zajlott, a megkövetelt áldozat elfogadása nélkül.)

A Páskándi-féle okfejtések sokaságából gyakran olyan megfogalmazások is kikristályosodnak, amelyek például a legújabb kultúrfilozófiai, kultúrantropológiai művekben is központi szerephez jutó felismerésekkel csengenek össze. Amikor Páskándi az ősi kultúrákban a rituális és törzsi emlékezet létfenntartó és identitásmeghatározó lényegiségét nyomatékosítja — a hagyományt mintegy „felhalmozó” „szellemtartósításról” beszélve (mondván, hogy „a szellem tehát az emlékezetben összefolyó élményeket, eseményeket, tapasztalatokat, a történéseket tartósítja”, s „így lesz a hagyomány a hasznos szellem tartósulása /és tartósítása: a vének, asszonyok, papok és művészek által, illetve: hadi s egyéb történetek, mesék, mítoszok és rajzok, jelek által/”, meg a közös származás- vagy eredettudatot tápláló csodás eposzok, illetve a kollektív történelmi emlékezet összes többi nyelvi-kulturális megnyilatkozása által, s hogy „a szellem tartósítása nagyban hozzájárul az *összetartozás öntudatának, méltóságérzetének* kifejlődéséhez”,

tehát „a mai formájú nemzetek története valójában a mindenkori *összetartozástudat* történelmében /ősközösségben/ keresheti ősét") —, akkor ez rendre megegyezik Jan Assmann-nak és másoknak az identitásteremtő rituális és kulturális emlékezetről vallott számos alaptételével. „Az emlékezés kultúrája a 'közösségalapító emlékezettel' függ össze"; „az emlékezetközösségként szerveződő társadalmi csoport főleg két szempont szerint őrzi múltját: a sajátossága és a tartóssága szerint"; „a kollektív emlékezet úttörő jelentőségű felfedezése emlékezet és csoport egymáshoz rendelésén alapszik"; „az írásos tárolás lehetősége nélkül a csoport identitásbiztosító tudásának nincs más helye, mint az emberi emlékezet"; „a rítusok arra valók, hogy elevenen tartsák a csoport identitásrendszerét"; „a kultúra nem más, mint egy olyan identitásbiztosító tudáskomplexum, amely szimbolikus formákban (…) tárgyiasul"; „a nemzeti közösség képzete az idők mélységes mélyébe nyúló folytonosság képzetén nyugszik"; „az etnikai identitás kialakítása és tartósítása a szervezett kulturális emlékezetre tartozik", „az ember természettől fogva közösségre termett. A viselkedéskutatás megerősíti ezt a definíciót. A csoportalakítás ösztöne az ember alapvető alkati adottsága, a közösségalakító magatartás és cselekvés pedig elemi viselkedésmód"; „a társadalmi hovatartozás tudata, amit 'kollektív identitásnak' nevezünk, a közös tudásban és emlékekben való osztozáson alapszik"[11] — és idézhetnénk tovább csak ezeket a tézisszerű állításokat is. A nemzeti identitás legfőbb útja a közös emlékezet, a hősök, az ünnepek, a hagyományos intézmények tisztelete — mondja Edward Said is („the royal road to a nation's identity is its public memory, the official pantheon of heroes, the monuments, holidays, and honorifically designated offices").[12] — Mindebből az is kitűnik, hogy amit Páskándi Kós Károlyról és nemzedékéről, s általában a transzilvánizmusról mond, az a jelent nemcsak a múlttal, hanem a lehetséges és kívánatos emberi jövővel is szorosan összeköti.

II.
Tamási Áron

Páskándi Tamási Áronról szóló gazdag és terjedelmes tanulmányai akár egy kisebb könyvecskébe vagy füzetszerű kötetbe foglalva is újrakiadhatók lennének. Az egyik esszé 1976-ban íródott[13] (az akkor tíz esztendeje elhunyt Tamási tiszteletére), a másik 1991-ben, a *Tiszatáj* folyóiratban, két részletben jelent meg, a nagy székelymagyar író halálának huszonötödik évfordulójára emlékező számokban.[14] Ez utóbbinak már az alcíme is élesen provokatív és polemikusan elgondolkodtató: a mesei-balladás, mitikus-mitologikus Tamásit, a népi játékok, a liturgikus és feleselő párbeszédek, a költői próza mesterét, a tündéri vagy mágikus realizmus egyik modern vezéralakját éppen a legszokatlanabb ellenkező benyomást keltő jelzőkkel illeti („racionalista", „pragmatikus", „utilitarista"). Ezzel azonban nem valamiféle szakértelemhiányról árulkodó kijelentéseket tesz, ha-

nem éppenséggel feszültséget teremt a rögzült és a nem konvencionális megítélésformák között, hogy rávilágítson: ha felületesen soroljuk be a Tamási-féle alkatot a nem realista, az irracionális kategóriák közé, akkor azt veszélyeztetjük, hogy valóságosként fogadjuk el a mitikus és misztériumszerű látásmód nagyobb horizontú, teljesebb igazságait. A mítosz a teljesség iskolája volt már Németh László tétele szerint is, s a Tamási-fajta beszédmód és esztétikum szintén azt példázza, hogy az igazi, a manipulálatlan és az emberhez méltó valóságszemléletbe a csoda, a misztikum, a transzcendencia a legtermészetesebben és a leghitelesebben fér bele. „Éppen az irreális és irracionális, aki nem számol az egyelőre vagy tán mindig is megmagyarázhatatlan dolgok hatalmával, melyek életünkbe avatkoznak, míg az igazi realista, aki ezeket kellő súllyal, eredeti nagyságukban körvonalazza nekünk” — boncolgatja Páskándi, hozzátéve, most is az abszurd író nézőszögéből (és hermeneutikai alapigazságokat megvillantván), hogy „egy *absztrakt* író sokkalta 'demokratikusabb', mint egy *naturalista*, hiszen előbbi esélyt kínál az olvasónak, hogy a képzeletét mozgósítsa, míg a naturalista a *részletezés*, az aprólékosság terrorjával sújtja”. S ezek között a legtágabb keretek között helyezkedik el Tamási Áron „derűs életerőt”, játékos humort sugárzó írásművészete. Amelyben a humor azért „mókásabb, kegyelmesebb, mondhatni keresztényibb, mert szereti azt, akit kinevet, vagy legalábbis egy kicsikét”; s a „megbocsátó humor” onnan ered, hogy a hősöknek van „földi önbizalma”. A valóságot átköltő játék a „finalitást”, a „cél hitét” is tartalmazza, s a korlátok helyett az inkább a lehetőségekre figyelő, „hívőn céltudatos (célirányos) ember, a *Homo teleologicus* 'szórakozott emberré', s persze szórakoztató emberré is válik”. A játék, a kisszerűtől menekülő szimbolizmus a semmi áthidalása: „karcsú szivárványhíd az üres, vagy a sötéttel vagy vakító fénnyel telt határtalan meder fölött”; mint egy könnyeden átrepülő szitakötő. Kategoriális definícióval: „létstilisztika”. „Azt hirdeti: minden ember (és dolog) fenség (Ady).” Jobb „a Teremtőt szolgálni, mint egy szolganépet. A rajongás mint önrangemelés. Vagy az istenhit maga. Minket nem akárki: a Világ Ura teremtett.” S Tamási ironikus-önironikus, játékos univerzuma, „évődő csodavilága” is ilyen öntudatos, „nagyon büszke világ”. És a játék, a szeszélyes játék is ésszerű, mert hasznos — a „veszély ellen”, a „túlélés érdekében”. Valamint egyszerre végtelen szabadságot sugall, és szabadon megélt tradicionális kötöttségeket. Tamási „a naturális és históriai tájban minden tradíciót ismer”. És „*az ember egyszercsak szinte anekdotikus csiszoltságú létre vágyik, amelyben nincsen üresjárat*. Van eleje, közepe, vége, némi csattanója is. Az anekdotában *fölény* van. Rátekintés. Az Idő tornyából vagy Hegycsúcsáról.” És idézhetőség („Szent Idézhetőség”), mert a „szent idézhető”, valamint a játék is, amely személyes, ámde rítus is, amelynek van szerkezete, miközben rögtönzés.

„A hagyománytalanok haragszanak a hagyomány birtokosaira, ahelyett, hogy meglelnék *reális* hagyományaikat” — mondja Páskándi, hozzátéve, hogy az anyanyelv óriási hagyomány. Így aztán számunkra Zágoni és Rodostói Mikes Kele-

men „Károli, Heltai, Bornemisza, Pázmány után és mellett a legnagyobb prózanyelvteremtő. Tollán tudatosul a nyelv, mert érvényét elnyeri a választékosság, a válogatás írói szelleme. Zseniálisan sejti meg, mit lehet a népnyelvből átemelni, mi válhat *egyetemes magyarrá*. Ahogy tudta később Tamási Áron is." Aki — tehetjük hozzá — éppen Mikesről írott esszéjében (*Levél édesanyámhoz Mikes Kelemenről*, *Erdélyi Helikon*, 1935/6.) szintén hangsúlyozza: „én nem tennék esküt arra, hogyan és miképpen volt, de azt biztosan lehet tudni, hogy ez a háromszéki fiú elmebeli szükségben nem szenvedett".[15] — A modern prózanyelv a szubjektivitás, a poézis felé mozdul azután el, a huszadik századi magyar irodalomban már Krúdynál is, ahogyan Páskándi mondja, megállapítván az anyanyelvről, az anyanyelv csodálatos adományáról, hogy az „olyan áldás, ami demokratikus: mindenkinek megszerezhető. Ellentétben a származással, amely akaratunktól független"; s hogy „perdöntő az anyanyelv megvallása abban, hogy mely nemzethez tartozunk". Tamásival kapcsolatban feleleveníti Németh László megjegyzését, aki meglepődve tapasztalta, hogy amit ő főképp költői invenciónak hitt, az a székely faluban „naturális világ". Látnivaló, hogy az egzotikus mese ott helyben már nem egzotikus valóság. Bartók, Kodály, Tamási zsenijének, az író stiláris géniuszának mit sem árt persze az ilyesféle felismerés, Németh László sem kisebbíteni akarja őt ezzel, sőt árnyaltabban megmutatni: Tamási „eredeti alkotó, mert a valóság, az élő *mintájára*, 'ad notam' írja remekeit: a dallam öröklött, a szöveg változó"; „ő az elevent 'utánozza', amely viszont konzerválja az ősit" (újra Páskándit idézve). S a nyelvi esztétikum önelvűségének megteremtése, kialakítása, vagy legalább önreflexív tudatosítása útján, az „eszköz-nyelv" helyetti „cél-nyelv" kiformálódásának értelmében (Páskándi szerint) „Mikes az első modern prózaírónk. Krúdy, Tamási, s a többiek e *csillagsornak* későbbi tagjai. A Nyelv Felvilágosodása ez a hosszú korszak. A Nyelv sajátos értékeire ébred általa a beszélő ember. Az írásban beszélő: az írástudó". Rendkívüli távlatokat sejtető, akár a klasszikus modernitáson túl, a posztmodern nyelvközpontúsága, a nyelvi univerzum elsődlegessége felé repítő gondolatszilánkok ezek, kiegyensúlyozva az emberi létezés szerves felfogásával; azzal, hogy az otthon-lét nyelvi esélye egyúttal továbbra is nélkülözhetetlen, elidegeníthetetlen antropológiai törvény— vagy szükségszerűség. Lét és nyelv, beszéd és egzisztencia eredendő összefüggéséről summázza Páskándi: „Amit Tamási az ember születéséről mond: azért vagyunk, avégre vagyunk, születünk e világba, hogy valahol otthon legyünk benne — ez vonatkozik az anyanyelvre is. A *meghittség nyelvét* keressük, a teljes szabadságot, ahol nemcsak díszruhában, de házikabátban — 'pongyolán' is — jól érezzük magunkat. Az anyanyelv nem feszélyez, nem kínos. Nem vagyunk karót nyeltek, de lubickolunk, mint az ebihal, aki noha még nem béka, de máris otthona a víz." (Szorosan összevethető mindezzel Sütő András mély értelmű metaforája is az *Anyám könnyű álmot ígér*-ből: „Olyannyira visszaszoktam e parányi világba, mint az akváriumba ültetett hal /…/ S a mozgás benne néhány szép lendület, szinte óceáni, egészen az üvegfalakig, amelyek, miközben azt mímelik, hogy nincsenek, az

akadálytalanság látszatával csábítanak örökös újrakezdésre. Ha megtagadnám is azzal, hogy elmegyek, a lehetetlenséget kísérelném meg, miként a hal sem tudja megfosztani magát attól a kevés víztől, amely rabsága, de szabadsága is egyben: az élete.”[16])

Bámulatos és tanulságos, hogy egy egészen más (bár ezerféle regiszteren otthonos) stílusú, más alkatú író milyen különleges érzékenységgel tudja értékelni egy az övétől különböző — jelen esetben folklorisztikus-mitologikus — írásművészet poétikai karakterét. Méltányolni egy másik nyelvzseni műveit, az ezer és ezer éveken át árnyalódott, pompázatosodott, zamatosodott, csiszolódott és bontakozott közösségi anyanyelvi kifejezéskultúrában, s az azt újjávarázsoló egyéni alkotásokban a nyelv teremtő erejét, a nyelv csodáját, a magasrendűségében felülmúlhatatlan nyelvteremtés géniuszát és stiláris mágiáját. A hasonlatok határtalan határmezsgyéjéről (a „mint” kötőszóval jelzett köztes szférából) világnyivá táguló-kiterjedő tekintet misztériumát. Az Ábel típusú hősökben ösztön, eredet és ráció, elmeszikrázás szimbiózisát. Természet és tudatos cselekvés, vadon és értelem („szeszélyes és kitervelt”) összehangolását. A népi építkezés, munkálkodás, az egyszerre csodaszerű és praktikus népnyelv díszítésben, faragásban, metaforavilágban, „szimbólum-nómenklatúrában” megnyilatkozó univerzalitását és léthasznosságát. Hétköznap és ünnep különbözéseit és egybefüggéseit, azonos gyökerűségét. Nyelv, ész, észjárás és hit összekapcsolódó végtelen dimenzióit. Az anyaggal, az ember teremtette munkaeszközzel, a lelki-szellemi adottságokkal meghitten és elidegenítetlenül élő ember létformája a „szinte szemérmetlen naivitás”, illetve a „szemérmes ész”, a „naiv ész”, a „magához való nyelv” és a „magához való ész”. Mert a kiszolgáltatott embernek szüksége van önmentő, a lét harcait megvívó és győzedelmeskedő önelvű értelemre, ügyességre és eredendő intelligenciára. Az ilyen hős „gyakorlatiassága” (például racionálisan meghajolni az előtt, ami kikerülhetetlen), „pragmatizmusa”, „utilitarizmusa” és „tisztasága” egy és ugyanaz. Eleve „tengelyében van a célirányosság”, s így az észjárás: „észforgás a tengelyül választott dolgok körül”. A „magához való ész” a megmaradást, a túlélést szolgálja, Tamásinál is, s a folklórban, a mesében is. „Igazítás a világon”: ez a mese metafizikája. Az emberi méltóság és méltóságérzet működése és reprezentációja, az „otthonlevés” (otthon a stílusban, beszédmódban, anyanyelvben, tájban, történelmi tudatban, s az önirónia sem nélkülöző szabad magyarságban) megnyilvánulása — „legyen a föld, a világ az emberek meghitt, bensőséges otthona” (hiszen „van-e aktuálisabb a nagy menekülések eme századában?”). Hogy „ne éljen többé külön a test és külön a szellem, hanem együtt akarjon teremteni egy jobb világot” — mondja Tamási, s ez filozófiával, a filozófiai dualizmussal kapcsolatos kérdések feszegetése, de hát „ki ne tudná: mese és filozófia nemhogy ellentmondanának, de egyenesen tételezik egymást” — mondja Páskándi. Mint ahogy a mesei vándorlás mint megismerés és a megismerés mint vándorlás: az ábeli fejlődéstörténet gerince: a szülőhelytől a kontinensekig, ösztön és tudás együttesével a szűkebb pátriától a

nagyvilágig, „a homályos benyomások törzsközösségétől a Fogalmak impériumáig" tartó nagy „Úton" (a Northrop Frye-i keresés, a „quest" értelme szerint is[17] — tehetjük hozzá). Ez maga a „népmesei felvilágosodás" folyamata. Tamási műve így — Páskándi szerint — „a reneszánsz pajzán színeitől a felvilágosítás 'világjavító' vagy igazító indulatáig mindent magába foglal. *Egyetemes*, mint ahogy a népművészet maga is. A csillagoktól a rögökig mindennek *költői polihisztora*: a folklór. A 'népi hős' éppúgy *egyetemes ember*, mint Leonardo vagy Michelangelo azok voltak, csakhogy ő úgy *uomo universale*, hogy e nagyoknál — a könyvekből — kevesebbet tud, de kisegíti a csoda, a tapasztalás kalandja, és e nagyokkal szemben ismeri a füvek, fák, szelek nyelveit, a sziklák jelrendszerét". „Esélyt nyújt a csodának ott, ahol az ésszerű tett már nem segít", de ez, az irracionális nem a racionális „ellensarka", hanem: „korrekciója". S ebben Tamási „végtelenül modern" — mert a végletek „nem kizárják, de korrigálják, kiegészítik egymást"; „ésszerű és ésszerűtlen ugyanannak a két oldala". (Ide idézhetjük Niels Bohr híres tételét a komplementaritás elvéről, hogy az ellentétek nem ellentmondóak, hanem kiegészítik egymást: contraria non contradictoria sed complementa sunt.) „Keresztény író ő — skolasztika nélkül", aki „szivárványos ívet, hidat rajzol, mely összeköti a görgő követ és a szálló madarakat. Ívet a humanizmus, a reneszánsz, az illuminizmus és a modern *szociológiai felvilágosodás*, valamint a XX. századi *szürrealista* irányok közé, mindegyiket megérintve így"; konzerválva „a szégyen előtti pillanatot, amíg még a világ nem ront 'és nem javít' az emberen", „a született szabad emberen, aki persze — Rousseau ide vagy oda — mégis megkötöttségekkel születik (például rokonságba, vagyonba, szegénységbe, anyanyelvbe, történelmi szituációba stb.)" — összegzi ezeket a vonatkozásokat Páskándi. S ebben a „racionális mitológiában" a „helyi egyetemesbe, az egyetemes helyibe villan" (a „reális groteszkbe, játékosba, abszurdszerűbe, szürreálisba. Ahogy a folklórban is Ez adja egyetemességét… Van-e egyáltalán 'témája', amelyre nem jellemző ez az 'égi-földi' harmonikázás? Az áttűnések"); sőt „egyetemesség és tájiság *egymásban* jelentkeznek", a stilizált a reálisban és fordítva („az egyetemes gyökerei is anyaföldben, hazaföldben nőnek, és nem a semmiben"; „nem lebegő gyökerek, hisz még azok is csak *helyi* vízben tudnak lebegni, ha élnek"); „az 'univerzális' és a 'vicinális', a helyi és az egyetemes érdek együttlátása, egymásban látása valósul meg… Halhatatlanul." S megint érvényesül Páskándi alaptézise, alapmetaforája: „a Mindenséghez, Univerzumhoz, a végtelenhez képest maga a glóbusz is csupán parányi sár-provincia".

A sejtelmet is látókörébe vonó szemléletnek, a csodának pedig megvan a „mélyen biblikus, ó- és újszövetségi, egyháztörténeti" gyökere. Hiszen „szükség van a csodákra", a megtartott, „konzervált" csodákra, mert kibírhatatlan lenne nélkülük a létezés. Csodaforrás a természet, a nyelv, a játék, az észjárás is. Lehet hinni az észben, a népi humorban, a csavaros észjárásban, a csalafintaságban (a *góbé* a kópé szóból ered, az pedig a görögből, latinból; a görög *Kópisz* ravaszt, a latin *Coprea* bohócot, udvari bolondot jelent — elemzi Páskándi). De a csoda, a hit

legfőbb princípiuma az „Úristenhez” vezet; az „opciós hit” Páskándi szerint az, hogy „az ember a emberi társadalom szintjén *teljesen szabad* akar lenni, de mindig tudja: az Úristennek opciója”, „elővételi joga” van; „ha úgy dönt: magához rendeli, hívja, elszólítja, vértanúvá, zsenivé teszi” és így tovább; de addig: „marad a magához, a *magunkhoz való ész birodalma*”; „Életem tehát az én birtokom, de Istennek elővételi joga van tulajdonom fölött. Bárhol, bármikor — mindörökké.” Tamási műve tehát mindig aktuális „feltámadásirodalom”. Mert nincs „racionálisabb, mint a hit — Istenben. Nincs pragmatikusabb és utilitáriusabb. Mi van ennél természetesebb észjárás: az ember, az emberiség kicsiny — kisebbség! — a Mindenségben és ahhoz képest, ergo: szükség van arra, hogy *felismerje* az Őt Meghatározó Szellemet, erőt. És *megnevezze*. Mi van annál ésszerűbb, gyakorlatiasabb, mint *önbizalomra* törekedni? Nos: ha az ember Isten gyermekének hiszi, mondja és tudja magát, vajon ez nem önbizalmának épülésére szolgál? Mi van — ha úgy tetszik — 'hasznosabb', 'nyereségközpontúbb' a *megváltás* tanánál? Istennek fia — egyetlen ember, istenember — áldozta életét a minden és örök milliárdokért. Egyet — a számolatlanokért cserébe… híján van-e ez a hasznossági elvnek, mely az emberi *túlélést* segíti elő? Igen: az elképzelések belső irracionális magjának nagyon is racionális a burka!” Hit és ész „természetes szövetsége”, „ökumenikus hatalma” ez; s Tamási „racionális kereszténysége” „azzal, hogy rámutat a csodára — az ésszerűn *belüli* útra mutat”. (Összecseng mindezzel, amit Makkai Sándor ír Ábelről, az eszesség és az azt is vezérlő hit együtteséről: „Lám csak, mire is való a székely: elég neki az Isten, meg a tulajdon esze, amit az Isten adott neki, hogy rájöjjön arra, amit mások sok tudománnyal, lótás-futással, marakodással és szenvedéllyel olyan hiába keresnek: embernek kell lenni igazán. Így jön rá Ábel, hogy ő örökké élni fog.”[18])

Amikor Páskándi Géza Tamási világképi, létszemléleti, teológiai, stiláris stb. modernségéről beszél, akkor az kiállást is jelent a nemzet teljes irodalmi hagyománya mellett, a sokféle emlegetett „ízlés-csata”, „stílus-háború”, „torzsalkodás” közepette az autochton magyar szellemi értékek mellett. A leszűkítő irodalomszemlélettel vagy irodalompolitikával szemben, azzal perelve, az örök értékek megbecsülése érdekében. Bírálva a sznobizmust, amely külföldi művekben rajong a helyi színekért, de a magyar kultúrában nem veszi észre ugyanazt. És kitágítva a szülőföldélmény kereteit, filozofikusan otthon-tudatnak tekintve a spirituális teljességben való otthonra találást is. Vagyis abban a vitában, amely akörül zajlott és zajlik, hogy Tamási híres szentenciája vagy szofizmája („azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”) minimum-, illetve maximum-törekvés-e, az utóbbi mellett érvel. A keresés, az Európa- és világjárás, a peregrináció, a garabonciás bolyongás az itthon hasznosítható tudás megszerzésének az esélye (talán még a modern kori üldözöttként való vándorlás is), s a tréfa, a „tündérvilág” olyan otthon felé vágyik, amelyben a magyarság sem puszta egzotikum, hanem kitárulkozás és megnyílás a mindennemű értékek irányába, az önbecsülés megtartása mellett. „Valahol” otthon lenni: ez „több, mint

egy egészen meghatározott hely vagy idő", mert azon túl, hogy földrajzi pont, történelmi, társadalmi, sőt transzcendentális övezet is. Lelki-szellemi tartomány, nyelvben és stílusban, szimbólumokban és metaforákban is. A stílus otthonát is keresi a lélek, az otthon nyugalmát, hiánytalan harmóniáját, de végérvényesen ez meg nem található, mert csak a keresés, a folytonos izgatottság és nyugtalanság az állandó. Abszolútum és maximum: az elérhetetlen elérhetővé tételének örök szomjúsága az emberben. A „naiv realista" és a Chagall-lal összevethető „népi szürrealista" Tamási modernségének fő jegyei ezek. Irodalmunk egyik legnagyobb stílusművésze ő, aki tehát mítoszban, hitben, esztétikumban együttesen „kívánja ember és világ, természet harmóniáját, meghitt egyensúlyát". „Esztétikus hite", „virrasztó" reménykedése mítoszteremtő és -megőrző igénnyel párosul, amely vízió, látomás az anyanyelvről és annak lehetőségeiről. Modernsége szakadatlan kutatás, s ez magának Páskándinak is a hitvallása és ars poeticája. A patriotizmus úgy is érthető, hogy a népművészeti, archaikus mélységeket és a modern esztétikum széles birodalmát felkutatni, bejárni igyekvő szellem a megtalált kincseket a kiművelt irodalom teljességébe, vérkeringésébe akarja átvinni, átemelni. A világgal, illetve a romlással folytatott szüntelen bajvívó küzdelem, hitszerű hadakozás pedig a legmodernebb nyelvközpontú ismeretelméletek szerint is csak az anyanyelvi létteremtés teljesértékűségével vívható meg sikeresen. A nyelv, az anyanyelv helyesen és hitelesen kerül antropológiai és metafizikai megvilágításba újabban Páskándi szerint, aki a szülőhaza, az anyanyelv szerepét végül még krisztológiai és teológiai dimenzióba is beállítja, midőn a következő poétikus, lírai-vallomásos gondolatokat sorakoztatja: „Hadd végezzem egy talán régiesen hangzó, de új tartalom felé igyekvő kijelentéssel és kívánalommal: Ulan Batortól Tallinig és onnan a rjazányi nyírfákig, Konstancától Zágonig és Farkaslakáig, innen Kolozsvárig és Szatmárig, majd Budapestig, Sopronig, Dublinig és Tokióig és Torontótól Rióig, Addisz-Abebáig és Melbourne-ig áldassanak a szülőföldek, mert úgy szeretik a nyelvi hazát és úgy szeretik a nemzetek hazáját, a kerek világot, hogy egyszülött zseniális fiaikat adják neki és érette."

Jegyzetek

[1]Önnön sokműfajúságáról vö. azt az önbemutatást, amelyet a Václav Havelnek címzett nyílt levél (*Új Magyarország*, 1993. okt. 26.) tartalmaz, s amelyet az író az ún. „örökséghagyó" (az *Örökségünk*-sorozatban kiadott), maga által válogatott kötetébe is felvett: „Magyar író vagyok, erdélyi származású, református ember. Már régebb óta Budapesten élek. Van némi 1956-os múltam, amiért hat év börtönre ítéltek még Romániában, amit le is töltöttem egykor. Verset, drámát, esszét, novellát, regényt, mesét, publicisztikát — szóval minden műfajban — írok." Páskándi Géza: *A logika erkölcséről*. In: Uő: *Az örömrontó angyal*. Bp., 1995. 99.; és Uő: *Esszék, előadások, levelek — Az Abszurd és az Isten*. Bp., 1995. 143.; és Uő: *Méltó túlélés — Levelek, esszék, társadalompolitikai tanulmányok, interjúk (1978–1995)*. Bp., 2001. 161.

[2]Mezey László Miklós: „*Körüljáró” esszék — Páskándi Géza posztumusz tanulmánykötetéről*. PoLíSz, 2005. 89. 83. — Szakolczay Lajos (a könyv kapcsán) szintén megállapítja (MAKtár, 2005/5. 6-7.; Helikon, 2005/12. 2-3., ill. uő: *Erdélyi ősz*, Bp., 2006. 296.), hogy Páskándi példát nyújt irodalomértésből és -szeretetből, a társadalmi alapozottságú, „ám az esztétikum minden csínját-bínját ismerő” műértelmezésből, a vitázó szeretetből; s így bizonyságául annak is, „hogy valódi esszét csupán az tud írni, aki belehelyezkedvén választott hőse sorsába, gondolatrendszerébe az *ő* és *saját* igazságának együttes megszólaltatója”. — Szász László pedig azt fejtegeti (Hitel, 2006/5. 119-123.), hogy Páskándi, aki „a negyedik műnemben is jelentőset alkotott”, „nem azért ír íróelődeiről, mintha szigorú tudományos és módszertani apparátussal fel akarná dolgozni azok művét, hanem önmagát, saját művének érvényességét igyekszik bennük/általuk felismerni és igazolni”; amit felfedez, az elsősorban nem az elemzettről, hanem az elemzőről árulkodik. A „szellemi hatások özönéből létrejön egy új, eredeti és összetéveszthetetlen íróegyéniség, s ami őt, vagyis az általa teremtett szöveget legmarkánsabban jellemzi: stílus.” Tehát olyan esszéíró ő, „aki választott íróelődeiben saját művészetének rejtett utakon áthatoló előzményeit is kutatja”; „a személyességnek effajta előtérbe nyomulása” pedig „meghatározza a műfaj egyéni stilisztikáját is”. (Még akkor is, ha „a csillogó, néhol tűzijátékként áradó nyelvi játékok, ötletek, logikai paradoxonok, huncut tematikai bakugrások, szövegeltérítő gesztusok” — amelyek „utánozhatatlan” és „elemi erejű ismérvei” Páskándi szépírásának — az esszékben olykor mégis mintha bizonyos „anakronisztikus” vagy „értelemzavaró” hatást keltenének.) — És (hasonló bíráló megjegyzések mellett) Borcsa János is leszögezi (Irodalmi Jelen, 2006. június 22.), hogy az író „igazi eszmei és stiláris-nyelvi kalandokba bocsátkozik”.

[3]Páskándi Géza: *Született patina*. Alföld, 1978/9. 94-96.

[4]Ld. Reinhart Koselleck: *Elmúlt jövő — A történeti idők szemantikája*. Bp., 2003.

[5]Hatalmas ívű tanulmányban értelmezi Páskándi a nemzeti lét és tudat alapkérdéseit (*A nemzeti kérdés metafizikája*, in: uő: *A szabadság színeváltozásai*, Bp., 1984. 39-72.), s hasonlóképpen újabban mások is sokan tesznek éles különbséget birodalmi, zsarnoki, terjeszkedő nacionalizmus, illetve (az „internacionális” posztmodernitással részben összefüggő, részben vitázó) kisnépi, önmentő, védekező identitástudat között — Írországtól Új-Zélandig (Richard Kearney, Simon During, Ania Loomba stb.). Kiderül, hogy a nemzeti tudat és a nemzeti önazonosság metafizikája a teljes közösségi önmegvalósítást követeli („The metaphysics of nationalism speak of the entry into full self-realization of a unitary subject known as the people” — Terry Eagleton: *Nationalism: Irony and Commitment*, in: Terry Eagleton, Fredric Jameson, Edward W. Said: *Nationalism, Colonialism, and Literature*, Minneapolis, London, University of Minnesota Press, 1990. 28.), de nemcsak a nemzetnek, a nemzeti szuverenitásnak van metafizikája, hanem még a kisebbségiségnek is (ld. pl. *A nemzeti kisebbségek teológiája*, szerk. Pungur József, Kecskemét, 1999), mondjuk a „MacDonald’s-izmussal” is jelképezhető világhomogenizáció, a kiüresítő egyneműsítés (vö. Leela Gandhi: *Postcolonial Theory, A critical introduction*, Edinburgh University Press, 1998) ellenében, a „nativizmus” értékideáljainak nevében és képviseletében.

[6]Csoóri Sándor: *Szálla alá poklokra*. Miskolc, 1997. 93. — Vö. ezzel még a kiváló erdélyi teológus-filozófus, kisebbségteoretikus esszéíró megállapítását a harmincas évek elejéről, *A kisebbségi élet ajándékai* című 1931-es tanulmányából: „Van egy emberfajta,

amelyiknek millió és millió egyedét valami megfoghatatlan hatalom arra kényszeríti, hogy akkor is magyarnak vallja magát, ha abból kára származik (…) nem tudják, hogy miért, csak vallják, mert vallaniuk kell" (László Dezső: *A kisebbségi élet ajándékai*. Kolozsvár, 1997. 77-78.). — Németh László Misztótfalusi Kis Miklósról szóló 1946-os drámájában pedig a főhős így nyilatkozik: „egy ember legnehezebb munkái (…) a magával vívott órák, melyekben érdeke ellenére is a jóra állt rá" (Németh László: *Eklézsiamegkövetés*. In: Uő: *Szerettem az igazságot I-II*. Bp., 1981. II. 242.).

[7]Kortárs, 1983/12. 1963–1972.

[8]Páskándi Géza: *A logika erkölcséről*. In: Uő: *Az örömrontó angyal*. Bp., 1995. 101. — Idézi: Láng Gusztáv: *Szabadság és kisebbség (Értékfogalmak Páskándi Géza esszéiben)*. In: *„Mi nékem az igazság?" — Irodalmi tanácskozás Páskándi Géza életművéről*. Szerk. Muzsnay Árpád. Szatmárnémeti, 2000. 76.

[9]In: Páskándi Géza: *Mesterek kortárs szemmel*. Pomáz, 2005. 9-43.

[10]Uo. 45-49.

[11]Ld. Jan Assmann: *A kulturális emlékezet*. Bp., 2004. 30., 41., 47., 57., 89., 132., 137., 138., 142., 157.

[12]Edward W. Said: *Afterword — Reflections on Ireland and Postcolonialism*. In: *Ireland and Postcolonial Theory*. Eds. Clare Carroll and Patricia King. Cork University Press, 2003. 180.

[13]Páskándi Géza: *A sorsválasztó Tamási modernsége*. Kortárs, 1977/2. 313-316.

[14]Páskándi Géza: *Áron ága kivirágzik — A racionalista, pragmatikus és utilitarista író*. Tiszatáj, 1991/6. 11-20., 1991/7. 34-50. — Ezt válogatta be és közli újra a *Mesterek kortárs szemmel* (Pomáz, Kráter Műhely Egyesület, 2005. 51-89.) című posztumusz Páskándi-tanulmánykötet.

[15]Tamási Áron: *Gondolat és árvaság*. Bp., 2000. 492.

[16]Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*. Bp., 1996. 259.

[17]Ld. Northrop Frye: *Anatomy of Criticism*. Princeton, New Jersey, 1973.; ill. magyarul Uő: *A kritika anatómiája*. Bp., 1998.

[18]Makkai Sándor: *Ábel*. Erdélyi Helikon, 1935/3. 156-157.

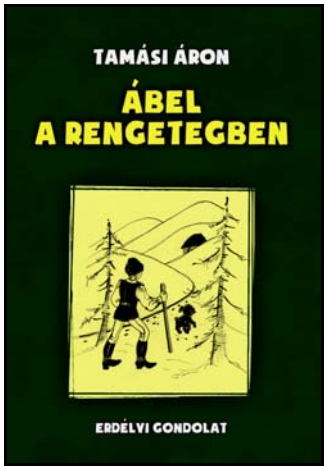

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában
2012-ben megjelent Tamási Áron *Ábel a rengetegben*

Bölöni Domokos

Szélrózsa kankalin (V.)

Mondatok az életemről

12. SZÉLRÓZSA KANKALIN

Mindig csak magamban, ne hallja mindenki, nem hallotta senki, mondom, én Istenem, milyen gyarló vagyok, magam után még bár egy lapit sem hagyok, mondom az én semmi rongyos imádságom, az Istenen kívül sosem hallja senki, felreped a szívem, felrobban a testem, nem tudom, ha feltámadok, ugyan mihez kezdek.

Sírok és zokogok, búsulok, búsulok, amíg ki nem múlok.

Én nem csak annyit tudok Istenről, mint egy távoli, nagyon hatalmas uralkodóról, akit tisztelni tartoznám ugyan, de nincsen hozzá személyes közöm. Egy napon megismerkedtem Vele. A mi civilizációnkban ez a találkozás néha útszéli körülmények között is történhet, egy kávéházban vagy a föld alatti vasúton, mert Isten a profán helyeken talán gyakrabban jelenik meg, mint a templomban, írja egy nagyon művelt ember, Márai Sándor. Elnézést, amikor Márait olvasok vagy idézek, mindig rettenetesen prüszkölök. Azért volna, mondja a szakorvosom, mert ennek az embernek az ideái irritálnak. Lehet. Csodálatos az is, mondja ugyanő, mármint Márai: mennyire érzékenyek az emberek. Mint egy rózsa. Mint egy kankalin. Oly végzetesen figyelnek minden szóra, mely hiúságukat sértheti, mint senki és semmi az élők világában. Egy hanglejtés is halálra tud sebezni egy embert, igen, már az is, ha éppen hallgatsz róla, mikor ő úgy várja, hogy dicsérjed, vagy helyeselj neki: örökké ellenségeddé változtat egy embert. S ugyanezek az emberek, akik ilyen félelmesen finom hallással érzékelnek mindent, ami személyükre vonatkozik, akik egy kézszorítás bensőségén, egy telefonbeszélgetés hanglejtésén is átérzik a személyük felé villanó véleményt vagy igazságot, ezek a mimózánál gyöngédebb és érzékenyebb emberek gondtalanul követik el a legotrombább aljasságokat, szemrebbenés nélkül kegyetlenkednek, közömbösen és néha jókedvűen is. Az emberi léleknek ezt a rugalmasságát nem érdemes bírálni; csak tudni kell erről. S nem lepődni meg semmin, soha.

Elmeséltem egyszer egy hitbéli előadónak, és enyhén szólt. Mondta, hogy ez íróilag tökéletesen kimunkált akármiféle, de amúgy nem áll. Hát akkor amúgy mi áll?

Az, válaszolnám, immár magamnak, szintúgy Máraival, akár őnélküle is, hogy vannak gyógyíthatatlanul sérült emberek, kiket a kapzsiság, a hiúság és az irigység oly mélyen megfertőzött, hogy nincs semmiféle mód reá megközelíteni és megengesztelni beteg lelküket. Ezeket szánjad, de kerüljed. Nincs az a nagylelkű cselekedet, önzetlen magatartás, bátor és nemes közeledés, ami segíthet ez

embereken. Különösképpen az irigység kínozza ez embereket. Epét hánynak, álmukban felordítanak, hánykolódnak vackukon, mint a nyavalyatörősök, habot köpnek, ha azt látják, hogy valaki munkával vagy a kegyes sors jóindulatával szerzett, elért valamit az életben. Betegek ezek, fertőző betegek. Kerüld a társaságukat, ne hidd, hogy érvelés, bizonyítás valaha is meggyőzheti őket. Mintha a leprásnak akarnád bizonyítani, hogy az egészségesek bűntelenek és ártatlanok! Nem hiszi el. Ha feltárod előttük betegségük igazi okát, meggyűlölnek. Ha érzéseikre akarsz hatni, fütyköst ragadnak. Oly mélyen élnek indulataikban, mint a száműzött sorsában: nem ismernek más megoldást, csak a bosszút. Ne alkudozz velük, kerüld el őket, s viseld el létezésüket a földön, mint egy sorscsapást.

*

Ó, én jámbor lélek, virágvasárnap 40 miatyánkot és ugyanannyi üdvözlégyet, 1 hiszekegyet mondtam el Krisztus 40 napi böjtölésének emlékezetére. Nagyhétfőn 33 miatyánkot és üdvözlégyet, 1 hiszekegyet annak emlékezetére, hogy az Üdvözítőt földi életének 33. esztendejében tulajdon tanítványa eladta. Nagykedden 30 miatyánkot és üdvözlégyet, 1 hiszekegyet, hogy 30 ezüst pénzen adta el. Nagyszerdán 15 miatyánkot és üdvözlégyet, 1 hiszekegyet azoknak a fájdalmaknak emlékezetére, amelyeket Jézus fején a töviskorona okozott. Nagycsütörtökön 12 miatyánkot és üdvözlégyet, 1 hiszekegyet azért, hogy Jézust éppen legszomorúbb állapotában hagyta el 12 tanítványa. Nagypénteken 5 miatyánkot és üdvözlégyet, 1 hiszekegyet öt szent sebének tiszteletére. Nagyszombaton 40 miatyánkot és üdvözlégyet, a hiszekegyet annak emlékezetére, hogy Jézus 40 óráig feküdt a koporsóban. Húsvét napján szintén ugyanannyit azért, hogy az Üdvözítő feltámadása után még 40 napig társalgott tanítványaival és az első hívekkel.

Ó, én jámbor lélek, Jézussal feltámadhatnék-e?

*

Nem bírtam tovább, és kimentem a hegyre.

Amíg arra visznek a semleges léptek, Őrá gondolok. És persze haza.

Nagypénteken valakik fölgyújtották a falut.

Nem égett le, csak néhány ágrólszakadt szegény háza, öt-hat szalmatetős kunyhó és csűr, nem halt meg senki, csak a kiküldöttet marták halálra a pásztor kutyái.

A falu csak másnap vált teljes üszökké.

Aki tehette, elmenekült, aki nem, nem.

Engem azon az estén valaki fölemelt, és átvetett a sáncon. Ő maga minden bizonnyal ott maradt, nekem csak a vállam sérült, Istennek hála.

Sokáig sivalkodtak az üszkök. Az elégettek lelke küldte panaszait az égre.

*

Mindig csak magamban, ne hallja mindenki, nem hallotta senki, mondom, én Istenem, milyen gyarló vagyok, magam után még bár egy lapit sem hagyok, mondom az én semmi rongyos imádságom, az Istenen kívül sosem hallja senki, felreped a szívem, felrobban a testem, nem tudom, ha feltámadok, ugyan mihez kezdek.

Sírok és zokogok, búsulok, búsulok, amíg ki nem múlok.

*

Tudjuk, ki rendelte el a gyújtogatást. Vagyis: kik. Nagypénteken minálunk úgy hal meg Jézus, hogy szem nem marad szárazon. Jézusban az emberiség önmagát siratja. Föltámadásában viszont nem mer egyértelműen osztozni.

Sokan szorongnak a feltámadástól.

A tűz nem tesz különbséget ima és ima között.

Csúnya dolog, én Istenem, de akkor azt gondoltam, hogy aki az az illető, az megkapta, amit érdemelt.

Erre nem vagyok büszke, sőt. Haragodat azóta is illő alázattal és sok penitenciával fogadom.

*

A helybeliek régimódiak, megsüvegelnek.

Vállam jobbik felét ajánlom a szent keresztnek.

Redves imott-amott a fája. Visszük a Jézust a hegyre.

Nézem Őt, és kalapács csattog a mellemben.

Visszük a Megváltót a hegyünkre. Kicsi is, dombnak sem az, semminek sem valami.

De ez itt az új-miénk.

Imák és énekek, áldások és sirámok.

Ki vagy te, nap és világ.

Jézus.

Megint és megint.

Nem túl magas a kereszt.

Mégis.

Alatta maradunk.

Pomogáts Béla

A transzilvánista ideológia

Értelmezések

Az erdélyi gondolat az érdekegyesítés gyümölcse volt, s valóban az irodalmi csatározások „nyugvópontja" lett. A nemzetiségi irodalom kifejlesztésének közös vágya és együttesen vállalt felelőssége tette lehetővé a különböző társadalmi csoportok, eszmei és művészeti irányzatok békés együttműködését; a transzilvánista eszmények ennek az együttműködésnek adtak „ideológiát". De mint minden „koalíciós" elgondolás, a transzilvánizmus is ellentmondásokat rejtett magába, nehezen megfoghatónak bizonyult. A Helikon írói őszinte hittel beszéltek róla, meghatározniuk viszont sohasem sikerült. Költői lelkesültséggel közeledtek hozzá, nem tudományos, fogalmi pontossággal. „A transzilvánizmus — hangoztatta Ligeti Ernő — egy nép életérzése. Ez az életérzés azután formákat, viszonylatokat, egyensúlyt keresett."[1] „Az erdélyi gondolat bizonyítéka — hirdette Kuncz Aladár — maga Erdély, mint ennek megtestesülése. És bizonyítékai Erdély népei, amelyek egymás mellett meg tudnak élni anélkül, hogy nemzeti sajátosságaikhoz való ragaszkodásukat feladták volna. Ezt a tényt bizonyítani nem kell, s viszont ez a tény, a létező erdélyi atmoszféra már önmagában véve is elegendő arra, hogy abból kiemeljük, programba tömörítsük azt, ami nekünk ma és az elképzelésünkben élő jövőnkben kell."[2] E nyilatkozatok egyszerűen történelmi adottságnak tekintették az erdélyi gondolatot, s nem törekedtek különösebben meghatározására vagy bizonyítására. A transzilvánista eszme, mint „ideológia", végül nem kapott pontos fogalmi meghatározást. A romániai magyar irodalom történetírói is inkább magatartáseszménynek és munkaprogramnak tekintették, mint tételes „elméletnek" és eszmetörténeti módon meghatározható „ideológiának".[3]

Valóban, vajon ideológiának tekinthető-e a transzilvánizmus? Ha lehántjuk a rárakódott irodalmi, költői burkolatot, erre a kérdésre igennel válaszolhatunk. Az ideológiát eszmék és nézetek többé-kevésbé rendszerezett olyan összességének tekintjük, amely az embereknek és társadalmi rétegeknek a világhoz és egymáshoz való viszonyát fejezi ki. Az ideológia társadalmi érdekeket tükröz, létrejöttével azonban viszonylagos önállóságra tesz szert, s mint viszonylag önálló eszmei rendszer működik.[4] Ebben az értelemben a transzilvánizmus gondolatkörének egyértelműen ideológiai szerepe van. Mint ideológiának, megvan a maga kialakult

társadalmi bázisa, elméleti rendszere és története. A transzilván gondolat fogalmi meghatározása és részletesebb kifejtése hiányzott ugyan, maga az eszmerendszer mégis mint ideológia fejtette ki hatását. A nemzetiségi társadalom különleges viszonyai között különben sem alakulhattak ki határozottan megfogalmazott és struktúrált ideológiák, különösen a nemzetiségi társadalom és a nemzetiségi tudat szerveződésének kezdetén.[5] A transzilvánista ideológia sem alkothatott teljes rendszert, nem kaphatott pontos meghatározást, jellege, szerkezete és története azonban megismerhető képviselőinek nyilatkozataiból és irodalmi munkáiból.

Már Gaál Gábor utalt arra, hogy az erdélyi gondolatban a romániai magyar polgárság és értelmiség különböző rétegei találkoztak.[6] Valójában a középrétegek: az elszegényedett, volt közhivatalnokok, a szabad pályákon dolgozó értelmiség és a kispolgárság ideológiája volt, amely azután mint viszonylag önállósult ideológia széles népi rétegek tudatában is helyet kapott. A transzilvánista gondolat az első világháború előtt és alatt vetődött fel először, a születő erdélyi magyar folyóiratok: a Kalotaszeg, az Erdélyi Szemle és az Új Erdély fórumán.[7] Az 1918-as történelmi fordulat után keletkezett irodalmi és nemzetiségtudományi folyóiratok: a Napkelet, a Zord Idő és a Magyar Kisebbség már egyértelműen az erdélyiség csillaga alatt képzelték el a nemzetiségi irodalom és művelődés sorsát.[8] Első nagyhatású megfogalmazására Kós Károly *Kiáltó szó* című röpiratában került sor: „A régi Magyarország nincs többé számunkra; de Erdély, Ardeal, Siebenbürgen, Transilvania vagy bármi nyelven nevezte és nevezi a világ: feltámadt és van, aminthogy volt akkor is, amikor azt hittük mi magunk, mert akartuk hinni, hogy nincs és csak Magyarország van. Akkor is volt, de most is van, és akárhogyan is akarja akármilyen akarat, lesz örökkön örökké."[9] E folyóiratirodalom és maga a *Kiáltó szó* az erdélyi magyar középrétegek gondolkodását fejezte ki, a marosvécsi írók gyülekezete, az Erdélyi Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh is a középrétegek képviselete volt. A Helikon tagjainak túlnyomó többsége szabad értelmiségi pályákon működött mint lapszerkesztő, újságíró, lelkész, építészmérnök, ügyvéd, orvos és tanár.[10] Az erdélyi magyar középrétegek mindennapi életük és munkájuk során ismerték meg a kisebbségi helyzet és a román—magyar együttélés követelményeit. Tapasztalatuk és nemzetiségi elkötelezettségük révén alakították ki igen hamar a maguk nemzetiségi tudatát és mentalitását. Ennek a nemzetiségi tudatnak és mentalitásnak ideológiai formája volt az erdélyi gondolat.

Az erdélyi gondolatban a romániai magyar középrétegek „mi-tudata" öltött alakot. A nemzetiségi lét és a romániai társadalom feltételei között az erdélyi ideológia egyszersmind befolyást gyakorolt az egész erdélyi magyarságra, benne a széles népi rétegekre. Ezeknek a népi rétegeknek a „mi-tudat"-át is részben a transzilvánista ideológia fogalmazta meg. A nemzetiségi középrétegek és tömegek „mi-tudat"-a, mint Gáll Ernő kifejtette, a valóság talaján, reális feltételek között jött létre. Kibontakozását a közös nyelv, szokásrendszer és hagyomány, a közös művelődés tette lehetővé.[11] A két világháború közötti korszakban, a

nemzetiségi irodalom, sajtó és iskolák munkája révén, az erdélyi ideológia legtöbb tétele szervesen beépült a romániai magyarság közösségi tudatába. A transzilván tudat a nemzetiségi önismeret és történelmi hagyomány szerves része lett.

A transzilván ideológia történelmi alapokra épült, ezek az alapok azonban nem voltak olyan szervesek és egységesek, mint amilyennek az „erdélyi gondolat" hívei látták. Láng Gusztáv mutatott rá arra, hogy az az egységes és örök „erdélyi szellem", amelyet a transzilvánista ideológia hirdetett, valójában sohasem létezett. A transzilvánizmus történelmi mozgató erőnek tekintett olyan eszmei tényezőket, amelyek maguk is a történelmi fejlődés termékei voltak. Mitizálta az erdélyi történelmet, és ezzel maga teremtette utópiákat igazolt. A nemzetiségi tudat kialakulása idején azonban ezek a mítoszok és utópiák is tölthettek be progresszív szerepet. A transzilvánista utópia a nemzetiségi felelősségtudatot, a demokratizmust és az együttélő erdélyi népek kölcsönös megértését szorgalmazta. Szemben állott azokkal a nacionalista és irredenta csoportokkal, amelyek nem voltak képesek megérteni a bekövetkezett történelmi eseményeket és levonni belőlük a megfelelő következtetéseket. „A transzilván utópia — állapította meg Láng Gusztáv — olyan nemes eszményeket tartalmaz, amelyeket a társadalmi fejlődés objektív menete, a társadalmi harcok tapasztalata is az együtt élő erdélyi népek elé tűzött."[12] A transzilvánista ideológia az erdélyi történelem haladó hagyományait mozgósította és a reális nemzetiségi elhelyezkedést segítette. Mitikus elemei révén azonban jelen volt benne a valóságtól való elfordulás, a politikai illúzióteremtés veszélye is. Valójában történelmi sorsának alakulásán múlott, hogy mikor melyik természete: a nemzetiségi realizmus vagy a nemzetiségi romantika kapott nagyobb szerepet. A harmincas évek során a romantikus és mitologikus erdélyiség képzete erősödött fel, talán éppen a kisebbségi törekvések sorozatos kudarca nyomán. A romantikus ábrándok ekkor részben elfedték a kisebbségi élet igazi tennivalóit, s a nemzetiségi elzárkózás veszedelmét idézték elő. A húszas években viszont még a nemzetiségi realizmus tudatának volt erőteljesebb szerepe, a transzilvánista ideológia ebben az időben a romániai magyarság önmagára találását készítette elő. Ebben a korszakban az erdélyi gondolat a nemzetiségi öntudat és a nemzetiségi művelődés szervező erejét képezte, a transzilvánista ideológia progresszív tendenciája érvényesült. „Leghangadóbb megfogalmazásaiban — állapította meg Szemlér Ferenc — értették rajta a Romániában együttélő népek testvériségét (helyesebben az Erdélyben közös történelmi múltú románok, magyarok és szászok megértését és barátságát), az európai műveltségi szintre való törekvést, a nép szolgálatát és javának munkálását. Az erdélyi táj szeretetét, a hazához, a szülőföldhöz való ragaszkodást, a mindent átölelő humanizmust, a szabadelvű demokráciát, az irodalomban pedig főként az esztétikai és művészi szempontok elsődlegességét."[13] A transzilván ideológiának mindez nem lebecsülendő eszmetörténeti érdeme volt.

A történeti Erdély és a liberális hagyomány

Az erdélyi gondolat kialakulásában komoly szerepet játszottak az erdélyi történelem hagyományai. Az erdélyi magyar, román és szász értelmiség mindig különleges érdeklődéssel hajolt a múlt fölé, az erdélyi történetírás jelentékeny módon befolyásolta a magyar, a román és az erdélyi szász nemzeti tudatot. Az „erdélyi iskola" írói: Samuil Micu-Klein, Petru Maior és Gheorghe Şincai vetették meg a román nemzeti ideológia alapjait, August Ludwig Schlözer, Ştefan Ludwig Roth és Friedrich Teutsch pedig az erdélyi szászok közösségi tudatát alakították ki. Az erdélyi magyarság történeti tudatát is hosszú évszázadok história- és memoárirodalma szabta meg: Oláh Miklós, Heltai Gáspár, Forgách Ferenc, Kovácsóczi Farkas, Bethlen Farkas, Szamosközy István, Borsos Tamás, Kemény János, Szalárdi János, Bethlen Miklós, Apor Péter és Cserei Mihály egymást követő krónikái, históriái és önéletírásai. Könyveikben nemritkán kapott hangot az erdélyi fejlődés sajátos jellegének és az erdélyi magyar politika öncélúságának tudata. Ezekben a régi könyvekben és feljegyzésekben találták meg a transzilvánizmus ideológusai azt a történelmi örökséget, amelyre fel lehet építeni az erdélyi magyar nemzetiségi öntudatot.

A tizenkilencedik század közepétől alakult ki az Erdéllyel foglalkozó történettudomány. Aranyosrákosi Székely Sándor, akinek *A székelyek Erdélyben* című hőskölteményével a romantikus nemzeti eposz megszületése körül is szerepe volt, 1845-ben adta ki Kolozsvárott *Erdélyország története hiteles kútfőkből* című munkáját. Kővári László *Erdély történelme* című hatkötetes műve 1859-ben jelent meg Pesten. Szilágyi Sándor *Erdélyország története tekintettel művelődésére* című kétkötetes műve 1865-ben került közönség elé. Hatalmas munka folyt a forráskiadás terén. Mikó Imre (és Szabó Károly) 1855–1862-ben jelentette meg Kolozsvárott az *Erdélyi történelmi adatok* négy kötetét. Szabó Károly és Szádeczky Lajos ugyancsak Kolozsvárott adta ki 1872–1895-ben a négykötetes *Székely oklevéltár*at. Szilágyi Sándor 1875–1898-ban Budapesten adta közre huszonegy kötetben az *Erdélyi országgyűlési emlékek*et. Az erdélyi történelem kutatásával foglalkozott az 1874-ben megindult *Erdélyi Múzeum* című folyóirat, az Erdélyi Múzeum Egyesület történeti szakosztályának közlönye. Az Egyesület érem- és régiségtára 1900-tól kezdve adta ki *Dolgozatok* című sorozatát. 1874 és 1876 között jelent meg Kolozsvárott K. Papp Miklós szerkesztésében a *Történeti Lapok,* amely elsősorban erdélyi forrásanyag felkutatásával és kiadásával foglalkozott. 1911–1913-ban adták közre a gyulafehérvári *Batthyaneum,* 1903–1914-ben a kolozsvári *Geneológiai Füzetek* című közleménysorozatot. Az *Erdélyi Gazdaságtörténeti Szemle* és a *Bányászati Lapok* a gazdaságtörténeti kutatásban értek el eredményeket.[14] Komoly szerepet vállalt az 1879-ben alapított sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és sikeres munkát végeztek a megyei régészeti és történelmi társulatok. Egész tudósnemzedék lépett fel; Roska Márton, Buday Ár-

pád, Ferenczi Sándor, Jancsó Benedek, Karácsonyi János, Erdélyi László és Veress Endre szerzett érdemeket az erdélyi régészeti és történelmi kutatások terén.

A kutatómunka 1918 után nélkülözni kényszerült az intézményes kereteket, viszont rendkívüli módon felélénkült a történelmi érdeklődés. A kisebbségi művelődés és az erdélyi népek közeledésének ügye azt követelte, hogy a romániai magyar szellemi élet megismerje és gondozásba vegye a múlt örökségét, az együttélés hagyományait. A nemzetiségi tudat a húszas években elsősorban mint történeti tudat jelent meg, és ez a történeti tudat a transzilvánista ideológia meghatározó tényezője volt. A történeti hagyományok alapvető szerepet töltöttek be a kisebbségi jogok tudatosításában és képviseletében. Asztalos Miklós, aki a Magyar Kisebbség rendszeres tanulmányírójaként végezte a transzilvánista eszmék történeti megalapozását, a történetírástól várta a kisebbségi jogvédelem hathatósabb szolgálatát. „Az erdélyi magyarságnak és szászságnak az erkölcsi erőt a román állam életében való hasznos elhelyezkedésre igenis a két faj erdélyi múltja szolgáltatja. A romániai magyar kisebbség sorsa a történelmi útmutatás betartásától függ. (…) Tudatossá kell tennie legelsősorban önmagának a kisebbségi magyarságnak minden rétege előtt, hogy mik azok a jogok és kötelességek, amelyek történelmi fejlődés alapján a kisebbségi magyarságot a román állam keretén belül faji, állami és általános emberi szempontból hivatásszerűen megilletik."[15] Asztalos a nemzetiségi helyzetben élő magyar tömegek biztos történelmi tudatának kialakítását javasolta. Ezt a tudatot azonban nem a hivatalos magyarországi irredenta szellemben képzelte el. Nem „történeti jogokról" beszélt, ellenkezőleg, a magyar és román nép közeledését várta az erdélyi együttélés hagyományainak feltárásától. „…oly történetírásra van szükség — állapította meg —, amely az évszázadok folyamán helyenként kialakult keverékfajú társadalmak belső életének ezernyi tényező által meghatározott és meg nem változtatható életfolyamát tárja fel, nem pedig történelmi jogokkal foglalkozik. *A kisebbségi történetírás csak megértést és nem választófalakat építhet!* A kisebbség szempontjából az állammal szemben csak a jogos védekezést, de sohasem a támadást szolgálhatja. A történelmi jogokat megcsúfolta az élet gyakorlata. Ha a história valóban magister vitae, az élet mestere, nem szakadhat el a való élettől…"[16]

A biztos történelmi tudat kialakítása a nemzetiségi művelődés elsőrendű feladata volt, ezért a kutatómunka mellett az ismeretterjesztő tevékenység kapott kiemelkedő szerepet. Az irodalmi élet intézményei, a napilapok és folyóiratok: az Ellenzék, a Magyar Kisebbség, a Pásztortűz, az Erdélyi Helikon, az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Irodalmi Szemle rendszeresen közöltek történelmi tanulmányokat és forrásszövegeket. Az Ellenzék a középkori Erdély kulturális életével és a román fejedelemségek magyar kapcsolataival foglalkozott,[17] Gyalui Farkas hosszabb cikksorozatban mutatta be a „régi Kolozsvár" szellemi életét.[18] Az Erdélyi Helikon 1929 decemberében, Bethlen Gábor halálának háromszázadik évfordulóján tartalmas emlékszámot jelentetett meg, amely Bánffy Miklós, Makkai Sándor és Reményik Sándor mellett Móricz Zsigmondot és Szekfű Gyu-

lát is felvonultatta. *A régi Erdély* címmel pedig a fejedelmi és a császári korszakok történelmi alakjairól és intézményeiről közölt tanulmánysorozatot.[19] Gyárfás Elemér megírta Bethlen Miklós élettörténetét, Tavaszy Sándor Apáczai Csere Jánosról írt monográfiát, Makkai Sándor pedig Bethlen Gábor szellemi arcképét vázolta fel.[20] Jancsó Benedek *Erdély története* című összefoglalása 1923-ban jelent meg Kolozsvárott, azzal az előszóban körvonalazott szándékkal, hogy a romániai magyarság történelmi tudatának vessen alapot.[21] Jancsó könyve hagyományos szellemben dolgozta fel Erdély (pontosabban az erdélyi magyarság) történetét, célja szerint az erdélyi és a magyar történelem szerves egységét akarta kidomborítani. Ez a felfogás valójában nem felelt meg a transzilvánizmusnak, amely érdeklődését messzemenően kiterjesztette az erdélyi népek együttélésének történetére is. A transzilván koncepciót képviselte az a vita, különösen Szentimrei Jenő felszólalása, amely 1925-ben a Magyar Kisebbség hasábjain folyt a Bánffy Ferenc által meghirdetett történeti pályázatról. Szentimrei ebben a vitában sürgette, hogy a megírandó összefoglalás ne csak a magyarság, hanem mindegyik erdélyi nemzet története legyen.[22]

A transzilvánista történelmi felfogást Kós Károly 1929-ben Kolozsvárott közreadott népszerű munkája: az *Erdély* (*Kultúrtörténeti vázlat*) fejtette ki. Kós úgy ábrázolta Erdélyt, mint sajátos földrajzi, történelmi és kulturális egységet, amelynek népei: a magyarok, románok és szászok nemcsak „anyanemzeteikkel" tartottak fenn szoros kulturális rokonságot, hanem az együttélés több évszázados hagyományai folytán élénk művelődési kapcsolatba kerültek egymással is. A három erdélyi nép viszonylagos egyensúlya hozta létre autonóm kulturális fejlődésük lehetőségét. Ennek során a három erdélyi kultúra egymásra is állandó hatást gyakorolt: „…a különböző eredetű és különböző fajok lelkébe plántált, egymástól sok tekintetben élesen különböző kultúrákra a százados állandó együttvaló élet, érintkezés, közös sors, közös öröm és baj, közös lelki élményei is reányomták a maguk konszolidáló bélyegét, mely a fejedelmi korban a szellemi élet demokratikus kiszélesedése és népi megmélyülése korában válik immár feltűnően észrevehetővé."[23] A szerző Erdély politikai és művelődéstörténetében kísérte végig e fejlődést, a magyar, román és szász művelődés kölcsönhatását. Különösen az építészet történetében volt otthonos, hiszen már korábban foglalkozott Erdély építészetének emlékeivel.[24] Művészettörténeti munkássága nemcsak az erdélyi magyar, hanem a román és szász építészet vagy népművészet feldolgozására is kiterjedt. A három erdélyi nép és a három erdélyi kultúra autonóm, egyszersmind egymásra ható fejlődésének bemutatása során nagyrészt ő határozta meg és fejezte ki a transzilvánisták történelemszemléletét. A transzilván történelmi tudat szolgálatába állott Kós másik könyve, választott otthonáról írott kultúrtörténeti vázlata és személyes vallomása: a Kolozsvárott 1932-ben megjelent *Kalotaszeg* is.

A népszerűsítő és eszmeteremtő történetírás mellett a szaktudományos munkának látszólag kevesebb tere jutott. Pedig a romániai magyar történettudomány is eredményes anyagfeltáró, forráskritikai és összefoglaló munkát végzett,

ha intézményes lehetőségei nem is voltak nagyok. Sorra jelentek meg a forráskiadványok az erdélyi magyarság, sőt a románok történetének köréből. A tudományos életnek olyan történészek szabtak irányt, mint Bíró Vencel, Boros György, Buday Árpád, Erdélyi László, Gál Kelemen, Karácsonyi János, Kelemen Lajos, Krenner Miklós, Rass Károly, Révész Imre, Szentmártoni Kálmán, Temesváry János és Veress Endre. Általában az Erdélyi Múzeum Egyletben, valamint az egyházi jellegű intézményekben és folyóiratokban találtak fórumot. A tudományos kutatómunka során Gergely Sámuel Teleki Mihály kancellár levelezését rendezte sajtó alá, Veress Endre 1921-ben fejezte be Budapesten kiadott terjedelmes gyűjteményének, a *Fontes rerum Transsylvanicarum*nak munkálatait, Kelemen Lajos, az erdélyi magyar művelődéstörténet kiváló tudósa közreadta Hermányi Dienes József és Naláczi István emlékiratait. Bíró Vencel a fejedelmi korszak diplomáciáját dolgozta fel *Erdély követei a portán* (Kolozsvár, 1921) című munkájában, Rass Károly a középkori iskoláztatás helyzetét vázolta *Erdélyi iskoláztatás és tudományosság a középkorban* (Kolozsvár, 1921) címmel, Karácsonyi János a nemzeti történelem rendkívül alapos feldolgozását kezdte meg *A magyar nemzet őstörténete 896-ig* (Nagyvárad, 1924) és *A magyar nemzet honalapítása 896–997-ig* (Nagyvárad, 1925) című könyveiben. A kiterjedt egyháztörténeti munka során Temesváry János Erdély középkori katolikus püspökeivel, Balázs András az Erdélyi Katolikus Státusszal, Erdélyi László az erdélyi katolikus intézményekkel, Révész Imre a magyar protestantizmus történetével foglalkozott.[25] A György Lajos szerkesztésében megjelent *Erdélyi Tudományos Füzetek* című sorozatban is alapvető kutatási eredmények láttak napvilágot.[26] Veress Endre és Bitay Árpád a román történeti forráskiadásban, a magyar—román művelődési kapcsolatok felderítésében, illetve a román művelődés múltjának magyar nyelvű megismertetésében végzett sikeres munkát.[27]

A „történelmi Erdély" hagyományainak gondozásában és az erdélyi tudat kialakításában azonban a szépirodalom vállalta a legnagyobb feladatot. A transzilvánista irodalom jellegzetes műfaja volt a történelmi regény és elbeszélés; a Helikon írói sorra dolgozták fel Erdély történetének nagyobb eseményeit. Különösen a középkor, az önálló fejedelemség és a reformkorszak gazdag világa volt népszerű. A történeti tárgyú szépirodalom születésében Kuncz Aladárnak volt kiemelkedő szerepe, aki 1923-ban vette át a kolozsvári Ellenzék irodalmi rovatának szerkesztését és hamarosan meghirdette a népszerű napilap első történelmi regény- és novellapályázatát. Az 1923-as pályázat nyertese Nyirő József, *A Rapsonné rózsája* című elbeszélés szerzője lett, a további díjakon Gyallay Domokos, Indig Ottó, Csűrös Emília és Sebesi Samu osztozott. A pályázat sikerén felbuzdulva hirdette meg az Ellenzék szerkesztősége 1925-ben a második történeti pályázatot, amely Berde Mária *A télutó* és Sipos Domokos *Vajúdó idők küszöbén* című elbeszéléseinek sikerét hozta.[28] Az erdélyi történelmi regény és elbeszélés ettől kezdve a transzilvánista irodalom vezető műfaja lett. Tabéry Géza *Szarvasbika* (1925), *Vértorony* (1929), *A Frimont-palota* (1941), Kós Károly *Varju nemzetség* (1925), *A Gálok* (1930), Bánffy

Miklós *Fortélyos Deák Boldizsár memoriáléja* (1931), Makkai Sándor *Ördögszekér* (1925), *A táltoskirály* (l934), *Sárga vihar* (1934), *Magyarok csillaga* (1937) Nyirő József *A sibói bölény* (1929), *Mádéfalvi veszedelem* (1939), Gyallay Domokos *Ősi rögön* (1921), *Vaskenyéren* (1926), Gulácsy Irén *Fekete vőlegények* (1927), Szentimrei Jenő *Ferenc tekintetes úr* (1938) és Szántó György *Bábel tornya* (1926), *A bölcső* (1929) című regénye sorra idézte fel Erdély történelmének nagy fordulatait és hőseit: Budai Nagy Antalt, Dózsa Györgyöt, Bethlen Gábort, Kőrösi Csoma Sándort, Bolyai Jánost és Wesselényi Miklóst. A történelmi tárgyú szépirodalom széles körben tette ismertté az erdélyi magyar múlt kiemelkedő személyiségeit és eseményeit, valamint a transzilvánista ideológia eszményeit. A múltat idéző, mint arra Gaál rámutatott, egyszersmind háttérbe szorította a nemzetiségi valóság ábrázolását.[29]

A helikonisták történelmi regényei valóban gyakran mitizálták az erdélyi múltat, s hozzájárultak a transzilvánista ideológia romantikus mozzanatainak erősítéséhez. Volt azonban a történeti szépirodalomnak egy realista vonulta is, amely az erdélyi történelem népi törekvéseit és osztályharcos küzdelmeit ábrázolta, az erdélyi népek együttműködésének hagyományaira figyelmeztetett. Kós Károly „családi krónikája": *A Gálok* a szülőföld iránt érzett hűséget és az erdélyi szabadságharcos tradíciót szólaltatta meg. Sipos Domokos pályadíjnyertes elbeszélése, a *Vajúdó idők küszöbén* Budai Nagy Antal parasztforradalmát idézte fel. A múlt életre keltésének egyértelműen közéleti, sőt forradalmi mondandója volt; a fiatalon meghalt tehetséges író a népi követelések időszerűségére utalt. „…nem veszed észre — fordult levélben barátjához, Tompa Lászlóhoz —, hogy ez a kor milyen véres élettel függ össze a mával? (A szociális problémák még ma sem teljesednek itt be…)"[30] Az 1437-es bábolnai parasztlázadás eseményeit keltette életre Kós Károly is *Budai Nagy Antal históriája* című nagyobb elbeszélésében, amely Kalotaszegről írott könyvében jelent meg. Kós Károly históriájának két hőse van: Budai Nagy Antal, a cseh husziták küzdelmén föllelkesült magyar parasztvezér és Kardos Jákob, a havasi románok első embere. Kettejük összefogása a magyar és román jobbágyok történelmi sorsközösségének és harci szövetségének hagyományára figyelmeztetett. A bábolnai felkelés ábrázolásának Kósnál is időszerű értelme volt. A húszas évek végének gazdasági válsága Kalotaszegen agrármegmozdulásokra vezetett; s a történelmi elbeszélés e megmozdulásoktól kapta közvetlen hátterét. Az 1514-es parasztháború erdélyi eseményeivel foglalkozott Tabéry Géza regénye, a *Vértorony*. Tabéry a romantika hagyományai nyomán erős színekkel ábrázolta a jobbágyság szenvedéseit és harcait, emlékezetes hősöket festett, hatásos módon érzékeltette a kor feszültségeit. A magyar középkor legnagyobb tragédiáját látta Dózsa György seregének vereségében; meggyőződése szerint a „százezer paraszti gyökérszál" kiirtása okozta a végzetes mohácsi vereséget, a középkori magyar állam elbukását. A parasztvezér alakját mutatta be Kacsó Sándor elbeszélése, a *Dózsa útja* is. Kacsó pályakezdését részben ugyancsak a történelmi múlt vonzása határozta meg, *Akik a sötétben is látni*

akarnak című novellájában az 1437-es felkelés magyar és román harcosainak testvériségéről tett tanúságot, a *Lassan megvirrad*ban pedig Apáczai Csere János tragikus alakját idézte fel. A születő romániai magyar irodalom történelmi érdeklődésében teret kaptak a progresszív törekvések is, és a konzervatív szellemű magyarországi kritika nem késlekedett támadásával nyugtázni ezeket a törekvéseket.[31]

A történeti hagyományok gondozása a sajátos erdélyi tudat kialakításának szolgálatában állt. Ennek a szolgálatnak a jegyében hivatkoztak a nemzetiségi történetírás és irodalom képviselői a különleges erdélyi hagyomány hőseire, Budai Nagy Antalra, Dózsa Györgyre, Bethlen Gáborra, Apáczai Csere Jánosra és másokra. Szentimrei Jenő az erdélyi magyar irodalom gyökereinek megismerését sürgette, a Heltai Gáspártól Petelei Istvánig ívelő tradícióhoz kívánta kötni a születő irodalmi köztudatot. „Be kellett bizonyítanunk — írta — magunk és népünk számára, hogy vannak itt fundamentumai egy külön erdélyi életnek, mert ha ezek sem volnának, erdélyi irodalomról sem beszélhetnénk ma komolyan. Várat kellett építenünk, ami fundamentum nélkül csak légvár lehetett volna, erre pedig komoly időkben kár a tégláért, a habarcsért és a jobb ügyre érdemes munkáért."[32] A különvaló erdélyi élet megismerésének igénye állította előtérbe azokat a régi államférfiakat és történetírókat: Bethlen Miklóst és Cserei Mihályt, akik az autonóm erdélyi fejlődés elvét tartották szem előtt. A transzilvánisták az autonómia hagyományát helyezték az erdélyi magyarság történelemszemléletének központjába. Kísérletek történtek arra, hogy az erdélyi történelem alapvetése az autonóm fejlődés elvét igazolja és tegye szemléletessé.[33]

A transzilvánizmus képviselői a régi Erdély szabadelvű hagyományait idézték fel, azt a „liberális" örökséget, amelyet a különféle nemzetek, kultúrák és vallások autonóm fejlődése jelentett számukra. Erdély története persze nem volt híjával a belső háborúságoknak, a társadalmi, vallási és nemzetiségi küzdelmeknek. A különféle erdélyi erők időnként pusztító erővel törtek a fáradságos munkával létrehozott közös civilizációra, Erdély történetének is voltak „sötét korszakai". Ám mellettük, éppen az egymástól eltérő fejlődési tendenciák és intézmények következtében kialakultak a méltányosság, a türelem, a pluralizmus hagyományai is. Viszonylag zárt geográfiai környezetben fejlődött egymás mellett a római katolikus, evangélikus, református, unitárius, görög katolikus és ortodox vallás, a magyar, német és román nemzetiség, valamint kultúra. Az egymás mellett élés és az egymás iránt gyakorolt tolerancia a történelmi Erdély demokratikus örökségének része volt.[34] Az 1557-es Tordai Országgyűlés számos európai országot messze megelőzve mondta ki azt az elvet, hogy bárki kényszerítés nélkül követheti akár a régi, akár az új hitet. Az 1564-es országgyűlés megerősítette ezt a határozatot, az 1568-as pedig már azt is megengedte, hogy mindenki szabadon terjeszthesse hitbeli meggyőződését. A lelkiismereti szabadság eszméje és a vallási tolerancia ezzel bekerült az erdélyi alkotmányosság alapelvei közé. Kemény Zsigmond kiváló tanulmánya: az 1851-ben kiadott *Erdély közélete* a „baloldali"

hagyományok követésében látta az erdélyi politika vezető erejét: „Erdély az új eszmék irányában az európai államtömbök közt a szélső baloldalt foglalta el. Amit nála életbe léptettek, a kornak, mely a múlt hagyományaival szakítani kezdett, radikalizmusa volt (…) Az ő alkotmánya — ha szigorúan csak az akkori forrásokat, tudniillik az *Approbatát* és *Compilatát* tekintjük — inkább demokratico-arisztokratikus és köztársasági, mint monarchiai vala."[35] Erdély múlt századi történetírója: Kőváry László is a liberális eszmék általános hatásában jelölte meg az erdélyi társadalomnak a magyarországitól eltérő jellegét. E liberális hagyományokat képviselte a transzilván ideológia történelemszemlélete.

Nemzetiségi megbékélés: irodalmi kapcsolatok

A történelmi Erdély tapasztalatai és hagyományai nemzetiségi türelmet tanácsoltak, az együttélő népek testvériségének és művelődési kapcsolatainak eszméje a transzilván ideológia alapelvei közé tartozott. Kós Károly *Erdély*e meggyőző erővel mutatta be az együttélés kulturális hagyományait. „Erdélyt — állapította meg Szentimrei Jenő — nem lehet, nem szabad másként felfogni, mint népek és fajok keveredő medencéjének, (…) kicsiben egy egész nemzetközi társadalomnak."[36] Asztalos Miklós is nyomatékosan utalt arra, hogy a kisebbségi történetírónak „keverékfajú társadalommal" kell számot vetnie, és e társadalmat történelmileg kialakult organizmus gyanánt célszerű vizsgálnia.[37] Román részről a helikonisták munkásságát felmérő Ion Chinezu szólt elismeréssel a nemzetiségi összefogás transzilvánista eszméjéről, noha az erdélyi gondolatot nem egészen fogadta el.[38] Az együttélés hagyománya parancsoló szükségszerűségként írta elő az együttélő népek: románok, magyarok és németek megbékélését és összefogását. Ennek az összefogásnak az útjába komoly akadályok állottak: az erdélyi románok 1918 előtti és a magyarok 1918 utáni nemzetiségi sérelmei, a hivatalos politika rangjára emelt magyar és román nacionalizmus. Még progresszív körök sem bíztak különösebben abban, hogy a nemzetiségi megbékélés könnyűszerrel elérhető.[39] Ezért különösen nagy szerep és felelősség hárult az erdélyi megértés szolgálatában a művelődési, közelebbről irodalmi kapcsolatok gondozóira. Elsősorban nekik volt lehetőségük arra, hogy szembeforduljanak a nemzeti előítéletekkel és a nemzetiségi megbékélés érdekében fejtsék ki tevékenységüket.

A romániai magyar irodalom nemes felelősségtudattal vállalta e nehéz küldetés köznapi feladatait. És összefogva a román, valamint szász haladó értelmiséggel szép eredményeket mutatott fel az irodalmi együttműködés terén a két világháború között. Ennek az együttműködésnek közvetlen hagyományai voltak az erdélyi magyarság kulturális életében. Magyar részről Benedek Elek szolgálta eredményesen a közeledés ügyét; több munkájában is megértő szeretettel emlékezve meg az erdélyi románok törekvéseiről. Önéletrajza: az *Édes anyaföldem* (1920) tanúsította, hogy milyen őszinte jóakarattal munkálkodott a magyar—román kapcsolatok gondozásán. *Nyílt levél egy román ifjúhoz* című írásában a nemzeti-

ségi megbékélés nemes eszméje mellett tett hitet.[40] A két szomszédos nemzet közeledését szolgálta Veress Endre történetíró munkássága, amely nagy elismerést váltott ki a román tudományos életben.[41] A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság is rendszeres szervező munkával ápolta a művelődési kapcsolatokat.[42]

A magyar—román együttműködés szolgálata hatotta át Bitay Árpád kiterjedt munkásságát. A kolozsvári katolikus leánygimnázium, majd a gyulafehérvári katolikus teológiai akadémia román nyelv- és irodalomtanáraként foglalkozott a két nép kulturális és történelmi kapcsolataival. 1922-ben jelentette meg úttörő munkáját, *A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintésé*t, amely nemcsak beható tárgyismeretről tett tanúságot, hanem a román—magyar irodalmi kölcsönhatások kutatásában is ösztönző eredményeket hozott. 1925-től 1937-ben bekövetkezett haláláig rendszeresen előadásokat tartott Nicolae lorga Vălenii de Munte-ben működő szabadegyetemén, amely a fiatal román és nemzetiségi értelmiség állandó találkozóhelye volt. Román irodalmi lapok: az Adevărul Literar şi Artistic, a Neamul Românesc Literar, az Universul Literar fórumán ismertette a klasszikus és az erdélyi magyar irodalom nagy egyéniségeit. A két nép művelődésének kapcsolatait kutatva Széchenyi István munkásságának román visszhangjával, a XVI-XVII. századi erdélyi magyar történeti források román vonatkozásaival, Eminescu és az erdélyi katolicizmus viszonyával foglalkozott. A román tudományos élet kivételes megbecsüléssel adózott munkásságának, különösen Iorga érzett őszinte barátságot a magyar tudós iránt.[43] Bitay Árpád mellett mások is rendszeres kutatómunkával derítették fel a román—magyar művelődési kapcsolatok történetét. Kristóf György, a kolozsvári tudományegyetem pozitivista szellemben dolgozó professzora 1925-ben Jókai Mórról adott ki román nyelvű monográfiát, 1929-ben a romániai magyar irodalom első évtizedének eredményeit összegezte *Zece ani de literatură maghiară în România,* 1934-ben pedig a magyar nyelv és irodalom történetét dolgozta fel *Istoria limbii şi literaturii maghiare* című románul megjelent könyveiben. György Lajos, a Pásztortűz szerkesztője, aki ugyancsak a pozitivista irodalomtörténetírás híve volt, *Magyar elemek a román irodalomban* (1924) című könyvében gyűjtött össze jelentékeny adatokat. Az irodalmi és nyelvi kölcsönhatások körében folytatott kutatómunkát Kántor Lajos, Veégh Sándor, Józsa János, Orbán László, Blédy Géza és Rajka László is.[44]

A román tudományos élet körében Nicolae Iorga, a népszerű történettudós és államférfi figyelt fel a két együttélő nép történeti kapcsolataira, Iorga több alkalommal is kiállt a nemzetiségi jogok és a román—magyar megbékélés mellett. Szabadegyetemén, Vălenii de Munte-ben teret adott a magyar kultúra megismertetésének. 1922-ben *Români şi slavi, Români şi unguri* című előadásában a délkelet-európai népek megértésének fontosságát hangoztatta.[45] 1924-ben, midőn az Erdélyi Múzeum Egyesület és az Erdélyi Irodalmi Társaság elküldte képviselőit a Román Kultúrliga suceavai kongresszusára, a magyar kisebbség jogainak tiszteletben tartása mellett nyilatkozott.[46] 1925-ben pedig, midőn a

nagyváradi Magyar Színház Bitay Árpád fordításában bemutatta *Apáról fiúra* című darabját, az „irodalmi testvériesülésről" beszélt, „örülök — jelentette ki —, hogy így segíthetek a két nép között bizonyos megértést teremteni. Ha ez a két nép régebben megérthette volna egymást, megváltoztathatta volna a világ ezen részének sorsát. Népeink annyira egybetartoznak, hogy lelkeinknek is egymásra kell találniok."[47]

A román szellemi élet más képviselői is sürgették a román és magyar művelődés közeledését. Emil Isac, korábban a Nyugat, a Huszadik Század és az Esztendő munkatársa őszinte hittel és jóakarattal kezdeményezte már a húszas évek elején a román—magyar kulturális összefogást. Az Idea Europeană című bukaresti folyóiratban a nemzetiségi művelődés jogát hangoztatva „a román demokrácia vallomását" fejezte ki.[48] A kolozsvári Napkelet hasábjain pedig a kultúrák egyenjogúságának eszméjét fejtegette: „Önök itt magyarok, akiknek a román államhoz való tartozása is abban nyilvánul, hogy itt saját nemzeti kultúrájukat fogják fejleszteni." Ehhez az állásfoglaláshoz csatlakozott ugyancsak a Napkeletben az Idea Europeană neves szerkesztője, Moţu Rădulescu professzor is.[49] Avram P. Todor Iorga szabadegyetemén tartott előadásokat a magyar irodalomról, G. Bogdan-Duica egyetemi tanár 1922-ben a Patria című lapban írt Petőfi Sándor költészetének jelentőségéről, Iosip Popovici egyetemi tanár önálló könyvet írt ugyancsak Petőfiről, Ion Minulescu költő 1924-ben hivatalos minőségben volt jelen az érmindszenti Ady-ünnepségen, Octavian Goga pedig szinte rendszeres kapcsolatokat tartott fenn a romániai magyar irodalmi élet képviselőivel.[50]

Az irodalmi együttműködés fejlesztésében alapvető szerep jutott annak a műfordítás-irodalomnak, amely mindkét részről bontakozni kezdett 1918 után. Először néhány irodalomtörténeti fontosságú antológia mutatta be magyarul a román költészetet: 1922-ben Keresztúry Sándor *Új román költők,* 1924-ben Fekete Tivadar *Szerelmes kert,* 1925-ben Kiss Piroska *Átültetett virágok,* 1928-ban Bitay Árpád *Műfordítások román költőkből* és Gáldi (Göbl) László *Műfordítások,* 1930-ban Fekete Tivadar *Klasszikus kert* című könyvei. Sorra jelentek meg Al. Vlahuţă, Vasile Alecsandri, Panait Istrati, Aron Cotruş és Octavian Goga kötetei, 1934-ben pedig Kibédi Sándor fordításában Eminescu összes versei. Az erdélyi magyar folyóiratok önként vállalt feladat gyanánt tolmácsolták a román irodalmat, az Erdélyi Irodalmi Szemle rendszeresen ismertette a román társadalomtudományi kutatásokat. A kolozsvári magyar színház Eftimiu *Prometheus,* Caragiale *Elveszett levél,* Mihai Şorbul *Vörös szenvedély,* Valjen Vasilescu *Nem zörög a haraszt,* Lucian Blaga *Zamolxe* és Constantin Rinletz *A hercegnő fürdője* című színdarabját játszotta Janovics Jenő, Kádár Imre és E. Negruţiu fordításában a húszas évek elején. Román részről igyekeztek viszonozni ezeket a fordításokat. 1922-ben Nagyváradon jelent meg Justin Ilieşiu *Laura* című antológiája huszonkét magyar költő hatvannégy versével, 1928-ban pedig Liviu Rebreanu előszavával Ion Lupu szerkesztésében a *Povestitori unguri ardeleni* című válogatás a „Cartea Vremii" nevű

sorozatban az erdélyi magyar elbeszélők műveiből. Az idők során Áprily Lajos, Bartalis János, Bárd Oszkár, Reményik Sándor és Szombati Szabó István versei, Benedek Elek, Kovács Dezső, Ligeti Ernő, Tabéry Géza és Tamási Áron novellái jelentek meg román folyóiratokban, valamint Nyirő József *Isten igájában* című regényének folytatásos közlésére került sor a *Boaba de Grâu* című lapban. 1935-ben adta közre Octavian Goga Madách *Az ember tragédiájá*nak klasszikus értékű fordítását, a *Tragedia omului*-t. Több román folyóirat: a Cele trei Crişuri, a Gândirea, a România Literară, a Familia és a Gând Românesc foglalkozott alkalmanként a kisebbségi magyar irodalom helyzetével és eredményeivel.[51]

Az erdélyi népek közeledését szolgálták a több nyelven kiadott irodalmi és művelődési folyóiratok: az Aurora és a Cultura is. Az *Aurora* kétnyelvű: román és magyar folyóirat Nagyváradon jelent meg 1922 decemberétől 1923 júniusáig. Alapítója George Bacaloglu ezredes, a „Societatea Cele Trei Crişuri" elnöke volt. E társaság is jelentékeny szerepet vállalt a román—magyar megbékélés előmozdításában, 1922-es ankétján Bernády György, Karácsonyi János, Ligeti Ernő és Tabéry Géza képviselte a magyar szellemi életet. A társaság magyar tagozatának Benedek Elek lett az elnöke. „Az erdélyi román és magyar íróknak s művészeknek — írta Benedek Elek az Aurora 1923. február 15-i számában — egy egyesületben való tömörülése korszakalkotó esemény, s annak üdvös hatása nem marad el. Ez a lépés egészen az én szívem szerint történt." A társaság gondozásában készült kétnyelvű folyóiratot George A. Petre, Keresztúry Sándor és Salamon László szerkesztette. Az Auorának, sajnos, már csak rövidre szabott élete következtében is, nem sikerült szélesebb köröket mozgósítania.[52]

A *Cultura* 1924 januárjában indult Kolozsvárott négy nyelven: magyarul, románul, németül és franciául. Főszerkesztője Sextil Puşcariu, a kolozsvári Román Nyelvtudományi Intézet professzora volt, a magyar rovatot Kristóf György, a románt Lucian Blaga, a németet Oskar Netoliczka, a brassói Honterus Gimnázium igazgatója, a franciát pedig Yves Auger, a kolozsvári egyetem francia professzora szerkesztette. A folyóirat programja a következőket állapította meg: „Folyóiratunk több román, magyar és német tudós és szépíró közötti megegyezés alapján jött létre, és az a hivatása, hogy összeköttetést teremtsen három legbelső lényegénél fogva különböző, de számos közös nemes érdek révén összekapcsolt etnikai tudat között. (…) Folyóiratunk mint az intellektuális kapcsolatok orgánuma arra törekszik, hogy hű képet adjon hazánk szellemi mozgalmairól, irodalmi, tudományos és művészi életéről. Távol tartva magunkat minden politikai befolyástól, bátrak vagyunk kimondani véleményünket, megőrizve ugyanakkor azt a tárgyilagosságot, amelyre az egymás iránti kölcsönös tisztelet kötelez." A Culturának széles körű tudományos és irodalmi összefogást sikerült megszerveznie. Tanulmányokkal magyar részről Buday Árpád, Karácsonyi János, Kós Károly, Kristóf György, Makkai Sándor, Roska Márton, román részről Nicolae Iorga, Joan Lupaş, Sextil Puşcariu, George Vâlsan, német részről Friedrich Teutsch, Oskar Netoliczka, Egon Hajek, Lutz Korodi jelentkezett.

Műfordításokkal pedig Bitay Árpád, Kiss Ernő, Franyó Zoltán, Kádár Imre és Octavian Goga szerepelt a többi között. A négynyelvű kolozsvári folyóirat csak néhány hónapig dolgozott, ám e rövid idő alatt is változatos eszközökkel szolgálta a többségi és kisebbségi irodalmak tájékozódását, és széles körben népszerűsítette a kulturális megértés ügyét.[53]

A marosvécsi Helikon írói és folyóiratuk, az Erdélyi Helikon a kialakult irodalmi hagyományt támogatta, midőn a kulturális kapcsolatok kiépítéséhez fogott. Az 1926-ban rendezett első marosvécsi találkozó határozata is kimondta, hogy fejleszteni kell a magyar—román és a magyar—szász művelődési kapcsolatokat.[54] E program jegyében kapott meghívást a vécsi várba Emanoil Bucuța, a román Pen klub főtitkára és Heinrich Zillich, a brassói Klingsor című szász folyóirat szerkesztője. A Helikon írói nem politikai kompromisszumnak szánták az együttélő népek kulturális közeledését, őszintén hittek az erdélyi gondolat népeket összebékítő és irodalmakat közös munkára fogó erejében. „Nem lehet erdélyi magyar író az — hangoztatta Kuncz Aladár —, aki ezekről a párhuzamos irodalmi mozgalmakról (román, szász) nem tud. Életünknek egymásra utaltsága hozza egymás közelébe ezt a három irodalmat, s lehetetlen kikerülni, hogy ezeknek egymásra hatása, egymással való bensőséges érintkezése ne legyen. Elodázhatatlan feladata az erdélyi magyar irodalomnak, hogy ezeket a szellemi érintkezéseket kimélyítse."[55] Kádár Imre a vegyes lakosságú falvak példájára utalt, midőn az együttélés békés hagyományai mellett tett hitet.[56] Ligeti Ernő pedig már gyakorlati javaslattal szolgált: magyar és román írókból kötetlen írói munkaközösség létrehozását javasolta, amely időközönként megvitatná a kulturális együttműködés feladatait.[57]

Az első években valóban sokat fejlődtek ezek a kapcsolatok. A Helikon írói 1928. május 12-én Bukarestben tartottak előadóestet, amelyen Bánffy Miklós, Bartalis János, Kádár Imre, Olosz Lajos és Tabéry Géza, valamint Liviu Rebreanu és Nichifor Crainic szerepelt. Bánffy Miklós bevezetőjében az együttműködés mellett nyilatkozott: „Úgy vélem, ebben a szerény írócsoportban általános érvényű eszmény lakozik, s talán egy jelentős tünet is: arra való törekvés, hogy ne azt keressük magunkban, ami megkülönböztetést, meghasonlást, gyűlöletet kelthet, hanem azt, ami egyesít, ami összeköt és egymásban lel támaszt az önmagáért való művészetre való törekvésben, megteremteni az együttműködés összhangját."[58] A közeledés ügyét szolgálta az az eszmecsere is, amely 1928-ban folyt a román Pen klub és az erdélyi magyar írók kapcsolatáról: Nichifor Crainic tett javaslatot arra, hogy a kisebbségi írókat vonják be a román Pen munkájába. Zillich a szász, Kuncz a magyar írók válaszát tomácsolta; örömmel fogadták a közeledést, de arra kérték román írótársaikat, hogy foglaljanak állást a kisebbségi jogok érdekében. Crainic válasza, majd Krenner Miklós felszólalása viszont olyan szövetkezést sürgetett, amely nem függ politikai feltételektől. Ez a javaslat azután általános helyeslésre talált, s 1932-ben Bánffy Miklós elnökletével, Berde Mária, Kádár Imre, Makkai Sándor és Dsida Jenő vezető szerepével Ko-

lozsvárott létrejött a romániai Pen klub magyar tagozata.[59] E szövetség sajnos nem lett hosszú életű. Ahogy a fasizmus Kelet-Közép-Európában és Romániában megerősödött, az alakuló kapcsolatok felbomlottak. A Helikon eszményei mégis nyomot hagytak a román irodalmi életben; a fiatal nemzedéket tömörítő *Abecedar* című folyóirat erősen rokonszenvezett a transzilvánista ideálokkal.[60] A személyes kapcsolatok is megmaradtak a magyar és román írók között.

A két irodalom közeledése eredményezte, hogy az Erdélyi Helikon lapjain megnövekedett a román irodalom fordításának és ismertetésének szerepe. A folyóirat olyan román költőket és írókat mutatott be fordítások és tanulmányok révén, mint Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale, Ion Creangă, Emil lsac, Tudor Arghezi, George Bacovia, Ion Barbu, Lucian Blaga, Ion Minulescu, Octavian Goga, Ion Pillat, Mihai Beniuc és Zaharia Stancu. A fordítások alatt Dsida Jenő, Kádár Imre, Kiss Jenő, Szemlér Ferenc, Bardócz Árpád és Fekete Tivadar neve volt olvasható. Az Erdélyi Helikon adott teret József Attila román fordításainak. A költő 1934-ben Zaharia Stancu, Elena Farago, Mihai Codreanu és Nichifor Crainic egy-egy versének átültetésével jelentkezett. (Aron Cotruş, Ion Vinea, Ilarie Voronca és Dávid Densuşianu verseit a Korunk számára fordította le.) A román irodalomban való tájékozódást segítette a rendszeres folyóiratszemle is, amelynek során Szemlér Ferenc, Szabó István és Szabédi László hívta fel a figyelmet a román irodalmi élet fejleményeire. Az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában jelent meg 1932-ben Kádár Imre román népballadaválogatása, *A havas balladái,* majd 1934-ben ugyancsak Kádár Imre fordításában és Bánffy Miklós bevezetőjével öt román színdarab: Caragiale *Az elveszett levél,* Goga *Manole mester,* Eftimiu *Prometheus,* Minulescu *A szerelmes próbabábu* és Sadoveanu *A métely* című művei.

A román szellemi élet is figyelemmel kísérte az erdélyi magyar irodalmat. A fővárosi irodalmi lapokban Ion Chinezu és Mihail Sebastian ismertette a Helikon íróinak munkásságát, az 1935-ös bukaresti könyvhéten sikerrel szerepelt az Erdélyi Szépmíves Céh.[61] Különösen Corneliu Codarcea és Ion Chinezu támogatta a romániai magyar irodalom ügyét. Codarcea baráti kapcsolatban állott Kuncz Aladárral és Áprily Lajossal[62], Chinezu pedig 1930-ban jelentette meg Kolozsvárott *Aspecte din literatura maghiară ardeleană* című könyvét, amely az erdélyi magyar irodalom fejlődését és eredményeit mutatta be.[63] E vállalkozások azt célozták, hogy a magyar és román kultúra kölcsönösen megismerje egymás értékeit és törekvéseit.

A marosvécsi Helikon első éveiben szoros nézetazonosság és együttműködés alakult ki az erdélyi szász irodalmi élettel is. A szász írók őszinte rokonszenvvel üdvözölték a transzilván eszméket, hiszen ők is ápolni kívánták a történeti Erdély szabadelvű hagyományait. Mint letelepedése óta kisebbségben élő nép, az erdélyi szászság jó politikai érzékkel védelmezte anyanyelvi és kulturális jogait, történelmileg kialakult jellegét. A dualista Magyarországon a nacionalista magyar kormányok ellenfele volt, az 1918-as összeomlás után viszont óvatos politikai

realizmust tanúsított, és az erdélyi nemzetiségek közül elsőnek illeszkedett be az új román állam kereteibe. A hivatalos nagyromán nacionalizmussal szemben azonban önvédelemre szorult, és a hathatósabb védekezés lehetőségét ismerte fel a magyar nemzetiséggel való összefogásban. (A magyar és német nemzetiség tekintélyes erőt jelentett, az 1930-as népszámlálás adatai szerint együttesen Erdély lakosságának 34,23%-át adták.) Az összefogás eszméje a húszas években még annak elllenére is sikereket ért el, hogy a szász közéletben már ekkor is léptek fel mozgalmak, amelyek inkább az elkülönülést hangoztatták. A helikoni írók és a szász irodalom között korán kialakult az összeköttetés. Különösen Áprily Lajos, Kós Károly, Berde Mária és Molter Károly szorgalmazta a szászokkal való összefogást. Berde és Molter mint német szakos tanár jól ismerte az erdélyi német irodalmat, Áprily még Brassóban kötött ismeretséget Ottó Folberthtel, Kós pedig személyes barátságot tartott fenn Adolf Meschendörferrel és Ernst Jekeliusszal, az erdélyi szász irodalom neves képviselőivel.[64] Az irodalmi együttműködést segítette az is, hogy az 1927-es parlamenti választásokon a Magyar Párt és Hans Ottó Roth Német Néppártja választási szövetséget kötött.

Így került sor arra, hogy a marosvécsi találkozókon rendszeresen megjelenjék Heinrich Zillich, a brassói Klingsor szerkesztője és Ottó Maurer író. 1928 júliusában Nagyenyeden találkoztak a két irodalom képviselői, novemberben Kolozsvárott rendeztek Zillich, Folberth, Hermann Kloess, Egon Hajek, Meschendörfer és Erwin Wittstock részvételével szász irodalmi estet, majd 1929 szeptemberében Brassóban magyar estet, amelyen Bánffy Miklós, Berde Mária, Bartalis János, Finta Zoltán, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Molter Károly és Szombati-Szabó István tartott felolvasást. Ezeken a találkozókon a szászok is elfogadták a transzilvánista gondolatot.[65] 1928-ban az Erdélyi Helikon megindulását Ottó Folberth a következő szavakkal köszöntötte: „A mi művészetünk formája a nyelv, s az erdélyi nyelvek alapjukban különböznek egymástól. De éppen ennyire igaz, hogy egész természetélményünk, legfontosabb történelmi tapasztalataink s mai sorsunk közös élménye ugyanabból a forrásból fakad. A sorsközösségből fakadó belső érdekek lánca az, ami bennünket a mélyben összekapcsol."[66] Ugyancsak Folberth írta azt a szép tanulmányt, amely a Klingsor 1929-es magyar számát vezette be, s amely az erdélyi öntudat, az egymásra utalt népek szövetsége mellett tett hitvallást.[67] Zillich, Wittstock, Kloess, Hajek, Meschendörfer és Bernhard Capesius is gyakran fejezte ki versben és prózában a transzilván eszményeket. Rendszeressé váltak a kölcsönös fordítások és bemutatások is. 1926-ban a Pásztortűz szász számában Hajek, Capesius, Zillich, Meschendörfer, Kloess és Folberth verse, Capesius és Zillich elbeszélése, Hans Wühr, Friedrich Müller-Langenthal és Kari Kürt Klein tanulmánya szerepelt.[68] 1928-ban ugyancsak a Pásztortűz és az Ellenzék adott közre ünnepi számot a szász irodalom alkotásaiból. A Pásztortűzben Capesius és Folberth versei, Wittstock és Zillich novellái, az Ellenzékben Folberth, Kloess, Hajek, Meschendörfer és Zillich versei és elbeszélései jelentek meg.[69] 1931-ben az Erdélyi Helikonban Zillich verse

(Kosztolányi Dezső fordításában), Wittstock elbeszélése, Folberth, Ernst Jekelius és Misch Orend tanulmánya kapott helyet.[70]

Viszonzásul a Klingsor 1926-ban és 1929-ben adott közre magyar számot, e számok Gyallay Domokos, Molter Károly, Kacsó Sándor és Székely Jenő novelláját, Áprily Lajos, Bartalis János és Reményik Sándor verseit, Rajka László tanulmányát, valamint Zillich és Folberth beszámolóit közölték. A beszámolók az erdélyi magyar folyóiratokat: a Pásztortüzet, az Erdélyi Irodalmi Szemlét, az Erdélyi Helikont és a Korunkat mutatták be a német olvasónak.[71] Az irodalmi közeledést szolgálta, hogy az Erdélyi Helikon rendszeresen tolmácsolta, illetve ismertette a szász írók műveit, és a Szépmíves Céh 1933-ban Kós Károly fordításában *Corona* címmel közreadta Meschendörfer brassói regényét (*Die Stadt im Osten*). A szász regény megjelenését követő eszmecsere az összefogás eszméjét igazolta, a regény transzilvánista mondanivalóját domborította ki.[72]

A magyar és szász irodalom együttműködése lendületesen kezdődött, a harmincas évek közepén mégis véget ért. A szász szellemi élet vezető gárdája, maga Meschendörfer és Zillich is, valamint a Klingsor című folyóirat a német fasizmus és a „völkisch" eszmék vonzásába került. Az erdélyi vagy romániai népek összefogása helyett a Harmadik Birodalom felé tájékozódtak, s hamarosan felmondták a kisebbségi szolidaritást. 1933-ban Molter Károly elítélő hangon szólt a Németországban bevezetett barbár intézkedésekről, s rokonszenvvel beszélt a német kultúra antifasiszta képviselőiről. Zillich visszautasította Molter állásfoglalását, az Erdélyi Helikon és a Klingsor között éles vita kezdődött, a szakítás rövidesen elkerülhetetlenné vált. A vita a helikonisták őszinte demokratizmusát bizonyította; Molter Károly, Kós Károly és Tavaszy Sándor az emberi méltóságot és a humanista szellemet védelmezték, élesen határolták el a fasiszta fajelmélettől és kultúraellenességtől az erdélyi gondolatot.[73] A romániai magyar irodalom a román szellemi élettel továbbra is összeköttetésben maradt, a szász művelődéssel azonban csak a felszabadulás után, már az ötvenes években újultak fel kapcsolatai.

Regionalizmus és európaiság

A három erdélyi nemzet és művelődés szövetségének transzilvánista eszméje regionális irodalom kifejlődését tételezte. Olyan regionális irodalomét, amelynek körében békésen végezheti munkáját az erdélyi magyar, román és szász szellemi élet, s amely közösen vállalja és tartja fenn az erdélyi történelem szabadelvű hagyományait. Az irodalmi regionalizmus egész Európában széles körű szerepet kapott a századforduló után, különösen a két világháború között. Mintha az elmúlt évszázad erősen központosító és egységesítő törekvéseivel szemben újra öntudatra ébredtek volna a tradicionális művelődési és történelmi egységek. Az állami önállóságra törekvő kis nemzetek, az autonóm kulturális fejlődésüket fenntartani igyekvő nemzetiségek, a földrajzi és néprajzi tájegységek művelődési

hagyományai. Sorra léptek fel azok az irodalmi mozgalmak: az ír (gael), a skót, a walesi (kymri), a flamand, a katalán, a provanszál, a baszk, a breton mozgalom, amelyek már szinte elfeledett nemzetiségi vagy regionális kultúrák újólagos kifejlődését szorgalmazták. Valóságos irodalmi mozgalommá szerveződött a kelta vagy a provanszál „újjászületés". Az angol nyelvet használó ír William Butler Yeats és John Millington Synge, a provanszál Frédéric Mistral, a katalán Victor Català és Joan Margalli Gorina egész Európában felhívták a figyelmet az újjáéledő regionális irodalmakra.

A népszerű szellemtörténeti irány is a regionális irodalmak elismertetésének kedvezett. A húszas években általános visszhangot keltett két német tudós: August Sauer és Josef Nadler „tájirodalom elmélete" („Landschaftstheorie"), amely a nemzeti irodalom tájegységek szerint kialakult változataival foglalkozott, s a német irodalmon belül megkülönböztetni igyekezett a porosz, szász, bajor, sváb, thüringiai, sziléziai, szudéta és más hagyományokat.[74] A helyi tudat és a „tájirodalom" kialakulását jelezte a német „Heimatdichtung" és a francia „régionalisme" irányzata is. A „Heimatdichtung" a modern törekvéseket támadó irodalmi konzervativizmus mozgalma volt, amely a német vidéki élet ábrázolását és a „romlatlan" falusi szellem kifejezését tűzte ki célul. A városi kultúra ellen lépett fel, s a romantika „néplélek" mítoszát próbálta új életre kelteni. Írói közül például Hermann Stehr a sziléziai, Emil Strauss a sváb, Hermann Löns a porosz, Eduárd von Keyserling a brandenburgi, végül Peter Rosegger a steierországi osztrák regionalizmus híve volt. A „Heimatdichtung" irodalma túlnyomó részben a nagynémet nacionalizmus szövetségese volt, több képviselője később a fasizmus szolgálatába állott. A francia „régionalisme" irányzata is a vidék ábrázolására és a hagyományos „népi lélek" megszólaltatására törekedett. Henri Bosco a provanszál, Maurice Genevoix a Loire menti, Henri Queffélec a breton, Charles Ferdinánd Ramuz a svájci és Louis Hémon a kanadai francia regionalizmus képviselője volt. A francia regionalisták közül azonban csupán Giono műveiben jelentek meg erősebben a városellenes és nacionalista ideológia tételei.

Az erdélyi magyar regionalizmus, a német és más mozgalmakkal ellentétben, már eleve elhatárolódott a faji romantikától és az agresszív civilizációellenességtől. A „völkisch" mítoszokat később is határozottan utasította el, e határozottsága következtében szakadt meg kapcsolata az erdélyi szász irodalommal. A transzilván ideológia vezető eszméit a liberális hagyomány védelmének igénye és az együttélő népek testvériségének gondolata szabta meg, az erdélyi magyar regionalizmusnak ezért sohasem „népi" vagy „faji", mindig kizárólagosan kulturális és történelmi jellege volt. Eszmekörében a szülőföld iránt érzett hűségnek és a kulturális tradíció fenntartásának volt kiemelkedő szerepe. A regionális tudat fejlesztését szorgalmazó írók és publicisták: Kós Károly, Kuncz Aladár, Szentimrei Jenő, Tamási Áron, Krenner Miklós, Paál Árpád, Zágoni István és Kovács László maguk is a történelmi, valamint kulturális fejlődés sajátos menetére és eredményeire hivatkoztak. Kós már a Kiáltó Szóban a történelmi Erdély

regionális önállóságának hagyományára szerette volna felépíteni a kisebbségi tudatot és közéletet. „Nem szabad elfelejtenie [ti. a román kormányzatnak], hogy mi nem az egységes magyarságból elszakasztott egyszerű lélekszám vagyunk, de külön históriai egység ezer esztendő óta, saját, külön erdélyi öntudattal, önálló kultúrával, önérzettel. Tudtunk számolni minden helyzettel, tudtunk kormányozni és tudtunk nehéz vereségek után talpra állni."[75] A különleges feltételek között alakult erdélyi történelmi és művelődéstörténeti fejlődést kívánta bemutatni *Erdély* című munkájában is. Az erdélyi regionalizmus mellett tett hitet a Napkelet 1920-ban rendezett ankétja[76] és a Pásztortűz 1922–1923-ban közölt cikksorozata is.[77] A regionális erdélyi tudat a transzilván ideológia alapvető elve és szerves követelménye lett. A helikonisták mellett részben az erdélyi szász művelődés is elfogadta a regionalizmus gondolatát, sőt a húszas évek végén, midőn az erdélyi román középrétegek éles ellentétbe kerültek a bukaresti bojárnagytőkés körökkel, s a Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt és a Brătianu-féle liberálisok viszonya végleg megromlott, az erdélyi román szellemi élet körében is megjelentek regionális törekvések és nézetek.

A transzilvánisták őszintén hittek a sajátos erdélyi fejlődés és a sajátos erdélyi kultúra eszméjében, ám korántsem hirdettek elzárkózást és nemzeti öncélúságot, mint a német „Heimatdichtung" hívei. Ellenkezőleg, az önként vállalt regionális elkötelezettséget magas rendű európai igényességgel kötötték egybe, a szűkösebb erdélyi láthatárt az egyetemes emberi horizont felé kívánták tágítani. Az európai tájékozódás is a történeti Erdély nemes örökségéhez tartozott. A regionalizmusnak azzal a progresszív változatával tartottak rokonságot, amelyet Charles Ferdinánd Ramuz, a Vaud kantonbeli svájci francia író képviselt, aki a „vidéket" és a „világegyetemet" szerette volna kibékíteni, szülőföldjén keresett biztos támaszt, egyszersmind túl akarta haladni a tájirodalom szűk körét.[78] A kisebbségi lét körülményei között a romániai magyar irodalom már első eszmélésétől fogva európai kitekintésre készült, és az irodalom nemzeteket egymáshoz fűző erejében reménykedett. Arra számított, hogy az európai érzés és tudat körében találkozhat a román irodalommal, s ebben a körben újíthatja meg természetszerű egységét az egyetemes magyar művelődéssel. A húszas évek nemzetiségi életében igen népszerű volt a közép-európai vagy a „páneurópai" gondolat. Mindkét eszme, úgy tetszett, szervesen egészítette ki a transzilván ideológiát. „Erdély — állapította meg Szentimrei Jenő — nemcsak földrajzi, de igenis gazdasági és politikai egység egyszersmind, amelynek összefüggése nyugatra éppúgy, mint keletre hosszú századok alatt sem tudtak kohéziós erővé izmosodni, s legközelebbi nagyobb egységének éppen ezért nem Romániát s nem is Magyarországot, hanem Középeurópát s távolabb: az Európai Egyesült Államokat tudom csak elképzelni."[79] Paál Árpád pedig a *Kiáltó Szó*ban körvonalazott Magyar Nemzeti Szövetség távlatos célját a Duna menti államok együttműködésének, illetve az európai egységesülésnek a szolgálatában jelölte meg: „A Magyar Nemzeti Szövetség (…) maga előtt láthatja a Duna-menti államok gazdasági egységének a

távlatát, s ezen az egységen túl az Európai Egyesült Államok kialakulását is, szóval a világ népei békéjének a legfőbb alakulatát."[80] Ezeket a vélekedéseket persze a romantikus illúziókon kívül semmi sem támasztotta alá, mégis jelezték a transzilvánista ideológia európai és egyetemesebb távlatát. Ezt a távlatot kívánta megteremteni a marosvécsi írók köre és az Erdélyi Helikon, amelynek programja gyanánt az első szerkesztő, Áprily Lajos az európai igényességet és az egyetemes látóhatár kialakítását jelölte meg: „Erdélyisége világfigyelő tető, nem szemhatárszűkítő provincializmus. (…) Várja a források friss erejét, de a távoli torkolatok is fellüktetnek benne."[81]

A regionális irodalom eszméje, elsősorban Kuncz Aladárnál, egy korszerűsített európai tájékozódás kiindulása volt. Kuncz a Nyugat mozgalmában indult, a francia irodalom vonzókörében nevelkedett, európai polgárnak hitte magát. A világháború súlyos tapasztalatai nyomán kényszerült szakítani korábbi esztétizmusával, világfias életelveivel. A cselekvő európai humanizmus szószólója lett, elsősorban Romain Rolland és Thomas Mann eszméit követte. A transzilván regionalizmust úgy tekintette, mint ennek a cselekvő humanizmusnak középeurópai őrhelyét, s az erdélyi irodalomtól azt várta, hogy az országhatárok fölött átívelő európai szellemiség gondozója legyen. „Úgy látszik — jelentette ki —, hogy a végsőkig kiélezett, legtöbbször erőszakoltan összeforrasztott nagy egységekkel szemben a népi és műveltségi részlegességek mindinkább öntudatra ébrednek, s a maguk sajátosságaihoz való visszatérésben az európai kultúra felfrissítését készítik elő."[82] Kuncz Aladár érdeklődéssel figyelte az Európában kifejlődő regionális és nemzetiségi irodalmakat, az Erdélyi Helikon szerkesztőjeként szervezte meg sorozatos ismertetésüket.[83] E regionális és nemzetiségi irodalmakat mintegy műhelynek képzelte el, amelynek vállalnia kell Európa jövendő szellemi egységének és az egyetemes emberi eszményeknek szolgálatát. „Európa — írta — a termékeny, haladó szellemű nagy műveltségi és politikai együttműködéshez csupán magukat szabadon kifejező regionalizmusok útján juthat el. Előbb össze kell törniök a műegységeknek a lehető legkisebb darabokra, hogy egy új és összegző szellemi áramlat megcsinálja belőlük a valódi egységet."[84] Ebben a gondolatban Babits Mihállyal találkozott, aki maga is úgy látta, hogy „a kis irodalmak reménye, hogy fontosat és izgatót mondhassanak ma, amikor a nagyok is alig tudnak ilyet mondani".[85] Kuncz Aladár Erdélyt vallotta hazájának, ugyanakkor az emberi haladás egyetemes érdekei szerint gondolkodott. Szülőföldjét „virtuális Közép-Európának" látta, amely nemzeti és művelődési változatokban bővelkedik, s ezekből a változatokból képes történelmi egységet alakítani.

A regionális, illetve nemzetiségi tudat és az európai szellemiség egységének igénye a magyar és általában a Duna-völgyi kultúrák progresszív hagyományát vitte tovább. A haladó magyar vagy román irodalom alapvető igazság gyanánt hirdette, hogy Kelet-Közép-Európa kis nemzeteinek az európaiság és az emberi egyetemesség eszméihez kell utat találniok. A szomszédos népek és irodalmak

testvéri találkozását is ezeknek az eszméknek a jegyében képzelte el. A modern magyar irodalomban Ady Endrétől és Babits Mihálytól József Attiláig és Illyés Gyuláig minden igazán jelentékeny alkotó személyiség magyarság és európaiság szerves összhangját akarta megvalósítani. Ennek az összhangnak a kialakításán fáradozott a romániai magyar irodalom is. A Helikon írói olyan nemzetiségi kultúrát kívántak, amelyet az erdélyi élet és az erdélyi hagyomány nevel, szándékaiban és szellemében mégis egyetemes. Szentimrei Jenő állapította meg, hogy az erdélyi magyar művelődésnek „nyugati színvonalú, de idebenn kitermelt" kultúrának kell lennie,[86] s arra az erdélyi tradícióra hivatkozott, amelynek klasszikus letéteményesei „megtalálták már az útját, hogyan lehet megmaradni művelt európainak anélkül, hogy gyökeres magyarságunkból hajszálnyit is feladnunk kellene".[87] Az európai magyarság eszméje szőtte át az erdélyi gondolatot.

Az „erdélyi lélek"

A történeti hagyományok gondozásba vétele és a külön erdélyi (regionális) tudat kifejlesztésének vágya vetette fel az „erdélyi lélek" romantikus eszméjét. Többen: Ravasz László, Makkai Sándor, Kristóf György, Kuncz Aladár, Kós Károly és Balázs Ferenc tettek kísérletet arra, hogy a tudós, a publicista és az író eszközeivel írják le az erdélyi magyarság közösségi jellegzetességeit, mintegy nemzetiségi karakterét. A „nemzeti jellem" kutatása a polgári nemzettudat kialakulása: a felvilágosodás óta foglalkoztatta az európai tudományos és művészeti életet. Elsőnek Montesquieu (*De l'esprit des lois,* 1748) és Hume (*Essay of National Chauracter,* 1775) próbálta meghatározni az európai nemzetek jellemét. A német idealista filozófia a történelmi fejlődés magyarázataként használta a „néplélek" fogalmát. Herder (*Kritische Walder,* 1769) szerint az irodalom és művészet történetét a bennük alakot öltő „néplélek" ismeretében lehet megérteni. Hegel azt tanulmányozta, hogy a „világszellem" milyen egyéni változatokban jelenik meg a különböző nemzetek története során (*Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte,* 1840.). A 19. század pozitivista szellemű pszichológiája, elsősorban Herbart és Wundt próbálkozott meg azzal, hogy valóban tudományos alapra helyezze a néplélektani kutatásokat. A 20. századi „nemzetkarakterológia", amely e kutatások nyomába lépett, már feladta a tudományos módszert, a történetfilozófiai spekulációk és az „életfilozófiák" hatása alá került. Különösen a szellemtörténeti iskola fáradozott azon, hogy meghatározza a különféle nemzetek és regionális népcsoportok jellemét. Dilthey, Troeltsch, Worringer és Nohl mintegy kollektív egyéniséggel ruházta fel az egyes népeket, valamely alapvető közösségi jellemvonás érvényesülését kereste a nemzetek történelmében és művelődésében, s gyakran irodalmi szimbólumokban próbálta megragadni a nemzetek karakterét. A német Keyserling (*Das Spectrun Europas,* 1928) és a spanyol Madariaga (*Ingleses, franceses, espanoles,* 1928) a nagy európai nemzetek jellemét próbálta összehasonlítani. A nemzeti karakter meghatározására törekvő irodalom

széles körben hatott, s ezzel együtt hatottak a tudománytalan spekulációk, a tudományos mezbe öltöztetett nemzeti mítoszok is. A magyar szellemi életben is megnőtt a néplélektani és nemzetkarakterológiai elméletek szerepe. Jellemző volt, hogy ezeknek az elméleteknek a hátterében sohasem tudományos anyaggyűjtés és módszeres munka, hanem mindig valamilyen történetfilozófiai és művelődéspolitikai elgondolás rejlett. Ez az elgondolás szabta meg a kidolgozott nemzeti jellemkép természetét. A legnagyobb vitát Prohászka Lajos *A vándor és a bujdosó* (1934) című könyve váltotta ki, amely a német szellemtörténeti iskola nyomán a „bujdosó" magyarság helyét a terjeszkedő és „vándorló" németség oldalán jelölte ki. Ez az elmélet könnyen belátható veszéllyel járt; lefegyverzőleg hatott a német imperializmus terjeszkedésével szemben. Lényegében szellemtörténeti alapról indultak ki azok a népi írók is, akik a német orientáció ellenében a magyarság ázsiai származására és kultúrájának keleti kapcsolataira hivatkoztak. Féja Géza, Kodolányi János, Karácsony Sándor és Lükő Gábor az eurázsiai „sztyeppe" kultúrák „határtalanság-élményét" vélték felfedezni a magyar gondolkodásban és irodalomban. A harmadik, mindkettőnél józanabb álláspontot Babits Mihály alakította ki a Nyugat humanista és európai hagyományainak szellemében. *A magyar jellemről* (1939) című tanulmányában nem az etnikai eredetre, hanem a történelmi fejlődésre hivatkozott, és a magyarság történelmi sorsából, valamint kultúrájából vezette le a nemzeti jelleg ismertető jegyeit. Babits a német orientációval és az ázsiai mítosszal egyaránt szembeszállt, a nemzeti hagyomány és karakter alapvető elemének tekintette az egyetemes európai történelemhez és művelődéshez fűződő kapcsolatokat. Tanulmánya a Szekfű Gyula által szerkesztett *Mi a magyar?* című kötetben jelent meg. Ez a kötet általában a konzervatív reformizmus szellemében vizsgálta a magyar nemzeti jelleget. Babits álláspontjához állt közel Eckhardt Sándor, Keresztury Dezső, Dercsényi Dezső és Kodály Zoltán tanulmánya is. A népi írómozgalom balszárnyának magyarságképét Illyés Gyula (*Ki a magyar?* 1939) rajzolta meg. Illyés történelmi és kulturális nézetből foglalkozott a nemzeti jelleg sokat vitatott kérdésével, s nem hanyagolta el a szociológiai elemzést sem.

A transzilvánisták érdeklődése az erdélyi jelleg iránt valójában még a magyarországi nemzetkarakterológiai irodalom virágzása előtt kialakult. A nemzetiségi önérzet kialakítása és a soknemzetiségű romániai társadalomban való elhelyezkedés érdekében kellett fejleszteni a regionális tudatot. Ez a tudat egyelőre romantikus-idealista alakot öltött, mint ahogy maga a transzilvánista ideológia is romantikus és idealista gondolati elemek szövevénye volt. A nemzetiségi önkeresés transzilván útja az erdélyi jelleg, az „erdélyi lélek" feltételezéséhez és kutatásához vezetett. Az „erdélyi lélekkel" foglalkozó írók és közírók egy része nem beszélt különálló erdélyi karakterről, úgy gondolta inkább, hogy az erdélyi történelemben és irodalomban az „eredeti", „romlatlan" magyar nemzeti jellem van jelen. Az erdélyi történelem jellegzetességét kutatta Makkai Ernő, aki Dilthey és Windelband tanítványaként próbálta leírni Bethlen Gábor

korának „szellemét" (*Bethlen Gábor Erdélyország fejedelme,* 1913), majd Ravasz László református püspök, aki az „örök magyar lélekkel" azonosította az erdélyi jelleget.[88] Makkai Sándor, Erdély református püspöke, hasonló módon értelmezte az „erdélyi szellemet". „Először azt kell határozottan megállapítanunk — jelentette ki —, hogy az erdélyi magyar szellem nem más szellem, mint az egyetemesen magyar. Külön mivoltáról, sajátosságáról szó sem lehet abban az értelemben, hogy a magyar fajon és nemzeten kívül, attól lényegében idegen valóság lehetne. (…) Itt az egységes magyar szellemnek egyik megnyilvánulásáról van szó, melyet nem faji és nemzeti, hanem történeti és természeti viszonyok színeztek sajátossá."[89] Ennek az erdélyi magyar szellemiségnek a történelmi képviselőit Martinuzziban, Bethlen Gáborban, I. Rákóczi Györgyben és Teleki Mihályban, tudományos és irodalmi képviselőit Bethlen Miklósban, Apáczai Csere Jánosban, Bod Péterben, Árva Bethlen Katában, Kőrösi Csoma Sándorban, Bolyai Farkasban, Bolyai Jánosban, Kemény Zsigmondban és Mikó Imrében találta meg.

A transzilvánisták többsége ezzel szemben az erdélyi magyarság külön lelkiségét és jellegét tételezte, s ennek a külön karakternek a vizsgálata révén igyekezett meghatározni az „erdélyi lélek" fogalmát. Kós Károly, Kuncz Aladár vagy a fiatal nemzedék sorából Balázs Ferenc látták úgy, hogy már csak az erdélyi táj, a különleges hegyvidéki környezet is hatással volt az erdélyi magyarság (általában az erdélyi népek) jellemének és műveltségének alakulására. Ebben az elképzelésben Kuncz esetében Taine „milieu"-elmélete, Kós Károlynál az angol preraffaeliták romantikus művészetszemlélete hatott.[90] A táj hatásánál lényegesen többet jelentett a történelem meghatározó ereje: a sajátos erdélyi fejlődés, amelynek a transzilván ideológia hívei szerint alapvető szerepe volt a különleges erdélyi magyar szellemiség kialakulásában. Makkai Sándor idézett tanulmánya szerint az erdélyi magyar lélek legfontosabb tulajdonsága az ellentétes erők közötti okos és türelmes egyensúlyozás és az a demokratikus érzés, „amely az emberi jogoknak a szellemi értékek alapján való kiterjesztésében nyilatkozik meg". Ennek a demokratikus érzésnek volt történelmi hőse a hajdúknak kiváltságot adományozó Bocskai István és a protestáns lelkészek nemesi jogait biztosító Bethlen Gábor. Az egyensúlyát kereső és szellemi épségét védelmező hagyományos erdélyi magatartás következménye volt, hogy az erdélyi magyar művelődés nagy alakjai sorra a legnagyobb eszmékért lelkesedtek, s mégis beérték azzal a szűkösebb lehetőséggel, amit számukra a történelem nyitott. „Apáczai — írja Makkai Sándor —, aki a nyugateurópai színvonalú magyar akadémiáért lángol, de csendesen dolgozik a kolozsvári schola nebulói közt; Kőrösi Csoma, aki az őshaza fantomja után fut, de megtört szívvel is lankadatlanul rójja a tibeti nyelvtan sorait; Bolyai Farkas, aki húsz évszázad matematikusait akarja egy csapásra felülmúlni, de egész odaadással ápolja kertészetét és építi a csempekályhákat a nagyságos uraknak; Kemény Zsigmond, aki államférfiúi becsvágyának romjain hideg művészettel

analizálja a szenvedélyek túlzásaiból kirobbanó végzet tragikumát." Ők Makkai Sándor szerint az „erdélyi szellem" igazi képviselői és hősei.

Az erdélyi magyar karakter talán legfontosabb eleme, az „erdélyi lélek" kutatói szerint, a reálpolitikus hajlam és a valóság ismerete. Az erdélyi magyarság, érveltek, küzdelmes története során mindig arra kényszerült, hogy számot vessen a valósággal, és ne vágyai szerint igazodjék, hanem önvédelmének politikai szükségszerűsége szerint. Ennek a reálpolitikus hajlamnak volt bizonyítéka a fejedelmi Erdély története, amelynek során akkor virágozhatott a gazdasági és kulturális élet, midőn a politikai vezetés a kor valóságos feltételeihez igazodott. És akkor került mély válságba, a nemzeti pusztulás szélére az ország, midőn a józan reálpolitikát ábrándos kalandok váltották fel. A reálpolitika hagyományai Martinuzzi, Báthori István, Bocskai, Bethlen és I. Rákóczi György személyéhez fűződtek, a sikertelen kalandorkodás példája Báthori Gábor és II. Rákóczi György szerencsétlen politikája volt. Bethlen Gábor, állapította meg Makkai, a „kitartásnak, türelemnek, leverhetetlen vállalkozókedvnek, önmérsékletnek, józanságnak, számító okosságnak, el nem fáradó életakarásnak megtestesítője és mintája" volt.[91] A reálpolitikus érzék, a türelem és az önmérséklet hagyományos erdélyi tulajdonságait látta Makkai megtestesülni Kemény Zsigmond alakjában is. „Mélységesen komoly lelkiismeret, zordságában is nemes erkölcsi puritánság és szilárdság, a mások hitének tisztelete mellett szentül ápolt vallásosság, előkelő liberalizmus, demokratikus életfelfogás, a szellemi javakat mindig az anyagiak felett magasan értékelő becslés, mindenben az egyetemességre törekvő világnézet, a lehetőségekkel nagy önuralommal számot vető bölcsesség, a legközvetlenebb feladatok iránti hűséges szeretet, íme: a (…) szinte szimbolikusan tündöklő erdélyi értékek, melyeknek Kemény élete, költészete és politikai működése egyaránt hűséges tükre volt."[92] A bölcs egyensúlykeresés, a türelmesség, a nyugalom és a valóságismeret voltak azok a tulajdonságok, amelyekben a transzilván ideológia az „erdélyi lelket" megragadni és leírni igyekezett.[93]

A transzilván ideológia az erdélyi népek, valamint kultúrák közös hagyományainak és történelmi sorsközösségének gondozására vállalkozott. Ebből következett, hogy nemcsak a magyar nemzetiség körében, hanem az erdélyi román és szász népnél is ki szerette volna mutatni a közös „erdélyi lélek" befolyását. A transzilvánista tanítások szerint a történelmileg kifejlődött erdélyi jelleg nemcsak az erdélyi magyarság, hanem a másik két erdélyi nép szellemi akaratában és kultúrájában is érvényesült. Az erdélyi gondolat hívei szívesen hasonlították össze az erdélyi nemzetek irodalmát és művészetét, azzal a céllal, hogy kimutassák a bennük munkáló történelmi rokonságot, a mélyen ható összefüggéseket. Kuncz Aladár a nyugati műveltség alapelveinek közös elfogadásában látta ezt a lényegi rokonságot, Apáczai Csere Jánosra, Kőrösi Csoma Sándorra, a „şcoala ardeleană" íróira (Petru Maiorra, Samuil Micu Kleinre, Gheorghe Şincaira), Coşbucra, Honterusra és Brukkenthalra hivatkozott.[94] Kós Károly az erdélyi népművészet és építészet fejlődésének közös vonásaiból vezette le a kulturális rokonság gondolatát: „Ha már most egymás mellett és

egyszerre nézzük, és egymással összehasonlítjuk Erdély képzőművészeti emlékeit, akkor önkénytelenül is meglepő és őszintén meggyőző az az időrendben állandóan és következetesen közeledő rokonság egymástól fajban, származásban, kultúrában merőben különböző népeinek kultúrtermékei között."[95]

Ebből a gondolatból a közös „erdélyi psziché" feltételezése következett. „Ezer esztendő — fejtette ki Kós ennek a közös pszichének a kialakulását — nagy idő még népek és kultúrák életében is, de ezer esztendő alatt Erdély földjén egyik nép és egyik kultúra sem tudta és nem is akarta a másikat a maga képére átformálni. Külső erők néha megpróbálták ezt nagy áldozattal, de kicsi eredménnyel és végső siker nélkül. Ellenben a három együttélő kultúra tudattalanul állandó és soha egészen meg nem szűnő törekvése volt, hogy faji természetének megtartásával olyan közösségeket vegyen magára, melyek különvalóságaik ellenére is típusosan erdélyivé tegyék. Más nép az erdélyi magyar, mint a magyarországi, más a királyföldi szász, mint a németországi német és más az erdélyi román, mint az ókirályságbeli; fizikumban is más, de mentalitásban éppen az. És ha megmaradt a román románnak, a szász németnek és a magyar és székely magyarnak, de egymástól való különbözőségük mellett jellemzi őket és minden kulturális megnyilatkozásukat az a közösség is, melyet a megmásíthatatlan és örök természeti adottságokon kívül a közös sors, az élettel való közös küzdelmek közös formái determináltak. Ez a megnyilvánuló közösség éppen az a speciális erdélyi psziché, amit egyik erdélyi népnek Erdély határain kívül való nemzettestvére sem értett és érthetett meg soha."[96] Hasonló elveket fejtegetett a svájci példára hivatkozva Albrecht Ferenc, akinek Kós mellett a kalotaszegi néppárt szervezésében volt vezető szerepe.[97] A „kelet-európai Svájc" eszméje, amelyet még Jászi Oszkár vetett fel és hirdetett, a transzilvánisták regionális tudatában élt tovább.

Az „erdélyi lélek" eszméjét az együttélő népek közül csupán a szászok fogadták el egy időben. Friedrich Müller-Langenthal nagyjából a Helikon íróihoz hasonlóan határozta meg az erdélyi népek közös szellemiségét, midőn a nemzeti sajátosságok védelmének hagyományára és az egymás iránt érzett türelmességre utalt.[98] Ottó Folbert szerint Erdély „a földrajzi, gazdasági és népi arculatok olyan sokféleségét tükrözi, hogy politikai önállóság nélkül is önmagában zárt és teljes teremtés gyanánt hat".[99] A szász írókhoz csatlakozott a román Ion Lemeny, aki a brassói Klingsorban támogatta a nemzeti sajátosságokon felülemelkedő erdélyi szellemiség gondozását.[100] A transzilvánisták szerették volna megnyerni az erdélyi román irodalom egyetértését is a különleges „erdélyi lélek" eszméjének. Ez azonban csak részben sikerült. Nicolae Iorga, a román szellemi élet egyik legnagyobb tekintélye az „erdélyi lélek" vitájában, amelyet a szász Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt kezdeményezett és a Pásztortűz folytatott, elismerte ugyan Erdély különleges hagyományait, végső soron mégis a román kultúra teljes egységére hivatkozott és az ország szellemi egységének kialakítását sürgette. Emellett elismerte annak jogát, hogy a Romániában élő nemzetiségek szorosabb kapcsolatba lépjenek anyanemzetük kultúrájával.[101]

Az „erdélyi lélek" fogalma, mint általában a szellemtörténeti iskola nemzetkarakterológiai elképzelései, egy idealista és romantikus jellegű történetfilozófia eszmei konstrukciója volt. A transzilvánizmus marxista igénnyel fellépő kritikusai, így Aradi Viktor és Gaál Gábor joggal mutattak rá arra, hogy az erdélyi történelem nem mindig mutatta azt a bölcs kiegyensúlyozottságot és kölcsönös türelmességet, amit a transzilvánisták oly gyakran emlegettek. S hogy az „erdélyi lélek" szépen hangzó illúziója nem rejtheti el az erdélyi társadalom feszült szociális és nemzetiségi ellentéteit.[102] Az erdélyi „lelki beállítottság" gondolatát azonban ez a marxista kritika sem utasította el véglegesen, ellenkezőleg, azt sürgette, hogy társadalomtudományi módszerekkel tárják fel ennek a „lelki beállítottságnak" a mibenlétét és sajátosságait. „Az kétségtelen — írta a Korunk cikkírója —, hogy az erdélyi embereknek — legyenek azok románok, magyarok vagy szászok — vannak jellegzetes sajátosságaik, amelyek mindegyik fajtában felfedezhetők. Nem lehet ez másképpen az egyforma életfeltételek között élő emberek között. Ezen kívül van egy közös múlt is. S ez az, ami egy külön erdélyi lelki beállítottságot hozhat létre az itt élő emberekben, ami mássá teszi őket a nem itt élőkkel szemben. Hogy azonban ez pontosan miben áll, annak kifejtésére mélyebben járó analízisre volna szükség, mint a szokványos elmefuttatások az erdélyi lélekről."[103]

Az erdélyi történelem, az erdélyi élet és művelődés hagyományai, a huszadik század első felében kialakult erdélyi többnemzetiségű társadalom sajátos szerkezete minden bizonnyal befolyásolták az Erdélyben lakó népek, közöttük az erdélyi magyarság szokásait, életvitelét, történelmi tudatát és kultúráját. A nemzeti (nemzetiségi) jelleg fogalmával a marxista szakirodalom is foglalkozik; történelmi és szociológiai vizsgálatok útján határozva meg e sokat vitatott fogalom valóságos értékét, mindig tekintetbe véve a társadalom osztályszerkezetét.[104] A polgári szociológia és szociálpszichológia képviselői: Kardiner, Fromm, Riesman, Lewin és mások is arra törekszenek, hogy kidolgozzák az etnikai vagy kulturális közösségek kollektív karakterének elméletét. Gáll Ernő a „nemzeti lelkület" fogalmát használja ennek a karakternek a jelölésére, s arra figyelmeztet, hogy a marxista társadalomtudományi kutatásnak nagy gondot kell fordítania — éppen a nemzetiségi tudat vizsgálata során — ezeknek a szociálpszichológiai jelenségeknek a feltárására. „A tudományos megközelítés követelményeinek teszünk tehát eleget — állapítja meg —, ha a honi magyar nemzetiség jellemzésénél, meghatározásánál megvizsgáljuk és tudatosítjuk a több száz éves együttélés, valamint más tényezők hatására kialakult — társadalomlélektanilag észlelhető — vonásokat…"[105] A transzilvánisták idealista eszmekonstrukciójának ebben az értelemben ugyanúgy valóságos magja volt, mint ahogy az erdélyi gondolat romantikus mítoszában is benne rejlett a történelem valóságos követelménye: a nemzetiségi öntudat és a magyar—román együttélés feltételeinek kialakítása. Az „erdélyi lélek" romantikus eszméje is távlatosabban a politikai realizmust és a nemzetiségi tolerenciát készítette elő.

Kisebbségi humanizmus

Az erdélyi gondolat vonzásában munkálkodó irodalom kettős kötésben élt: egyszerre fordult a nemzetiségi élethez és a nagyvilág szellemi mozgalmaihoz. Regionalizmusát és európaiságát egyformán őszinte hittel vállalta; a szülőföld szűkebb körében érezte otthon magát, azt azonban tudta, hogy az európai élet és művelődés nagy áramlataitól nem szabad elszakadnia. Az „itt és most" parancsa egyformán érvényesült azokban a körökben, amelyeket a nemzetiségi lét valósága vagy az emberi egyetemesség igénye rajzolt a kisebbségi irodalom köré. A nemzetiségi sors vállalása és formálásának vágya szabta meg ennek az irodalomnak közvetlen feladatait. S jóllehet e transzilvánista irodalom a koalíciós egység fenntartása kedvéért vagy a romantikus transzilván illúziók következtében nem mindenben tett eleget ezeknek a feladatoknak, vállalkozásának mégis jelentős erkölcsi hatása és esztétikai eredménye volt. Az erdélyi gondolat irodalmi képviselőit nem kerítette hatalmába a modern művészet elidegenedése. Kós Károly, Kuncz Aladár, Áprily Lajos, Tabéry Géza, Tamási Áron, Kacsó Sándor és társaik mindig tudatában voltak annak, hogy írói megbízatásuk közösségi jellegű, munkásságuknak közösségi értelme van. „Az erdélyi magyar életsors — állapította meg Tabéry Géza — tíz év alatt minden hivatásban, minden mesterségben, minden foglalkozásban felvetette a maga közösségproblémáit, s elkerülhetetlenül gyúrta egybe az egyén életét a kisebb vagy nagyobb kollektívumok közös kérdéseivel. (…) Ami bennünket hús-vér-elevenen érdekelt, nem az irodalom l'art pour l'art szépségeinek elérése volt, hanem azok a kérdőjelek, amik úgy rajzolódtak elénk, mint a kisebbségi nemzet bármely reális foglalkozást űző osztálya elé, vagy azon felül ez osztály kérdésein túl, mint az egész nemzet együttesének problémái."[106]

Az „itt és most" vállalt felelősség fűzte a romániai magyar irodalmat az európai szellemi élethez, az emberi egyetemességhez is. A Helikon írói tudták, hogy széles körű kitekintés és európai tájékozódás nélkül munkásságukat provincializmus fenyegetné, s a regionális irodalom csak akkor érheti el célját, ha ablakot képes nyitni az emberiség humánus értékeire és az emberi kultúra szélesebb köreire. Nem pusztán esztétikai jellegűek voltak ezek a körök.

A Helikon elutasította az öncélú irodalom elvét, a művészet morális és közösségi szerepét hangsúlyozta. Egyetemesebb távlatokat keresve a kor humanista irodalmához fordult erősítő példáért. A humánumot kereste a világ-, a magyar és a román irodalomban is, ezért vonzódott olyan írókhoz, mint Thomas Mann, Romain Rolland, Babits Mihály, Tudor Arghezi és Victor Eftimiu. A humanista irodalom eszménye természetesen megmaradt a polgári liberalizmus keretei között, a húszas évek Európájában azonban ennek nagy súlya és jelentősége volt. Az első világháborút szinte mindenütt nacionalista propaganda, szenvedélyes revansvágy, a nemzeti kisebbségek közép-európai jogfosztása követte. Ebben a korban a romániai magyar polgári humanista irodalom ragaszkodása a népek és

kultúrák együttélésének ésszerű normáihoz nem nélkülözte az erkölcsi erőt. A szerveződő nemzetiségi irodalom regionalizmusának és európaiságának határozott erkölcsi karaktere volt.

Ez az erkölcsi karakter a cselekvő humanizmus eszményében állt. Miként Csehszlovákiában Fábry Zoltán és a Sarlós-mozgalom fiataljai, a helikonisták is részben abban látták a kisebbségi létbe került magyarság időszerű hivatását, hogy szolgálja az együttélő népek testvériségét és alakítsa ki a kelet-közép-európai együttélés új módozatait. A kelet-közép-európai együttélés szolgálatában a Helikon — találkozók és fordítások révén — vállalta az összekötő „híd" szerepét a magyar és román művelődés között. A szükségből csinált erényt: a kisebbségi helyzetet sajátos műhelynek tekintette, amelyben jövendő eszmények formálódnak, a kölcsönös türelem, a nemzetek közötti megértés, a kelet-közép-európai testvériség eszményei. „A kisebbségi irodalmakban alakul ki — hirdette Kuncz Aladár — az elkövetkezendő Európa lelke. Amíg mindenütt másutt a hatalmi pozícióért folyik a harc, s a gondolatnak szárnya a földi tusákban megtörik, addig mi a szemünket csak az eszmék világára függesztjük."[107] Az erdélyi élet, a nemzetiségi lét valósággal modellé vált Kuncz Aladár és társai számára, a szülőföld története és hagyományvilága mintha azokat igazolná, akik kölcsönös toleranciával szeretnék feloldani a szomszéd népek ellentéteit. „Erdély — hangzott Kuncz egyik nyilatkozata — hagyományos kötelessége a kisebbségi érzés föltárása, az európai élhetőség próbája, a megférés fajok, az osztályok váltakozó hatalma alatt, az ítélkezés minden igazságtalanság fölött. (…) Erdély kínálkozik gyógyszerül a kontinensnek, ahol eddig mindig fontosabb volt a térképrajzolás a népek békéjénél. Itt nem uszítás a hazaszeretet, a tüze itt nem gyújt, hanem világít, hogy mellette egymástól tanulhassanak a versengő népek."[108] Az „erdélyi modell", ahogy a transzilvánisták képzeletében és írásaiban megjelent, az ellentéteken és elfogultságokon felülemelkedő együttélés alkotó példáját tárta a közvélemény elé. A kisebbségi humánum értelme: ennek az alkotó példának az érvényre juttatása volt. A kisebbségi humánum nem pusztán szép szavakat és nemes ideálokat jelentett, ellenkezőleg, felelősségtudatot és cselekvést, józan politikát és a kölcsönös bizalom kialakításának áldozatos szolgálatát. A Helikon írói persze különbözőképpen értelmezték ezt a szolgálatot: Makkai Sándor az erdélyi magyarság „erkölcsi revíziójától" várta a kisebbségi élet biztos öntudatának és etikájának kialakulását, Kuncz Aladár a nyugat-európai liberális hagyományok szellemében képzelte el az erdélyi és a Duna-völgyi népek találkozását, Kós Károly az erdélyi történelem regionális tradíciójában látta a kisebbségi humánum zálogát, Tamási Áron és Kacsó Sándor a demokratikus fejlődés és a plebejus elkötelezettség eszméihez kötötte a nemzetiségi közéletet. A humánus értékek védelme, a kölcsönös méltányosság és tolerancia, a szomszédos népek közötti összefogás gondolata jelentette eszméik és magatartásuk közös alapját. A Helikon íróit az a felismerés vezérelte, hogy a kisebbségi élet általános válságából az egyetemes emberi haladás irányában keressenek kiutat. „Kisebbségi nép — jelen-

tette ki Kacsó Sándor — csak humanista politikát vallhat magáénak, vagyis olyan világszemléletű politikai irányzatot, amelyben a humánum elvei leginkább érvényesülhetnek. Ezen a síkon találkozhat a világ legnagyobb szellemiségeivel, s oldala mellett érezheti a haladást parancsoló történelmi erőket."[109]

A romániai magyar irodalom, s ezen belül a Helikon gondolkodásában igen nagy szerepet töltött be a kisebbségi humánum eszméje. Társadalmi hatását tekintve korlátozott volt ez a szerep, mint minden humanista ideológiáé, amely mögött nem állt valódi történelmi erő. Gáll Ernő helyesen mutatott rá arra, hogy az „erdélyi gondolatban" rejlő humánus eszme és igény nem pótolhatta a néptömegek tényleges és határozott érdekvédelmét. Nem helyettesíthette azt a hatékony politikai küzdelmet, amely valamennyi haladó erőt egységbe tömörítve nyíltan lépett volna fel a gazdasági, politikai, kulturális, és tegyük hozzá, nemzetiségi elnyomás ellen. Mindez, szögezte le Gáll, mégsem árnyékolhatja be azt az „erkölcsi jelentést", amely Kuncz Aladár, Kós Károly, Berde Mária, Áprily Lajos, Szentimrei Jenő, Ligeti Ernő, Dsida Jenő, Bartalis János, Molter Károly, Balázs Ferenc, Kacsó Sándor, Tamási Áron, Krenner Miklós, Paál Árpád, Tompa László, Benedek Elek, Sipos Domokos, Karácsony Benő és Markovits Rodion írásaiban alakot öltött.[110] A romániai magyar irodalom, a helikoni íróközösség történelmi feladatának érezte a kisebbségi humánum képviseletét, és ennek a feladatvállalásnak nem kevés erkölcsi súlya volt a háború utáni kelet-közép-európai élet mostoha feltételei között.

Jegyzetek

[1]Súly alatt a pálma. Kolozsvár, é. n. 104.

[2]Erdély az én hazám. Erdélyi Helikon, 1929. 487-492.

[3]Vö. *Sőni Pál:* A romániai magyar irodalom története. Bukarest, 1969. 11-13.; Sőni Pál nyilatkozata. = *Huszár Sándor:* Az író asztalánál. Bukarest, 1969. 154.; *Kántor Lajos—Láng Gusztáv:* Romániai magyar irodalom 1944–1970. Bukarest, 1973. 11.; *Nagy György:* A kezdeti transzilvánizmusról. Korunk, 1973. 1652-1658.

[4]Vö. Filozófiai Kislexikon. Bp. 1970. 133-136.

[5]Gaál Gábor véleménye erről: „…a mai erdélyi magyar irodalomban az osztálytudatok kifejezései — általában — nem jelentkeznek határozottan. Az erdélyi irodalom keretei között még minden folyik. A tudatok és arcvonalak kialakulása határozatlan és zavaros. Az egymással valójában ellentétben levő tudatok és arcvonalak még együtt dolgoznak. A legtöbb esetben maguk az írók sem tudják, hogy hová tartoznak. Tipikus tünete ez az amorf állapotban levő dolgoknak, de egyszersmind annak az érzületbeli gyökértelenségnek is, mely az írót itt általában betölti." A mai erdélyi magyar irodalom arcvonalai. (1930) = Válogatott írások. I. Szerk. *Sugár Erzsébet.* Bukarest, 1964. 379-386.

[6]„Ezen a vonalon helyezkedik el a mai erdélyi polgár, az egykori hivatalnok dzsentri s a »felvilágosult« feudális úr." Uo. 383.

[7]*Czézer Lajos:* Modern transylvanizmus. Zord Idő, 1920. aug. 1. 609-612.

[8]Vö. Mi az igazi magyar irodalom? A Napkelet körkérdése. Napkelet, 1920. 404-416., 504-508. (Különösen Szentimrei Jenő és Erdélyi Viktor nyilatkozata.)

[9]Kiáltó szó. Kolozsvár, 1921. 3.

[10]Az első marosvécsi találkozók állandó tagjai közül Áprily Lajos tanár, Bánffy Miklós nagybirtokos, Bárd Oszkár orvos, Bartalis János kisbirtokos földműves (eredetileg tanár), Berde Mária tanár, Dsida Jenő újságíró, Endre Károly tisztviselő, Gulácsy Irén újságíró, Gyallay Domokos szerkesztő, Hunyady Sándor újságíró, Kacsó Sándor újságíró, Kádár Imre újságíró, Karácsony Benő ügyvéd, Kemény János nagybirtokos, Kós Károly építészmérnök, szerkesztő, Kovács Dénes tanár, Kuncz Aladár újságíró (eredetileg tanár), Lakatos Imre újságíró, Ligeti Ernő újságíró, Makkai Sándor ref. püspök, Markovits Rodion újságíró, Molter Károly tanár, Nagy Dániel újságíró, Nyirő József újságíró, Olosz Lajos ügyvéd, Reményik Sándor tanár, Sipos Domokos újságíró, Szántó György újságíró (eredetileg festő), Szentimrei Jenő újságíró (eredetileg katonatiszt), Szombati-Szabó István lelkész, Tabéry Géza újságíró, Tamási Áron újságíró, Tompa László újságíró (eredetileg megyei tisztviselő).

[11]Személyiség és „mi-tudat". = Tegnapi és mai önismeret. Bukarest, 1975. 49-63.

[12]Jegyzetek a transilvánizmusról. Utunk, 1973. dec. 14.

[13]Az Erdélyi Helikon költői. = Az Erdélyi Helikon költői. 1928–1944. Bukarest, 1973. 7-49.

[14]*Bodor András:* Történelemkutatás és időszaki sajtó. = Korunk Évkönyv 1974. Tanulmányok a romániai magyar sajtótörténet köréből. Kolozsvár, 1974.

[15]A magyar kisebbség és a történelem Erdélyben. Különlenyomat a Magyar Kisebbség VI. évfolyamából (1927).

[16]A kisebbségi történetírás feladatai és módszere. Különlenyomat a Magyar Kisebbség VIII. évfolyamából (1927).

[17]*Bíró Vencel:* Középkori Erdély. Városi élet, ipar és kereskedelem. 1923. nov. 11.; *Buday Árpád:* Középkori erdélyi általános műveltség, erkölcs és divat. 1923. dec. 3., dec. 9.; Uő. A középkori Erdély képzőművészete. 1923. dec. 25.; *Rass Károly:* Erdélyi iskoláztatás és tudományosság a középkorban. 1924. jan. 3.; *Bitay Árpád:* Nevezetes magyarok a XIX. századi két román fejedelemségben. 1924. jan. 1.

[18]Éjszaki Károly. Ellenzék, 1927. jan. 17., jan. 24.; E. Kovács Gyuláról. 1927. jan. 31., febr. 2., febr. 5., Dr. Purjesz Zsigmond. 1927. febr. 14. stb.

[19]*Bíró Vencel:* Az erdélyi alkancellária megalakulása Bécsben. Erdélyi Helikon 1928. 48-54.; Uő: Külföldi követek fogadása az erdélyi fejedelmi udvarban. Uo. 217-225.; *Herepei János:* Szenczi Molnár János. Uo. 140-142.; Az erdélyi leányoktatás első nyomai. Uo. 303-309.; *Jancsó Benedek:* Pálffy János feljegyzései kortársairól. Uo. 385-389.; *Zsinka Ferenc:* Teleki Mihály három házassága. Uo. 615-621.; *Imre Sándor:* Báró Wesselényi Miklós ismeretlen nevelői. Uo. 1930. 389-395. stb.

[20]*Gyárfás Elemér:* Bethlen Miklós kancellár. Dicsőszentmárton 1924.; *Tavaszy Sándor:* Apáczai Csere János személyisége és világnézete. Kolozsvár, 1925.; *Makkai Sándor:* Egyedül. Kolozsvár, 1929.

[21]Első kiadása Ladihay Vince álnéven jelent meg, második kiadása 1931-ben már Jancsó Benedek neve alatt.

[22]Egy biztató levelezés. Magyar Kisebbség, 1925. 41-49. (Br. Bánffy Ferenc 1924. szept. 1-jén írott levele a szerkesztőhöz.) A vitában Krenner Miklós, Dékáni Kálmán, Bíró Vencel és Szentimrei Jenő vett részt. A pályázat nyertese: Király Pál, volt erzsébetvárosi gimnáziumi tanár. A következő pályázati felhívás: Bánffy Miklós gróf

nyolcvanezer lejes pályázatot tűzött ki két kisebb történeti monográfiára. Ellenzék 1926. aug. 2. Nyertesei: Bíró Vencel és Herepei János.

[23]Erdély. Kultúrtörténeti vázlat. Kolozsvár, 1929. 69.

[24]Vö. Erdély népének építőművészetéről. A Ház. 1909. 2., 3. sz.; A régi Kalotaszeg. Bp. 1912.; Nemzeti művészetünk. Erdélyi Szemle, 1920. 9-106. (folytatásosan).

[25]*Temesváry János:* Erdély középkori püspökei. Kolozsvár, 1922.; *Balázs András:* Az Erdélyi Róm. Kath. Státus múltja és jelene. Kolozsvár, 1923.; *Bagossy Bertalan, Balázs András, Biliuszky Lajos* stb.: Az erdélyi katholicizmus múltja és jelene. Dicsőszentmárton 1925.; *Révész Imre:* A magyar protestantizmus története. Kolozsvár, 1923.

[26]Pl. *Bitay Árpád:* Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében, 1926; *Uő:* A moldvai magyarság. 1926. *Karácsonyi János:* Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez. 1927; *Gyárfás Elemér:* A Supplex Libellus Valachorum, 1927; *Rónay Elemér:* Kemény János fejedelem halála és nyugvóhelye, 1927; *Teleki Domokos gróf:* A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története. 1931. stb.

[27]*Veress Endre:* Bibliografia Româno—Ungară. I–III. Bucureşti 1931–1935.; *Uő.:* Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti. I–XI. Bucureşti, 1929–1939.; *Bitay Árpád:* A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése. Gyulafehérvár, 1922.

[28]A pályázat meghirdetése: Ellenzék, 1923. nov. 11. Eredményhirdetés: 1923. dec. 21. Vita a történelmi elbeszélésről: 1924. jan. 20., jan. 27., febr. 10. A második pályázat meghirdetése: 1925. jan. 26. Eredményhirdetés: 1925. aug. 17.

[29]Gyávák-e az erdélyi írók? (1929) = Válogatott írások. I. Bukarest, 1964. 317-321.

[30]Levele Tompa Lászlóhoz 1923-ból. Közli: *Kicsi Antal:* Ahogy az író látta saját alkotását. Utunk, 1970. dec. 25.

[31]Vö. *Mályusz Elemér:* Történelmi regények történelem nélkül. Magyar Szemle, 1930. VIII. köt. 3. sz. (Támadás Tabéry Géza ellen.) Válasz: *Kovács László:* Történetíró és regényíró. Erdélyi Helikon, 1930. 342-344.

[32]Erdélyi írói. Híd, 1927. 96-100.

[33]*Asztalos Miklós:* Az erdélyi tudat kialakulása. = 1925. A Bartha Miklós Társaság Évkönyve. Szerk. *Asztalos Miklós* és *Szász Béla.* Bp. 1925. *Vő:* A transzilvánista gondolat. Különlenyomat az Új Élet 1927. évfolyamából.

[34]Vö. *Endes Miklós:* Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története. Bp. 1935.

[35]Történelmi és irodalmi tanulmányok. Bp. 1906. II. 129.

[36]Szempontok a megírandó „Erdély történeté"-hez. Magyar Kisebbség, 1925.1. 83-86.

[37]A kisebbségi történetírás feladatai és módszerei. Különlenyomat a Magyar Kisebbség VIII. évfolyamából (1929). Asztalos erdélyi történetfelfogásáról. *Gáll Ernő:* Tegnapi és mai önismeret. 125.

[38]Vö. *Dávid Gyula:* Találkozások. Kolozsvár, 1976. 173-184.

[39]*Ignotus:* Erdélyi lexikon. Nyugat, 1929. 11. 557-559.

[40]Keleti Újság 1922. ápr. 2. Benedek Elek szerepéről: *Engel Károly:* Benedek Elek és a román nép. Korunk, 1959. II. 1329-1335.

[41]*Engel Károly:* Hídverők. Veress Endre és Bitay Árpád emlékezete. Korunk, 1968. 1. 480-488.

[42]*Dávid Gyula:* A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság hetven esztendeje. = A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája.

[43]*György Lajos:* Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága. Kolozsvár, 1938.; *Nagy András:* Feljegyzések Bitay Árpádról. Korunk, 1968. II. 1259–1262.; *Dávid:* Találkozások. 35-36., 168-172.

[44]*Dávid:* Találkozások. 36-39.

[45]*Méliusz József:* Sors és jelkép. Bukarest, 1973. 364.

[46]*Kacsó:* Virág alatt, iszap fölött. Bukarest, 1971. 373.

[47]Keleti Újság, 1925. 132. sz. Idézi: *Jordáky Lajos:* Nicolae Iorga. Korunk, 1965. II. 1639–1643.; Vö. *Iorga, Nicolae:* Az együttélésről. 1925-ben. *Engel Károly* bevezetőjével. Korunk, 1970. II. 1905–1907.

[48]*Osvát Kálmán:* Idea Europeană. Zord Idő, 1920. aug. 1. 648-650. (*Emil Isac:* Egy magyar költőhöz c. írásáról.)

[49]*Motu Rădulescu—Emil Isac:* A kultúrák közössége. Napkelet, 1920. 46-47.

[50]*Bitay Árpád:* Magyar—román művelődési kapcsolatok 1919–1924. = Erdélyi Almanach. Szerk. György Lajos. Bp. 1925.; A. P. Todor nyilatkozata = *Beke:* Tolmács nélkül. 76.; A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Szerk. *Kemény G. Gábor.* Bp. 1962.

[51]*Kádár Imre:* Erdélyi magyar elbeszélők románul. Erdélyi Helikon, 1928. 479-480.; *Bitay:* i. m.; *Dávid:* Találkozások.

[52]*Engel Károly:* Hídverők példamutatása. Korunk, 1970. 1. 845-853.; *Uő:* Mozzanat a két világháború közötti írói szervezkedések történetéből. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1971. 51-63.; *Izsák József:* Az Erdélyi Helikon és a román irodalom. Uo. 1968. 257-267.

[53]*Dávid:* Találkozások. 185-198.

[54]Új távlatok nyíltak meg Vécsen az erdélyi irodalom előtt. Ellenzék 1926. júl. 22.; Kemény János nyilatkozata = *Beke:* Tolmács nélkül. 105.

[55]Erdély az én hazám. Erdélyi Helikon, 1929. 487-492. Vö. *Tavaszy Sándor:* Etikai szempontok a románság és magyarság viszonyának megítéléséhez. Erdélyi Helikon, 1934. 661-668.

[56]A havas balladái. Kolozsvár, 1932. Bevezető.

[57]Hol kezdődik a román—magyar kulturális közeledés. Erdélyi Helikon, 1931. 663-664.

[58]Ellenzék 1928. máj. 20. (Közölte a Cuvântul című román lap is.) Az est lefolyásáról: A Helikon írói Bukarestben. Ellenzék, 1928. máj. 16.

[59]C*rainic, Nichifor:* A Pen-klub és a kisebbségi írók. Ellenzék, 1928. okt. 1.; *Kuncz Aladár:* A Pen-klub és a magyar kisebbségi írók. Erdélyi Helikon, 1928. 427-431.; *Berde Mária:* Magyar Pen-Club Erdélyben. Erdélyi Helikon, 1932. 438-440.

[60]*Vita Zsigmond:* Transzilvánizmus a román irodalomban. Erdélyi Helikon, 1934. 73-75.

[61]*Izsák:* i. m. Vö. *Ion Chinezu:* Literatura maghiară de azi din Ardeal. Revista Fundaţiilor 1935. 4. sz.; *Mihail Sebestian:* Erdélyi Helikon. Rampa, 1935. 4. sz.

[62]Corneliu Codarcea nyilatkozata = *Beke:* Tolmács nélkül. 51-68.

[63]*Dávid:* Találkozások, 173-184.

[64]Kós Károly és Molter Károly nyilatkozata = *Beke:* Tolmács nélkül. 15-16, 40.

[65]*Molter Károly:* Szász írók Kolozsvárt. (1928) = Szellemi belháború. Bukarest 1968. 212-214.; *Ritoók János:* A Klingsor és a hazai magyar irodalom. Korunk, 1971. 11. 1851–1855.; *Mikó Imre:* Magyar—német irodalmi kapcsolatok Romániában. = Akik előttem jártak. Bukarest, 1976. 220-226.

[66]Szász üdvözlet az Erdélyi Helikonnak. Erdélyi Helikonnak. Erdélyi Helikon, 1928. 66.

[67]Die drei Durchbrücke. Eine Vision der siebenbürgischen Landschaft. Klingsor, 1929. 321-327. (Magyarul: A három áttörés. Erdélyi Helikon, 1931. 343-347.)

[68]1926. júl. 4. 13. sz.

[69]Pásztortűz, 1928. 23. sz.; Ellenzék, 1928. nov. 12.

[70]Erdélyi Helikon 1931. 5. sz.

[71]*Folberth, Ottó:* Die siebenbürgische—magyarische Literatur der Gegenwart. Klingsor, 1926. 239-241.; *Zillich, Heinrich:* Die 4. Tagung des Erdélyi Helikon im Schloss Marosvécs. Klingsor, 1929. 357.

[72]*Makkai Sándor:* Erdélyi sorsok. (1933) = Az élet kérdezett. Bp. 1935. II. 239-254.; *Molter Károly:* Die Stadt im Osten. Erdélyi Helikon, 1932. 204-206.

[73]*Molter Károly:* A német szellem belháborúja. Erdélyi Helikon, 1933. 9. sz.; *Uő.:* Az elvarázsolt varázsló. Erdélyi Helikon, 1934. 6-7. sz.; *Zillich, Heinrich:* Ungarn und Deutsche. Klingsor 1934. 2. sz.; *Tavaszy Sándor:* Üzenem a Klingsornak. Pásztortűz, 1934. 73.; *Zillich, Heinrich:* Disputa egy üzenet körül. Uo. 1934. 194-195.; Tavaszy Sándor válasza. Uo. 195-196.; *Jekelius, Ernst:* Ungarische—Sáchsische Literaturbeziehungen in Siebenbürgen. Klingsor, 1935. 8. sz.; *Kós Károly:* A szászok és mi. Erdélyi Helikon, 1935. 617-619. A magyar—szász történelmi és irodalmi kapcsolatok újabb kitűnő összefoglalása: *Ritoók János:* Kettős tükör. A magyar—szász együttműködés múltjából és a két világháború közötti irodalmi kapcsolatok történetéből. Bukarest, 1979.

[74]*Josef Nadler:* Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften (1912–1918). Vö. *Farkas Gyula:* Táj és nemzedék-szemlélet a magyar irodalomban. Minerva, 1931. X. évf. 18-38.

[75]Kiáltó szó. 4.

[76]Mi az igazi magyar irodalom? A Napkelet körkérdése. Napkelet, 1920. 404-416., 504-508. [Bartalis János, dr. Borbély István, Endre Károly, dr. Erdélyi László, Erdélyi Viktor, Halász Gyula, ifj. Halász Gyula (Brassai), Marót Károly, Márki Sándor, Nagy Dániel, Sándor József, Sipos Domokos, Szentimrei Jenő, Tompa László, Walter Gyula stb. nyilatkozatai.]

[77]*Kovács László:* Erdélyi irodalom. Pásztortűz, 1922. 11. 135-137. *Albrecht Ferenc:* Erdélyi öntudat. Uo. 321-324.; *Tamási Áron:* Az erdélyi magyar irodalom körül. Uo. 1923. I. 641-642. stb.

[78]Levele Gyergyai Alberthez. Idézi *Dobossy László:* A francia irodalom története. Bp. 1963. II. 286.

[79]Szempontok a megírandó „Erdély története"-hez. Magyar Kisebbség, 1925. I. 83-86.

[80]Kiáltó szó. 47. Vö. *Ligeti Ernő:* A páneurópai mozgalom. Korunk, 1926. 593-605.

[81]Az Erdélyi Helikon. Erdélyi Helikon, 1928. 1.

[82]Tíz év. Erdélyi Helikon, 1928. 2-5.

[83]E célt szolgálta a „Kisebbségi irodalom — világirodalom" rovat: *A. Escalans:* A mai katalán irodalom. 1930. 599-601.; *A. H.:* A mai flamand irod. nagy alakjai. 1930. 601-602.; *Morik Brin:* Az armorikai Bretagne nemzeti írói. 1930. 689-692.; *Sp.:* A szász egyesületek napjai. 1930. 692-694.; *Vernon Duckworth Baker:* Regionális irodalmi kísérlet Nagybritanniában. 1930. 785-789.; *Szabó Imre.* Zsidó kisebbségi irodalom. 1930. 862-866.; *Wernon Duckworth Baker:* Ír drámaírók. 1931. 76-79.; *Richárd Hinke:* A szudétanémetek mai költészete. 1931. 158-162.; *Reményi József:* Amerikai regionalizmus. 1931. 317-319.; *Bemard Lecache:* Regionalista irodalom és kisebbségek irodalma. 1931. 720-722.

[84]Erdély az én hazám. Erdélyi Helikon, 1929. 487-492.

[85]Európaiság és regionalizmus. Erdélyi Helikon, 1930. 3-6.

[86]Minden rosszban van valami jó. (1932) = Sablon helyett csillag. Szerk. *Balogh Edgár*. Bukarest, 1968. 159.

[87]Magyar európaiság. (1932) = Sablon helyett csillag. 182.

[88]Erdélyi lélek. Nagyenyedi Album. Szerk. *Lukinich Imre*. Bp. 1926. 13-24.

[89]Az erdélyi szellem. (1925) = Az élet kérdezett. II. 78-84.

[90]Vö. *Kuncz Aladár:* Az erdélyi gondolat Erdély magyar irodalmában. Nyugat, 1928. 11. 501-508.; *Kós Károly:* Erdély. Kultúrtörténeti vázlat. Kolozsvár, 1929.; *Balázs Ferenc:* Erdélyi magyar irodalom. = Tizenegy fiatal erdélyi író. Kolozsvár, 1923.

[91]Egyedül. Bethlen Gábor lelki arca. (1929) = Az élet kérdezett. I. 50.

[92]Kemény Zsigmond lelke. (192S) = Az élet kérdezett. II. 54.

[93]Vö. *Kuncz:* i. m.; Kristóf György: Transzilvánizmus. Erdélyi Irodalmi Szemle, 1926. 3-4. sz. 277-334.; *Bartók György:* Erdély lelke irodalmában. Pásztortűz, 1925. 143-145.; *Roska Márton:* Erdély lelke. Uo. 1925. 314-316.; *Imre Sándor:* Töredékes gondolatok az erdélyi szellemről. = Nagyenyedi Album. 25-38.

[94]Az erdélyi gondolat Erdély magyar irodalmában.

[95]Erdély. 87.

[96]Uo. 87-88.

[97]„Erdélyben is határozottan beszélhetünk, mint tényről, hogy van a magyar, a román, a szász faj nemzeti öntudatán kívül egy erdélyi öntudat, mely sajátos vonást — oly sajátosat, mint Erdély — ad mindegyik nemzet öntudatának. Ez az öntudat pedig mindhárom nemzetnél ugyanaz és faji egyéniségük különbözősége dacára nemzeti egyéniségük ennyiben — bármely nemzetben meglévő öntudat mértékéig — közös." Erdélyi öntudat. Pásztortűz, 1922. 321-324. Vö. még: *Kádár Imre:* Erdélyi magyar elbeszélők románul. Erdélyi Helikon, 1928. 479-480.

[98]Az erdélyi lélek. Pásztortűz, 1926. 302-304.

[99]Az erdélyi kozmosz. Pásztortűz, 1928. 169.

[100]Persönlichkeit Siebenbürgens, Klingsor, 1926. 4. sz.

[101]Az erdélyi lélek. (Ford. *Bitay Árpád*) Pásztortűz, 1927. 97.

[102]*Aradi Viktor:* Az „erdélyi gondolat" és az „erdélyi lélek". Korunk, 1929. 344-351.; Uő: Disputa az „erdélyi lélek" körül. Uo. 603-604.; *Gaál Gábor:* Az „erdélyi gondolat" tartalma és terjedelme. Uo. 1928. 907-910.

[103]*m.:* Erdély egyénisége. Uo. 1926. 476-477.

[104]*Kon, I. Sz.:* A nemzeti jelleg problémájához. = Történelem és filozófia. Új törekvések a szovjet filozófiai kutatásokban. Szerk. *Huszár Tibor*. Bp. 1974.

[105]Az „erdélyi lélek": mítosz és valóság. = Tegnapi és mai önismeret.

[106]Emlékkönyv. Kolozsvár, 1930. 47.

[107]A Helikonról. Ellenzék, 1927. máj. 2.

[108]Idézi Molter Károly: A keleti állomáson. Erdélyi Helikon, 1931. 545.

[109]Kisebbségi jövőnk útja. Erdélyi Magyar Évkönyv. Brassó, 1937.

[110]*Gáll Ernő:* A „kisebbségi humánum". = A humanizmus viszontagságai. Bucureşti, 1972. 288-302.

Bertha Zoltán

„Szelíd fényű glória”

Páskándi Géza Dsida Jenőről

Dsida is, Páskándi is — mindkét szatmári születésű író — kiemelkedő, klasszikus rangú alakjai modern magyar irodalmunknak. A szellem jelzőfényeivel igéző és eligazító műveik ízig-vérig mai eszmélkedésünk segítői, támpontjai, régebbi és közelmúltunk viharos, reménykedő és tragikusan szomorú időszakainak katartikus megvilágosítói.

Páskándi Géza Szatmár fiának nevezte magát hűségesen, mivel a Szatmárnémeti melletti Szatmárhegyen született; olyan partiumi, Tisza-, Szamos-vidéken, amely annyi írót és történelmi személyiséget adott a magyarságnak Károli Gáspártól Adyig, Móriczig — és Dsidáig. Szülőfalujában és iskolájában, a Szatmárnémeti Kölcsey Ferenc Kollégiumban ma szobra áll, szülőháza helyét emléktábla jelöli, annak utcája az ő nevét viseli.

Talán a szülőföld szabadságszerető levegője is ihlető forrása volt a nevét már egészen korán, diákkorában ismertté tévő lendületes, friss szellemű, fiatalosan bizakodó verseinek, az erdélyi magyar írók első számú kolozsvári lapjában megjelent — és az ötvenes évek első felében uralgó bornírt sematizmustól élesen elütő, hitelesen újszerű hangot hallató — műveinek. Fényesen induló írói, szerkesztői pályáját törte meg a román kommunista diktatúra, amikor a magyar ’56-tal szolidáris erdélyi magyarság elleni megtorlási szándékkal (és persze „ellenséges izgatás”, „magyar nacionalizmus” vádjával) őt is elítélték és hat évi börtönnel, Duna-deltai kényszermunkával sújtották. Ártatlan diákszövetségi programjavaslatai miatt, amelyek a magyar oktatás függetlenségét célozták volna — az ’56-os forradalom szent eszményei jegyében. Tehetségét azonban nem lehetett elfojtani. Kiszabadulása után ismét az újító, vérátömlesztő hatású irodalmi (nagyrészt Forrás-nemzedéki) törekvések élvonalába került, s egyaránt mértékadó magasságokat meghódító lírai, prózai, drámai műveivel megalapozta legendás sokműfajúságát is. Az újjászülető erdélyi történelmi színműírás mérföldkövét — a szintén Németh László, Illyés Gyula nyomdokára lépő Sütő András, Székely János, Kocsis István tollán ugyancsak kiteljesedő historikus-klasszicizáló nemzeti dráma alapművét — jelentette az unitárius Dávid Ferenc püspök sorsát megörökítő és a besúgórendszeres hatalmi politika általános működésmódját leleplező 1970-es *Vendégség*. A tragikus értetlenséggel övezett Apáczai életét megelevenítő *Tornyot választok*, a trilógiává szélesedő „erdélyi triptichon” és a többi nagyszerű történelmi darab alkotója azonban — szinkronban a legmodernebb európai és világirodalmi irányzatokkal — a groteszk, az ab-

szurd, vagy ahogy ő nevezte, az abszordoid drámaforma mesterévé is vált. Volt tehát mit folytatnia, amikor a hetvenes évek derekán átköltözött Magyarországra (s ottani személyi igazolványába — micsoda szomorú korjellemző jelképesség! — az „állampolgársága" és a „foglalkozása" rubrikába pontosan egymás alá az volt bepecsételve, hogy: „hontalan" „író"). Önelvűen avantgarde és öntörvényű bölcseleti nyelvjátékokkal sziporkázó költemények, novellák, rövidprózák, a shakespeare-i krónikás színjáték poétikájához fogható epikus drámák sora Árpád-házi királyainktól Rákócziig, Csokonaiig és az európai történelem meghatározó fordulataiig (a biblikus ókortól, az antikvitástól a francia forradalomig és a fiktív világvégéig) terjedő tematikával, abszurd drámák, hangjátékok és jelenetek rengetege, amelyek közül több is olyan sikert aratott azután angolul előadva Amerikában, New Yorkban, hogy egyik ottani kritikusuk szerint ha ezek a darabok Párizsban vagy Londonban jelentek volna meg francia vagy angol művekként, akkor szerzőjüket ma a világ egyik vezető színműírójaként tartanák számon mindenütt (Beckett, Ionesco, Pinter, Albee, Mrożek és a többiek mellett); és irodalomtörténeti, társadalom-, történelem- és létfilozófiai, nemzetpolitikai esszék sokasága, vagy dokumentáris értekezések, regények a közelmúlt kataklizmáiról, a Ceauşescu-rezsim magyargyilkos, faluromboló szörnytetteiről, a szekusok tenyészetéről, önéletírás és naplók („begyűjtött" vallomások), előadások és levelek, közügyi cikkek és publicisztikák, s még verses eposzok, meseregények, gyermekversek és -elbeszélések sokfélesége — mindez tehát külön-külön és együtt is a szinte felmérhetetlen sokszínűsége és enciklopédikus gazdagsága ennek a grandiózus életműnek. Amely büszkesége a sajátszerű erdélyi szépírásnak, de a legtágabb értelemben vett kárpát-medencei és az egyetemes, összmagyar irodalomnak is, átfogó kincsestára régiók és a történelmi meg a reménybeli magyar haza mélyből és magasból fakadó üzeneteinek, így sok tekintetben iránymutató értékminőség a közép-európai és a világirodalom számára is. Mert a legmodernebb kísérletező nyitottság, a hallatlan nyelvi-művészi tágasság és a lenyűgöző eredetiség a legsúlyosabb, egyszersmind a legigazabb nemzeti sorskérdések bolygatásával kapcsolódik szervesen össze; a személyiség filozófiája a sorsközösségi gondok horizontjával, a hagyomány az újítással, a sajátos az univerzális értékrenddel. Ezért lesz megrendítően autentikus is mindaz, ami a szellem szabadságát és emelkedésének végtelenségét a kötődés éthoszával, a megmaradás erkölcsiségével fonja egybe. Páskándi Géza a színházat nemzeti önbecsülésünk ébrentartó szentségének, a szó templomának tudta, s hitte, hogy elhivatása, missziója van az irodalomnak. És népének pedig küldetése a létben; mégpedig abban a végső vonatkozásban és értelemben, ahogyan egyik Árpád-házi királydrámájában Könyves Kálmán mondja ki a szakrális bizonyságot: „Volt-e a magyarral valami célja, valami külön célja a Teremtőnek? (...) Azzal, hogy oly sok emberi nyelv van, kicsi és nagy — volt-e terve az Úrnak? És vélünk, a mi nyelvünkkel volt-e, s ha igen, mi célja, terve volt? (...) hiszem, hogy

akármily kicsiny, de mégis volt célja. Ha semmi más, egy bizonyosan: hogy megmaradjon. Hogy fennmaradjon most és mindörökké."

*

Páskándi Géza természetes bensőségességgel és lenyűgöző erudícióval kötődött a szorosabban vett erdélyi kultúrtörténeti, szellemi hagyományok egészéhez — ahogyan erről monumentális életművén belül csak sziporkázóan egyéni, szuverén esszéírása is ékesen tanúskodik —, s így kapcsolódott már korán a Dsida-örökséghez is. Mert Dsida Jenő szellemi-irodalmi hagyatéka valóban az erdélyi és az egyetemes magyar líratörténet legértékesebb kincsei közé tartozik — amely azonban a második világháború után, a diktatúra idején hosszú évtizedekig nem foglalhatta el méltó helyét az irodalmi kánonban; sem az olvasói köztudatban, sem a hivatalos értékrendben. Amikor Dsidát különféle otromba támadásokkal űzték ki az irodalmi örökségből, a legnehezebb, legvadabb időkben, 1956-ban Páskándi Géza mértékadó vitacikkben védte meg a nagy formaművészt.[1] Még ezután egy újabb évtizedig sem jelenhetett meg Dsida-kötet Romániában. De Páskándi (a Dsida Jenő „ébresztését" szintén kezdeményező — és egyébként szintén szatmári — Panek Zoltánnal /*Utunk*, 1956/38./ együtt) váltig szorgalmazza a költő verseinek közzétételét (Szilágyi András /*Utunk*, 1956/40./, Méliusz József és mások véleményének ellenében).[2] S nemcsak a kivételes formakultúrájával, alaki és tartalmi szépségeivel („zenévé légiesült képeivel") megigéző, inspiráló („ragyogóan jó költő") Dsidát igyekszik — a kor obligát frazeológiájával — „objektív", vagyis szakavatott, méltányos és valóban irodalmi-esztétikai megítélés alapján rehabilitálni, hanem azt is megkockáztatja, hogy ő még a *Psalmus Hungaricus*ra sem fogná rá semmiképpen sem az irredentizmus vádját, mivelhogy megbélyegzéssel („ráfröcskölt elfogultsággal") bonyolult kérdéseket nem lehet elintézni. És kiemeli, hogy a humanizmus, „az együttérzés az alullévőkkel, a szenvedőkkel való sorsközösség-vállalás krisztusi mozdulata" Dsida (az „Amor Sanctuson nevelkedett" „új-katolikus" költő) lírájának a letagadhatatlan sajátja. (S ezzel tulajdonképpen még a forradalmiság motívumait a rehabilitáció érdekében jószándékúan túlhangsúlyozó Panek-cikk állításait is korrigálja.) A költő emberi-művészi habitusának lényegére tapintva fogalmazza meg: „Dsida költői gondolatmenete ez: az ember otthont épít, s önmagában megtisztulva az erkölcsi nemesség minőségileg magasabb fokán 'meggyógyítja a világ kelését'." „Tele van meghitt, emberi szívmeleggel, másokért való bánkódással, aggódó féltéssel és sikolyokkal ez a líra: a *Nagycsütörtök* alvó apostolaitól az *Angyalok citeráján* angyalhangjaiig, és az emberre *Leselkedő Magány* tompa fájdalmáig" — teszi hozzá, valamint hogy szólnia kell a „profán és keresztény hangulatok bájos, tündéri váltakozásáról, amely annyi versébe középkorian ódon, de ilyen sajátos házasítással mégis modern világérzést varázsol"; „remek formaművészetéről, gyönyörű rímeiről, az erdélyi táj zordon fenségű, szinte acéllapra metszett képeiről". S befejezi azzal, hogy „állítsunk szép válogatással emlé-

ket Dsida Jenőnek, aki a szegény és piszkos és barázdált arcú utcaseprőt arra kéri a hajnali utcán, hogy: 'Testvér, ha az üdvösségre jutsz, / rólam el ne feledkezz!' (…) Elfeledkezhetünk-e róla?"

A Dsida Jenő költészetének értékei melletti ötvenes évekbeli polemikus kiállást két évtized múlva egy nagyobb esszé is követte, amely Dsida különlegesvarázsos nyelvművészetének a lényegi szemléleti-esztétikai összetevőit kutatja — a költő születésének hetvenedik évfordulóján (*Költői nyelvünk egyéni változatai és a táj*).[3] A mára már hitelesnek mondható Dsida-portrét kialakító irodalomtörténeti értelmezésekkel és értékelésekkel egybehangzóan[4] Páskándi is kiemeli azt a feszült kettősséget, amely az életderű tündéri báját és a mulandóságérzet sajgó bölcsességét vegyíti. „Az 'arany és kék szavak' költője nem csupán angyalian játékos, és nemcsak a derűs szomorúság lírikusa, nem kizárólag a kamaszos irónia elbűvölő megszólaltatója, vagy a naiv-pajzán erotika énekese. Mert Dsidában *minden minőség* (mint az igazi lírikusoknál mindig) *nemcsak megfelel, de felesel is önmagának*. Angyali, de erotikus. Szorongásos, de öngunyoros. Érzelmes, de ironikus. Vallásos, de panteisztikumba villanó. Halk szavú, de feszült. Lehangoló, de drámai. Logikus, de indulatos" — írja; „nagyfeszültségű tehát e líra, pedig igencsak *hangfogós*". S ennek a különös intenzitásnak a nyomait többek között az olyanfajta önleleplező szelídségben véli fellelni, amely az „emberevő" világtól, az „elgépiesedett" civilizációtól a „bukolikus, pásztori természetbe" húzódó menekülésre késztet, de amely el is árulja, ki is szolgáltatja a költőt. Saját értékminőségei adják föl őt egy „idegen, emberellenes, költészetellenes, nemzet- és nemzetiségellenes" társadalomban. (Hatásosan utal erre a sorstapasztalatra Páskándi, amikor írását így zárja: „Dsida tiszta humanizmusának fenségjele a fogasra akasztott, szelíd fényű glória. Fénye ma is idáig szivárog. Hadd fejezem be ezt a tanulmányt a *Spártai vers a történelmi munkamegosztásról* című soraimmal: Ez a nagy-nagy hangú jó lesz a hadaknak. / E jámbor, halk szavú? Kell majd áldozatnak.") — A költő átpoétizálja a valóságot, „mintha a társadalmi létezésből eredő tétovaság kompenzálná magát a brilliáns formában", „kecsessége" (mint az őzé a vadásznak) — sőt anyanyelve — mégis elárulja őt. Dsidát megkínozzák a kicsinyességek, noha „a banalitásokban is felfedezi a biblikus jeleket"; ebből következően katolicizmusa, misztikus élményei is átélten társadalomérzékenyek, vallásossága ember- és társadalomközeli, sőt rendszerint hétköznapi. („Van egy remek groteszk képe: a költő glóriáját a fogasra akasztja.") Megelőlegezi így mintegy a század induló egyházi-vallási tendenciáit is: főképpen a szociális érzékenység növekedését. Mindebbe (virtuóz költői forma, nyelvi zeneiség, anyanyelvi tradíciótudat, vallásos misztikum) pedig eltagadhatatlanul belejátszik a nemzeti, a kisebbségi létsorsból, a magyarságélményből fakadó látásmód értékszemlélete. Hogy „a két világháború közötti kisebbségi létezésben az egyházi élet is bővített funkciójú (akárcsak a nyelv)". Hogy talán nemcsak ízlésesztétikai, nemzedékfordulati magyarázata lehet a „szétszakítottság" formarobbantó szabadverses hangulatai után a zárt ritmusú, rokokós, „önittasultan" rímzenés versek újjá-

éledésének; Dsida hagyományos formák felé való fordulása „még azzal is társulhat, hogy ő — lévén kisebbségi költő — sajátos küldetésének érzi a tradíció ápolását, feltűnően akarja jelezni kapcsolatát az egész magyar költészet akkorra már elfogadott nagy áramlatával, a nyugatosokkal". S hogy az anyanyelviség — pláne a veszélyeztetett anyanyelviség — szerepe, hatásköre mérhetetlenül kitágul, komplexebbé válik; a nyelvmegőrzés és -ápolás, -művelés révén is „a kisebbségi létezésben a nyelv *funkcióhalmozó*" lesz, és a szakrális szférához közelít Páskándi szerint (is): „A templom helyett templom képlete ez. A nyelv a kisebbségben élő költő számára zarándokhellyé lesz, áldozati oltárrá, amelyre ki-ki hozza a maga szóállatait, sőt: olykor emberáldozatait, hogy engesztelést és segítséget kérjen. A költő és vele együtt közössége a nyelvből erőt merít és sugároz. Minél kisebb a közösség, annál inkább szakrálissá lesz a nyelv, vagy közelít a szakrálishoz és a *legintimebb szférához*. (Ezt egy másik kortárs költő, Reményik ki is mondja, „*katakombának*" érezvén a nyelvet.)"[5] „Mindebből világos, hogy az anyanyelv a maga lehetséges zeneiségével, lehetséges régi és új jelentésárnyalataival a nemzetiségi kisebbségi költő számára sokkalta többet jelent, mint azoknak, akik *egynyelvű* közegben élnek." A nyelvi diaszpóra így aztán még inkább kedvez a költészetnek, az irodalomnak, hogy a nyelviség elsődlegességéből fakadó különleges funkcióhoz, „főszerephez" jusson. („Ha csak egy vallás van, sosincs annyi vallásos költő, mint ha sok vallás van.") Ebben pedig a művészekre és általában az értelmiségiekre döntő („rettentően fontos") feladat hárul: képviselni, kifejezni, tanúsítani népük, nemzetiségük kollektív sorsát, szenvedéseit, küzdelmeit, megerősíteni a közösség történelmi emlékezetét és jelenlétét, s művészi-esztétikai többletértékekkel kiteljesíteni (más népek sorsával is összevethetően egyetemesíteni) ezt az elkötelező nemzeti-közösségi sorstapasztalatot. S ez a kulturális ellenálláskén is megnyilatkozó vállalkozás erős és öntörvényű, saját jogú hagyományokból táplálkozik. Mindezt már napjainkban mondja — s látható, Páskándi nézeteivel is mennyire egybevágóan — a posztkoloniális kritikai gondolkodás talán legjelentősebb alakja, Edward W. Said (an „intellectual is very often looked to by members of his or her nationality to represent, speak out for, and testify to the sufferings of that nationality /…/ To this terribly important task of representing the collective suffering of your own people, testifyíng to its travails, reasserting its enduring presence, reinforcing its memory, their must be added something else, which only an intellectual /…/ has the obligation to fulfill. After all, many novelists, painters, and poets /…/ have embodied the historical experience of their people in aesthetic works, which in turn become recognized as great masterpieces. For the intellectual the task, I believe, is explicitly to universalize the crisis, to give greater human scope to what a particular race or nation suffered, to associate that experience with the sufferings of others"[6]; It „has been the substantial achievement of all of the intellectuals, and of course of the movements they worked with, by their historical interpretive, and analytic efforts to have identified the culture os

resistance as a cultural enterprise possessing a long tradition of integrity and power in its own right"[7]).

Páskándi igen gyakran hangsúlyozza, esszéiben is voltaképpen vezérszólamszerűen a változatosság elvét. Hogy bármilyen globális egyetemességre való törekvés, az univerzalizálás szándékával történő világméretű, interkontinentális egyneműsítés is csak „egyetemes vidékiség", sőt rossz értelmű provincializmus maradhat — tudniillik a végtelen (még az „interplanetárison" meg az „intergalaktikálison" is túli) világmindenséggel szemben, ahol kiszámíthatatlan és mérhetetlen további változatok nyüzsöghetnek. A neutrális, a „metanyelvi" általánosítás — mint „egyetlen irányú egyetlen eszköz" — nemcsak képtelenség, de ostobaság és embertelenség is; a változatosság hiánya valami egész másnak az uralmát szolgálja és tartja fenn. A csillagvilággal az ember mindig más- és másképp, másmikor és más módokon néz szembe, élményeit „más képekkel, nyelven fogalmazza meg, más árnyalatúan éli át. Sokszor épp a nagyon meg nem mérhető *árnyalatok* jelentik az *egészen sajátost*. A többletet. Így a nemzetit is. (Ismeretelméleti értéktöbblet!)" (Ezek az utóbbi sorok az észjárás általános és magyar formáit taglaló, Karácsony Sándorról szóló írásból valók /*Kései könyv-ekhó régi siralomra — Néhány gondolat Karácsony Sándor, a Magyar Észjárás című újra megjelent könyvére való tekintettel*, 1985/.[8])

S a nemzetin belül még a különféle tájak is a legszínesebb további értéksajátosságokat hordozzák. Gyönyörű lírai futamban veszi sorra Páskándi, hogy például a „Károli-féle bibliafordítás irányából" jövő, de a „zólyomi Balassi nyelvi súlyait, a kuruc költészetet" is megmozdító (az „egész történelmi anyanyelvet" „lírai vízióba" összefogó) szilágysági Ady, a szatmári Móricz, a székely Tamási, az alföldi Tömörkény, Móra, a Partium „nyelvi bűvköréből" induló Krúdy és Tersánszky, és mind a régebbi többiek is miképpen boltozzák fel együttesen, egymást nem meghaladva, hanem együtthatásukban kiegészítve, azt az univerzumot, amely az egységes és oszthatatlan magyar nyelvi-irodalmi hagyományt, annak organikus egészét jelenti; s a modernség alapjait is, hiszen például a debreceni Csokonai nélkül nincs szeszélyesen játékos, groteszk líra, a szabolcsi Bessenyei nélkül felvilágosult gondolati stílus, a dunántúli Berzsenyi nélkül „modern sejtelemlíra", a szalontai Arany nélkül „eposzi rálátás" és „nyelvi empirizmus", a Bács-Kiskun vidéki Katona nélkül szikrázó nyelvi drámaiság, a sztregovai Madách nélkül költői filozofálásra alkalmas nyelvezet — és így tovább. A sokféle magyar vidék és nyelvi táj adta értékek összefonódnak és így gazdagítják az „egyetlen, egyetemes" magyar nyelvet és irodalmat; „csodálatos szellemi munkamegosztás" ez az anyanyelv érdekében. És azt is jelzi, hogy a fővárosi „összehordott" („tranzit", „átmeneti", „zsargon", „idegenes", „divatos", „úrhatnám" stb. elemektől hemzsegő) nyelvvel (amelynek azért van helyi és az újabb korokban az irodalmiságban is megnyilatkozó színértéke), a fővárosi a „kohószerűséggel" szemben (merthogy oda az írók többsége mindig is vidékről érkezik a maga tájának „nyelvi gusztusával"): „a vidék ma sem szűnik meg az iro-

dalmi nyelv elsődleges és kiapadhatatlan forrásává lenni". Sőt, folytatódik a csaknem historikus nyelvkarakterológiai gondolatmenet, „ha mindezt történelmi síkban nézzük, azt vehetjük észre, hogy például a *partiumi* vagy az általában vett erdélyi irodalom is érzékenyebb az archaizmusokra, mint mondjuk a dunántúli. A partiumit a protestáns szellemi múlt, az erdélyit szintén, plusz a viszonylagosan önálló hagyományok predesztinálják erre. (Meg aztán a 'sarkokban', 'széleken', 'peremeken' nehezebben cserélődik a szellemi nyelvi levegő, mint a széljárta középen. Oda 'beszorul' a múlt, végvár lesz a hagyomány. Másrészt viszont, éppen mert 'határ', vámszűrővel beengedi a távolról jött szellemiséget, beszivárogtatja, kellő, de nem önveszélyes adagolásban.)"

Szintén gyakori fogalmi metaforája Páskándinak az ún. „eszköznyelv", illetve „célnyelv" megkülönböztetése. Azon túl, hogy a költészet nyelve eredendően nem lehet pusztán eszköz, mégis különbség húzódik a döntően önmagán túlira irányuló, illetve a figyelmet önmagára vonó autotelikusság között; Páskándi ezt egy érzékletesen jelentéses metaforával is megvilágítja, midőn önmagát eltüntetve láttató „ablaküvegnyelvről", illetőleg „önmagát láttató nyelvről", vagyis „színes üvegablakszerű" nyelvről beszél — ez utóbbiak körében a „sötétszínű", homályosodó, sőt „feketésszürke, kormos" üvegnyelv (Berzsenyi, Ady, Sinka) és az áttetszőbb célnyelv (Petőfi, Arany, Kosztolányi, Erdélyi József) közötti eltérésekre is rámutatva. A nyilvánvalóan ötletszerű, de lényegi és valóságos esztétikai tendenciákra, különbözésekre rámutató vagy azokat megközelíteni igyekvő felvetések már Dsidánál is differenciálást igényelnek, s így lehet egyfelől „latinos nyelvvilágosságáról", másfelől a régiség, a tájiság, a sajátosság iránti vonzalmáról szólni. (Elvetve a már-már késő-nyugatos „epigonizmust" emlegető lekicsinylést — s kiemelve ebben a tisztázó irodalomkritikai törekvésben Láng Gusztáv munkáját. Mindenesetre Dsida ébresztésében, mint láttuk, az ötvenes évektől kezdve Páskándi is érdemlegesen, küzdelmesen sokat tett.) A nyelv, a költészet (irodalom és kultúra), a tájhaza és a szellemi egyéniség változatosságának jogaiért perelni pedig olyan fegyverténye Páskándi Gézának és egész életművének, amely messzire sugárzó, ma is és általában égető igazságokra összpontosíthatják az értékelvűséget feladni talán mégsem kívánó utókor figyelmét.

Jegyzetek

[1]PÁSKÁNDI Géza, *Dsida és a kortárs elfogultsága*, Utunk, 1956/43, 6.

[2]Ld. mindehhez: LÁNG Gusztáv, *Dsida Jenő költészete*, Bukarest—Kolozsvár, Kriterion, 2000, 255–256.; SZAKOLCZAY Lajos, *Innen és túl a formán — Dsida Jenőről* = SZ. L., *Ötágú síp*, Bp., Magvető, 1989, 34–35.; *Tükör előtt — In memoriam Dsida Jenő*, szerk. POMOGÁTS Béla, Bp., Nap, 1998, 208–267.; VINCZE Ferenc, *Ideológia és rekanonizáció — Az 1956-57-es Dsida-vita diskurzusa és retorikája*, Forrás, 2007/5, 75–91. (és = V. F., *Hagyományok terhe*, Miskolc, Felsőmagyarország, 2009, 28–51.) — Vö. még: LISZTÓCZKY László, *„Csonkán is rege-kincs a Tiéd…" — Versek Dsida Jenő halálára*, PoLíSz, 2005, 81, 20–29. és = L. L., *Vonások Dsida Jenő portréjához — Tanulmányok és*

dokumentumok, Kolozsvár, Kriterion, 2005, 110–126., 155–156.; UŐ., *A költő feltámadása — Tanulmányok Dsida Jenőről*, Eger, Dsida Jenő Baráti Kör, 2008, 79–129., 145–151.

[3]Tiszatáj, 1977/6, 40–48.

[4]Ld. legújabban pl.: LÁNG, *i. m.*; *Tükör előtt…*, *i. m.*; *A Dsida Jenő Baráti Kör mellékletei*, Eger, 2000; 2004; LISZTÓCZKY, *Vonások…*, *i. m.*; UŐ., *A költő…*, *i. m.*; SZAKOLCZAY Lajos, *Erdélyi ősz*, Bp., Napkút, 2006; *Dsida Jenő Emlékkönyv*, szerk. POMOGÁTS Béla, Bp., Lucidus, 2007; KABÁN Annamária — MÓZES Huba, *Vers és lélek — Dsida Jenő és költészete*, Miskolc, Bíbor, 2007.

[5]Vö.: „Páskándi Géza *Költői nyelvünk egyéni változatai és a táj* című, 'Dsida Jenő emlékének' ajánlott tanulmányában azt fejtegette, hogy a kisebbségi létezésben kiszélesednek, összetettebbé válnak az anyanyelv funkciói. Az idegen környezetben, a fenyegetettségben nem csupán kommunikációs eszköz a magyar nyelv, hanem a szülőföldhöz, a nemzethez való hűség jelrendszere is. Kapaszkodó a hajótöröttségben, oxigénpalack a tenger mélyén, az önmegvalósítás, az identitásőrzés, a képzeletbeli otthonteremtés lehetősége. Templom helyett templommá, zarándokhellyé, áldozati oltárrá lesz, belőle 'a költő és vele együtt közössége… erőt merít és sugároz', mámorosabban érzékeli a szavaknak az egynyelvű közegben könnyebben megfakuló szépségét, varázsát. A kisebbségi nyelvhasználatnak ezt a szakrálissá táguló funkcióját jelölte meg eszményként és követelményként Reményik Sándor is gyakran idézett versében, *Az igé*ben." LISZTÓCZKY László, „*Mindig magunkért, soha mások ellen…" — A Trianon-kérdés Dsida Jenő életművében*, Hitel, 2008/9, 113.

[6]Idézi: Neil LAZARUS, *Nationalism and Cultural Practice in the Postcolonial World*, Cambridge University Press, 1999, 140.

[7]Terry EAGLETON, Fredric JAMESON, Edward W. SAID, *Nationalism, Colonialism, and Literature*, Minneapolis, London, University of Minnesota Press, 1990, 73.

[8]PÁSKÁNDI Géza, *Mesterek kortárs szemmel*, Pomáz, Kráter Műhely Egyesület, 2005, 159-174. — És drámáiban, prózáiban, esszéiben számtalan más helyen is megfogalmazza Páskándi ezeket a nézeteit. Csak néhány példa: „minden vidék egyetemes" — és fordítva; „glóbuszunk 'vicinalitását' az univerzumban nem tagadhatja senki"; „Nézd csak a csillagtérképeket! Bika! A földi istállóból felvitték az égbe. A földi istálló egy portán állt, a porta a faluban (…) Felvitték a falut, a vidéket, az égre. Kis Kutya, Nagy Kutya! Felvitték a házőrzőket is! A vadászebeket! Nagy medve… Az erdőt, a sziklát! Nem tudsz úgy beszélni az égről, hogy közben ne a falut, ne a vidéket emlegetnéd, ne majort, ne tanyát, ne erdőt és mezőt"; „A 'provincia' a megmaradás egyik esélye, mint némely halnak a holtág vagy öböl"; „Földünk is csupán provincia (és provinciális) az egyetemesnek mondott törvények uralma alatt. Nyelveink holmi diaszpórák a végtelenségnek keresztelt tér és idő hangjai közepette. Pánprovincializmusban élünk. Láthatjuk naponta"; „nem lebegő gyökerek, hisz még azok is csak *helyi* vízben tudnak lebegni, ha élnek". S így kerekedik ki a magasztos gondolat: „áldassanak a szülőföldek, mert úgy szeretik a nyelvi hazát és úgy szeretik a nemzetek hazáját, a kerek világot, hogy egyszülött zseniális fiaikat adják neki és érette".

125 éve született Áprily Lajos

Józsa Miklós

Áprily Lajos emléke Nagyenyeden

Áprily Lajos, a jeles transzilván költő 1887. november 14-én született Brassóban. Édesapja Jékely Lajos, édesanyja Zigler Berta. A család két év múlva Parajdra költözik. A serdülő gyermek itt szereti meg a festői erdélyi tájat. Tanulmányait a székelyudvarhelyi reáliskolában kezdi, az első osztály elvégzése után egy ideig magántanuló. Mivel édesapja a kolozsvári gyufagyárban kap állást, a kincses városba költöznek. Itt végzi az ifjú Jékely Lajos gimnáziumi tanulmányait a Református Kollégiumban, majd a kolozsvári egyetem magyar—német szakos hallgatója lesz.

Kedei Zoltán: Áprily Lajos (I.)

Miután megszerzi a tanári oklevelet, Jékely Lajos (később felvett költői nevén Áprily), rövid párizsi útját követően, 1909 őszén megpályázza és elnyeri a nagyenyedi Bethlen Kollégium tanítóképzőjének helyettes tanári állását, majd egy év múlva az intézet gimnáziumának végleges és „rendes" tanára lesz. Szellemi kapcsolata azonban az enyedi kollégiummal már diákéveiben megkezdődött, hiszen egyetemi szakdolgozatát Kemény Zsigmondról írta, aki tanulmányait a nagyenyedi kollégiumban végezte. Vita Zsigmond szerint előkészület ez, ha tudat alatt is, a közeli enyedi tanárkodásra. Talán ezért nem tekinthető véletlennek, hogy épp Enyedet választotta a fiatal tanár. Hiszen Enyedre érkezése előtt, hála

Kemény Zsigmondnak, számára nem volt idegen a Maros parti „kedves kis magyar város" és kollégiuma.

„Hosszú ideig Nagyenyeden volt tanár — írja Kereszturi Dezső irodalomtörténész —, ebben a szelíd Maros menti városkában, melynek kollégiumában oly elevenek Erdély magyar századai, s melynek vidéke az erdélyi táj egyik legszebb darabja. S ha a körülötte élő hagyomány az erdélyi szellem minden romon újra építő erejének tiszteletére tanította meg, a hegyek és erdők a természet szerelmesévé tették. Ittas bolyongója lett az erdélyi világnak, turistáskodva, pisztrángra horgászva bejárta változó vidékeit, s költészetében a magyar irodalom múlhatatlan részévé avatta őket."

Áprily prózai városképében, a *Nagyenyed*ben így emlékezik egykori enyedi éveire: „Tizenhét esztendeig laktam ebben a dús hagyományú és dús gyümölcstermésű kisvárosban… Ezer és ezer gyermeki szemen át nézve a világot, felfokozott örömmel éltem át a barackvirágszagú őrhegyi tavaszokat és a kollégiumi erdők, meg a Szabaderdő városig-világító őszeit. Éltem az enyedi jelent és könyvtári kötetek, iskolai gyűjtemények és kirándulókedvű geológus- és történelemprofesszorok társaságában éltem az enyedi múltat."

Nagyenyed központja a XIX-XX. századfordulón

A lelkes fiatal tanár kezdetben a Kollégium egyik internátusi felügyelő szobájában lakik, ahonnan rálát a történelmi levegőt árasztó várfalakra, az 1849. január 8-án lemészárolt enyedi magyarokat idéző emlékfalra. Miután 1911-ben elveszi feleségül menyasszonyát, a kolozsvári Schéfer Idát, beköltöznek „egy szerény kis sétatér végi házba." Ide hozza Kolozsvárról idős szüleit is. Ez a ház ad hajlékot a családnak 1917-ig, amikor lejönnek a „csendes tanársorra", a Bethlen utca 9. számú egyemeletes tanári lakásba.

A sétatéri kis villa, ha nagyon kopottan is, de ma is áll a „kökényvirágos Őrhegy" lábánál. Mögötte a hegy tetejéig felnyúló, hatalmas gyümölcsöskert. Egyik írásában így tájolja be a tanár-költő az első családi fészket: „Ahol lakom, az ablakom a szomszéd csillagokra bámul." Valóban, a kis üvegezett teraszról feltekintve, a csillagok szomszédságában érezhette magát, alatta a fiatal sétatéri fák

koronái; ha tekintetével körbejárta a környező, festői tájat, láthatta a „lapos Maros mentét", a Holtmarost, és a szőlőhegyek aljában elterülő falvakat: Enyedszentkirályt, Csombordot, Marosgombást. Igazi költőnek való táj ez! A ház mai tulajdonosai idős magyar emberek, akik kegyelettel őrzik egykori lakói emlékét, de az ott elhaladók közül vajmi kevesen tudják e kis villa féltve őrzött titkát. Itt élte az ifjú házaspár első boldog éveit, itt született két fiuk, Jékely Zoltán, a későbbi neves költő és Endre. Természetes, hogy Áprily és költő fia számos versében visszatér e hajlék emléke. „Enyeden van egy kicsi út , / éjjel csavargó s róka járja" —, ez az út házuk előtt vezet el „az erdők epres laposára", a Bükkös laposára, ahova oly szeretettel sétáltak ki. „Maholnap őszi ködben áll a házunk / s körül a fák is mindmegannyian. / S túl őszi tarlón, hómezőkön is túl, / valahol messze jön-jön a fiam ."… „Ott jött világra Zsolt, szegény alant, / unalmas kispolgári szürkeségben. / Anyja fölött a május elsuhant / s az apja is már túl az ötven éven" — emlékezik a költő az első nagy családi eseményre.

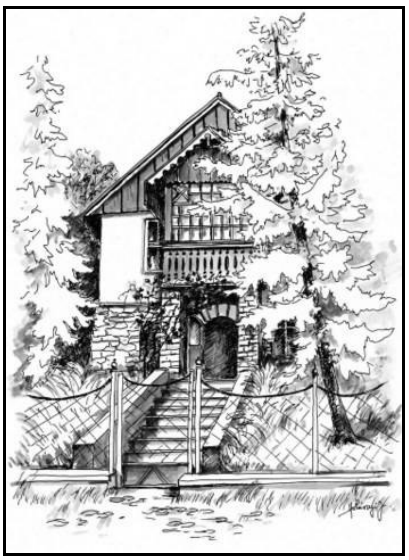

A sétatéri Áprily-ház (Holányi Julianna tusrajza)

A fiú így örökíti meg a szülői házat: „Enyed város végén, ahol születtem, / most éjféli holdfényben áll a ház; / a hegyrefutó, görbe-fájú kertben, / a sírdombon négy fenyő citeráz…" A szülőföldtől, a gyermekkortól térben és időben eltávolodott Jékely Zoltán visszavágyó, megható sorai az elvesztett szülői házat, a hazát, Erdélyt is siratják: „Hol a sétatérvégi kis család: / két felnőtt, két gyerek és két öreg? / Zokogjatok, zöldmohú sírkövek, / zokogjatok, fosztott, fekete fák!"

A sétatér akkor még fiatal juhar-, hárs- és gesztenyefái alatt, a kuruc diákemlékmű mellett vezető úton jár be a költő a kollégiumba, és érkezik haza családja körébe. „A sétatér hideg harmatban ázik, / lombtemetőn át érkezem haza. // Fáj látnom ezt a búskomor világot, / vén Homérosznak is szívébe vágott. // Ó, mennyi élet fekszik most a porba, / sáros cipőm részvétlenül tiporja: // a hársle-

vél, a röpke, halavány, / — bohó játék az élet hajnalán. — // A hársfalombok nyugtalan remegnek, / — izgalma, álma ifjú életemnek — // sóhajtó lombja szőke gesztenyének, / — le nem törült könny, régi könnyes ének — // sok őszi lángja rozsdarőt juharnak, / — kilobbant fénye vágynak és viharnak — // lomhán szállongó illatos dió — / — ó, sárba hullt, fakó illúzió! — // Didergő lelkem őszi ködben ázik, / szép szőnyegen jutok el a halálig." Csak mélyen megilletődve lehet belépni a kis sétatérvégi házba és üvegezett teraszára, ahol Áprily Lajos sok szép költeménye született.

A nagyenyedi Bethlen Gábor kollégium

A második enyedi otthon a kollégium közelében a *Tanársor*on, az akkor hangulatos Bethlen utca 9. számú ház. Csinos egyemeletes szolgálati lakás, ahol a már népes család kényelmesen elfér, jöhet a harmadik gyermek, Márta. A ház mögött hatalmas, az Őrhegynek tartó zöldséges és gyümölcsös, mely Erdély legzamatosabb almáját, körtéjét, barackját, szilváját, legillatosabb dióját termette. A filagória és a diófák árnyékában is sok szép vers született! Ez a kert a színtere Jékely Zoltán: *Széphistória a császárkörtefáról* című romantikus, a diákszerelmet leíró novellájának. Jékely tanár úr részben innen küldi be verseit Kolozsvárra, melyek ott Áprily költői álnéven jelennek meg. Két első kötetét, a *Falusi elégiá*t és az *Esti párbeszéd*et is itt szerkeszti. Ide várja haza édesapját későbbi költő fia a közeli kollégiumból.

Ezt az emléket örökíti meg *Apa-váró Nagyenyed, 1920* című versében: „Kapuban állva, kisfiu, mezítláb, / piszkál lábujjal százlábut, gilisztát; / hosszan bámul pókhálót, hangyajárást, / hogy könnyebbé bűvölje azt a várást… // És végre csengő, áldott kis-harangszó, / megváltón s meg-megszázszorozva hangzó, / hogy elfeledkezik minden bajáról! / Mert a Kollégjom kapuja kitárul, // s az utca végén, fölnyesett, nyakigláb / akácok alján ott-terem, akit várt, / és jön-jön, hosszú léptekkel, sietve, / hóna alatt száz dolgozat-füzettel. // Olyan nagy már,

az árnyékból kibomlón, / mint egy órjás, tán ő maga a templom; / elöl keskenyre gyűrt vadászkalapja / magasabb, mint a nagy torony sisakja — // És elborítja, mint valami felleg: // mily pöttöm ő roppant kalapja mellett! / S most lehajol s félkarral ölbe kapja: / mint az isten, olyan erős az apja."

Innen viszik ki a református temetőbe édesapját, idős *Jékely Lajost* (1833–1919), akinek halálát így örökíti meg a költő *Enyedi csend* című versében: „Apám nyolcvanhatéves ősz fejével / öledbe hullt a méhesből jövet."

Áprily családja 1926-ban Kolozsvárra költözik, de az érzékeny lelkű költő és fia mindig visszavágyik az egykori kedves kisvárosba.

Id. Jékely Lajos, Áprily édesapjának sírja a nagyenyedi református temetőben

A *Rasmussen hajóján* című, harmadik Áprily-kötetben szép, vallomásos vers olvasható, ihletője, a *Sabal maior* nevű gyönyörű pálmakövület, mely ma is eredeti helyén, egy kis üveges szekrénykében csodálható meg a kollégium volt természetrajzi múzeumában. Íme, a fiatal hitveshez intézett gyönyörű költemény néhány sora: „Ma milyen szép vagy és milyen meleg. / A hervadástól féltve védelek. // Ne mondd, hogy puszta rém e félelem —: / a múzeumban voltál már velem? // Üveg alatt, a félhomályon át / nézted a pálma kő-bordázatát? (…) // Élő pompája, láttad-e, mi lett? / Kőgyűjtemény-dísz. Pálmakövület. // Kihűlt világok múmiája csak. / Megölte észak: „Erdély, Kolcpatak. // …Hiába óvlak, elrepül nyarad. / Világok térnek vissza nélküled. // Melegségedből ennyi sem marad: / »Sabal maior — Pálmakövület.«"

A gazdag természetrajzi gyűjtmény mellett ott a hatalmas kollégiumi könyvtár, melynek 1922–1925-ig Jékely Lajos volt a könyvtárosa. A család, a katedra és az örök természet mellett itt lelt igazi otthonára. „Régi nagy szellemekkel társalgott

itt, és közvetítette műveiket az érdeklődő ifjúságnak" — állapítja meg Vita Zsigmond, a tanítvány, majd jó barát. „Belőled jöttek a könyvtár-homályba / öreg könyvekbe bűvölt szellemek" — írja Áprily az *Enyedi csend*-ben. A költő egy prózai írásában így vall egykori könyvtáráról: „Én találkoztam életemben egy nagy könyvtári álommal, egy megvalósult könyvtári álommal. A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium könyvtárának magántermében két gyönyörű szép kidolgozású, azt hiszem, diófa szekrény áll, üveges szekrények, és azok gróf Mikó Imrének könyveit őrzik. Én könyvtáros voltam, a Bethlen-kollégium könyvtárosa, éveken keresztül, s gyakran jártam meghatott lélekkel ezek között a gyűjtemények között. A gyönyörű ősnyomtatványokat kezembe vettem, kezembe vettem az olasz klasszikus kiadványokat, az Iliászt és Odüsszeiát, meghatva gondolva arra, hogy Mikó Imre egyetlen fia számára gyűjtötte ezeket a könyveket, és az egyetlen fia tizenöt-tizenhat éves korában meghalt, s úgy végződött a könyvtári álom, hogy a Bethlen-kollégiumra hagyományozta az egyik legszebb klasszikus könyvtárt, amely a görög és latin irodalomnak alkotásait tartalmazza." A kollégium folyosóin néhány régi tablóról Jékely Lajos tanár úr néz le ránk, mintha szelíd tekintetében benne volna a kérdés: „Hogy sáfárkodtatok a rátok hagyott gazdag örökséggel?"

A nagyenyedi éveket 1926-tól 1929-ig a kolozsvári tanárkodás és szerkesztői munka követi. Áprily részt vesz az *Erdélyi Helikon* marosvécsi két első találkozóján 1926-ban és 1928-ban. Megbízzák az *Erdélyi Helikon* szerkesztésével. 1929-ben Áprily családjával Budapestre költözik, kezdetben a Lónyai utcai református gimnázium tanára, majd egy évtizeden át a Baár-Madas Leánynevelő Intézet igazgatója 1944-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig. Élete utolsó szakaszában a Duna-kanyarban, a Visegrád melletti Szentgyörgypusztán (ma Áprily-völgy) az erdélyihez hasonló festői környezetben építi meg hajlékát.

Áprily Lajos 1967. augusztus 6-án halt meg Budapesten a hárshegyi szanatóriumban. A visegrádi temetőben alussza örök álmát.

A mai Nagyenyed Kollégiuma és magyarjai híven őrzik, ápolják Áprily Lajos emlékét, azét a költő-tanárét, aki haláláig hű maradt, Jékely Zoltánt parafrazálva, „a nagy Kollégium kicsi városához, ...ahol hős diákok, szép leányok és jó borok teremnek."

Málnási Ferenc

Két Áprily-vers elemzése

Áprily Lajos: Az irisórai szarvas

„De túl romon, ha perce jön csodáknak,
a mély megkondul, mintha vallana,
s a bolt alól harangtisztán kicsendül
s magasra száll az ember dallama!"
Áprily Lajos: Vallomás

Az első világháborút befejező fegyverletétel, az 1920-as trianoni „békekötés" hatalmas érvágást jelentett az egész magyarságnak. Erdélyi nemzeti közösségünk magára maradt, gazdasági, politikai, kulturális szálakat szakítottak szét, de még fájdalmasabb volt a családi kötődések megszakadása. Máig sem tudjuk pontosan, hányan cseréltek hazát, keresték boldogulásukat az anyaországban, de a tengeren túl is… S akik maradtak? S akik az ellenkező utat vállalták? Benedek Elek, Kós Károly és sok-sok társuk a *Kiáltó szó*ban vallották, hogy közös irodalmi célok mentén, a transzilvanizmus, a forró erdélyi lelkiség, öntudat, az itt élő népek különböző kultúráinak sajátos elegye, unikuma, meghatározó értéke jegyében helytállnak, alapelvként vállalták a természetközeliség, a tájban gyökerező élet és művészet, az itt élő népek, kisebbségek és többség együttélésének szükségességét. Tábort kínáltak azoknak, akik a polgári humanizmus határain belül szerettek volna szót emelni a régió békéjéért, a kulturális kapcsolattartásért, a történelmi hagyományok életben tartásáért, hogy mindez Erdély felemelkedését szolgálja. A Nyugat eszméit elfogadva az önálló erdélyi irodalom életképessé tételét tűzték ki célul.

Ennek a körnek a lírikusai, a „helikoni triász", Áprily Lajos, Reményik Sándor és Tompa László. Ez a nemzedék hitte, hogy a kisebbségi műveltség és az egyetemes értékek összekapcsolhatók, a természet kínálta számukra az állandóság és a biztonság jelképét, az erdélyi táj a maga konkrétságában jelenik meg verseikben, ám a leírt táj rejtett jelentéseket hordoz, személyek fölötti, örök tanulságokra, értékekre figyelmeztet. A költemény „rejtjelezett" üzenet megfejtése (Láng Gusztáv).

Áprily Lajos költeményeiben a háborút megérő nemzedék sok más tagjához hasonlóan hangot kap az átélt szörnyű élmény s a belső sóvárgó vágy, amely az embert megtartja az embertelenségben, megerősíti a reménytelenség próbái között — a szülőföldön! Kuncz Aladár szerint Áprily Lajos költészete

„Erdélynek egyik arca". Április természetélményre építő költői világában a szülőföldszeretet elválaszthatatlan a szabadságvágytól, ez szólal meg *Az irisórai szarvas* című költeményében.

A költemény nyomtatott (eredetiben kézírásos) versszöveg, 9 versszak, 4-4 sorral. Tájleíró és elbeszélő elemekből épül fel, három szerkezeti egységben:

Az 1-2. versszak: a szarvasborjú foglyul ejtése (Bevezetés, bonyodalom):

„Virradt. A fákra egyre csendesebben
rivallt alá a mély felhő-torok.
Gáncsot vető boróka-rengetegben
akadtak rá a csorda-pásztorok.

A gornyikhoz levitte nemsokára
tarkóra vetve egy szilaj csobán,
s megvolt az alku egykettőre: ára
egy korty fenyővíz s egy marék dohány."

A 3-7. versszak: „idősűrítő" elbeszélés, két határponttal: „A simmentali borjának fogadta", illetve „És lett pompás agancsú háziállat" — a szarvas identitásváltása (A bonyodalom kifejtése).

„A simmentali borjának fogadta
fakorlátos, legeltető helyen,
tőgyén mohón csüngött az istenadta,
és elfeledte, hogy testvértelen.

És elfeledte a futó erecskét,
amely bukfenceket kacagva hányt,
s mely hűs homályba fogta gyenge testét,
el a zuzmószakállú ősmagányt.

És elfeledte a forrás kis odvát,
amelynek tükre csábító titok,
s ha eltikkadva meg-megszomjazott, hát
napverte, langyos vályúból ivott.

Kristály-tükörben nem láthatta mását,
mikor a szarva büszkén ütközött,
meg nem sejthette büszke származását,
és borjúnak nőtt fel borjak között.

És lett pompás agancsú háziállat,
vadász-szívekbe dobbantó remek,
s csudálva nézte, rajta mit csudálnak
csudálkozó kiránduló-szemek..."

A 8-9. versszak: A szarvasbőgésre a fogoly állat válaszol… (Tetőpont, megoldás).

„De nyárutón, mikor a kék havasról
omlott a köd s leszállt az ősz vele,
beláthatatlan ködruhás magasból
szarvasbőgés búgott a völgybe le.

S akkor: párát zihált remegve szája,
idegen lett palánkos otthona,
idegen lett testvére, mostohája —
s a ködbe hördült, mint az orgona."

A szöveg összefüggő egész: a talált szarvasborjút emberek nevelték fel — „borjúnak nőtt fel borjak között."

A szöveg grammatikai kapcsolatait az alany—állítmány egyeztetésen túl a birtokos személyjeles szavakkal valósítja meg a költő: (egy tehén) bor*já*nak fogadta, tőgy*é*n… csüngött, (homályba fogta) gyenge test*é*t, a forrás odv*á*t, nem láthatta más*á*t, szarv*a*… ütközött, (nem sejthette) származás*á*t, párát lehelt száj*a,* (idegen lett) otthon*a,* testvér*e,* mostohá*ja*…

A személyragos igék a lírai keretbe foglalt történetet mesélik el:

E/3. személyűek: levitte, fogadta, csüngött, elfeledte, fogta, megszomjazott, ivott, nem láthatta, ütközött, nőtt fel, lett, nézte, omlott, leszállt, búgott, zihált, lett, hördült…

T/3. személyűek: akadtak rá, csudálnak…

A szarvasborjúra vonatkozó szavak mind határozott névelős szavak, mintha az olvasó is ismerné a történetet, csupán három főnév — csobán, fenyővíz, dohány — előtt áll határozatlan névelő.

A kötőszók közül a 4-5. és a 7. szakasz elején található „És" mellérendelő funkcióval továbbfűzi a cselekményszálat, míg a 8. szakasz elején a „De" a tetőpontot jelzi.

A szöveg jelentéstani elemei közül az ellentét emelkedik ki. A második rész két értékkör szembeállítása: a természeti és az emberi világ ellentéte. Az „elfeledte" négyszer is ismétlődik (a negyedik az *el-* igekötő jelentésébe sűrűsödve), ezzel nyomatékosítja, hogy a szarvasnak végképp le kell mondania a természeti világról, hogy alkalmazkodjék az emberi környezethez. Sokatmondó az is, ami *hiányzik* a szövegből. A szarvas élete során csak *felejt,* de *semmit sem tanul,* azért, amit elveszített, semmit sem kap cserébe. Az identitásvesztés szabadságvesztéssel párosul, s a szabadsághiány identitáshiánnyal… (Boros Dávid).

Érték és értékhiány szembeállítása Áprily Lajos tájverseinek gyakori motívumpárja, a hegy (a magasság) és a völgy (az „alantas", lenti világ) ellentéte. A szarvast is „levitte" a pásztor a hegyről, amely az éggel érintkezik, s a befejező részben is „ködruhás magasból" búgott alá „a völgybe" a szabadság lélek-

ébresztő üzenete. A szarvas a „fenti" világhoz tartozik, a völgy nyugalma, kényelme szüntelen lemondás a valódi otthonáról (Láng Gusztáv).

A költemény felsorolásai is a szarvas számára méltatlan helyzetet, dolgokat említenek: (feledte a futó) erecskét, az ősmagányt, a forrás kis odvát, (ha szomjazott) vályúból ivott, nem láthatta mását, meg nem sejthette büszke származását, borjúnak nőtt fel borjak között… Mindezek ellenére „lett pompás agancsú háziállat."

Az irisórai szarvas az 1921-ben megjelent *Falusi elégia* című kötet egyik kimagasló darabja.

A szöveg címe témamegnevező, a költő bevezeti az olvasót abba a régióba, ahol a mű cselekménye a továbbiakban kibontakozik majd. Irisora a gyönyörű erdélyi táj része, a Kolozsvártól nyugatra húzódó Gyalui-havasokat szeletelgető Hideg-Szamos egyik mellékfolyója (Irişoara), s ketten még egy tónak is életet adnak: Irisora-tó (Lacul Irişoara). A Kolozs megyei Alsódetrehem (Tritenii de Jos) település melletti tanyavilág neve is Irisora és Burtucsi. Április más versében is felbukkan a szarvas és Irisora. A *Jelentés a völgyből* (1965) című kötetében a *Szarvasok* című vers zárójeles magyarázatában: „…de szarvast, szarvast sose láttam. / (Csak sok év múlva, havason, / volt egy csodaszépségű órám: / agancsost láttam, gyönyörűt, / az erdőőrnél Irisórán.)" A völgy és a tető ellentéte felvillan a *Kőtörés a völgyben*, a *Pisztrángok kara*, a *Völgyek vándora*, valamint a *Tetőn* című verseiben is. A közösségtől messze került egyed identitásra eszmélése felbukkan *A márványunk meséje*, és a *Kis fenyőfa* című versekben…

A költemény világképe valóságos és képzeletbeli elemek ötvöződése: az erdélyi táj, a szarvassal történtek, az események, a szarvas „válasza" a bőgésre, s melléjük társul a példázat, amely a költő alkotásában megszületett, és az olvasó előtt is megképzik… A világkép gyökereinek megértéséhez Székely János: *A mítosz értelme* (Kriterion, Bukarest, 1985) értekezése nyomán indulhatunk el, aki a *Cantata profana* szövegéről szólva utal arra az őstudásra, amely szerint az állati és az emberi szféra között nincs áthághatatlan szakadék. A szarvasokká változott emberek — fiúk — esete egy olyan közösség-mélylélektani folyamatra vezethető vissza, amelynek gyökerei a neolitikumban, vagy még talán a vízözön-korszakban keresendők, és amelynek későbbi kivetülései a totemekben meg a nemesi címerekben ágaskodó állatok révén érhetők el. Április költeményében is átalakulásról van szó — a szarvasborjú háziállattá változik, majd újra vaddá —, csak itt nem hágatik át az emberi és az állatvilág sorompós határa. Vadból háziállat, ez is metamorfózis, ennek gyökerei talán a háziasítás félelmetes korszakából valók, amikor a világra eszmélő Ember rádöbben arra, hogy lehet — és kell — „helyben-vadászni", azaz karámba terelni az élve elejtett vadakat. A félig vad, félig háziállat karámlakók nehezen viselhették a génjeik szintjéig leképződő karám-, illetve „otthon-lakás" kényszerét. Talán a franko-kantábriai barlangok falán „betűzhető" szarvas- és egyéb állatképek is ennek a háziasítási harcnak emlékei… (Szabó Csaba).

A szöveg nyelve magyar (benne az Irisóra, a csobán, a gornyik és a simmentali /szimentáli/ kölcsönszavak), mai, írott, érzelemkifejező szépirodalmi alkotás.

A szöveg stílusa is szépirodalmi. Az írásjelek közül a hetedik szakaszt záró három pont stílusértékű, itt fordul az események, a történés rendje. A gondolatjel a 9. szakasz harmadik sorát zárja, s jelzi, hogy a 3-7. s a 8-9. szakaszokban található felsorolások után a megoldás következik… Stílusformáló szerepűek a *h*űs *h*omály, *b*orjúnak… *b*orjak között, *cs*událva… *cs*událnak *cs*událkozó… alliterációk is. Az eltikkadva, dobbantó, szarvasbőgés, búgott, zihált, hördült… hangutánzó szavak segítik az olvasót elképzelni, megjeleníteni a szarvast és cselekedeteit.

A költemény verselése időmértékes, jambikus lejtésű, 11-es és 10-es szótagszámú sorok a pontos lírai megformáltság eszközei, mellettük a magas és mély magánhangzók szabályos váltakozása is… (Az utolsó szakaszban az össze rímben szereplő magánhangzó mély hangú).

Virradt. A fákra egyre csendesebben
— — / U — / U — / U — / U — / U
rivallt alá a mély felhő-torok.
U — /U — / U — /— — / U U

A költemény rímei: a b a b.

A szöveg szavainak többletjelentése nem egy-egy szóhoz fűződik, hanem szarvas sorsát a kisebbség, a nemzetiség sorsával szimbolizálva kap az egész költemény többletjelentést. Az első szerkezeti egység a pillanatnyi helyzetet közli az olvasóval, megteremti az érzelmi atmoszférát. (A „Virradt" szó hosszú „r" hangja mintha a fogságba esett vad riadalmát jelezné, s ezt fokozza a „rivall" szó). A természet maga ejtette foglyul a szarvast: a boróka-rengeteg tulajdonképpen érték, a vadon, a buja, az életerős táj azonban veszte lett az állatnak. Nem vadászok, csupán pásztorok találnak rá a szarvasra, akik „egykettőre" könnyű alkut kötnek a gornyikkal, a kisbíróval. Míg a szarvasnak egész életét befolyásoló létkérdés ez az alku, a pásztorok csupán egyszerű üzletet kötnek, s a vásárló számára is csupán afféle hobbyállat lesz a szarvas, aki a szabadság jelképeként belekerült egy kereskedelmi forgalomba, értékét veszti, az őt továbbadók, akik rabságra ítélik, jelentéktelen dolgokat (ez korty fenyővíz s egy marék dohány) kapnak érte... A tehén empátiával befogadja, borjaként táplálja, s a szarvas, aki eddig az erdei tisztások, legelők szabadságát élvezhette, most legeltető helyen kénytelen élni…, a legeltető, műveltető igealak idegen személyt, erőt sejtet a háttérben, aki korlátot húzott a természet által szélesre szabott mezőn. A feszültséget kicsit enyhíti a korlátokon belül a befogadó szeretet, az ősi anyai ösztön. Az „elfeledte" szó ismétlésével újabb érzelmi feszültség születik, benne a patak a játékosságot, a fiatalságot jeleníti meg, ahogy a hullámok pillanatnyiak és kiszámíthatatlanok, úgy a kacagás is könnyed, a pillanatnyi öröm kifejezése, s a bukfenc is… Mindez a vidámság száműzve van a karám

környékéről. Többletjelentésű a vízzel kapcsolatos sor is, a két világrendet veti össze a költő: az egyik tele van kalanddal, titokkal, frissességgel, ezzel szemben a karámban csak vegetál, pl. a langyos víz (nehogy hideg legyen!), amelyet odakészít az emberi kéz, korlátjaival, vályújával… S a vályú vizében „mikor a szarva büszkén ütközött", a szarvas „nem láthatta mását…, meg nem sejthette büszke származását". Április szerint a természet az igazi tükör, ott nyer helyes önismeretet az ember, nem olyat, amely mások kárára tör, de olyat, amely méltóságot ad. A szarvasnak csodálói akadnak, de szabadítója egy sem… Mivel borjúnak nőtt fel, amilyen képpel rendelkezett önmagáról, úgy is viselkedett, s ezt a képet viszi tovább a „pompás agancsú háziállat" megnevezés, pompás méretű agancsáról nem tudott, beleilleszkedett a szürke, pragmatikus mezőgazdasági létbe, kitörni belőle nem tudott, s nem értette a feléje irányuló figyelmet sem. A költő ezt a megrekedt, feszített helyzetet merevíti ki a három ponttal… A záró strófa szavainak többletjelentése is a részleges megoldást írja le. Újra természeti kép tárul elénk, a távolból szarvasbőgés hallik, a köd és a hidegedő idő az olvasóban a misztikus érzetét indukálja, és visszautal a fogságba esés körülményeihez, és érezni a bőgés üzenet-jelentését is… A zárószakaszt ez egész vers középpontjába emeli a költő, a központozással és a mondat elé felkiáltásként kiemelt „S akkor" szóval. Amit eddig a szarvas értelme nem sejtetett vele, és érzelemvilágában sem sejlett fel, azt most az ösztönei száz százalékos megbízhatósággal s dinamikával jelezték: ő egy szarvas, végig az volt, identitása nem változott, csak éppen identitástudata hiányzott. A szarvasbőgés hangja azonban az elfelejtett múltját emlékezetébe bevillantva, érzelmeit teljesen felkavarta és rádöbbentette valódi lényegére. Megérezte a védő palánk tragikumát, hiszen ez fogva tartója volt, s akikkel eddig a legszorosabb kapcsolata volt, hirtelen az ellene irányult összesküvés részesévé váltak. Eddigi életétől is elfordulva válaszolt a szarvasbőgésre, belefoglalva minden fájdalmát, tehetetlenségét — s ezt a feszültséget a költő zenévé oldja, a fájdalom zenévé oldódó katarzis lesz. (A költő részleges sorsa a vers, a költő titka marad.) (Boros Dávid).

A szöveg igéinek nagy része történést jelent: virradt, akadtak rá, fogadta, csüngött, elfeledte, nem sejthette, ütközött, nőtt fel…, melyek cselekvést jelentő igékkel váltakoznak: levitte, hányt, fogta, ivott, nézte, csodálnak, leszállt, búgott, zihált, hördült…

A megjelenítésnek hatásos eszközei a melléknév és főnév szókapcsolatok: boróka-rengetegben, csorda-pásztorok, szilaj csobán, korty fenyővíz, marék dohány, fakorlátos, legeltető hely, futó erecske, pompás agancsú háziállat, kék havas, beláthatatlan ködruhás, magas, palánkos otthona…

A költemény szóképei közül az egyetlen hasonlat kínálkozik ide: (A szarvas a bőgés búgására) „ködbe hördült, mint az orgona." Megszemélyesítések teszik életszerűvé, szemléletessé a költeményt: gáncsot vető boróka-rengetegben akadtak rá a szarvasra a pásztorok, az erecske bukfenceket kacagva hányt, hűs

homályba fogta (a szarvas) gyenge testét… A költeményt maga Áprily Lajos értékelte, amikor Reményik Sándornak azt írta: *Az irisorai szarvas*ban az életem szimbólumát írtam meg. A szarvas egyesek szerint az erdélyi kisebbségi/nemzetiségi létben szenvedő magyarság jelképe, azzal, hogy egy emelkedettebb kultúrát képvisel, vagy legalábbis hordozza potenciálisan magában. Láng Gusztáv is úgy véli: az egyéni szabadság hiánya, amely abból a külső tilalomból falad, hogy nem lehet együtt igazi övéivel, egybeeshet a kisebbségi közérzettel. Lehetséges azonban egy életrajz indítékú értelmezés is. Áprily Lajos köztudottan kötelességtudó ember volt, példás életű családapa, megbízható családfenntartó, és az irodalmi életben is helyt tudott állni. Ezzel szemben álltak a művész lelkéből fakadó szabadságvágy, a szárnyalás órái, melyektől megfosztva, megszelídítve érezte magát. A polgári lét „befogottsága" és a művész szabadságvágya nemegyszer került összeütközésbe lelkében… E lírai jelentést mintha igazolná a befejezés talányossága: nem tudjuk meg a versből, hogy miként reagál a magasból jövő üzenetre a szarvas, megpróbál-e kitörni „fakorlátos" lakhelyéről… (Láng Gusztáv).

A „futó erecske", a forrás, „amelynek tükre csábító titok", s a többi természeti kép is, a szabadság világát idézi, szimbolizálja, ez a szarvas eredeti és méltó otthona. Ebben a fenti világban a kockázat veszélye is benne rejtőzik („gáncsot vető boróka-rengeteg"), de túlnyomóan pozitív értékű képsorozat szemben áll a védettséget is kínáló rabság negatív előjelével („fakorlátos, legeltető helyen", „napverte langyos vályú"). S ezt a képet bontja ki a „borjúnak nőtt fel a borjak között" — az identitás-vesztés folyamata… (Cs. Gyimesi Éva).

A költemény kifejezheti a természetet annyira hőn szerető ember epekedését a tiszta természeti környezet iránt, ahová ugyan kimehet, de mindig vissza kell térnie. De többről van szó, a költeményben ott feszül minden ember sorsa, legalább két síkon. Egyfelől minden ember lelkében ott él a szabadság és a függetlenség utáni vágy, a kötöttségektől mentes élet álma, lelkünk rezdüléseinek kiteljesedése; ezzel szemben áll a mindennap velünk szemben támasztott követelmények ezer arca, az elvárások, a feladatok, a kötelességek, melyből néha elemi erővel szeretnénk vagy próbálunk kitörni… Másfelől még tágabb értelemben egész embervoltunkat beleérthetjük a versbe, hiszen mindnyájunk életében s személyiségének van egy része, mely teljes szabadságra vágyik, ez a lelkünk, mely magaslatokat jár be, a hit, a remény, a fantázia, a képzelet, a kreativitás szárnyain az égig tör; ezzel szemben áll hústestünk, a matéria, ami ideköt, fogságba zár, csak néha hallunk természetfölötti hívást… (Boros Dávid).

Áprily szövege, csupa kijelentő mondatai történést, megállapítást sorolnak fel. Egyetlen tőmondat — in medias res — indítja a verset: „Virradt". Utána egyszerű és összetett mondatok sorakoznak, amelyekben a mondanivaló többször soráthajlással ömlik át az egyik sorból a másikba. A szöveg verbális stílusú, a költő függő beszéde.

Virradat, napfelkelte a költemény születésének 90. évfordulójára emlékező olvasók számára az a szívet-lelket melegítő, történelmi fordulat, folyamat (az 1920-as trianoni sebeket is gyógyítandó), hogy a határon túlra szakadt magyarok tízezrei számára lehetőség nyílik, hogy újra magyar állampolgárok lehessenek… Tanítványaim és a magam nevében ezért tisztelgünk Áprily Lajos költőnk emléke előtt, akiről Kondor Béla festő vallotta: „Nem láttam emberben lefegyverzőbb tisztaságot… Angyal-tiszta volt, és ebből az angyal-tisztaságból magas költészetet csinált. Csak aztán el ne felejtődjön, hogy ilyen költő is létezett."

Áprily Lajos: Tetőn

Áprily Lajos egyike az erdélyi magyar irodalmunk klasszikusainak, *Tetőn* című verse pedig a transzilvanizmus legszebb költői megfogalmazása. A költemény ajánlása sem véletlen, hiszen Kós Károlynak, az eszme egyik legelső, tételes megfogalmazójának szól. Áprily költészetét a tiszta érzelmi áhítat, a csöndes, a világtól elvonuló melankólia és a tökéletes formaművészet jellemzi.

A szöveg nyomtatott versszöveg, de eseményt is leír, szereplőkkel.

A szövegmondatokat két-két sorba (összesen 18 sorba) és 9 szakaszba formálta a költő.

A szövegösszetartó erőt az teremti meg, hogy a hegyek között barangoló, reményvesztett lírai ént, a városi magyart a havasi legelőn a román pásztor békésen, barátsággal fogadja, a költő pedig, akit megviselt a nagy változás, egyetlen szóba sűríti reményét: Erdély…

A költemény szövegét mellérendelő és alárendelő viszonyban álló mondatok alkotják, birtokos személyjeles szavak kíséretében: szája, esztenája, tekintetem, tetőit, amelyek segítenek a szöveg megértésében, a lírai énnek, túllépni a változás okozta fájdalmon. Személyragos igék fogalmazzák meg a történteket: sodort, összeomlott, kavart, állott, vetett, zsibongott, kínált, ejtett, lengette, bontott (E/3.) és kószáltam, nem pihentem, mentem, átölelem, mondtam (E/1.).

A jelentéstani elemek között említsük meg azt, hogy a többértelmű szavak konkrét tényeket sorolnak, melyek az erdélyi, magyar nemzeti közösségünk számára életbevágóan fontosak.

„Ősz nem sodort még annyi árva lombot,
annyi riadt szót: »Minden összeomlott...«"

A költőt is megviselte a tragédia:

„Nappal kószáltam, éjjel nem pihentem,
vasárnap reggel a hegyekre mentem."

E szakaszt követő versbeszéd konkrét tényei metaforikusak: a vers a hegy és a völgy ellentétére épül (ott lenn — itt fenn). A természeti képek is a történelmi

változást idézik, de ezzel szemben a vén hegyen a pásztor fehér sajttal kínálta a költőt, az esztena pedig békességgel várta.

„Ott lenn: sötét ködöt kavart a katlan.
Itt fenn: a vén hegy állott mozdulatlan.

Időkbe látó, meztelen tetőjén
tisztást vetett a bujdosó verőfény.

Ott lenn: zsibongott még a völgy a láztól.
Itt fenn: fehér sajttal kínált a pásztor.

És békességes szót ejtett a szája,
és békességgel várt az esztenája."

A történeti változást megélő költő a hazai tájban fedezi fel a reménytelenség próbái között a megtartó erőt, a sorsvállalás nehézségein a túllépés erejét, a hazai táj békét, megtartást sugárzó erejét, vállalja Erdélyt és lakói történetét.

Jelentéstani elem a felsorolás is: eseményeket sorol fel: a lombot sodró ősz, a katlan, mely sötét ködöt kavart, a mozdulatlan vén hegy, a tisztás, a zsibongó völgy, a költő által átölelt horizont, s végül a titokzatos szó, mely a költemény legvégén hangzik el a költő szájából:

„Távol, hol már a hó királya hódít,
az ég lengette örök lobogóit.

Tekintetem szárnyat repesve bontott,
átöleltem a hullám- horizontot

s tetőit, többet száznál és ezernél —
s titokzatos szót mondtam akkor:
Erdély..."

A költemény címe témamegnevező, utal a szöveg egészére.

A vers az 1923-ban megjelent *Esti párbeszéd* című kötetben jelent meg, a *Március, A Fejedelemhez, A hegylakók* és a *Nyár* című versek mellett, az utóbbiban megragadó az utolsó sor: „egyetlen transsylvan hősköltemény".

Áprily a versében valóságos és elképzelt világképet rajzolt meg ötvözött egésszé, melynek alapján az olvasó kialakíthat magának egy képet a vers világáról.

A szöveg magyar nyelvű, mai, szépirodalmi alkotás.

Stílusa is szépirodalmi. Jó hangzású és rossz hangzású szavak egyaránt alakítják a szövegmondatokat, a megfogalmazott mondanivalót: mozdulatlan hegy, verőfény, fehér sajt, kínálás, békességes szó — ősz sodort, árva lomb, riadt szó, összeomlott, sötét köd, völgy zsibongása…

A szöveg szavai szótári jelentésük mellett a szövegösszefüggésből adódó többletjelentéssel telítődnek, a tájleírás mellett a lírai és egyben az erdélyi magyar nemzeti közösség helyzetének képét kapjuk. Az igék — sodort, kószáltam, nem pihentem, kavart, zsibongott, kínált, ejtett… — a nagy változást, a társadalom és az egyén életében bekövetkezett mozgást, változást érzékeltetik. Az ősz, lomb, hegyek, ködöt, völgy, ég, hó, horizont főnevek a természetet, a pásztor, szája, békesség a lírai ént és sorstársait, az esztena, sajt, szárnyat főnevek a dolgokat nevezi meg, s végül egy titokzatos szó, egy földrajzi név — Erdély — zárja a költeményt. A melléknevek is ebbe a sorba illeszkednek: árva, sötét, vén, meztelen, bujdosó, fehér, békességes, titokzatos… Határozószók a történések idejét jelölik: nappal, éjjel, reggel, ott, lenn, itt fenn, távol…

A költemény szóképei közül kiemelkedik az ősz nem sodort még annyi árva lombot, ködöt kavart a katlan, a hegy állott mozdulatlan, tisztást vetett a verőfény — megszemélyesítések. A verszáró Erdély… — a haza, a szülőföld, a közösség megmaradásának, a reménynek, a szimbóluma

A szövegmondatok kijelentő mondatok, de mindegyik érzelemmel telített, közel állnak a felkiáltó mondathoz. A „Minden összeomlott…" és az „Erdély…" felkiáltó mondatok után a költő nem felkiáltójellel zárta le gondolatát, hanem három ponttal, talán a reménytelenséget, másodszor pedig talán a feltámadó reményt…

A szöveg az író egyenes beszéde, az igei állítmányok verbális szöveget formáznak.

Kedei Zoltán: Április Lajos (II.)

Sajtótörténet

Beke Sándor

A Székely Útkereső levelezés és dokumentumok tükrében (II.)

II. A KÜLSŐ MUNKATÁRSAKRÓL

Az új lehetőségek adta szellemi útkeresés legfontosabb szellemi bástyáit, mérföldköveit — a hirtelen „új világban" föleszmélt erdélyi magyar olvasónak — a *Székely Útkereső*ben a külső munkatársak tették le — mintegy fogódzóul, támpontul a megmaradás és a továbblépés útjait keresőknek.

Elismerjük és tudjuk, hogy a *Székely Útkereső* munkatársainak írásai által lett értékes és időt állóan maradandó. Ezért hálásak is vagyunk nekik. Hadd álljon itt is az örökkévalóságnak a *Székely Útkereső* munkatársainak teljes névsora és a város, ahonnan írtak: Lendvay Éva, Szenyei Sándor Brassóból, Bakay Kornél, Balázs Géza, Gyárfás Endre, Nagy Gáspár, Páll Szilárd Budapestről, Barabás István, Cseke Gábor, Csire Gabriella, Éltes Enikő Bukarestből, Nagy Irén Csíkszentdomokosról, Forró Miklós, Kardalus János, Kelemen Katalin, Kozma Mária, Szőcs János Csíkszeredából, Tankó Gyula Gyimesközéplokról, Cseh Károly a magyarországi Halmajról, Penckófer János Kárpátaljáról, Ábrahám János, Balogh Edgár, Cseke Péter, Csomortáni Magdolna, Ferenczi István, Fodor Sándor, Gábor Dénes, Imreh István, Jancsik Pál, Marton Lili, Murádin László, Tőkés István Kolozsvárról, Liszka József a szlovákiai Köbölkútról, Papp Attila Margittáról, Barabás László, Gergely Róza, Tóth István Marosvásárhelyről, Hajdu Gábor és Horpácsi Sándor Miskolcról, Dánielisz Endre Nagyszalontáról, Fábián Imre, Gittai István, Jakobovits Miklós, Pataki István, Szűcs László Nagyváradról, Mészely József, Veress Dániel, Zsigmond Győző Sepsiszentgyörgyről, Gálfalvi Sándor, Fekete János, Fülöp Lajos Székelykeresztúrról, Bálint László, Balázsi Dénes Székelyszentlélekről, Beke Sándor, Ferenczi Géza, Hubbes Éva, Lőrincz György, Lőrincz József, P. Buzogány Árpád, Róth András Lajos, Szabó Barna, Vofkori György, Vofkori László Székelyudvarhelyről, Deme János Temesvárról, László László Zilahról, Csihák György Zürichből.

A munkatársak jelentkezése és a munkatársi viszony leginkább *A Székely Útkereső levelesládája 1990—2000* (Közzéteszi Beke Sándor. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2010) című kötetből követhető.

(…)

Íme az „írásban" is megörökített, sajtótörténeti szempontból is értékes együttműködés megrostált kronológiája:

1990. ÁPRILIS 5-én — az első szám megjelenése után —, *Egyed Ákos* történész küldi a főszerkesztővel való korábbi találkozásakor Székelyudvarhelyen megbeszélt Mátyás király-tanulmányt:

„Kedves Beke Sándor!

Itt küldöm a kért cikket: ma április 5.-e van, tehát idejében Székelyudvarhelyre kell érnie.

Persze három oldalon keveset lehet egy olyan nagy uralkodóról elmondani, amilyen Mátyás király volt.

Sok sikert kívánva a *Székely Útkereső*nek és szerkesztőinek,

Szívélyesen üdvözli

Egyed Ákos"

Brassóból egyszerre két szerző jelentkezik: *Lendvay Éva* költő 8-án fordításokat küld, 11-én *Szenyei Sándor* — sportrovatot sugallva a főszerkesztőnek — sportanyagot postáz.

MÁJUS 10-én a Sepsiszentgyörgyön élő *Veress Dániel* a főszerkesztő által előzőleg megrendelt Mikes-tanulmányát ajánlja:

„Kedves Barátom!

Megbeszélésünk szerint mellékelten küldöm a három flekket Mikesről. Köszönöm a lapot, igyekeztem írásommal profiljába illeszkedni. Ha megjelenik, kérlek küldj három példányt, ugyanis a sajtóterjesztő itt még nem terjeszti, s szeretném a külhoni „mikesisták"-nak is eljuttatni.

Jó munkát, jó lapot.

Híved

Veress Dániel"

Cseke Gábor, a Romániai Magyar Szó szerkesztője „gyors és lapidáris" választ ad 15-i levelében a főszerkesztőnek: „lapját megkaptam, örömmel adtam át dokumentációnknak s megcsodáltam grafikai külsejét, kivitelezésének esztétikáját.

Kérésére azt írhatom, hogy H. Szabó Gyula hajlandó lesz kb. két hét múlva nyilatkozni, amikor is az eddigiekhez képest minőségileg új információkról számolhat majd be. Nem felejtkeztem meg az ígéretről, behajtom rajta.

Egyelőre érje be ezzel a 2 verssel, bár van néhány kész regényem is, azok kigépelése azonban több időt venne igénybe, amivel most nem rendelkezem."

Egyed Ákos az alig elindult, de jövőbeli terveket szövő lap készülő évkönyvébe 17-én küldi új tanulmányát:

„Kedves Sándor!

Küldöm tehát a megbeszélt írást. Ha feltétlen ki kell hagyni terjedelmi okok miatt néhány sort (bár nem szeretném), akkor a Széchenyi-Kossuth ellentétről szóló részt húzza meg.

Az *Évkönyv* számára az agyagfalvi *Székely Nemzeti Gyűlésről szeretnék írni* (sok tekintetben újszerűen).

Láttam, hogy a *Látó*ban versei jelentek meg; őszintén örvendek s el is fogom olvasni.

Jó munkát kívánva barátsággal üdvözli

Egyed Ákos"

21-én *Nagy Olga* néprajzkutató tanulmánnyal jelentkezik Kolozsvárról:

„Kedves Beke Sándor!

Itt küldöm a két részes cikket, ha túl hosszú lenne egy közléshez. Kérem, írja meg, ha megkapta. Rövidesen küldöm az Évkönyvbe való cikket is. Jól emlékszem, hogy Maguk kérték Udvarhelyről. Esetleg hívjon fel reggel vagy este, hogy ezt is megbeszéljük.

Üdvözlettel:

Nagy Olga"

Mészely József 23-án a *Magvető* rovatnak küldi a Lőrincz György prózáját bemutató bevezető írást.

JÚNIUS 21-én *Egyed Ákos Az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés* című tanulmányát postázza a készülő 1990-es Székely Útkereső Évkönyv* részére. (A tanulmány 1994-ben jelent meg, SZUA).

„Kedves Beke Sándor!

Küldöm a megbeszélt történeti esszét (kis tanulmányt), amelyben új megvilágításban mutatom be (úgy gondolom) a székelyek agyagfalvi nemzeti gyűlését. Remélem a *Székely Útkereső*nek jól jön, hiszen annál nagyobb útkeresés kevés volt a székely históriában. Ha megkapja, legyen szíves, hívjon fel.

Jó munkát kívánva

barátsággal üdvözli

Egyed Ákos"

*A tervezett Évkönyv helyett Székely Útkereső Antológiát adtunk ki, a továbbiakban: SZUA.

JÚLIUS 1-jén szintén Kolozsvárról egy másik neves történész, *Imreh István* küldi *Tanúságtétel a Hatod-perben* című tanulmányát a készülő Évkönybe. (A tanulmány 1994-ben jelent meg, SZUA).

„Kedves Szerkesztőség!

Mellékelten küldöm a kéziratot. Írásmódját, stílusát tekintve én nehezen tudom megítélni, jó-é? megfelelő-é?

Mindenesetre, ha megkéstem vele vagy nem illik bele a kötetbe, kérem szépen visszaküldeni!

Sok sikert, eredményes, jó munkálkodást kíván

és szeretettel üdvözli a Szerkesztőséget

Imreh István"

20-án Brassóból *Apáti Irén,* Apáthy Géza költő húga jelentkezik: verseskötetet tervez a *Székely Útkereső* kiadásában és 1976-ban elhunyt testvérének 31 versét küldi el.

Elek György 23-án verseket postáz Szatmárnémetiből, egy nappal később pedig *Papp Attila* mutatkozik be Margittáról, gyermekverseit, kéziratait ajánlva.

25-én Héjjasfalváról (Maros megye) *Nagy József* népi költő küldi el verseit a Székely Útkereső Füzetek (később Székely Útkereső Kiadványok néven indult sorozat) szerkesztőségének, s ugyanaznap Szentjobbról *Erdélyi Etelka* az új kiadványsorozatnak küldi önéletrajzi írásának egy részletét.

Deme János, temesvári publicista 26-án írja a *Székely Útkereső*nek: „A Romániai Magyar Szóban olvastam hirdetésüket, hogy a Székely Útkereső Füzetek sorozatban kéziratokat fogadnak el, illetve közölnek, előnyben részesítve a fiatalabb szerzők munkáit, valamint olyan kéziratokat, melyeknek aktualitását az idő múlása fenyegeti, kikezdi. Az első kategóriához én nem tartozom, hiszen már tavaly letettem a tollat, amikor az Előrétől (jelenlegi RMSZ-tól) nyugdíjba vonultam, ahol rovatvezetői beosztásban dolgoztam. De térjek a lényegre. Egy 150 oldalas (egy oldal 31 sorból, egy sor meg 64 betűből, azaz jelből áll) kordokumentum riportkötetet írtam *A zsarnokság áldozatai* címmel, mely három területet, részt ölel fel", majd rá négy napra, 30-án már postára is teszi kéziratát.

AUGUSZTUS 1-jén *Papp Attila* kéziratok zömével jelentkezik Margittáról: „A megjelent kötetemet küldöm, küldök más verseket is válogatás végett. A füzetre valót a következő napokban állítom össze. Ugyanígy teszek a betyárhagyományok válogatásával is, de azt csak Debrecenből való hazatérésem után küldeném (aug. 26. után). Így az érdekesebbnek minősíthető balladáknak kottaváltozatát is küldeném.

A mesejátékokat postázom elbírálás végett, de szeretnék kiadásukról személyesen is elbeszélgetni Önnel (ötletek a kosztümökhöz rajzban, egyéb szerkesztési »titkok« megbeszélése). Erre akkor kerülhetne sor, amikor a Kriza János Etnográfiai és Népköltészeti Társaság szeptember 22.-i közgyűlésére Csíkszeredába megyek, zónafelelősi minőségben, s akkor Székelyudvarhelyen is átutaznék (…)"

Török László 2-án írja Marosvásárhelyről: „Nemrég olvastam, hogy Önök könyvek kiadását is vállalják a *Székely Útkereső Füzetek* sorozatban. Én nemsokára befejezem az újabb aforizmakötetem írását. Ebből küldök (ízelítőül) egy kis csokor aforizmát. Ha megnyeri tetszésüket, kérem, közöljék lapjukban. Örvendenék, ha majd a kötetemet is kiadnák."

4-én a nagyszalontai *Dánielisz Endre* írja: „A *Bihari Napló*ból értesültem az Önök cégének megalakulásáról s egyben arról is, hogy kéziratok kiadását vállalják. Mivel azt tapasztalom, hogy a *Kriterion Könyvkiadó* igen ritkán jelentet meg tanulmánykötetet (vaskos kéziratom négy éve várja föltámadását), kapva kapok a lehetőségen, amit Önök felkínálnak, hirdetnek.

Válaszukban szíveskedjenek kitérni arra a kérdésre, hogy az alábbi címek, témák közül melyik illik az Önök profiljába.

1) Firtos és Gyöngyvér — mesejáték 4 felv-ban (székely téma és helyszín); Mézimázi — mesejáték 1 felv-ban elő- és utójátékkal; A bajusz (A. J. nyomán) 3 felv. népi játék; A fülemüle (A. J. nyomán) 3 felv. bábjáték; A. J. balladáinak dramatizált változata (3 ballada); kb. 80 lapnyi terjedelmű együttesen.

2) Néprajzi tanulmányok kb. 100-120 lap.

3) Galíciától a Garda-tóig (háborús napló az I. vh-ból).

Egy baka feljegyzései a két frontról, ahol szolgált.

Szíveskedjenek közölni a kiadási feltételeket, a példányszámot, a terjesztési lehetőséget. (...)

Végezetül: a fent említett kéziratok nyomdakész állapotban várják föltámadásuk."

12-én keltezett levelével *Nagy Irén* Csíkszentdomokoson élő tanár keresi fel szerkesztőségünket: „A Hargita Népében olvastam az Önök közleményét, miszerint vállalnák fiatalabbak, gondolom, lehet így érteni, hogy kezdők írásainak kiadását is. (…) Ezt a néhány verset véleménykérés céljából küldöm be Önökhöz."

15-én *Cseke Gábor* levelében mellékeli a korán elhunyt miklósfalvi (Hargita megye) származású Tódor Domokos hátrahagyott verseit és az ajánlást: „Sietve írom e sorokat: szabadságra megyek és igyekeztem elvégezni a »penzumot«. (…) Korrektúra az interjúhoz: H. Szabó Gyula a napokban a Kriterion könyvkiadó igazgatója lett. Javítsa ki."

A levélíró a borítékban mellékelte egy nappal korábbi keltezésű Ajánlását:

„Alulírott Cseke Gábor, bukaresti lakos, a Romániai Magyar Szó szerkesztője, több kötet vers és prózai munka szerzője fenntartás nélkül kiadásra ajánlom Tódor Domokos Utazás közben című verseskötetét.

A szerzőt, aki fiatalon meghalt, a hetvenes évek végén ismertem meg, mint tehetséges kezdő tollforgatót, aki rendszeresen küldte figyelemre méltó verseit, töredékeit az Ifjúmunkás irodalmi-művészeti mellékletének. Hagyatéka nem túl számos, nem is imponáló, ám egyszerűségében és poézisében meglepő mélységeket ér el. Ha lehetősége lett volna kiforrni, biztosan jelentős alkotásokkal

ajándékozza meg a romániai magyar irodalmat. Ez a füzet, amely legjobb darabjait tartalmazza, méltó darabja lesz a Székely Útkereső vállalkozásának és a székelyudvarhelyi szellemi élet térképének gazdagodását jelenti.

Mint alkotó ember, csak örvendeni tudok, hogy megismerkedhettem Tódor Domokos torzóban maradt költészetével. Szívből ajánlom a magyar olvasóknak.

Cseke Gábor"

15-én Jakobovits Miklós felesége, *Jakobovits Márta* férje megbízását tolmácsolja a sóvidéki fürdővárosból, Szovátáról: „Kérem válaszoljanak, amennyiben lehetségesnek tartják az itt említett négy könyv, vagy azok bármelyikének kiadását."

Török László 22-én nyugtázza: „Örvendek, hogy vállalja aforizmáim kiadását a Székely Útkereső Füzetek sorozatban. Tulajdonképpen már kész van, de még dolgozom (csiszolgatok) rajta, s a javítások után újra kell gépelnem az egészet. A kézirat kb. 120 gépelt oldal lesz, s egy hónap múlva (vagy még hamarabb) személyesen viszem Önnek."

26-án *Egyed Ákos* írja Kolozsvárról:

„Kedves Sándor!

Levelét megkaptam, igazán örvendek annak, hogy a dolgok kezdtek jól alakulni. Különösen fontosnak tartom, hogy meg fog jelenni az Évkönyv.

Természetesen szeretnék továbbra is a Székely Útkereső munkatársa maradni, bár sok a más irányú teendő is. Kb. fél évre Debrecenbe megyek a Kossuth Lajos TE-re vendégtanárként. Ígérem azonban, hogy az első hetek eltelte után rendszeresen fogok írni a Sz. Útkereső számára. Sőt!, a Füzetek sorozatba is! Minderről, tehát a terveikről (ami a Füzeteket illeti: írni fogok nem sok idő múltán).

Sikeres munkát kívánva, maradok

barátsággal

Ákos bácsi"

SZEPTEMBER 3-án a nagyváradi *Szombati István* levélben közli a szerkesztőségnek, hogy tudomást szerzett folyóiratunkról, ezért máris felajánlja két (*Égig érő freskók* és *Egy élhetetlen család viszontagságos napjai* című) kisregényének a kéziratát.

Benkő András 6-án kelt levelében örömmel nyugtázza a zenetörténeti rovat beindítását a *Székely Útkereső*ben és zenetörténeti sorozat elindítását szorgalmazza:

„Kedves Beke Kolléga! (…)

2. Örvendek a zenetörténeti rovat beindításának. Magam részéről innen csak cikkel tudom segíteni, tehát szerkesztésben nem. Szeretném tudni, milyen jellegű anyagra és milyen terjedelemre gondolt, az egyes számok keretében?

Válogathatnánk évfordulók között, előnyben részesítve a hazaiakat és a székelyföldieket. Az 1991-es évre szólóakat összeállítottam, ebből szemelhetünk az említett szempont szerint.

Gondolni lehetne zenetörténeti sorozatra — hosszabb távon bemutatni például a zenei fejlődést általános, vagy hazai magyar vonatkozásban. Esetleg műfaji szempont is számításba jöhetne (pl. az opera, a szimfonikus vagy zongora-irodalom nyomon követése, ez utóbbi azonban már szakjellegűbb lenne, kevesebb olvasót is érdekelne). Az évfordulós anyaghoz képek, később kisebb művek is számításba jöhetnének. Műveket bevehetnénk a zenetörténeti fejlődésbe, s ahol kerül, képanyagot is (egy-egy címlap, szerző stb.).

Szeptember folyamán valamit küldök, de még nem döntöttem, mert lemaradásaimmal viaskodom.

Várom tehát a sorozat elképzelésének jelzését, s hogy mi mellett dönt. Milyen munkatársakra gondolt — rajtam kívül?

További munkát kívánva
szívélyesen üdvözlöm

Benkő András"

Ifj. Kós Károly néprajzkutató — Kós Károly építész, író, grafikus fia —18-án keltezett levelezőlapon jelentkezik:

„Köszönöm szépen a Székely Útkereső küldött számait és kedves felkérését a közreműködésre, amelynek igyekszem majd eleget is tenni. (…)

Kutatóként mindig terv szerint dolgoztam, s ezt most sem adhatom föl. Lehetnek olyanok, akik kevesebb munkával, kapcsolatok keresésével esetleg »többre« viszik, az én »karrierem« viszont a munkán alapuló eredmény. De csak akad rá módom, hogy én is részt vegyek a munkatársi gárdában. Örülök a szép, nagyon szép terveknek, melyek megvalósításához kívánok szívből erőt, kitartást, meleg barátsággal

Kós Károly bátyja"

19-én Csíkszeredából *Gagyi József* köszöni meg a szerkesztőségnek felkérő levelét.

21-én a nagyszalontai *Dánielisz Endre* írja: „Amint már egy korábbi levelemben jeleztem volt: szándékomban áll néhány, évek óta elfekvő, föltámadásra váró tanulmányom kiadása. Örömmel vettem tudomásul a Bihari Napló hirdetéséből, majd Beke Sándor kollega leveléből, hogy Sz-udvarhelyen létezik egy olyan sajtótermék, amely mellékletként füzeteket ad ki. Kapva kapok az alkalmon, hogy baráti, egyben üzlettársi kapcsolatot alakítsak ki Önökkel.

Ha együttműködésünket siker kíséri, szándékomban áll néhány néprajzi tanulmány közzététele, amit 40 éves pedagógiai pályám során írtam". Ugyanazon a napon kéziratot küld a kiadványsorozat számára.

23-án *Egyed Ákos* kiadási lehetőségeinkre hivatkozva írja:

„Kedves Sándor,

gondolkodtam azon, amit a múltkor írt, ti., hogy lennének kisebb terjedelmű tanulmányok számára kiadási lehetőségek. Ezúttal szeretném a következő ajánlatot tenni: 80-100 oldalnyi könyvecskét vagy tanulmányt szívesen írnék a székely katonai társadalom történetéről a XIV-XVII. században. Amennyiben ezt az ajánlatomat elfogadják, kérem értesítsen minél hamarabb. A kézirat szövegét januárban át tudnám adni kiadásra. (…)

Sok jót kívánva barátilag üdvözli

Egyed Ákos"

24-én a kolozsvári *Jánosy Erzsébet* egy kötetnyi klasszikus keresztrejtvényt ajánl kiadásra, 26-án Dánielisz Endre ismét egy nagy borítékkal lepi meg a szerkesztőséget, benne gyermekeknek írt színművel.

OKTÓBER 4-én *Bíró László Péter* a kolozsvári *Szabadság*ból értesülve a Székely Útkereső Füzetek kiadványsorozatról, novelláskötetét javasolja kiadásra a meghirdetett sorozatnak, melynek kötetnyi novelláit szándékszik benyújtani.

7-én *Barabás Jenő* budapesti néprajzkutató köszöni meg a szerkesztőség felkérését, majd levelében közli: „Egyszerűbb volna szárazabb, szakmaibb jellegű cikket írnom, de olyat szeretnék, amelyik feltehetően az átlag olvasót jobban érdekli, nem csak az elvontabb tudomány iránt is érdeklődőket. Remélem, hamarosan megtalálom a megfelelő témát. Fölmerült bennem egy olyasféle írás gondolata, amilyet Nagy Olga írt: Gyűjtsünk népi elbeszéléseket. Én írhatnék: Gyűjtsünk földrajzi neveket."

7-én *Mészely József* postázza írásait: „Néhány írást is összehoztam, s küldöm mellékelve. A »szépen magyarul, szépen emberül«-t igényeiteknek megfelelően lerövidíthetitek, ha hosszúnak vélitek.

Hamarosan elkészítem a Magyari Lajos költészetét bemutató írásom, egy sepsiszentgyörgyi dalárdatörténet egyik epizódját, s azt is postázni fogom. (…)

A Magyar Szóban olvastam, hogy könyvkiadó lettetek. Egy gyermekverskötetem szinte kész van — és szívesen adnám a kezetekbe, ha vállalnátok megjelentetését."

9-én *Elek György* postázza *Társadalom és iskola,* valamint a *Nemzetiség a jogállamban* című tanulmányait. 10-én *Kulcsár György Hová lett-lesz az emberség, emberek?* című kéziratát javasolja kiadásra az új kiadványsorozatban. Ugyanaznap *Jánosy Erzsébet* reagál Beke Sándor levelére, majd részletesen ír postázandó rejtvénykéziratáról, melyet 25-30000 példányban szeretne kiadni a sorozatban.

István Lajos népi író és néprajzi gyűjtő, a Székely Útkereső Kiadványok későbbi szerzője 16-án Korondról jelentkezik néprajzi dolgozattal.

20-án írt levelében *Egyed Ákos* aggódik a *Székely Útkereső* sorsáért:

„Kedves Sándor!

Levelét annak idején megkaptam. (...)

Aggaszt a lap helyzete, annak viszont örülök, hogy az Évkönyv megjelenik.

Ami az én ajánlatomat illeti, ti. a székely katonai társadalomról, még gondolkodom, mert a 36 oldal nagyon szűk. Talán szűkítenem kellene a témát is. Na, erről még írni fogok. (...)

Írjon még!

Üdvözlettel s baráti kézszorítással

Egyed Ákos"

22-én *Liszka József* az akkori csehszlovákiai (ma szlovákiai) Köbölkútról (szlovákul Gbelce) ekképp köszöni meg a főszerkesztő felkérését:

„Tisztelt Főszerkesztő Úr!

(…) Nagy megtiszteltetésnek veszem a felkérését is, hogy írjak lapjukba. Meg is teszem ezt, ha tudom, hogy elsősorban mi érdekli Önöket. Most, külön borítékban küldök egy kis írást, amely a nemrégiben megalakult Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaságot mutatja be. Gondolom, ennek a Székely Útkeresőben való közlése nem lenne teljesen érdektelen. Véleményem szerint a jövőben ilyen és hasonló híradásokkal, tájékoztatásokkal, ill. elméleti-módszertani jellegű cikkekkel (amelyek akár recenzió formájában is íródhatnak) lehetnék a leginkább hasznukra. (…)

A további eredményes együttműködés reményében barátsággal köszönti:

(Liszka József)"

23-án a kolozsvári *Kulcsár György* néhány részletet mellékel a lap számára Az intézményes nevelés, oktatás, jellemalakítás és a közösségi életre való felkészítés című szociológiai jellegű tanulmánykötetének kéziratából, 24-én újabb levele érkezik, szemelvények kíséretében. Ugyanaznap *Szombati István* küldi kisregényét Nagyváradról, egy nappal később, 25-én pedig a csehszlovákiai (ma szlovákiai) Szepsi (Moldava nad Bodvou) településről *Remák Béla* néprajzkutató jelentkezik:

„Tisztelt Beke Sándor!

Megkaptam ajánlatát folyóiratukba való publikálási lehetőségre, melyet nagyon köszönök és megtisztelőnek érzem. (…)

Érdememnek inkább azt tartják városunkban, hogy meghatározó szerepem volt egy tájház létrehozásában, melynek jelenleg a gondnoka vagyok és az idegenvezetést is ellátom.

Ambícióim voltak és vannak is az írásra. Sűrű teendőim miatt nem tudom, mikor szedem rá magam, de az íráshoz azt mondják, nem csak idő kell. (…)

Üdvözlettel,

Remák Béla"

25-én a magyarországi Kőszegről ír *Bakay Kornél* régész és múzeumigazgató:

„Kedves Főszerkesztő Úr!

Szíves felkérő levelét köszönettel megkaptam. Örvendtem neki. A közelmúltban Székelyudvarhelyen jártam (október 18-21.), sok élményt gyűjtöttem.

Megtisztelő felkérésének örömmel és készséggel teszek eleget, s máris küldök egy kis írást a lapnak. Talán ilyesmikre gondoltak. (…)

Talán szerencsés volna az is, ha jeleznék, milyen témák iránt volna a legnagyobb az érdeklődés. Magam régész-történész ember vagyok s a művelődéstörténet széles sávjában mozgok.

Kívánva és bízva a tartós és szoros kapcsolatok kiépülésében

tisztelettel köszönti

(Bakay Kornél)"

Balázs Géza Budapesten élő nyelvész és folklorista 28-án keltezett levelét postázza:

„Kedves Beke Úr!

Megtisztelő fölkérésüket elfogadtam, s máris küldöm az írást.

Örömmel venném, ha a cikk megérkeztéről tudósítanának, valamint, ha a megjelent számból küldenének egy példányt.

Ha esetleg újabb írásra is szükség lenne, kérem, azt is írják meg.

Ismeretlenül is szíves üdvözléssel:

(Balázs Géza)"

29-én *Mészely József* küldi a Benedek Elek *Székely Tündérország* c. kötetből fénymásolt három mesét a gyermekrovat részére, „azért hármat — írja —, mert a MADISZ-nak csak háromra volt festéke, de remélem, a közeljövőben az is kerül..."

30-án a kolozsvári *Bíró László Péter* jelentkezik: „Kérem, ha már eldőltek a dolgok a Székely Útkereső Füzetek ügyében, és lehetőség mutatkozik arra, hogy együttműködjünk, értesítsen a részletekről."

Csíkszeredából 31-én *Csomortáni Magdolna* könyvismertetőt, *Ugron Levente* pedig Brassóból küldi recenzióját és verseit a *Magvető* rovatba.

NOVEMBER 5-én *Penckófer János* küld levelet Kárpátaljáról:

„Tisztelt Beke Sándor!

Szeptember 24-én kelt levelét, sajnos, csak tegnapelőtt kaptam meg. Felkérésüket megtisztelőnek érzem, szívesen küldenék majd anyagot. Remélem, hogy dolgozataim elérik a főszerkesztő által felállított színvonalat. (…)

Tisztelettel és baráti kézfogással:

Penckófer János"

11-én *Nagy Olga,* a Székely Útkereső állandó és lelkes munkatársa a folyóirat gyermekrovatának küldi több részes esszéjét:

„Kedves Sándor!

Itt küldök a gyermekrovatba egy 6 részes sorozatot, arról, hogy mit lehet tanulni a meséből. Azt remélem, hogy használhatja. Tetszés szerint használja fel, akár meg is rövidítheti. Ha megkapta, majd írjon a sorsáról. (…)

U. i. B.pesten indult egy gyermeklap, annak is fel akarom ajánlani. Ez remélhetőleg nem zavarja magát. Nagyonis messze van egymástól a két város.

Ha lesz mondanivalóm, hamarosan jelentkezem.

Szívélyes üdvözlettel

Nagy Olga"

Ördög Béla Kolozsvárról 11-i levelében riportkötetének tartalmát ismerteti, 14-én *Csomortáni Magdolna* tudatja a főszerkesztővel, hogy visszaküldi azt a két könyvet, melyekről recenziókat készített a lap 1991-es évfolyamában.

Szerkesztőségünk felkérésére 15-én Ausztriából, Alsóőrről (Pfarrof) jelentkezik a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület képviselője, *Galambos Ferenc:* „Köszönöm szépen levelüket és megtisztelő felkérésüket. Több oldalról is kaptam az utóbbi időben hasonló megkeresést."

28-án *Dánielisz Endre* csüggedt hangú levélben érdeklődik kézirata iránt, és aggódva írja: „Lapunk (Szalontai Lapok — szerző megj.) azóta sem támadt föl. A mai Bihari Napló dec. 1-től 4, ill. 5 lej lesz. A Kelet-Nyugatot a megszűnés fenyegeti."

DECEMBER 6-án *Pataki István* jelentkezik írásaival Nagyváradról, 8-án *Bálint László* székelyszentléleki plébános a folyóiratban megjelent cikke kapcsán a „nyomda ördögére" hívja fel a szerkesztőség figyelmét.

14-i levelében a Havadon élő *László János* magyartanár jelzi, hogy munkatársi viszonyba kíván lépni a folyóirattal. E napon a magyarországi Halmajról *Cseh Károly* költő postázza verseit; a levélíró ugyanebben a borítékban mellékeli barátja, a miskolci *Hajdu Gábor* író és szociográfus prózai írásait.

15-én *Balla Zsófia* kolozsvári költő az első Székely Útkereső Kiadvány — Vass László Levente *Egyedül az éjszakában* című posztumusz kötet — kéziratáról tolmácsolja véleményét, lektori javaslatait.

18-án kelt levelében *Balogh Edgár* tudatja a főszerkesztővel:

„Kedves Beke Sándor,

még IX. 24-én kelt, de hozzám csak december elején érkezett felkérő levelére csak most tudok válaszolni, miután a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon késő II. kötetének korrigálását — végre — befejeztem.

A meghívást együttműködésre örömmel fogadom, annál is inkább, mert az elküldött Székely Útkereső példány (a júl.—aug.-i szám) komolyságával és történelmi felelősségével megnyerte tetszésemet.

A kért írást azonban csak 1991. január közepén tudom elküldeni: 3 gépelt oldalnyi terjedelemben.

Szeretettel köszönti

Balogh Edgár"

23-án *Csomortáni Magdolna* juttatja el a *Székely Útkereső* induló néprajzi rovatának bevezető írását.

27-én a miskolci *Horpácsi Sándor* újságíró és kritikus felkérő levelünkre küldi válaszát: „kérésed megtisztelő", majd arra buzdítja szerkesztőségünk tagjait, hogy küldjenek anyagokat a *Holnap*nak.

1991. JANUÁR 2-án *Gyárfás Endre* magyarországi író ezt írja:

„Kedves Barátom!

Megtisztelőnek érzem szíves invitálásodat, hogy küldjek írást kitűnő lapotokba.

Az eddigi lapszámokat olvasva úgy gondoltam, hogy témakörötökbe, érzelmi »arculatotokba« beleillik a mellékelt rövid regényrészlet.

Gyanítom, hogy maga a regény (Hosszú útnak pora. 1988, Zrínyi Kiadó) nemigen jutott el Hozzátok. Pedig hát a regény cselekménye jórészt ott zajlik Erdélyben, hőse valóban élt a 17-18. század fordulóján (Ibrahim Müteferika), kalandos sorsú, törökföldre hurcolt magyar diák volt, igazi »székely útkereső« — csakhogy ő hazafelé kereste az utat. Erről az útkeresésről szól a regény. Így érzem, megírása és megjelenése óta „aktuálisabb" lett, de hát ezt Nektek kell eldöntenetek. (…)

Boldog új évet kívánva, szeretettel üdvözöl

Gyárfás Endre"

5-én *Balogh Edgár* előbbi ígéretének eleget téve küldi el *Erdélyi levél Párizsba* című írását.

22-én *Dr. Szabó T. Attila,* a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola docense és tanszékvezetője felkérésünkre válaszolja: „Örömmel vettem a SZÉKELY ÚTKERESŐ szerkesztőségi felkérését és a folyóirat részére a »külső munkatársi« szerepet szívesen elvállaljuk, különösen abban az esetben, ha a lap alkalmanként az ember és növényvilág kapcsolatával is foglalkozni fog."

31-én *Lendvay Éva* küld közölnivalót, levél kíséretében:

„Kedves Sanyika,

Küldöm én is nagy sietve (az »idők« miatt) eme hirtelen összekapart anyagot, köztük egy gyűrött novellát, csak ez a példány van (egyszer átsirítettem a határon!). Előbbi leveledet nagy későre kaptam kézhez (…). Szóval, használd fel ezeket az írásokat. Az apám-verseket áprilisi évfordulójakor. (…)

Baráti üdvözlettel

Lendvay Éva"

FEBRUÁR 24-én *Cseke Gábor* jelentkezik Bukarestből küldeményével, 25-én pedig *Ferenczi István* kolozsvári régész és történész mellékeli tanulmányát.

MÁRCIUS 2-án *Horpácsi Sándor* küld irodalomkritikát, 20-án Miskolcról *Hajdu Gábor* postázza novelláját és megjegyzi: „Nagyon örülök a felkért együttműködésnek és remélem, ez a kapcsolat gyümölcsöző lesz a Kelet Irodalmi Alkotócsoport és a Sz. Útkereső között. Bár a jelenlegi igen nehéz gazdasági helyzet kedvezőtlenül befolyásol mindenfajta együttműködést. A jobb jövőben mégis bízva, zárom soraimat."

Nagy Gáspár költő 21-én jelzi Budapestről: „Köszönöm, hogy megjelentetik *Utazás (I)* című versemet. Alkalmanként küldök majd az újabb versekből is."

22-én *Csomortáni Magdolna* két könyvismertetőjét postázza.

ÁPRILIS 8-án Kibédről írja *Ráduly János:*

„Kedves Beke Sándor!

Március 22-én kelt sorait feltűnően későn, április első napjaiban vettem. Kérésére postázok tíz gyermekverset, örülök, hogy az Útkereső múlt évi novemberi-decemberi számában már jön az egyik anyagom. (…)

További jó egészséget és kitartó munkát kívánva,

szeretettel köszönti

Ráduly János"

Május 11-i, Kolozsváron kelt levelében *Fodor Sándor* író sajtóbeli adósságait ecseteli, majd sajtóanyagot ígér a lapnak:

„Kedves Beke Sándor!

Megkaptam küldeményét — a Székely Útkereső első évfolyamának a számait. (…) Megtisztelő a felkérése, hogy írjak a lapjába, amit gondolkodás nélkül meg is teszek, mihelyt egy kis lélegzethez jutok. Súlyos adósságaim vannak »A Hét« felé, tartozom a »Látó«-nak, csupa olyan ígéret, amelyek arra a boldog időre vonatkoznak, amikor végre visszavonulhatok a »Keresztény Szó«-tól, ami április 1-vel meg is történt, de közben utazgatnom kellett. És a »Keresztény Szó« is írást kér, hisz egyáltalán nem haraggal jöttem el a laptól. Ezért kérem, legyen egy kis türelemmel.

Azt hiszem, valamilyen közéleti témával jelentkezem majd. Mi a véleménye egy olyan — 2-3 gépelt oldalnyi — cikkről, amelynek a címe »Ha kiindulsz Erdély felől...« — és arról szól, hogy itt lehet maradni, innen el is lehet menni, de aki egyszer elment, az ne Erdélyből akarjon megélni és — lehetőleg — meggazdagodni. (…)

Barátsággal üdvözli,

Fodor Sándor"

27-én *Benkő András* postázza Kolozsvárról a Liszt Ferencre és Szabó Andrásra emlékező esszéjét, illetve portréját, valamint az ígért zenetörténeti tanulmányt.

JÚLIUS 10-én *Kozma Mária* író és szerkesztő küldi Csíkszeredából az évfordulóra szánt Katona József-esszéjét, majd szerkesztői intelmeit tolmácsolja a főszerkesztőnek.

31-én *Horpácsi Sándor* mellékel kritikát, s ugyanaznapi dátummal az ismert kolozsvári gyermekíró, *Marton Lili* fog tollat:

„Kedves Beke Sándor főszerkesztő úr,

mivel rettentően tetszik a rám bízott feladat — azonnal leírtam a Benedek Elekkel való találkozásomat. Nem volt nehéz, hisz ez a jelenet sokkal bővebben, de szerepel az Elek nagyapó című könyvemben is. Igyekeztem nem ismételgetni. Ha így is hosszú, kérem húzza meg, ez szuverén joga egy szerkesztőnek.

Nagy Olgának telefonáltam, átvállalta a dolgok egy részét, ha épp a Napsugárhoz megy és kapcsolatot teremt az ottani meseírókkal, Fodor Sándort is megkeresi, aki már nem jár be a szerkesztőségbe, mióta nyugdíjba vonult. Olga azért segít nekem, mert tudja, hogy most egy meseregényen dolgozom, amely, ha Isten segít, Magyarországon fog megjelenni, hisz itt most jóformán nem lehet könyvet kiadatni. Az én elfogadott — (két éve már) — riportregényem, a Kaland a legendák földjén is ott hever a Daciánál, de Isten tudja, megérem-e, hogy nyomtatva lássam?

Istenem, milyen kicsi ügyek ezek, ahhoz képest, amik a világban történnek. Mindenesetre örülök a megbizatásnak, amit tudok, megteszek az új lapért. Jó pár éve nem fényképeztettem magam, de ez a kép — (készült a drága, tehetséges Méder Ilona többször kiállított portréiról s már közölte valamelyik folyóirat is) — az egyetlen, amely még hasonlít a mai arcomhoz, s amelyről ma is rám lehet ismerni. Más nincsen, s ezen olyan jóságos szelíd mesemondó néni arcom van. Ugye megfelel?

Sok-sok szeretettel, barátsággal köszöntöm munkatársaival együtt s igyekszem majd, ha szükséges, napi programomba bekalkulálni az újszülött — és remélem hosszú-hosszú életet majdan élő Tündérországot is...

Marton Lili
azaz
Lili néni”

Utóirat helyett: „Bocsánat a sok javításért. Oly rossz a gépem. De már megszoktam, nincs szívem kicserélni.”

AUGUSZTUS 5-én a csíkszeredai *Kelemen Katalin* küldi a főszerkesztő által megrendelt emlékező írást, 12-én pedig a nagyváradi *Fábián Imre* költő, néprajzi gyűjtő jelzi, hogy 15-éig postázza küldeményét.

SZEPTEMBER 29-én keltezett levelében írja *Balogh Edgár:* „A tél folyamán küldök egy vargyasi tárgyú cikket.”

OKTÓBER 2-án *Benkő András* küldi el levelét, és az újonnan megalakult Erdélyi Gondolat Könyvkiadó szerkesztői/lektori munkakörre vonatkozó aláírt szerződését, valamint zenetörténeti dolgozatát.

9-én és 17-én *Horpácsi Sándor* meneszti Székelyudvarhelyre egy-egy kritikáját.

NOVEMBER 26-án *Balogh Edgár* postázza az előbbi levelében említett írást.

DECEMBER 15-én *Ferenczi István* jelentkezik ismét Kolozsvárról: „Mellékelten küldöm következő (5. sz.) anyagomat. Minthogy még sok mondanivalóm lenne, kérem, szíveskedjenek közölni Géza öcsémmel*: mennyire terjeszkedhetem még, kb. hány írást terjeszthetek még elő, tudjam mihez tartani magam...”

*Ferenczi István öccse Ferenczi Géza.

1992. JANUÁR 27-én *Kozma Mária*tól kaptuk alábbi levelét:

„Kedves Sanyi!

A csángó cikket egy kicsit meghúztam az írás első felében lévő részben ismert, részben felületes adatok miatt.

Újragépeltem, mert túl sok, talán áttekinthetetlen volt a szórendi javítás és az ismétlések meg oda nem illő dolgok...

Remélem, jó így és a szerző is beleegyezik.

A novellákat hamarosan küldöm.

Szeretettel üdvözöl

Kozma Mária”

FEBRUÁR 4-én *Jancsik Pál* költő, könyvszerkesztő Kolozsvárról írja levelében: „Én ezt az egy verset tudom küldeni a lap számára, remélem, még idejében érkezik.”

24-e körül *Balázsi Dénes* intézi sorait a főszerkesztőnek: „Felhívom a figyelmed, hogy ez az év SZENT LÁSZLÓ-év, ezt a Székely Útkereső külön számmal kellene köszöntse, mert a székelyek igen kedvelt királya és legendás hőse.”

ÁPRILIS 24-én *Tankó Gyula* nyugtázza Gyimesközéplokról: „Örvendek a javaslatnak, hogy a Székely Útkereső Kiadványok sorozatban megjelennének a gyimesiekről szóló dolgozataim.

A megjelentek (8-9) egy nagy sorozatból valók. Ez a sorozat tulajdonképpen 21 dolgozatból áll, ami dolgozatonként átlag 20 old.[-t] jelent. Ezek közül 3-mal Magyarországon 2-3. díjat nyertem pályázatokon. Ebből összeállna egy kötet: helytörténet — hagyomány — eredettudat témával.

Leírom a címeket is, hogy miből lehetne válogatni. (...)

Ezen kívül még van egy paraszti életleírás »Úgy volt« címmel.

Ezekből, ha úgy gondolja, lehetne válogatni. Egybe volna egész, de körülményes. Valami ígéret, egész halvány, Budapestről is van, (1 kötet) a *Honismeret*től. De minden elég nehézkesen megy. Minden anyaghoz gazdag fényképillusztrálás is lehetséges. Van egy 200-250 drb. nagyon régi fényképgyűjteményem. Ezek a lehetőségeim!"

JÚLIUS 2-án *Kozma Mária* Csíkszeredából küldi a megszerkesztett sajtóanyagot és levelében véleményezi őket:

„Kedves Sanyi!

Küldöm az írásokat. Elolvastam, kijavítottam.

Tankónak nagyon szép az írása, néhány mondatot, ami a tárgytól eltért, kihúztam. Közlésre javasolom.

Lőrincz Gyurka írása szomorú írás, szép költői felvillanásokkal, de úgy érzem, a mi folyóiratunk a terjedelme miatt nem vállalhatja. (…)

Végezetül arra kérnélek, hogy a szerzőknek (nem az öreg tapasztaltaknak, mert ők tudják!) szóljál, hogy 2-es sorközzel gépeljenek.

Nincs hely a javításra, és nehéz olvasni, különösen a 2., 3.-ik példányokat. (...)

Szeretettel üdv.

Kozma Mária"

AUGUSZTUS 6-án *Ferenczi István* a Székelyudvarhelyen élő Géza öccsén keresztül küldi a szerkesztőség által korábban megrendelt tanulmányt: „Tudom: jócskán túlléptem a Géza említette keretet, de nem akartam csak általánosságokat fölsorakoztatni, egyúttal szerettem volna futólag érzékeltetni a sokrétű nehézséget. Éppen ezért tetszése szerint vághat ki részeket, nem neheztelek meg érte. Sejtem a folytatólagos kiadással kapcsolatos nehézségeket. A Szerkesztőség szempontjai különben is mindig különböznek a szerzőkétől. Az anyag esetleges »fölszeletelésekor« az egyes oldalakon hagyott nagyobb sorközök, illetőleg a »fejezet«-számok adhatnak bizonyos útmutatást."

NOVEMBER 26-án *Benkő András* postáz kéziratot Kolozsvárról: „Mellékelten küldöm az újabb részletet a sorozatba (A 16. század világi zenéje — históriás ének). Ezt követi majd az erdélyi fejedelmi udvar zenéje, három-négy részletben. Kérem, jelezze, mikorra kellene az első rész."

DECEMBER 2-án *Jancsik Pál* a folyóirat készülő antológiájába mellékeli kéziratait: „A Székely Útkereső Antológiába küldök 4 verset, de gondolom, elsősorban a *Sorok Brâncuşi Végtelen oszlopára* c. jöhet számításba, mert ez ott jelent meg. Nem kerestem elő, nem gépeltem újra, mert ez ott nálatok megvan, ha máshol nem, a lapban. A mellékelt 4 vers közül kettő (Felhők hasára, Hová lettél, szépség?) ez évben megjelent a Helikonban, a másik kettő még nem jelent meg lapban, de le van adva, ugyancsak a Helikonhoz. Ti ismeritek a válogatási szempontokat."

7-én *Domonkos János* Budapestről küldi zenetörténeti írását, mellékelve a német nyelvű *Stille Nacht, Heilige Nacht* (Csendes éj, szépséges éj) szövegét és kottáját.

1993. JANUÁR 19-én *Csire Gabriella* író, kortárs gyermekirodalmunk kiváló képviselője, a *Székely Útkereső* későbbi szerkesztője írja:

„Köszönöm, hogy folyóiratában teret nyújt számomra is. A megadott terjedelemre való tekintettel A DUGASZOLT HANG c. karcolatomat küldöm (mellékelem).

Ha tudnám, milyen korosztály(ok)ra gondol, szívesen írnék a Székely Útkeresőnek mesét, karcolatot stb.," majd kora tavasszal, ÁPRILIS 7-én újabb levelet küld:

„Kedves Beke Sándor!

Megkaptam levelét. Elég bizakodó vagyok, hiszem, hogy az Antológia megjelenik, és nem kis sikerrel. Várok tehát türelmesen, hátha, hátha.

Kedves felszólítására küldök egy gyermekkoromat felidéző rövidke írást. Címe: Felvinci nyár. Örülnék, ha lehozná. Ugye, néhány sorban majd értesít?

Sok örömet, lapjának és kiadójának gyümölcsérlelő nyarat kíván, és üdvözletét küldi:

Csire Gabriella"

JÚLIUS 19-én *Benkő András,* a lankadatlan munkakedvű zenetörténész jelentkezik Kolozsvárról: „Végre július közepén elkészültem a Zoltán-füzettel* — korábban nem dolgoztam rajta, mert vártam a 80-100 oldalas változatra vonatkozó választ… Ezért maradt a júliusi időre a beterjesztés. Holnap, tehát júl. 20-án adom le a Kriterionnál. Dr. Angi István írta a kuratóriumnak szóló javaslatot. Egy példányt — az eredetit — mellékelem a kézirathoz, két példányt pedig mellékelek e sorokhoz, amint azt utolsó levelében kérte.

Mellékelek egy rövid írást is a *Székely Útkereső* számára. A fejedelmi udvarról szóló írás több folytatásból áll, közelebbről küldök abból is."

*Zoltán Aladárról van szó.

26-án Kibédről ír *Ráduly János: „*Ha késve is, de elkészültem a Nagy Irén könyvéről szóló recenzióval, megpróbáltam a megszabott terjedelmet betartani, tehát megmaradtam a jó másfél oldalnyi szöveg mellett. Irénnek nem küldtem meg a szöveget, de jeleztem Neki az írás elkészültét, ugyanis fordításkötetemből a címére is küldtem egy példányt."

1994. JÚNIUS 10-én *Cseke Gábor* postázza Éltes Enikő költő verseit Bukarestből, 24-én *Horpácsi Sándor* kínálja a szerkesztőségnek újabb kritikáját, két nappal később, 26-án pedig egy nagyobb terjedelmű dolgozatot küld a folyóiratnak.

AUGUSZTUS 11-én *Szőcs István* irodalomkritikus jelentkezik Kolozsvárról:

„Kedves Beke Sándor Úr!

Hálásan tudósítom, hogy a mai napon megkaptam küldeményét, az Erdélyi Gondolat kiadásában megjelent öt kötetet (tartozom-e értük valamivel?), restelkedve mondom, hogy szinte már nem is hittem bennük. Természetesen, legjobban az Antológiának örvendeztem. Nyilván elaggott agyamnak tulajdoníthatóan, A hallgatás csapdái c. cikk megírására már nem is emlékeztem. Jellemző, hogy az utóbbi hetekben a Székely Krónikáról szóló írást két szerkesztőség is kérte, a Hargita s egy kisebb magyarországi kiadó; — hivatkozhatom az Erdélyi Gondolatra, hogy vegyék át onnét, persze, feltüntetve az Önök nevét és címét? Sajnos, könyvárusi forgalomban itt eddig e köteteket nem láttam, de az lehet az én hibám is. Kik forgalmazzák?

Még egyszer köszönöm!

Szőcs István"

17-én *Veress Dániel* fogalmaz levelet Sepsiszentgyörgyről. Íme a *Székely Útkereső*re vonatkozó részlet: „… kedves gesztusotokat viszonozni szeretném: mellékelten küldök egy kis füzetet, Misztótfalusi-monodrámám pesti kiadását. Talán recenzáljátok, akár — ha úgy vélitek — közölhetitek is.

A kiadvány a Magyar Bibliofil Társaság tagjai részére készült, könyvforgalomba nem került, nem megvásárolható. Tehát éppen azokhoz, honosainkhoz nem jut el, akikért megiratott. Valamiképpen légüres térben élünk és dolgozunk. Én őszire fejezek be egy kis könyvet. Címe az, ami a tartalma: *A XVI-XVIII. századi erdélyi magyar kortörténetek és emlékírások életrajza és jellegtana* — Művelődéstörténeti esszéfüzér. Ha érdekelne, kiválaszthatok a már véglegesített negyven fragmentumból egyet közlésre. Miután nemrég jelent meg Bethlen János kiváló Erdély története (1629–1673), ezt a részt ajánlanám. Terjedelme tíz flekk."

SZEPTEMBER 2-án *Benkő András* postázza levelét Kolozsvárról: „Megkaptam üzenetét Nagy Olgán keresztül a *Zenetörténetünk* című sorozat folytatására vonatkozóan. Utánanéztem az eddigi anyagnak: eddig kilenc cikket küldtem, összesen 34 oldal terjedelemben. Ebből megjelent összesen hét (*1. Bevezetés, Őstörténet, Egyházi zene I-IV, Kóruskultúránk a 15-16. században, A 16. század világi zenéje — históriás énekek,* valamint *Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életének I. része*): az utóbbi kettőről nincs hírem. Nekem az utolsó szám, mellyel rendelkezem, a III. évfolyam (1992) 5-6., ebben látott napvilágot a kóruskultúráról szóló cikk."

18-án a Kis-Küküllő menti Kibédről *Ráduly János* adja fel „munkatársi beszámolóját", melyben — többek között — megemlíti: „elkészültem a Komoróczy-kötetről szóló recenzióval, tudd meg, hogy nagy kedvvel foglalkoztam vele — mindez, persze, a szerző »javára« írandó. Egy kicsit a két és fél gépelt oldalt meghaladtam, de nem fékeztem magam, hadd maradjon *teljes* a könyvről kialakított koncepcióm."

OKTÓBER 17-én *Ráduly János* ismét jelentkezik: „Elkészültem a Nagy Olga második könyvéről (Népi változatok szerelemre és házasságra) szóló ismertetővel is, hát mennyiségileg többre sikeredett, mint ahogy számítottam, de mentségemül szolgáljon, hogy maga a kötet is közel kétszáz oldalas — *volt tehát miről írni!*"

DECEMBER 20-án *Benkő András* zenetörténeti tanulmányát küldi a *Székely Útkereső* címére: „Leányom átadta telefonüzenetét. Sok elfoglaltságom miatt nem tudtam azonnal válaszolni és egyéb anyagot is küldeni. Most került rá sor. Mellékelem a fejedelmi udvarról — illetve annak zenei életéről — szóló sorozat első cikkét. Úgy emlékszem, ez következett volna. Ha netalán rosszul emlékeznék, kérem jelezze és rövid időn belül, január első napjaiban szállítom az újabb cikket, illetőleg a folytatást Báthori István idejében kialakult zenéről. (Az utolsó cikk, amely a *Zenetörténetünk* sorozatban megjelent: Kóruskultúra a 15-16. században, 1992 (III. évf.) 5-6. sz. 8-9. lapon.)

Ennek kötetben való megjelentetését még korainak tartom, mert folytatni szándékozom — a 20. századig: ez pedig még nincs meg olyan részletesen, amint szeretném (egy rövid változat *Az erdélyi magyar zene vázlatos története,* névmutatóval együtt 54 oldal, ezt azonban egy külföldi kötet számára írtam és annak megjelenése előtt nem akarom közölni)."

1995. JANUÁR 13-án *Ráduly János* értesíti a főszerkesztőt: „elkészültem az interjú anyaggal, ma, pénteken (január 13-án) már postázom is".

14-én *Benkő András* írja: „Mellékelten küldöm a következő írást (János Zsigmond), s folytatom majd a Báthoriakkal, Bethlennel, Rákócziakkal s egy-két kérdéssel (pl. a fejedelmi zenekarok, az udvari zene repertoárja, jelentősége zenei életünkben).

Kérem, jelezze egy lapon, ha megkapta ezt az írást, és írja meg, hogy mikor van a *lapzárás,* hogy arra már ott legyenek a cikkek."

30-án *Csire Gabriella* jelentkezik Bukarestből:

„Kedves Beke Úr!

Nagyon megörvendeztetett a Székely Útkereső hozzám juttatott példányaival és az idei naptárokkal. Köszönöm, hogy lehozta írásaimat s különösen szép gesztus volt mindannyiunk számára az 1994-ben megjelent könyvek ismertetése. Nem csak a terjedelem és az ízléses tálalás, de az is jólesik, hogy Ráduly János érdemben írt a kiadványokról s az én antológiámról is. Az ember erre vár, nem öncélú dicséretre, de arra, hogy valaki értő szemmel elmélyedjen a könyvben és így méltassa. Hát ez így is történt. Közben a bihari Erdélyi Naplóban is írtak az Elek Apó Cimborájáról. Sietek postázni egy példányt, hadd gazdagítsa a gyűjteményt.

A két önnél levő kéziratomhoz most készíti Barabás István a véleményezéseket. Amint meglesz vele, rögtön eljuttatom.

A többi úgy lesz, amint ígértem — amint megkapom a lapok listáját, lesz, aki figyelemmel kövesse a megjelenéseket s juttasson is a sajtótermékekből.

A legjobbakat remélve, további jó munkát kíván a színvonalas *Székely Útkereső*höz és a sorukra váró, kötetekbe kívánkozó kéziratok kiadásához erőt és kitartást.

Barátsággal üdvözli:

Csire Gabriella"

FEBRUÁR 12-én *Domonkos János* ismét kéziratot küld Budapestről; levelében megjegyzi: „Ezek közül az írásaim közül legjobban szeretném, ha az: Abd-Ru-Shin: *Isten Tízparancsolata, a Miatyánk* c. könyvismertetésem jelenhetne meg! Előre is köszönöm!"

ÁPRILIS 2-án Csíkszentdomokosról írja *Nagy Irén:*

„Kedves Sanyi!

Itt küldöm a verseket, amelyekről szó volt, ennyit (17 drb.) tudtam összegyűjteni most olyant, ami még sehol nem jelent meg. Van közöttük komolyabb, könnyebb, gyermekvers meg mindenféle, remélem, sikerül találnod közülük megfelelőt. Köszönöm a könyvtárak és a kritikák jegyzékét, amit elküldtél, sajnos én ezekből a kritikákból csak nagyon keveset olvastam ezidáig, többségéről nem is tudtam, hogy megjelent. Remélem, van még a *Székely Útkereső Antológiá*ból, ha majd arra járok, szeretnék legalább egy példányt én is megszerezni.

Szeretettel üdvözlöm a családodat is.

A legjobbakat!

Nagy Irén"

6-án *Murádin László* nyelvész és nyelvjáráskutató Kolozsvárról keresi fel írásaival a szerkesztőséget:

„Kedves Beke Sándor!

Itt küldök három cikket, egy hosszabbat és két rövidebbet, az ígéretem szerint. Remélem, hasznosítható a folyóiratban.

További jó munkát kívánva

üdvözli

Murádin László"

MÁJUS 12-én *Csire Gabriella* megszerkesztett kéziratokat küld Bukarestből:

„Kedves Beke úr!

(…) Sietve küldöm a következőket: (…)

5. A Székely Útkereső számára beérkezett két anyagot, a Tankóét* és a Forró Miklósét (…). A kopjafás emlékezésből hiányolom, hogy nem derül ki, milyen felekezetű az osztrák pap, aki nem tűrte meg a „pogány" síremléket. Arról sem szól a szerző, hogy mi lett a mérnökkel, akit másodszori ottjártakor nem ejt útba. De, mondjuk, ez kevésbé zavaró, hiszen az évek számából ki lehet következtetni.

Egyébként mind a két anyag érdekes, tartalmas és bejáratlan területekre láttat. (…)

További eredményes munkát kíván és barátsággal üdvözli:

Csire Gabriella”

_____

*Tankó Gyula

1997. január 19-én *Nagy Irén* verseket küld a szerkesztőségbe Csíkszentdomokosról:

„Kedves Sanyi!

Itt küldöm a verseket, amelyekről szó volt. Igyekszem a novellákat is pontra tenni, ha kész lesz, postázom.

Üdvözlöm a családodat is.

Minden jót!

Irénke”

1998. ÁPRILIS 8-án *Murádin László* írja Kolozsvárról postázott levelében:

„Kedves Beke Sándor!

Előkerült a Küküllő menti helynévanyag, melyet az EME dicsőszentmártoni ülésszakán tartottam. Jól beleillik a tervezett kis füzetbe *Az Aranyos mentén, A Homoród mentén* című cikkek mellé. Ha van mód rá, ezt is közölni kellene, ha nincs, nincs.

Barátsággal üdvözli

Murádin László”

JÚNIUS 5-én *Gábor Dénes* postázza a szerkesztőségnek Kolozsváron keltezett levelét:

„Kedves Sándor!

Íme, végre — meglehetősen sok akadályoztatásom ellenére — megszületett a SZÉKELY HIMNUSZ kézirata. Összecsaphattam volna persze hamarabb (könnyebben is), de mind a témához, mind önmagunkhoz méltó akartam lenni. Mennyire sikerült? …hát ezt majd MÁSOK döntik el. Éppen ezért elsőnek éppen a B. S. véleményére vagyok kíváncsi. Tehát várunk! És nyilván utána a megjelenést is nagyon fogom várni. Bízom azért abban, hogy a Székely Útkereső-füzeteknek nem lesz a leggyengébbike, az elfekvő, remittenda — ám!...

Mellékelek két karénekes feldolgozást is, ha belefér, azok, akik esetleg be akarják tanulni előadásra, bizonyára örvendenének neki. (Persze a döntés a KIADÓ joga!)

Sajnos a kopjafáról csak a mellékelt, elég gyenge xerox-másolatot tudom küldeni a dr. Bakk Elekné, dr. Takács Sárika néni memoárkötetéből. Jó lenne egy jó fotóssal egy kontrasztos fekete-fehér fotográfiát készíttetni, s egész oldalas képbe hozni. Meg-ér-né!! (…)

Jóbaráti öleléssel
üdv.

G. Dénes”

DECEMBER 16-án *Jancsik Pál* jelentkezik Kolozsvárról:

„Kedves Sándor!

Köszönöm, hogy befogadtatok székelynek. Ezt arra értem, hogy időnként verset kérsz a Székely Útkeresőbe, illetve az antológia számára. Ami a verseket illeti, az öt eredeti mellé egy Eminescu-fordítást is küldök, nem volt kis feladat megbírkózni vele, a verséplettel, ritmussal: úgy éreztem, nem is sikerült rosszul. Alkalomadtán értesíts a sorsukról, és ha teheted, küldj egy-egy példányt az idén megjelent könyveidből, a kiadód terméséből.

Kívánok neked és szeretteidnek kellemes, áldott karácsonyi ünnepeket és boldog, erőben, egészségben, sikerekben gazdag új évet.

Valamilyen szerkesztői munkával rám is gondolhatsz az új esztendőben.

Szeretettel üdvözöl

Jancsik Pál”

18-án *Lendvay Éva* a Cenk alatti városból, Brassóból írja válaszlevelét:

„Kedves Beke Sándor,

Megkaptam a levelet s a szórólapokat.

Szívesen venném igénybe a nyomdai kínálatot egy publicisztikai kötet kiadása céljából, amelyet már rég tervezek, de persze nincs rá pénzem, szponzorom stb. Sajnos egészségem se, hogy kijárjam. Ezért mellékelem ezeket a rövid írásaimat, közlésre, az *Útkeresőbe.* — Ha van valami elképzelésed, hogy hogyan hozhatnánk tető alá a *Közérzet* c. publicisztikai könyvem kiadását — írd meg nekem. Én beteg vagyok, (...) nemigen járok ki. Várom válaszodat, szeretettel üdvözöl, minden jót kíván 1999-re

Lendvay Éva”

21-én *Egyed Ákos* az 1999-re tervbe vett Székely Útkereső Antológia kislexikona részére mellékeli életrajzi adatait és könyveinek jegyzékét:

„Tisztelt Beke Sándor!

Megkaptam a Székely Útkereső tájékoztatóját. Köszönöm, hogy írásaimat figyelemre méltatta.

Mellékelten küldöm az életrajzi adatokat és az önálló köteteim jegyzékét. Természetesen a tanulmányok száma több százra rúg, de gondolom, hogy csak a kötetek férnek bele a készülő antológiába.

Kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog, sikeres új esztendőt kíván tisztelettel és barátsággal

Egyed Ákos”

1999. JANUÁR 8-án *Benkő András,* a szerkesztőség egyik leghűségesebb munkatársa a tervezett antológia számára küldi a kért anyagot:

„Kedves Beke úr!

Mellékelten küldöm az Ön által kért rövid életrajzot. Levelén december 7-i dátum áll, én azonban csak karácsony előtt kaptam kézhez sorait, ezért a késedelem. Elnézést érte!

Gratulálok eddigi munkálkodásához és további szép sikereket kívánok az új esztendőben! Az antológiából *négy* példányt szeretnék kérni, mert két gyermekem mellett Szabó András két élő unokája is türelmetlenül várja a kötet megjelenését.

Szívélyes üdvözlettel:

Benkő András"

13-án *Veress Dániel* Sepsiszentgyörgyről közli a főszerkesztővel:

„Kedves Sándor!

Nyugtázom decemberi körleveled. (...) Én hónapok óta képtelen vagyok kikecmeregni a verem fenekéről. Levélválaszom késését is ez indokolja (…) tehát részemről, nem holmi trehányságról van szó…

A Székely Útkereső Antológia (1990–1999) kiadásának gondolatát indokoltnak és dicséretesnek vélem. Valóban képet fog nyújtani egy tíz éves erőfeszítésről és annak összevont eredményeiről. Én most — teljesen alkalomszerűen — Féja Géza Nagy Olgához írt leveleit* olvasgatom, noha önhibámon kívül 1994 januárja óta megjelent lapszámaitok, valamint kiadványaitok nem jártak a kezemben. Az elsőt nem terjesztik, a másodikat nyugdíjamból megvásárolni nem tudom. Pár hónap múlva hetven esztendős leszek, de noha eddig rengeteget dolgoztam, szószerint csak napról napra élek. Viszont mindez magánügy, hadd válaszoljak körleveled kérdéseire. A „kislexikonban" bőségesen elég ennyi:

V. D. esszé- és színműíró, irodalomtörténész. Érettségi után tanulmányait a Bolyai Tudományegyetem filozófia-lélektan, majd magyar nyelv- és irodalom szakán folytatta (1948–1957). 1968-ig tisztviselő, 1970-ig szerkesztő, nyugdíjazásáig (1992) a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház dramaturgia, 1990-től művészeti vezetője.

Irodalmi munkásságom legfontosabb adatai megtalálhatók a két hónappal ezelőtt megjelent *Vékára tett mécses* című kötetem — ezzel a címmel bővített — 301. oldalán, a körlevél kérése szerint a műfaj és évszám pontos megjelölésével.

Végezetül miután a Mikes-írást már közöltétek 1994-es antológiátokban, én személy szerint jobban örültem volna — s munkásságomra nézve is jellemzőnek tartom! — a *Székely Útkereső* 1-2-3/1994. számában közölt Misztótfalusi-monodráma (A megtévesztett) közlésének, akár részleteket belőle, de még inkább egészben: meggyőződésem, hogy az Antológia színvonala hasznára.

Melegen üdvözöllek, jó munkát

Veress Dániel"

**Egy barátság története.* Féja Géza levelei. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1998.

17-én *Penckófer János* életrajzi adatait küldi Kárpátaljáról és többek között ezt írja: „Örömmel értesültem a *Székely Útkereső Antológia* megjelenéséről, örültem egyáltalán annak a ténynek, hogy hallok a lapról."

NOVEMBER 10-én Nagyszalontáról *Dánielisz Endre* postázza levelét:

„Kedves Beke Uram!

Kitüntet reám gondolásával. Hálásan köszönöm újabb ajándékát, dedikált verseskötetét. Lassanként egy egész polcot betölt könyvtáramban az Erdélyi Gondolat kiadói eredménye.

Elolvasva a tájékoztatójukban közölt ismertetőt a Székely Útkereső továbbéléséről, azt határoztam, h. Önnek postázom a Csonka-torony centenáriumi ünnepségén mondott beszédem. Mindeddig senkinek sem küldtem el. Mellékelek illusztrációt is. (...)

Kedves ajándékát ismételten megköszönve,

tisztelettel üdvözli

Dánielisz Endre"

Majd DECEMBER 10-én arról értesít, hogy: „Szerencsésen lezajlott a Zilahy-ünnepség. Eredménye is látszik. Föllélegzésem utáni első kötelességem, h. kérésének eleget tegyek. Postázom a kért tanulmányt. Azonban nem tudom, milyen keretekben jelenik meg? Folyóirat? Irodalmi szöveggyűjtemény? Igényének megfelelően képeket is mellékelek."

2000. JANUÁR 13-án *Gábor Dénes* a Székely Útkereső Kiadványok egyik megszerkesztett kéziratát küldi:

„Kedves Sándor!

Íme hát, *befejeztem a Székelykeresztúr környéki lakodalmi népköltészet* korrektúráját, s hozzá csatolva a Könyvesház 99/1-es számát, melynek 41. old.-án a *Kifestőkönyvek — régi és új gyermekkönyvekkel* c. recenziót is újraközöltük, küldöm. (…)

A „kopjafás" Kisgyörgy-írás „gatyába rázása" már idő- és munkaigényes feladat lesz, türelmet kérek hozzá, amíg elkészülhetek vele, de megcsinálom.

A további gyümölcsöző együttműködésben bizakodva,

maradok szívélyes baráti öleléssel

G. Dénes"

*

Amikor 2008-ban reprint kiadásban napvilágot látott a teljes, mind a tíz, 1990 és 1999 közötti évfolyamot átölelő *Székely Útkereső,* Barabás István így összegezett a *Székely Útkereső — szellemi műhely a XX. század végén Erdélyben* című könyvemhez írt előszavában: „A Székely Útkereső kollekcióját böngészve elszorult a szívem, mikor minduntalan olyan munkatársak bukkantak fel a sárguló

oldalakból, akikről ma már csak múlt időben beszélhetünk. Elment ugyanis közülünk Balogh Edgár, Benkő András, Marton Lili, Kardalus János, Bán Péter, Veress Dániel, Ábrahám János, Papp Attila, Fábián Imre, Tóth István, Sütő András, legutóbb pedig Nagy Olga. Elmentek, de tovább élnek, nemcsak könyveikben, hanem a Székely Útkeresőben is. Ha ezt is beleszámítjuk az »egyenlegbe«, nyugodt szívvel mondhatjuk: e fórum az egyetemes magyar művelődéstörténet részévé vált, megtalálta tehát azt az utat, amelyet tíz éven át nemzete iránti felelősségtudattal keresett."

Jegyzet

Beke Sándor: *Székely Útkereső — szellemi műhely a XX. század végén Erdélyben.* Főszerkesztői vallomás a folyóirat megszületéséről és életéről. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2007.

Székely Útkereső irodalmi és művelődési folyóirat 1990–1999. I–X. évfolyam (1-53. szám). Reprint kiadás. Sajtó alá rendezte: Beke Sándor. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.

Beke Sándor — Brauch Magda: *Székely Útkereső (1990–1999).* Laptörténet és sajtóvisszhang. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.

Székely Útkereső Antológia 1990–1999. Válogatás a Székely Útkereső 1990–1999-es évfolyamaiból. Válogatta, összeállította, a bevezető tanulmányt írta Brauch Magda. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.

Becsüld a népet! A Székely Útkereső irodalmi és művelődési folyóirat gyermekirodalmi antológiája. Válogatás a folyóirat 1990–1999-es évfolyamaiból. Válogatta, összeállította és az előszót írta Brauch Magda. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.

Az előszó dicsérete. Kritikák, recenziók, beszélgetések a Székely Útkereső hasábjain. Válogatta, szerkesztette, a kötetben szereplő írások jegyzékét, a könyvészetet és a Székely Útkereső repertóriumát összeállította Beke Sándor. A bevezető tanulmányt írta P. Buzogány Árpád. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.

Magyar, székely és csángó örökség. A Székely Útkereső Kiadványok Antológiája (1991–2006). Összeállította, szerkesztette, az előhangot és az útmutatót írta, a sajtóvisszhang szemelvényeit válogatta Beke Sándor. Az antológiáról és a sajtóvisszhangról szóló tanulmányt írta dr. Brauch Magda. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.

Málnási Ferenc

Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében X.

Anyanyelvoktatásunk a Habsburg-birodalomban (1713–1830), a reformkorban, a forradalom és szabadságharc korában (1830–1849), a Habsburg önkényuralom idején (1849–1867) az anyaországi oktatási rendszerbe tagoltan VI.

Ellentétek Erdélyben…

A magyar országgyűlés nyelvtörvényjavaslata Erdélyben is nyilvánosságra került, s a román értelmiségiek népük nemzeti léte ellen irányuló fenyegetést láttak benne. Még akkor is, ha a magyar nyelv kiterjesztése az állami életnek azon területeire, ahol eddig a latint használták, a román értelmiség sorsán egyelőre nem változtatott, hiszen a diétai és megyei élet eddig is magyarul folyt. A román nyelv az élet követelményeinek megfelelően a közigazgatásban, az alsó fokú igazságszolgáltatásban eddig is szerepet kapott. Balázsfalva méhkasként bolydult fel, amikor meghallották, hogy az egyházi anyakönyvvezetésben be akarták vezetni a magyar nyelvet, akár a balázsfalvi iskolákban, s bár az elemi iskolai oktatási nyelv kérdése függőben maradt, attól féltek, hogy előbb-utóbb azt is magyarrá akarják tenni. Az ellenállás vezére Simion Bărnuțiu (1808–1864) filozófus lett. A román politikai törekvések irányzatokra bomlottak. Ioan Leményi, balázsfalvi görög katolikus püspök az együttműködést választotta. Alexandru Bohăţel a kolozsvári sajtóban arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyar nyelvtörvény a községi román nyelvhasználatot nem érinti, és „mivel Erdély magyar haza”, azért „nemzetem fiai míveljék nyelvöket mint oláhok, és tanulják a magyart, mint a hon polgárai”. Simion Bărnuțiu mérsékletre és az erdélyi román igények kielégítésére szólította fel a magyar liberálisokat, párbeszédre törekedett. Egyszerre szólt az élet külön-

böző szintjein egymással szemben álló felekhez: „Kit hibáztassunk azért, mert a magyar, székely, szász, román, örmény stb. egy éghajlat alatt, egyazon völgyben, egyazon hegyen, egyazon folyó mellett lát napvilágot?... Miért idézzük meg a sírból őseink szellemét, egymást rémisztgetve?" (*Gazeta de Transilvania,* 1847. december 15/27. 100.) (Sajnos a rémisztgetés véres háborúba torkollott, s anyanyelvünk oktatásának ma is ható sérelmei ebből az ekkor fakadó forrásból erednek.)

A szászok a rendi alkotmányosság védelmében, iskoláik autonómiájáért is együttműködtek a magyar ellenzékkel, nem ellenezték, hogy a törvényjavaslatokat magyarul szerkesszék, a magyart és a latint tartották méltányosnak, a németet a magyarral egyenrangú nyelvként akarták elfogadni. A rendi-patríciusi felső réteget a magas jogi műveltséggel rendelkező tisztviselői kar fogta össze, az egész szász népet pedig az egyház és a neki alárendelt iskolahálózat. Öt gimnáziumuk működött, 50-60 tanárral, 1000-2000 diákkal, a sok elemista kisdiák mellett 350-400 gimnazista is tanult, akiknek a fele papi pályára készült, de a 250 parókia csak mintegy 500 főnyi klérusnak adott kenyeret.

Közép- és főiskolák

A fent vázolt ellentétek jegyében 1846-ban bizonyára már sok falusi és mezővárosi iskola működött (ezek összeszámlálása, feltérképezése újabb kutatói feladat lenne). Erdélyben az alábbi közép- és főiskolák léteztek:

Római katolikus főiskola gimnáziummal: Gyulafehérváron és Kolozsváron.

Római katolikus gimnázium: Szilágysomlyón, Besztercén, Gyergyószentmiklóson, Csíksomlyón, Marosvásárhelyen, Erzsébetvároson, Székelyudvarhelyen, Zalatnán, Kézdivásárhelyen (Kanta), Nagyszebenben és Brassóban.

Római katolikus papnevelő intézet: Gyulafehérváron.

Görög katolikus főiskola gimnáziummal és papnevelő intézet: Balázsfalván.

Református főiskola gimnáziummal: Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Nagyenyeden és Székelyudvarhelyen.

Református gimnázium: Zilahon és Szászvároson.

Evangélikus főiskola gimnáziummal: Nagyszebenben.

Evangélikus gimnázium: Besztercén, Medgyesen és Brassóban.

Unitárius főiskola gimnáziummal: Kolozsváron.

Unitárius gimnázium: Székelykeresztúron.

Görögkeleti papnevelő intézet: Nagyszebenben.

(Köpeczi Béla szerk., 1993. 417.)

A korszak valamennyi törekvése egyesült Stephan Ludwig Roth (1796–1849) tevékenységében, aki medgyesi gimnáziumi tanár, később falusi lelkész volt. A nyelvkérdésről írt munkájában szélsőséges magyarosító törekvéseket tulajdonított az ellenzéknek, a magyar nyelvet államnyelvként alkalmatlannak tartotta. Azt

hangsúlyozta, hogy nincs is szükség országos nyelvre — *Landsprache* —, mert ez a román, amennyiben románul tudnak a legtöbben, és a román fontos eszköze a különböző nemzetiségűek közötti hétköznapi érintkezésnek.

Joseph Marlin szászsebesi értelmiségi arra buzdított, hogy „tanulja meg mindenki nemcsak a Szászföldet, hanem Erdélyt is szeretni, dolgozzon mindenki a hazáért és nemcsak nemzetéért, akkor így megszűnnek az erdélyi nemzetiségek közötti civódások, és nem fognak többet magyarosításról, germanizációról, sőt románosításról fecsegni".

A poroszországi születésű Leopold Max Moltke költő 1846-ban honfitársai kérésére megírta az erdélyi szászok máig kedvelt néphimnuszát: „Erdélyország, türelem föld, / minden hitnek tábora! / Óvd meg hosszú századokon át / fiaidnak szabadságjogát, / S légy a tiszta szó hona! // Erdélyország, édes földünk, / drága jó szülőhazánk! / Áldott légy szépségedért, / s tájaidnak minden gyermekét / egyetértés fogja át!" (Fordította: Ritoók János) (Köpeczi Béla szerk., 1993. 419-126.)

A szép gondolatok azonban megmaradtak a gondolatok szintjén, a tettek azt bizonyították, hogy pl. a magyar nyelv államnyelvé emelkedésének hosszú folyamata még nem zárult le. Ferenc József 1860. évi Októberi Diplomájában megengedte, hogy az iskolák maguk válasszák meg az oktatási nyelvüket. Ám a tanítás módszere — a középkor örökségeként — a felolvasás és az előadás volt, a tanulás pedig a szó szerinti beemlézés. A latin tanításában alkalmazott eljárásokat még hosszú ideig megtűrték az anyanyelvi oktatásban is, a nyelvtant önmagáért tanították, a cél a szabályok elmondatása volt, nem pedig a gondolkodásban és a kifejezésben való alkalmazás.

Farkas Antal

VÁRADI PROMENÁD

Indóház

Úgy emlékszem, ötvennyolcban ezernyolcszáz után
huszonkettedik napján Szent György havának,
a vágyam, mellyel várlak az idóháznál, kedves,
apáca-rácsos oszlopokra kúszó folyondár.

A resti sör-gőzéből néha ki-kinézek
hallom-e vágtatni a Vad-patak felől,
hol Nepomuki Szent János strázsál,
a vas csődört, mely szürkés gőzt okád.

Elhagyta-e a Kakasvárost,
a Nilgesz-telepen túl van ám,
görbíti hátát a repülőhíd,
mint fekete kandúr, ha lesben áll.

Egy éve volt itt Ferenc Jóska császár
s Sisi — kibe lelke már hálni jár,
készülődsz lassan — látni vélem
brokát szoknyádnak aranyát,

ahogy kézbe kapod disznóbőr táskád
fogóját, s hogy orrod cimpája megremeg,
mint vadat szaglászó kutyámé
domboldalban, a Gerliczy út felett.

A vas-hurkákon, melyen robog,
majd vinnyogva fékez e szörnyű dög,
remeg a lábam, ámbár alakod látom
a gőzfelhőből angyalként szállani le.

Nézd, az indóház előtti téren mily kocsonyás a sár,
a káptalani kertekben mélyen alszanak a bokrok,
s a téglakerítés salétromja Kogulowicz Manó
térképét mintázza — Szent László városát.

Óh boldog — mint jómagam — Várad,
a restiből tormás virsli illata száll,
kedves, arról szó sem lehet, hogy gyalogosan...
Megyünk a Grünfeld Herman konfortábliján.

Papnevelde

Megyünk a Grünfeld Herman konfortábliján,
poroszkál kocsink előtt kesely lovacska,
ha érzi hátán csattanni az ostort,
kantáros fejét fel-fel rántja.

És foszlik a hajnali kék,
mint falszéli omladék.

Reggeli öt óra van. Még álmodnak a házak.
Nyújtózik hosszan a sikátor. Bolhás eb kél,
hogy kidobott ételmaradék után nézzen
a Pray György utca szemetén.

És foszlik a hajnali kék,
mint falszéli omladék.

Már reggeli hat óra telt a székesegyház tornyán,
az ötszázhúsz kilós nagyharang felzokog,
érzi, hogy közeli világháborúba rekvirálja
ágyúcsőnek majd a söpredék.

És oszlik a hajnali kék,
mint falszéli omladék.

És zokog és bőg és sír a szél is,
csorgó könnye a Vad-patak
— repülhetnéke támad egy gerlepárnak —,
a dombról kavicsot görget kökényszemként.

És foszlik a hajnali kék,
mint falszéli omladék.

Oly hangos az Angellus Domini,
kicsapja a pántos ajtószárnyat,
éhes kispapokkal csordogál be rajta
ostyára vágyó szajha pirkadat.

És foszlik a hajnali kék,
mint falszéli omladék.

Az Epreskert felé tartanak a házak,
mely anyjukként kínálja kebelét,
foghíjas kerítés léce közt átsurran
az árnyék — s egy kiálló szögön fennakad.

És foszlik a hajnali kék,
mint falszéli omladék.

Magamhoz vonlak s lassan rád hajolva
oly áhítattal keresem ajakad,
mint papnövendékek pünkösdi búcsúkor
a Schlauch-kerti mézeskalácsokat.

És foszlik a hajnali kék,
mint falszéli omladék.

Csávossy György

Nocturne

(Ősz)

Az ősz derengés, kábulat,
levélszőnyeg takar utat,
melyen pókfátylas hercegnő
csóktól vérzőn most feléd jő.
A szív, mint túlérett gyümölcs,
eléje hull, siess és tölts
neki új bort, tán megkímél
és nem temet majd el a tél.

2011. október 20.

Kozma László

Szólhat a hang?

Szólhat a hang, melyben erdő szólal,
Sziklabércek visszazengenek?
Mennydörgés zúg, s csöndes, mint a sóhaj:
Üzennek az erdélyi hegyek.

Egy hang csupán, a testvér-népnek hangja,
Harang-szavát vajon értitek?
Míg szétárad csendülő patakja,
Hirdethessen reményt és hitet.

Üzenet

Hogyha elhalkul a haza hangja
És úgy tűnik: a remény ködbe vész,
Hallgasd, hogy zúg templomod harangja,
S a sziklacsúcs a ködön túlra néz.

A ritmust hallgasd csengő patakodban,
A viharokban zengő orgonát.
A vízesésben vigasz szava csobban,
Madárfütty tör sűrű lombon át.

Hallgasd, mert az ő szavuk erősebb,
Ez az, ami végleg ideköt.
Illata száll virágzó mezőnek,
S az üzenettel megtelik a Föld.

Az nem lehet

Az nem lehet,
Hogy többé ki se ejthesselek:
Kolozsvár, Várad, Csíksomlyó, Enyed.

S őrzök magamban régi temetőket,
Őrzök magamban ezernyi nevet,
Kidöntött fejfát, tört sírköveket.

Mert nem vész el, míg bennünk megmarad,
Fohászként mondom ki a szavakat:
Fehérvár, Csucsa, Vásárhely,
Arad.

Harangzúgás

Illyés Gyula: „Haza a magasban" című versére

„Dörmögj, testvér, egy sor Petőfit",
Hogy megóvhasson az erős hit.
Amely a füvek élén termett:
Friss harmatból kovácsolj fegyvert.
Mely századokon át megtartott,
Kemény rímből Balassi-kardot.
Mindegy: Mohácsnál, Segesvárnál
Vagy pogányra Váradon vártál.
Tavaszi rügy a páncél-inged,
Mit szellő-ritmus megérintett.
Az erdő ága eléd hajlik
S egy rózsabokor meghajnallik.
Dörmögjed, testvér, Vörösmartyt,
Ady Endrét, a Körös-partit.
Ballagjál el a cukrászdába,
Ott van még Juhász Gyula árnya,
Egy sora, melyet itt felejtett,
Falon az írás, úgy jelent meg.
Anna-versben Mikes-szerelmet:
Így írta meg a történelmet.
Kék ködöt lengetett a távol,
Dalolt az elveszett hazáról.
S a Tisza habján integetnek
Fényei Lévának, Szigetnek.
És Tóth Árpád versébe foszlott
A fenyőtörzs, távíróoszlop.
Amelyen Morse-jel keringett
És ontotta a könnyű rímet
És az aradi Tizenhármak
Üzennek a szobrász fiának.
Írja a haza sorsát szinte
Egy négysorosban Horváth Imre.

S ahol a mesék titka árad,
Kós Károly épít Varjúvárat.
És járjad be a fényes zöldet,
Áprilyval a Székelyföldet.
Régi tengerek égbe szöknek:
Sósziklák derengnek előtted.
Az Udvarhelyen felsugárzót,
Hallgasd a verset, Tompa Lászlót.
A vízcsepp csattanva repül szét,
Míg megírja a lófürösztést.
Arcodon megérzed a hűsét —
Reményik szól, a csöndes hűség.
Bérci tetőn fehérlő hófolt,
Sárga som sugározza Koltót.
S nem tudod már: az alkony csöndje
Harangzúgás, vagy nyáj csengője?

Kisebbségben

Tengermélyen suhanunk tova,
Fölöttünk a vizek oszlopa.
Hajótestünk recseg és ropog,
Szorítanak iszonyú karok.
Körülvesz az algák csöndje, és
Nem enyhül a fojtó ölelés.
Szívünk, mint a hajómotorok,
Süket csöndben reszket és dobog:
Elsuhanó halszemek figyelnek,
Visszhangra csak önmagában lelhet.
Láthatatlan, minden mozdulásra
Ránk súlyosul a tenger víznyomása.

Testvériség

A kisebbségi magyarsághoz

Megérint egy fájó érzelem:
A sorsotokra emlékezhetem?
Fenyőerdőt, patak-fényeket
Rajzolhat a tündér képzelet.

De ami itt annyiszorta dúlt,
Felidézhet harcot, háborút?
Fájhat-e a kardcsapás nekem
Tatár-dúlta messzi végeken?

Lehet-e a múlt idő jelen?
A végveszélyt megérezhetem?
Ne maradjon távol, idegen
Nyíl-süvöltés fájó idegen.

Számotokra a „történelem"
Barázda-seb sajgó földeken.
S akiket a végzet taposott,
Vetnek búzát, pityókát, rozsot.

Hétköznapi öröm, gyötrelem
— Lehetsz-e dal a búzaföldeken?
Süvöltő szél és szárnyaló vigasz,
Villámcsapásként egyetlen igaz.

Kós Károly menedékház

Valaha erre járt az Építész,
És egy hajlatba házat álmodott.
Napot hívó, tágas ablakot,
Melyen át a vándor messzi néz.

Ostromolják havak, viharok
De áll a ház, és fala be nem dőlhet,
El nem veszhet: az a titka, hogy
A szélcsapástól ő marad erősebb.

Erdő suttog

Erdő suttog: már ne menj tovább,
Itt lombjukkal ölelnek a fák.
Hallgatod a forráscsobogást,
Célba értél. Meglelted hazád.

Ferenczi Enikő

Bese

(III.)

(Részlet *a Szarvasünő népe* című regényből)

Kován volt a legközelebbi tárkányműhely. Ekét, sarlót, szépmívű késeket, fejszéket, barnaréz[1] nyílhegyeket készítettek ott. A vert vasat és a rezet a Kőköz lábainál élő királyi szkítáktól szerezték be, a horganyt[2] pedig a Rha[3] folyón túli hegyekben[4] élő törzsektől. Az aranyedényeket és ékszereket Fehérváron és a szántóvető szkíták fejedelmi székén, „legszebb és legjelesebb legelőket nyújtó"[5] Bor partján készítették. Övcsatok, láb- és karperecek, nyakékek, fülbevalók, fémgombok, csizmaveretek, lószerszámokat megszépítő ékek, tőrök aranymarkolatai, valamint a gazdagabb törzsek fejedelmeinek és feleségeiknek a pikkelyingei kerültek ki abból a két műhelyből. Messzi földön híre ment néhány ügyes mesternek. Aki csak tehette, tőlük rendelt.

Nem bánta meg, hogy Pirkával ment, bár nagy feltűnést keltett a leány szépsége. Hetekig beszélték utána Kován az asszonyok, hogy amíg ő nyílhegyekért és sarlókért alkudozott irhákban, a leánya szemmel verte azt a hogyishívják tárkánysegédet, akit azóta is majd felvet a szerelmi búbánat. Akkor sem hitte el, most még kevésbé. Bizonyos volt abban, hogy Pirka nem bocsátott igézetet a legényre. Jövőjével sehogy se férne össze! Márpedig Pirka mindenkinél többet tudhat róla. Vagy legalább is sejdíthet. Ezért nem akarja vállalni az asszonysorsot.

De vajon mije lesz, lehet a nemzetségének? Örs sz*emel*te ki utódjául, tegnap a tanácskozás végén jelentette be. Igen megtisztelő ki*emel*és, de évekkel korábban azt látta Tas a virgácsrakásban, hogy Pirka előbb vagy utóbb kiszakad a nemzetsége kötelékéből. Így nem lehet belőle írvasasszony.

„Netalántán más törzshöz *költ*özne? Ahol merőben mások a szokások? Hogy idegen fészekben *költ*sön, mint az anyja? Vagy tán jövőbelátóként emelkedne a köz fölé?" — töprenkedett, amíg méltóságteljes lépésekkel a karám felé igyekezett. De az önmagában feltett kérdések megválaszolatlanok maradtak.

Nem volt a közelében az, aki hallhatta volna.

---

[1]A „bronz" régi elnevezése

[2]Az „ón" népies elnevezése

[3]A Volga ókori, feltételezhetően szkíta kori nevét Ptolemaiosz említette (*Geographia*, VI. 14. 1.)

[4]Ural-hegység

[5]Hérodotosz: *IV. 53.*

Aki a sejtései alapján valamit esetleg hozzátehetett volna.
Ha egyáltalán hozzátett volna.

A fa*ág*akból font *ak*ol melletti téren máris hozzákezdtek a férfiak a kerékfejek kenegetéséhez. A kerekek hasadásait is mindenképpen be kell majd tömniük olvasztott gyantával, minthogy nem voltak megfelelő szerszámaik a kicseréléshez. — Addig kell írvasolni a bajt, amíg kicsike! Minél nagyobb, annál nehezebb! — Amikor Bese a közelükbe ért, épp azon tanakodtak, hogy mit tegyenek az egyik *ker*ékkel: meglehetősen lődörgött, kopott volt már a *fur*ata. Örömmel *for*dultak hozzá, hogy ki*kér*jék a tanácsát.

Dolog közben a faluhatárról esett szó. Nem kellene-e újból megjelölniük? Egyikük úgy látta, mintha a nemzetségük kárára mozdította volna el valaki a határköveket. Másikuk már a személyt is nevén nevezte: biztosan a szomszédos nemzetségbeli Tövi (és családja tette), akinek orra elől Nyakas egy párducot ábrázoló csodaszép szíjvéget vásárolt volt meg Fehérváron. A harmadik erre tüstént azt nyilatkozta: épp itt az ideje, hogy néhány lépéssel kijjebb tolják a köveket.

Igen tiszteletben tartották a határokat, mert pusztafoglaló őseik jelölték ki valamikor a nyilaikkal. Ahol lehetett, határmezsgyét húztak vagy kőtömbökkel jelölték meg a széleket, nehogy leszármazottaik valaha is háborúskodjanak miatta. Időben kell mindenki jussát tisztázni! Addig, amíg nem csal a saját javára és mások kárára az emlékezet. Jóllehet erősen hittek a barátságban, senki sem tudja, milyen idők jönnek majd egyszer? Lám, de sokat engedtek szokásaikból a városok közelében élő szkíta törzsek: erényeikben megfogyatkoztak és immár ellenisteneknek áldoznak.

Egy szó nem sok, annyit sem szólt Bese az első megjegyzésre, csak csóválta a fejét jobbra-balra, mintha a mennykő kerülgette volna.

Nagyon ellenére való volt már a második hozzászólás. Közbeszólt volna, de rövid fejvakarás után arra gondolt, jobb, ha kivárja a végét, hadd lám, mi kerekedik ki belőle. Meddig mennek el a férfiak az *áska*lódásban? Mennyire felejtik el az *eskü* szavát?

A harmadik megjegyzés azonban erősen kihozta a sodrából. Már-már rájuk förmedt volna, de mégiscsak sikerült nyugodtságot erőltetni magára és higgadt hangon óva intette őket:

— A sólyom nem fordul vissza útjáról, az esküszők leszármazottai nem változtatják meg apáik ígéretét! A hitszegés a legnagyobb gyalázat! Ne terjesszünk egymás közt kósza híreket; nincs helye közöttünk a *vit*ának, hisz a hős Szeke véréből származik a két falu népe. Nem illő azt feltételezni, hogy a szomszéd nemzetség meg akar rövidíteni minket. Nem szabad *visz*álylyt gerjeszteni, mert az széthúzáshoz s végül pedig visszafordíthatatlan romláshoz vezet. Testvéreink tetteiről mindig csak jószándékot és becsületességet feltételezzetek!

— „Bízva bízzál[6]" a testvéreidben, a testvéreid gyermekeiben és valamennyi atyafiadban! — mondta Bese mennydörgő hangon, hogy Bágy férfiai jól megjegyezzék az intelmeket. — Hát nem épp az aranyedényeinken örökíttetjük meg ötvösmestereinkkel a híres szkíta testvérbarátságot? Mert az arany éppolyan szilárd, mint a szikla, és éppoly tiszta, mint őseink szokásai.

Mert nekünk az a fontos, hogy a sok-sok nemzedék múlva élő utódok se felejtsék el a minket éltető erényeket, a tisztességet és a bajtársiasságot; hogy úgy beszéljenek majdan rólunk: „az jó hírért, névért s az szép tisztességért ők mindent hátra hadnak, emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak!"[7] — folytatta.

Ötvösmestereink becsületében is éppúgy bízunk: sáraranyunk színe eddig még sosem fehéredett el az irigységtől és sosem vörösödött ki a szégyentől. Nem kellett még eddig ama sima fekete követ[8] használnunk, amely, mint mondják, *dör*zsöléssel *der*ít fényt a csalásra.

„Sohasem beszéltem egyszerre ilyen sokat", gondolta. „Belülről jött, de mintha mégsem az én szavaim lettek volna! Mintha valaki éppenséggel szép sorjában, egymás után a szájamba rakosgatta volna!"

Érezte, hamarosan még nagyobb szüksége lesz népének az összefogásra. Valami nemsokára változni fog és ők csak úgy maradhatnak meg, ha összetartanak. „Lám, lám, mintha máris átvettem volna atyám szerepét. Énmagam sem hittem volna ma reggel. Elhalálozás, kijelölt ünnepnap és méltóságjelvények nélkül." Alkalom szüli a vezetőt és a bölcs ember kihasználja az alkalmat. Azonban sosem a maga, hanem mindenkor a nemzetsége, a *tör*zse javára.

Megrökönyödve álltak a *tár*sai. „Ki hitte volna, hogy Bese ennyi igazat tud mondani és ilyen szépen tud szólani! Érd méltó utódja! Nemcsak a nemzetség legjobb vadásza és fiaink legrátermettebb harci nevelője, de immár nemzetségünk vérbeli vezetője is. És ez csak az imént, a szemünk láttán és a fülünk hallattán bizonyosodott be."

...Szeke leszármazottai között vala két „erény által kitűnő"[9] fivér, Pallos és Napos. Dicső tetteket vittek végbe egymással egyetértésben és a királyi hatalomban is igazságosan osztozkodtak. Békés példamutatásuk miatt terjeszthették ki ivadékaik a hatalmukat Trákiától innen s a Tány folyón túlra. De más részek[10] *ellen is éppoly sikerrel hadakoztak. Nevüktől és fegyvereiktől világszerte rettegtek más népek...* (Szicíliai Diodórosz II. könyve nyomán)

Bese szavai hótisztán és vérpezsdítően visszhangzottak a társai lelkében.

---

[6]Madách Imre: *Az ember tragédiája*

[7]Balassi Bálint: *Egy katonaének*

[8]Theophrásztosz említi az aranyhamisítók ellen használt próba- vagy lüdiai követ, amelyik a Tmolosz folyóból származott.

[9]Szicíliai Diodórosz: *II. 43.*

[10]Egyiptom

Pironkodva hajtották le fejeiket a kételkedők.

Hitükben erőre kaptak a bizonytalankodók.

Elégedettek voltak az igazak, hogy valaki helyettük is beszélt és további kitartó összetartásra buzdította őket.

Bese nem végzett *fél-* vagy *fér*cmunkát. Regősénekeikre akarta mindenáron emlékeztetni a férfiakat. Nagy királyokkal kötött harci szövetségekre és régi dicső háborúkra.

...valamikor réges-régen a médeknek volt egy hatalmas királya[11] *, aki „annyira nagyrabecsülte őket, szkítákat, hogy gyermekeket adott át nékik, hogy megtanulják a* nyel*vüket és a* nyil*ak mesterségét."*[12] *Pedig maguk a médek is híres harcosok hírében álltak. Milyenek lehettek vala akkor maguk a szkíták?... Harcban olyanok valának, mint a fenevadak. Nyilaik zápora fergetegként sötétítette el az eget, akárhol jelentek is meg. Ellenségeik azt hitték olyankor, hogy eljött a világ vége, az utolsó ítélet....*

(Hérodotosz I. könyve és a Biblia alapján)

A testvérpár is előkerült a Borkútja mellől és sűrű bólogatások között hallgatta Besét. A cserépkészítésben segédkező gyermekek, asszonyok és mesterek is észrevétlenül köréjük gyűltek az utolsóként érkező Tassal.

„Ilyen rendkivüli pillanatért ideig-óráig megállhat a munka", gondolták valamennyien. „Regősénekbe való, mégha *csak* példabeszéd is, éppenúgy, mint a mindennapi betevő falatért folytatott vadászat vagy az ellenséggel vívott hősies küzdelem vagy a jó hírért zajló bajnoki versengés." Lelkesültségtől parázslott a szemük, örömérzés fakadt a szívükben s még erősebbnek éreztek az egymás közti láthatatlan kötelékeket.

— Hát nem emlékeztek még arra, hogy Lippa és Árpás nem támadták meg Kolost, a legkisebbik testvérüket, amiért nem nékik jutottak az égből aláhullott *arany*eszközök? Mint ahogy a fondorlatos szívű emberek cselekedték volna önnön érdekből. Mint ahogy a másképp gondolkodó kétes *erény*ű népek tették volna hatalomvágyból, a gyengébbek gyarmatosítására.[13] — Megszakította a beszédét, hogy hármat köpjön a földre, minthogy pökéssel fejezték ki a szkíták az idegen erkölcsű népek iránt érzett megvetésüket. Rövid szünet után folytatta:

— Végünk van, ha magunk közé engedjük a gyanakvást és a bizalmatlanságot. Esküvésünk ereje azonnal meggyengül, szövetségünk súlya rögvest összeroppan alatta. *Csak úgy maradhatunk fenn, ha híven és hibátlanul őrizzük az erényeinket***.** Így soha senki nem győzhet le minket![14] — Három mély lélegzetet vett:

---

[11]Küaxarész

[12]Hérodotosz: *I. 73.*

[13]„...jóllehet a szkíták nagyon számosak, nem képes más népre kiterjeszteni uralmát, hanem megelégszik, ha saját népének ura maradhat…" (Xenophón: *Küropédia*, *I. I. 4.*)

[14]„...Ázsiában nincs olyan nép, mely egyenként képes volna a szkítáknak ellenállni, ha mindnyájan egyetértenek." (Thuküdidész: *II. Könyv, 97*)

— Őseink mindig tiszteletben tartották Égúr akaratát. Elfelejtettétek volna talán annak a két *bátor barát*nak a történetét[15], mely szerint az egyik kiszúrattatta a szemét fogva esett társa kiszabadításáért, mert semmije sem volt a látószervén kívül, amit a győztes ellenség vezérének felkínálhatott volna. Ha pedig valaki a szemét kínálja fel, az épp olyan, mintha az életét adná oda. Hisz erényeink után szemünk világa a legféltettebb kincsünk... Az ilyen áron kiszabadított társ is megvakította magát később közös sorsuk vállalásáért. Törzsük tartotta el közvagyonából életük végéig mindkettőjüket, hogy mindenki előtt élő és eleven példák legyenek. „Mert nem tarták többé magokat legyőzötteknek, látván, hogy javaik legnagyobbját nem vitte az ellenség, hanem náluk maradt a jó érzület és a barátok iránti hűség."[16]

— A jó szkíta erkölcs tükröződik vissza az edényeinken, amelyekben olyan kedvtelve gyönyörködünk, ha nagyobb ünnepeinkkor elővesszük és iszunk belőlük. A dicséretre méltó erény szólal meg az énekeinkben, melyek oly kedvesen csengenek a lelkünkben, ha a bajtársi összetartozás jóérzésével telve a tűz mellett együtt dúdoljuk őket. Minden alkalommal megerősítenek bennünket a testvérhitünkben:

mindenkor kötelességünk a bajba jutott szkítán segíteni,
hátunkat hátának vetve a közös ellenséggel szembeszállni.
Sérülését bekötözni,
fájós fogát kihúzni — mindennemű baján enyhíteni. Egyszóval:
„jóakaratúan gondját viselni a szenvedőnek!"[17]

Itt újra megállt egy pillanatra Bese és megköszörülte a torkát. Az egész falu *szomjasan* itta a szavait, amely olyan üdítő volt,

mint szomjúhozónak a víz,
mint éhezőnek az étel,
mint betegnek a gyógyulás,
mint a magára maradottnak a törődő szeretet.

[15]Dandamisz és Amizok, Lukianosz: *Toxarisz, XLI.*
[16]*Uo., XLI.*
[17]*Uo.*, *LIII.*

Tar Károly

Itt és ott

1.

Itt más a táj, és más a tej
Itt másként fáj, és áll a fej
Itt más a víz, és más a fűz
Itt más a láz, és más a tűz

Ott más a volt, és más a vélt
Ott másként tűzték ki a célt
Ott más falak, és más fülek
Ott más romok, és más rügyek

Itt más a múlt, és más a holt
Itt másként hűl, és süt a hold
Itt más a vár, és más a vér
Itt más a baj, és más a bér

Ott másként sóhajt fel, ki fél
Ott másként reménylik a tél
Ott másként vár és forr a vér
Ott másként dúl és más a dér

Itt más a zöld, és más a föld
Itt másként zeng, és reng, ha döng
Itt más a zár, és más a kár
Itt más a nyír, és más a nyár

Ott más sivít, és más virít
Ott másként jaj, ha rám pirít
Ott más a most, és más a mit,
Ott más a gyász, és más a hit

Itt más a száj, és más a táj
Itt másként fáj, ha szíved fáj
Itt más az agy, és más a fagy
Itt más a nagy, és más is vagy

Ott más a nép, és más a nap
Ott másként prédikál a pap

Ott más a cucc, és más a cél
Ott más a ránc, és más remél

Itt más a volt, és más a vélt
Itt másként élt, és mást remélt
Itt más kiált, ha más kiállt
Itt mást kívánt, ha más kívánt

Ott más a kedv, más a kotta
Ott másként szól minden nóta
Ott más a fény, és más a lég
Ott más a víg, ott más a vég

2.

Hol itt, hol ott
elhagyottan,
magam alatt
sokszor voltam
egyke.

Hol itt, hol ott
vertem tanyát,
míg vitt, s bontott
bennem hazát
a sors.

Hol itt, hol ott
haragudtam.
Lerítt rólam
gorombultan
a mersz.

Hol itt, hol ott
valaki bennem
egy dalt dalolt,

röpke merszem
ha volt.

Hol itt, hol ott
átgondoltan
szított, sodrott,
ha rád gondoltam,
a vágy.

Hol itt, hol ott
szerettem nőt,
ki hitt, rontott.
Nevettem őt,
ha sírt.

Hol itt, hol ott
gyötört a félsz:
lennék egész,
hitehagyott
kétség.

Hol itt, hol ott
álmodtam már
mennyországot.
Magába zár,
ki vár.

Mindennapi kenyerem

anyanyelvem kenyerem
magam dagasztom
akad sütnivalóm bőven
magam eszem magam
kenyerem vizem házam
többedik nyelvem is velem
már nem nyelvelem hazám
házam a földet mely befogad
másságomat idegen nyelvestől
nevemet ékezetestől
á-t látom s mondhatom a b-t is
dúcát töröm és majszolom
morzsálni fölösleges napjaim
foszlósan mosolygó kenyerét
sütöm és mormogom minden Igém
között a keserűen szelídet
dobd vissza kenyérrel

P. Buzogány Árpád

Idegenek között

Kockás kabátos, sötét nadrágos fiatalember állt a vonat ajtajánál, tenyerével törülgette az ablakot. Közel hajolt, sokáig nézelődött, közben cipzáros válltáskájának pántját igazgatta. Aztán rágyújtott, és a másik ajtónál is kilesett. Egyetlen apró villanykörte égett feje fölött, a koszos műanyag búra alig engedett át egy kis fényt.

A vonat sípolt, a fiatalember kinyitotta az ajtót. Hűvös levegő vágott be, felkavarta a cigarettafüstöt. Csikorgott a fék, a fiatalember félresimította a haját, és a fényes fogantyúba kapaszkodva szállt le. A fülkék ablakán kiszökő fényben csupán a lebetonozott járdarész fehérre meszelt széle látszott.

Újabb füttyszó után elindult a vonat, és ő ott maradt a végtelen sötétségben. Messziről néhány fénypont jelezte a falut. Átment a síneken, pár lépés után füvet érzett a lába alatt, hát visszafordult. Eldobta a cigarettát, és táskájában kotorászott. Villanylámpát gyújtott, körbevilágított, az állomás épülete felé indult. A nyitott ajtón át szűk folyosóra ért, balra világosságot látott. Álmos fiatalasszony ült az ablak mögött, keresztrejtvényt fejtett. Felnézett, és a léptek zajára figyelve kinyitotta az ablakot.

A fiatalember közel hajolt:

— Buszállomás, buszállomás.

A nő aprólékosan elmagyarázta, merre kell menni, kezével mutatta az irányt, és mosolyogva kívánt jó utat.

A folyosó végén hatalmas ajtón át lépett ki a sötétbe. A lépcső aljától tört kővel szórt járdarész vezetett az úttestig, ott megállt és az óráját nézte. Balra indult, vízzel telt gödröket kerülgetve. Cseperegni kezdett.

Autó húzott el mellette, a lámpák fényében észrevette a buszmegállót, egy apró épületet az út mellett. Az autó eltűnt egy kanyarban, ott már sűrűbben álltak a házak.

Az alacsony építményen ajtónak, ablaknak csupán a helyét hagyták meg, belülről nem is volt levakolva. A fiatalember körbejárta lámpája fényénél, egy darabig állingált az eresz alatt, aztán továbbment. A kanyaron túl nagy, kivilágított ablakok jelezték, üzlet vagy kocsma lehet ott. A házak elfüggönyözött ablakai valószerűtlenül sápadtak voltak, bádogtetőkön kopogott az eső, a férfi nyakába akasztotta a táskát, amíg feltűrte a nadrág szárát, sietősen indult, zsebre dugott kézzel.

Nagyot nyikordult az ajtó, és ahogy becsukta maga mögött, megállt szétnézni. A pult sarkán, egy téglán vékony gyertyák égtek, hosszú hajú nő könyökölt mellette. Balra, a nagyobbik asztalnál férfiak ültek, a lámpa egy sakktábla mellett állt.

Feléjük bólintott, és elindult a pult felé.

— Kávé — mondta. Papírpénzt tett az üres üvegek mellé. A nő termoszból töltötte a kávét, aprópénzt számolt vissza.

A pult melletti kis asztalhoz ült a fiatalember, széket húzott maga mellé, arra tette a táskát. Rágyújtott. A kiszolgálónő letörölte az asztalt, üres hamutartót hozott.

Minden lépésnél koppant a sakktábla, bozontos hajú, szakállas férfi könyökölt mellette. Folyton beszélt, a többiek báró úrnak szólították. Vele szemben nyurga fiatalember pöfékelt szótlanul. Termésről, gabonaárakról, állatokról folyt a beszéd, minden kortyintás előtt koccintottak. Amikor véget ért a játszma, bajuszos férfi szólította a kiszolgálónőt, és pénzt tett az asztalra. A nő kihozott egy üveget és töltött mindenkinek.

Autó húzott az épület elé, hosszú kabátos, kerek arcú férfi jött be. Köszönt, kezet fogott a férfiakkal, majd a pulton belül, a nő mellé ült le. Borosüveget vett maga elé, töltött, közben a férfiakkal beszélgetett.

A szakállas, akit báró úrnak szólítottak, visszarakta a sakkfigurákat a dobozba. Valami tűzesetet emlegetett, a többiek azon vitatkoztak, a csűrnek melyik része égett le hamarabb, meg hogy a szomszéd szerint ki volt az, aki először szaladt telefonálni.

A fiatalember maga elé bámulva cigarettázott. Később felállt és vizet kért, a nő magas pohárba töltött neki.

Egy kalapos férfi felállt az asztaltól és elköszönt. A többiek újabb kört rendeltek. A kályha mellett ülő, kockás pulóveres, sovány férfi hangosan bizonygatott valamit, a báró úr felállt és maga előtt hadonászva vitatkozott vele. Ő hallotta, hogy amikor a fiút elfogták, mert a pénzt nála keresték, az apja elszólta magát. Az másnap volt már, ellenkezett a soványabbik, és a többiek rábólintottak.

Egyszerre világosság lett, hangosan kezdett zúgni a hűtőszekrény. Az öreg félresimította a haját és visszaült. A kiszolgálónő kiüresítette a hamutartókat, a férfiak az idegent figyelték. Elegáns kabátja, fehér inge nem illett a rozoga asztalhoz, borfoltos falhoz. Nem kellett volna erről beszélni, mondta egyik férfi, honnan lehet tudni, ki hallotta. A lámpát elfújták, de az asztalon hagyták. A pult mögül kijött a kerek arcú férfi.

— Ugye nem hallott semmit? — állt meg a fiatalember előtt. — Tudja, ez nem tartozik másra — emelte fel a hangját.

A fiatalember ránézett, és mosolyogva bólintott.

— Jó lesz, ha sohase jut eszébe — szólt oda a sovány férfi, és intett a kiszolgálónőnek, töltse meg a poharakat.

A báró úr felhajtotta az italt és kiment. A fiatalember begombolta a kabátját, előkereste a villanylámpát. Felállt és bólintott, az ajtótól visszanézett. Minden szem őt figyelte.

Már nem hullt az eső, az utcai lámpák fénye mintha szétfolyt volna a tócsák vizén. Senki se járt az úton, a házak kivilágított ablakai mégis biztonságot sugall-

tak, hiszen emberek vannak minden lakásban. A fiatalember letűrte a nadrágját, sietősen indult a buszmegálló felé.

A kanyarban, egy villanyoszlop mellett állt az öreg. Kijött az út közepére, és megállt a fiatalember előtt.

— Ne féljen, itt amit kettő tud, az úgysem titok — lépett előbbre, és rátette kezét a fiatalember karjára. Az visszalépett, kihúzta kezét a zsebéből.

— Ezekkel a dolgokkal is foglalkozni kellene. Mert ez így nem igazságos. Hangja halk volt, arca komoly.

— Tudja, az a csűr az enyém volt. Amiről beszéltünk… Leégett. Nem tudjuk, miért. Szóval én tudom, de erről hallgatni kell. Ha magát érdekli, elmondom azt a gyilkosságot is, mert egyszer úgyis kiderül, nem vihetem a sírba sem én, sem más…

A fiatalember mosolygott, és az órájára mutatott.

— Busz, busz…

És elindult. Az öreg néhányat lépett utána, aztán megállt. Cigarettát keresgélt a zsebeiben. Rágyújtott, a fiatalember után nézett, közben halkan motyogott. Az út szélén zavaros víz folyt, alig hallhatóan. Az öreg megfordult és elindult vissza-felé, félhangosan mondott, közben egyik kezével maga előtt hadonászott.

Pálffy Tamás Szabolcs

tízemberi áhítat

a disznóölő előtt tizeneggyel
négy órát alszom kultúrtöri jeggyel
pénteken éjfél után kettő óra
már itt az idő térni nyugovóra

csörgedez a friss víz vízszintes előtt
csodás kincsem alszik korán kel előbb
friss húsból készíti pompás reggelink
és holnaputánra vasalt fehér ing

áldlak Atyám hogy most nyugton alhatom
gondviselésedbe ajánlom napom
Désfalva előtt még Sapientia

most boldogan ugrik Babuci fia
hass alkoss gyarapíts verselj imádkozz
napnyugta lélek fordulj szent Atyádhoz

Beke Sándor

Világvége

Amikor
meghalnak az emberek,
itt hagynak mindent az élőknek,
mindent,
amit a kezük s az eszük teremtett.

Amikor
meghalnak az emberek,
itt hagyják az utcát,
ahol az esti órákban
annyiszor sétáltak le és fel —

Amikor
meghalnak az emberek,
lelkükben magukkal viszik a házat —
a szülőházat,
ahol születtek.

Amikor
meghalnak az emberek,
mások örülnek helyettük:
hiányukat pótolják
az új emberek.

Amikor
meghalnak az új emberek,
mindent magukkal vihetnek a földről —

az utcát, a házat, s mindent,
amit Isten a kezdetektől teremtett.

Azt hiszed…

Azt hiszed,
hogy gondolataimból kimaradtál,
mint az a szó
egy korrektúrázatlan kéziratból,

mely teljesen megváltoztatná
a mondat értelmét.

Azt hiszed,
a hullámok fodros
fürtjeikkel cirógatnak,
s a csillogó habvállak
szabálytalan boltíve alatt
ezüstsirályok csalogatnak.

Azt hiszed,
az óceán talányos mélyén,
homokdűnék hullámzó
varázsszőnyegén
delejes tengeri nimfáknak,
s bájos sziréneknek mesélek tovább.

Azt hiszed,
hogy vándor lettem
a Tündérek útján,
s a felhők közé bújtam mókásan,
mint egy bújócskázó boldog,
de huncut napsugár.

Azt hiszed,
mindig csak azt hiszed…

Pedig nem.

Nem maradtál ki a gondolataimból.
A mondatban igaz,
hibátlanul leírt szó vagy.
És szívemben te vagy naprendszerünk
legszebb ajándéka,
a fényes napsugár…

Fiatalság

A fiatalság
bástyát épített
magának
a szívemben.

Ősz

A falevelek erecskéiben
kiszáradt a tavaszi lendület.
Már csak benned bízom,
szerelmem,
a kezedet fogom,
mert ez számomra
a legelérhetőbb ígéret.

A „zebra”

Az ősz hajú szemüveges bácsi
szürke ballonkabátjában most megy át
előttem üres szatyorral a másik
járdára a „zebrán”. Olyan ismerős
ez a szemüveges bácsi. Épp azon
gondolkodom, vajon kihez is hasonlít?
Különösebben nem is érdekel,
mert tudom, kortársaimnak úgyis
tetszeni fog ez a vers, hiszen
szerintük ez egy jó, bevált,
begyakorolt verselési mód:
maga az a tény, hogy lényegtelen
a ballonkabátba felöltözött
ősz hajú bácsi, az ősz hajú bácsi
arcán a szemüveg, kezében
az üres szatyor, az igyekezet,
a szárnyaszegett lendület,
csak az a fontos, hogy a közép-kelet-
európai természeti adottságok
ellenére mi is büszkélkedhetünk
a széles utakon virító s az afrikai
szavannákban őshonos,
lófélék családjába tartozó
fekete-fehér csíkos zebrával.

Nagy József Levente

Kapcsolat

gyere játssz velem —
kértelek

soká tartott
míg megértetted
hogy játszótársad
s nem játékszered
akarok lenni.

Hajnali kábulat

hirtelen fölkapcsolod a villanyt
a fal mentén riadt svábbogár szalad

kiszólsz a fürdőszobából
a víz hangosan zuhog —
nem értem

szöszmötölsz
kialszik a fény
kattan a zár

indul a busz

levegőtlen szoba
s egy nyirkos törülköző
ennyi maradt

az álom szerteröppen
pirkad a gondolat

úgy szeretnék
verset írni rólad —
a fal mentén riadt svábbogár szalad

ah
korán van még.

Telefonfülkék

Richard Estes képei előtt

bronzszínű lemezek
repedt üveglapok –
a tények és értelmezés
illeszkedésénél rejtőzik
a *valami*

női harisnyán
fölszalad a szem(em)

egy (hang)szálon függ
a (fül)kagyló

valahol mélyen (a központban)
telefonszú perceg

látod látod
többről van itt szó.

Tar Károly

Pánik

(Regényrészlet)

I.

Amikor a katolikus leánygimnázium évzáró bálján, az iskola zárt parkjában rendezett fáklyásmenet a végéhez közeledett, az egyik szeleburdi lányka megbotlott a saját lábában, és égő fáklyájával megérintette a sor szélén felügyelő apáca főkötőjét. Az apáca-tanárnőnek, mindenki szeme láttára, meg kellett válnia fejfedőjétől. Pillanatnyi zavarában ezt olyan ügyetlenül tette, hogy fekete szatén ruhájába is belekapott a láng.

A pánik csak néhány percig tartott, mert az apáca közelében tartózkodó mézeskalácsos mester, aki angyal-szőke Gréta nevű lányának iskolai előmeneteléért mindenkor minden áldozatra képes volt, gondolkodás nélkül az apácára vetette magát. Testének férfiasan lüktető mentőmunkáját olyan ütemesen pergő hangok kísérték, mint amilyeneket a magukról megfeledkezett házinyulak okoznak párzáskor, az ilyen eseményhez is szűkre szabott ketrecükben. Miután a mester, a tüzes apáca világiasra sikeredett sikongatása és sóhajtozása közepette, izmos teste alá gyűrte a lángokat, munkájába kissé belefeledkezett. De szerencsére, a félelemtől és az irigységtől besárgult jóravaló férfiak léptek a park porondjára, és sietve levakarták az önfeláldozó tűzoltásával másféle tüzet gerjesztőt a ruganyos tűzfészekről, s így a lángok további terjedése, mint azt a határtalan képzelőerővel rendelkező szolgálatos újságíró írta, azon nyomban „önnön hamvába fúlt".

Másnap, a helyi bulvárlap első oldalán, vastag betűs szalagcímben hirdette és „óriási pánik"-ként szétkürtölte, a kicsi, de a fontos eseményekre mindig óriási érdeklődést mutató városban, az elkövetkező generációkban is rendkívüli érdeklődést keltő hírt:

ÓRIÁSI PÁNIK AZ APÁCÁK BÁLJÁN

Az igazi szenzáció, amelyért aztán évekig szóbeszéd tárgya lett az apácák bálján történt baleset, a nyomda ördögének munkája volt. Az akkor még ólombetűs nyomdákban kézi szedéssel készültek a címek. A címszedő, feltehetően nem figyelmetlenségből, hanem kaján vigyorral, a pánik szó két magánhangzóját felcserélte.

Kapkodták a lapot.

És az üzleti érzékkel megáldott tulajdonos, divatosan hetyke bajuszkája mögé rejtett mosollyal, második és harmadik kiadásban is megjelentette lapját, amely

olyan gyorsan fogyott, mint a helyi gyógyszerész szombatonként piacra dobott, mindig más és más illatú, egyesek szerint a férfiasságot is erősítő gumióvszere.

Nem mondható, hogy már kisgyerekkora óta izgatta ez a betűcserés szó. De élete során mindegyre átértékelte jelentését, tartalomhordozó voltát, tűrte, szenvedte sorsalakító meglepetéseit.

Merthogy férfinak született.

Sokan még ma is véletlennek tüntetik fel ezt a ma már csak bonyolult műtétekkel megváltoztatható tényt. Megmosolyogtatta minden ilyen feltevés, amikor teljes bizonyossággal állíthatta, hogy nyilvánvalóan a szükségszerűségnek köszönhette nemisége sokak által nyíltan dicsért, és női kezek által is jól megmarkolható bizonyítékát. Ugyanis fogantatásának időpontjában apja idegileg kiborult állapotban leledzett. Anyja nem sokkal, alig két hónappal azelőtt tért vissza, hogy meleg családi körben hozza életre hűtlen szeretőjétől fogant nővérét, és hogy hű férjét ilyenformán megajándékozza a kényszerű apaság örömeivel.

A természet törvényei mindig a gyengébb nemnek kedveznek.

Férfinak kellett születnie, mert apját a hirtelen rátörő apai érzések idegileg is megviselték. Elgyengülése riadóztatta a természetet, amely végtelen bölcsességének köszönhetően és zseniálisan ismétlődő szabályainak megfelelően, fiúként küldte őt a láthatóan meggyengült férfitábor erősítésére. Ebből következően, férfisorsát vállalva, gyakran megesett vele, hogy kisebb-nagyobb, olykor pedig tüneményesen óriási pánikba esett.

Valójában most, amikor nála is eljött a férfikor kapuzárási ideje, értette meg igazán e gyakran szóban forgó testrész rejtett értelmét. Furdalta a lelkiismeret, hogy fiatal korában nem tulajdonított kellő figyelmet különlegességeinek tanulmányozására. Nem vette észre a történelem alakulására gyakorolt hatását, a hétköznapok minőségét meghatározó tulajdonságát, nyilvánvaló életfontosságát. Elhanyagolta azokat az alapos tanulmányokat, amelyeket csak az igazán megszállott férfiak folytatnak, amikor irigylésre méltó kitartással, a megszállottak makacsságával, örökösen gyakorlatra áhítozva, éjjelüket-nappalukat a nőknek áldozva, verejtékes türelemmel azokat az állatinak mondott titokzatos élvezeteket kiismerni akarják.

„Kell lennie valami magyarázata annak, hogy leszámítva a különböző pozitúrákat, örökké ismétlik ezt az aktust."

Na, itt megakadt... Kissé összekuszálódtak gondolatai.

Miről is van szó tulajdonképpen?

Mi ezt a dolog, mi ez a micsoda?

Mi ez a női szépségek keretébe ágyazott, selyemfüves völgy mélyére rejtett, változatosan furcsa, hangulatoktól függően nyitható-csukható, titokzatos kapu? És mi ez az örökös pánik, amely a nagyvilágra tártan, izgalmakban bővelkedve folyamatosan körüllebegi az emberiséget?

Szülővárosában elmagyarosodott szászok, zsidók, bolgárok, lengyelek és néhány albán család keveredett a románsággal, és mindnyájan együtt a magyarokkal. Valamikor ebben a kisvárosban mondták ki először Európában a vallásszabadságot, de az ő idejében erről csak néhány értelmiségi tudott, és a főtéri református templom papja emlékezett róla némely ünnep alkalmával, amikor a toleranciáról kellett szót ejtenie. Ezért aztán az egyszerű polgárok, az örökösen büszkélkedőkhöz és dicsőségre vágyókhoz hasonlóan, leginkább „a három P városa" címmel illették, és dicsérték is szüntelenül szürke szülővárosát.

A három P közül, persze, ki ezt, ki azt részesítette előnyben. Akkor még nem volt divatban a gyakori közvélemény-vizsgálat, s a maga rövidnadrágos idejében habozás nélkül a POGÁCSÁT tudta az első helyen, utána a PECSENYE következett. A harmadik P-vel akkor még nem tudott mit kezdeni.

Azt sem tudta még, hogy miért nyúlkálnak olyan láthatóan mennyei élvezettel a fiúk, a házuk mögötti patakban, a kombinében velünk fürdőző lányok lába közé.

Akkoriban a patakparti bokrok alján található mély lyukakban való tapogatózás hozta izgalomba, pedig többnyire csak halszagú, üres markát bámulhatta az azokban való kutakodás után. Pont ezt a szagot érezte akkor is, amikor a nagyobb fiúk hencegve orra alá nyomták a melles lányok lába közét simogató kezüket.

Helena, akinek gránátalmamellek dudorodtak a fürdőruhája alatt, bátorította.

Neked szabad, biztatta mosolyogva, miközben trágár szavakkal fékezte a méhként körülötte rajzó fiúk ösztönösen elszabadult és lányok szerint bak szagú hancúrozását.

Nem kért az ilyen előnyökből.

Tudta, hogy Helena engedékenysége a külvárosban előkelőnek számító pogácsás fiának szól, de mert a bajor eredetű pogácsás nem az apja volt, hanem csak nevelőapja, akit rokonai minősítésre éhes hajlamuknak engedve mostohaapának hívtak, illetéktelennek érezte az ezzel járó előnyöket. És az is zavarta, hogy Helena kisebb, megszámlálhatatlan sok testvére félig pucéran futkározott nádas széli házuk körül, s amikor félénk pofával kimerészkedtek a városba vezető főútra, koszos markukat könyörögve nyújtották az arra járók felé.

Helena felkínálkozása menekülés a nyomorúságból, gondolta sajnálkozva, és ugyanilyen érzések fékezték vágyait, amikor érettebb társai az akkor még engedélyezett nyilvánosházakba hívták.

És akkor sem gondolt a harmadik P-re, amikor egy napsugaras délelőtt, rövidnadrágja alól hirtelen valami színtelen, gyorsan hideggé vált folyadék bugyogott elő. Ijedten szorította magához a vele szemben álldogáló, nála fejjel magasabb Annuskát, akit éppen a lótetűkkel való halászat előnyeiről oktatott nagy elszántsággal, mert ösztöneimtől vezérelve mindig is tanítónak képzelte magát. Megbabonázottan, kitágult szemekkel figyelt rá ez a lány, és nem ellenkezett, amikor önkéntelenül magához vonta. Egy pillanatra sem érdekelték a lány blúzán átsütő, forró mellbimbói, ölének bársonyos melege, combjainak feszült kemény-

sége. Nem hitte, hogy érzéktelensége mutatkozott meg ily módon. Inkább, mert valamiféle felszálló ködben érezte magát, azt érezte, hogy kiszabadul a földi létből, súlytalanul lebeg a végtelen űrben, angyalnak vagy az istenek közé valónak képzelte magát.

Később ezt az érzést, tudatlanságában, szerelemnek nevezte.

Egyébként, amikor nyugdíjba vonulásának tizedik esztendejét pohár sörrel egymagában ünnepelte, akkor sem tudta, hogy mi a szerelem.

Nem voltam jó, és nem voltam rossz ember. Jártam az utam, mint mindenki más. Folytatása, magától érthetően, nem okoz gondot. Napjaim sorakoznak, mint a hosszútávfutó beidegződött lépései. Az sem izgat, hogy mikor szakítom át a célszalagot.

Szülővárosától messze került. Azt sem érzékelte, hogy sok, vagy kevés nővel volt dolga. Mihez képest? Nem volt fontos számára a nyilvántartás. Aki akarta, azt gondolkodás nélkül megkettyintette. A gyenge nemi erőszakot is mímelnie kellett néha, ha egyik-másik nő szemében félénk kíváncsiságot, netán sóvárgást látott, s azt, hogy fehér bőrén pirosan hullámzó foltokban kicsapódott a vágy okozta zavarodottság.

Eljött az ideje, hogy összeszámoljam azokat a nőket, akiket meghódítottam, akik magukra húztak, s akik alám és fölém feküdtek, mert bizonyára valami olyant akartak tőlem, amit másoktól nem kaphattak. Kapuzárás előtt ilyen gondolatokkal szórakoztatta magát.

Mit vártak tőlem a nők?

Nem tudta, mi lehet az, amit tőle kaptak, amit tőle vártak. Eddig még nem jutott ideje arra, hogy ezen rágódjon. De érezte, hogy lehet valami értelme ennek a dolognak is. Na, nem azért, mert attól félt, hogy a végső elszámoláskor orrára húzzák az elhalasztottakat, hanem mert féktelen önzésével kell majd egyszer szembenéznie. Ha csak a maga örömét hajszolja, és nem figyel arra, hogy örömöt is adjon, mi értelme ágybeli alakításainak, tivornyáinak. Hiszen mindig is arra vágyott, hogy valami olyat nyújtson, amitől pucérságukat tetézve, tovább vetkeznek a nők, néhány pillanatra odaadóan feltárják legbensőbb szépségüket, s a párzás sodró révületben, tudat alatti jóakaratukban, vele együtt döngetnek majd rikoltozva a mennyország kapuján.

Nőnek még nem fizetett, és el sem fogadott pénzt, még ajándékot sem, szolgáltatásaiért.

Rögeszméje szerint az ágyban mutatkozhat meg, csak ott tetten érhető az igazán nagy, az emberhez méltó érzés, amely mágikus erővel szorosan összeköt párokat, akiket a titokzatos véletlen egymás mellé rendel.

De ehhez nem feltétlenül szükséges testünk összeforrottsága. Amikor a másik hiányáért, magunkat is siratva és szégyellve, időnként akaratlanul is felzokogunk, és álmunkban lucskosra sírjuk a párnánk, mert úgy hozza a sors, hogy imádott

társunk elhagyott, fájdalmunktól felriadva, ölni is tudnánk. Talán ezt az érzést nevezzük szerelemnek.

Mint minden halandó, maga is erre vágyott.

Makacsul, egész életén át babusgatta hitét, miszerint az ő ideje még hátra van. Mindenkinek lehet egyféle perpetuum mobile-gondolata, ami magától jár, és nem hagyja nyugodni, ezzel fekszik és ezzel kel.

Ugyanazon apró sárdarabokat alakítjuk, forgatjuk magunkban szüntelenül, mint a fecskék fészekrakáskor a maguk formálta galacsinokat, amelyből villás farkúak fészket, az ember pedig jövőt épít magának.

Hitte, hogy nem léphet le a térképről anélkül, hogy meg ne ismerné az igazi szerelmet.

Gyönyörű, nagy, makrancos vadról álmodott, akiért érdemes éveket, vagy, ha úgy adódik, egész életében lesben állnia, hogy apró figyelmességgel megszelídítse, kezes báránnyá, dörgölődző cicává formálja, olyanná, aki szerelmében felnézzen reá, paradicsomi kéjben részesíti, miközben szelíden kielégíti a férfiasságához szükséges hatalomvágyát is.

Egyszer egy távoli faluban járva, vadásztársaságba csöppent. Valakinek ott engedélye volt őzet lőni, őt is meghívták a vadászatra. Puska is került, és a vendégnek kijáró figyelmességgel beállították a közeli erdő tisztása mellé, a térdig érő lucernás szélére, ahol másfél órás ücsörgés után, az erdő széli bokrokkal benőtt árokból, tőle alig háromméternyire, éppen elébe szökellt a suta állat. Egymásra csodálkoztak. Abban a pillanatban olyan súlyossá vált az ölében tartott fegyver, hogy képtelen volt felemelni. Az őz fehér fenekét mutatva eltűnt a helyi rengetegben. Bosszankodtak a vadászok, s korholták, mert nem használta ki szerencséjét. Ezt a fiaskót úgy magyarázta magának, hogy az a szelíd és ruganyos őzike nem őt választotta, hanem másnak tartogatja magát.

Rögeszméje szerint az őzikék sem szerethették őt. Nem ismerték, nem tudhatták, hogy a neve: Joó Jenő. Hiábavalóan viselte nevét.

Engem senki sem szerethet. Nem ér a nevem, gondolta.

Hiábavalóan jónak érezte magát, s mert nem szeretik, neki sincs joga valakit is szeretni. Annyit tehet, hogy a hajdani cselédlányokhoz hasonlóan, felmegy valamely fővárosba, és ott sétál minden szombat este a folyóparton, ahol hátha majd valaki belé szeret, ahogyan ezt gyerekkorában a cselédlányok énekelték olyan elszántsággal, mint a szűz lányok, akik elhatározták, törjön, szakadjon, véget vetnek érintetlenségüknek.

Nyegle gondolat volt.

Ahelyett, hogy mélyebben kutakodott volna magában, ahogyan azt a bölcs görögök tették. De akkor már senki sem emlegette a görögöket, Szókratésznek még a nevét sem ismerték abban az osztályharcos környezetben, ahova született, ahol élnie kellett.

A jót ott naivnak, lagymatagnak, esetlennek, félszegnek, révetegnek, „papalápgyénak" nevezték.

Nevében hordozza sorsát, végzetét?

Badarság.

Nem akart mindenáron jó lenni.

Várnom, türelmesen várnom kell a csodát. Nem fontos, hogy szeressek. Az kell, hogy engem szeressenek. Az önismeret óvodájában magamat semminek tudtam, s mint a szél hordozta gyomnövény magja, arra vártam, hogy valahol, valamelyik szempárból, a nekem vetett föld puha életterében, rám tűzzön a melegen mosolygó napsugár.

Utólag be kellett ismernie, hogy végül is felnőtt, gyom között gyommá lett, burjánzó érzéseivel valamennyire emberségessé vált, és ez a folyamat nem mehetett végbe valamiféle szeretet nélkül. Ezek szerint vagy ismeretlen felhők mögül sütött reá a szeretett, vagy figyelmetlenségének betudhatóan, azt sem vette észre, amikor időnként zuhogott reá valahonnan valamennyi fény, s melengette benne a dicséretes emberi jóérzéseket.

De azért olykor több volt neki a kutyája szeméből kiolvasott ragaszkodás, az eb farkcsóváló hűsége, mint valamely bizonytalanságokkal tele, nehezen létrehozható, őszinteséget méricskélő, kételkedéssel, gyanakvással járó emberi kapcsolatokkal való próbálkozás.

Jenő, Jenő! Életed felmenő! — biztatta magát öniróniával.

„Hát jó! Jóóó…. Legyek, ha kell!"

Sehogy sem ment ki a fejéből…

Az este bekopogott hozzám a szomszédasszony. Ez a fiatal, magas, tenyeres-talpas fiatalasszony a napokban költözhetett a mellettem megüresedett lakásba. Nem voltam itthon, amikor érkezett, mert minden nyáron szabadságnyi időre elutazom, titkon szülővárosomba látogatok, hogy örökösen ne valahol, hanem éppen ott érezzem magam otthon, ahol a napvilágot megláttam. Közben ezen a nyáron valószínűleg éppen távollétemben meghalt az a töpörödött öregasszony, akit azért utáltam, mert minden délután kiült lakása bejáratának előterébe, és olyan ráérősen cigarettázott, hogy hozzám is átkanyarodott a dohányfüst. Nálam, olykor még télen is, szinte egész nap nyitva áll az ajtó, szellőztetek minden erőmmel, mert amikor tíz esztendővel ezelőtt ideköltöztem, és először benyitottam másfélszobás garzonomba, hirtelen megcsapott az előttem lakó falakba ivódott savanyú szaga. Bizonyára ez a régi lakó is olyan összeaszalódott kilencvenkilenc esztendős banya lehetett, akibe szívesen költözik valamely purgatóriumi levegőt áraszt ó ördögfióka fertelmes bűze. Mit tehetnék, szellőztetek olykor éjszaka is, hogy feledjem az orromba ragadt utálatos szagokat.

Néha a magam szagával sem vagyok elégedett, pedig már igazán megszokhattam volna a reám rakódott, közel nyolcadik évtized után. Néha, amikor önkéntelenül hátrasimítom maradék hajszálaimat, és önműködően csöpögő orrom alá kerül a kezem, amely előbb a fülcimpám

mögött bolyongott és vakarózott, olyan fertelmes lábszagnál is büdösebbet érzek, hogy a megdöbbenéstől felugrom. Ilyenkor nagyot kiáltok: Disznó! Aztán a tükör elé botorkálok, hogy lássam, valóban én volnék az, aki a saját szagával sem tud kibékülni. Vén hülye!

A dohány illata nekem kimondottan büdös. Tízéves koromban hagytam abba a dohányzást. Addig dugiban szívtam, naponta tíz volt az adagom. Nevelőapámtól észrevétlenül elemelhettem ennyit, mert rám bízta dűznis Szimfónia cigarettáinak töltését. Pajtásaimnak is jutott belőle, mert másként tekintélyre szert nem tehettem délutáni találkozásainkon, amikor a kerti filagória félhomályos padlásán rendszeres fütyi-szemlét tartottunk.

Hernyó, minősítette lefitymálóan, fejletlen szerszámomra pillantva a nálam négy évvel idősebb Pati, aki dorongját lóbálva büszkélkedett előttünk. Sejtettük, hogy nagy jövő áll előtte, s nem csalódtunk, amikor a háború utáni fogolytáborok mulattató történeteinek egyikén messze híres, hősként szerepelt. Legendákba illően, azokban a kenyéradagra menő ráérős kártyacsatákban, Pati, sokak bámulatára, persze hatásvadászóan, hatalmas és felajzott farkával ütötte a bankot…

Vén hülye! Mi a fenéket irkálok én itt összevissza?!

Azt magyaráznám, hogy azért nem szeretem a cigarettafüstöt, mert nevelőapán egyszer rajtakapott a dohányzáson, de nem szidott, csak felajánlotta monogramjával cirkalmazott ezüst cigarettatárcáját. Ennek persze rettenetes ára volt. Azt kívánta, hogy attól kezdve nyíltan dohányozzam. Népes családunk vizslató közönsége előtt kellett elszívnom egy Szimfóniát. Megpróbáltam. Húgom kérdő, anyám sajnálkozó, nagybátyám rosszalló, öcsém vigyorgó, mostohatestvérem kárörvendő tekintete tüzében cigarettám elaludott, taknyom-nyálam eláztatta a cigarettapapírt, a dohány füstje és íze egész életemre megkeseredett a számban.

S amikor ez valamely öregasszony szagával elegyedik… Hát ezzel engem ki lehet kergetni a világból.

Már megint mi a fenéket irkálok én itt összevissza?!

Még hogy érdekelne engem a saját szagom? A fenéket!

Kanyargós gondolatim tömkelegéből csakis azt szeretném feljegyezni, hogy elmélázhassak fölötte, hogy az este bejött hozzám Katherina. Csak éppen annyit szeretnék magamnak emlékül lejegyezni, hogy az este, csak úgy, a világ legtermészetesebb módján becsöngetett hozzám. Le kell írnom ezt, mert úgy tűnik, fontos ez számomra. Olyan fontos, hogy nem bízhatom senyvedő emlékezetemre.

Nálam tompán berreg a csengő. Nem szeretem az éles hangokat. Bántják a fülemet. Merthogy minden reggel félórákat tisztítom belőlük a feketedni, és kemény galacsinná alakulni kész gyanta színű fülsárt. Fiatalkoromban erre nem kellett gondolnom, soha, egyik szeretőmnek sem kellett megszólnia engem ezért. Bezzeg most… Pedig most sem szoktam elhanyagolni magam, rendszeresen zuhanyozom, savanyodásra hajlamos izzadságszagomat férfiaknak ajánlott izzadsággátlókkal tompítom. Na de hagyjuk ezt…

Apám gyufaszállal tisztította a fülét, miközben felolvastam neki az Ellenzék fontosabb híreit. Talán így kívánta jelezni, hogy minden szavamra figyel, s biztat, hogy ne lankadjam, ne kámpicsorodjam, mert döcögős olvasásomat tisztátalan füljáratai rovására írja…

Szóval, berreg a csengőm, odacsoszogok, miközben arra gondolok, ki a fene lehet, hiszen még szomszédjaim is csak nagy ritkán csengetnek ajtómon. Ajtómról messzire virít a reklám-

tiltó felirat, hogy a reklámcédulákkal bagóért szaladgáló bevándorlók is elkerüljék. Újságot sem járatok, mert az újságkihordók olyan rendesek, hogy hajnali négy óra tájban érkeznek ajtóm elé, s amikor bedobják az ajtónyíláson a kilónyi helyi lapot, az akkorát puffan, hogy legszebb álmaimból is felriadok.

Hajnali négykor játékos nők lopakodnak az ágyamba, és nem győznek csodálkozni azon, hogy előrehaladott korom ellenére micsoda keménységgel büszkélkedhetem. Én meg, javíthatatlan naiv ember módjára, jól odanyomom nekik. Sajnos csak álmomban. De azért vidáman ébredek, s az sem keserít, hogy azok a szépnek és kívánatosnak képzelt lányok és asszonyok már sehol sincsenek, és az is csak képzelgés, hogy hajnalonként szinte átfúrom egykor gyémántos szerszámommal a matracom. A postás pedig csakis délelőtt jár, nem csönget, csak bedobja postaládámba a számlákat, a felekezeti és más ingyenes helyi lapokat, amelyeket a kutya sem kért, de küldik szeretettel, mintha nem sejtenék, hogy a Metro-ért és a City-ért naponta magam megyek a városba, merthogy ez hozzátartozik egészségügyi sétámhoz.

A központba, ha jól kilépek, húsz perc alatt még esős időben is eljutok. Mégsem állítom, hogy a városban lakom, mert egyemeletes házunk valósággal belesimul a körülöttem pompázó erdőnyi parkocskákkal, bokrokkal és fákkal szegélyezett kerékpárutakkal és az aprólékos gonddal gondozott temető határolta kicsinyke völgybe.

Utcánk egyik oldalán, az úttal párhuzamosan mindössze három, többnyire öregek által lakott épület áll. A másik oldalon, az utcára kissé ferdén merőlegesen három egyemeletes szalagház, mindenik öt-öt család elkülönített, ultracsöndes lakhelye. A házak között két biztonságos, gyermekeknek felszerelt játszóhely, a finnek aprólékosan kidolgozott ötletes csúszkáival, mászókáival, hintáival és homokozóival. Arról pedig fogalmam sincs, hogy miért kapta az utca az Országbíró nevet. A temető mögötti parkban, gondozott fák lombjai alatt a megyeközpont üvegirodái lapulnak.

Elég az hozzá, hogy az este, amikor az északi országokban annyira sajátos félhomály uralta a tájat és a lelkeket, nyitom az ajtót, hát ott áll Katherina. Tekintetemmel végigcirogatom. Mosolyog. Olyan természetesen, olyan nőiesen, olyan bájosan tette ezt, hogy rögtön elhittem, tudja, mit akar. És hogy akkora a hajlandóság benne, mint a macskákból folytonosan kitüremkedő, édes simulékonyság. Persze, hogy egyből reám ragad a mosolya. Néztük egymás vidáman, mint azok a régi ismerősök, akik mindenféle malacságot kipróbáltak már együtt. Szerettem volna, ha ez a néhány pillanat örökké tart.

Katherina szeme nagy és barna…

Szóval, rögtön elkezdtem aprólékosan leltározni. Haja dús, kötegben összefogva, zsiráfnyakát is nyugtáztam sietve. Aztán indulok lennebb, széles, gömbölyű vállakat látok és kereknyakú blúzából kikívánkozó erős melleket…

Minden, de minden ismerős! Nagyon is ismerős!

Az ám, mondom, köszönését a tőlem telhető férfiassággal fogadva, s látom rajta, hogy érti. Bizakodom, hogy valóban ért engem, felfogja mohó pillantásom értelmét. Olyan érzékkel, érzékiességgel áldott nő, aki, mint a bárányfelhők, komótosan úsznak, kényelmesen elterülnek vágyaink egén és az éginek képzelt ágyban.

Rég elfelejtett gyermekkorom karádykatalinos hangján szól. Azt mondja, hogy ő Katherina, a szomszédom.

Kom in, kérem szívélyesen, Úgy teszek, mintha félreállnék az ajtóból, de csak mímelem, hogy belépésekor feszes testéhez minél nagyobb felületen hozzáérjek. Nem finnyás, belép. Karjában, mint valamiféle pólyában, göngyölt ruhanemű, fürdőköpeny.

Szeretnék zuhanyozni, szól és körülnéz előszobámban, ahonnan a fürdőszoba nyílik.

Rendes, gondolom, és dicsérem magamban. Honnan tudja ez a nő, hogy a tiszta nőket szeretem?

Hű, micsoda formás fenék, nézdelem körbe, s nehezen állom meg, hogy ne simítsak egyet szoknyája képzelt ráncain.

Ma festettek nálam, takarítottam, de a fürdőben csak holnap végeznek a vízszerelők, magyarázza Katherina, és újból engedélyt kér arra, hogy használhassa a fürdőszobám.

Hogyne, persze, csak tessék, hadarom és tiszta törülközők után kutatok a fürdő felé vezető folyosó szekrényében.

Köszönöm, köszönöm, hoztam magammal mindent, int le Katherina, és eltűnik a fürdő ajtaja mögött. Nem zárja magára az ajtót, bizonyára látta, hogy úriemberrel van dolga.

Csakhogy az ajtó nekem nem akadály, látom, amint kibújik ruháiból, zsemlemellei könnyeden himbálóznak hajlongásakor. A víz zubogva öleli körül erős bokáját, s amint bal lábbal belép a kádba, hosszú combja megfeszül, feneke alján villanásnyi időre láthatóvá válik vörösbarna mókuskája. Hátát mutatja s karcsú derekát, lehajolt a csaptelep felé, hogy szabályosan domborodó, pucér fenekét csodálhassam. Állati ösztön késztet, hogy hátulról… Arcát fordítja felém, pajkos mosollyal biztató pillantást küld fehér válla fölött, s közben maga mögé húzza az átlátszó fürdőfüggönyt. Körvonalai így még rejtelmesebbek. Gyönyörű látvány. Illik az ilyesmit naplóban megörökíteni?...

Nézni szabad, nyugtatom magam, s miközben hessegetem magamtól a szép látomást, ijedten gondolom, hogy a valóságban már nem láthatok ilyet.

Nem ment ki fejéből az operettbe illő jelenet. Hasonlatos volt azokhoz a nagyjelenetekhez, amiket városa jelentéktelen színházának iskolai bérletelőadásain kellett végignéznie. És amiért szívből megutált minden szirupos szerelmi történetet.

Eleinte azzal áltatta magát, hogy véletlen volt. Már akkor, amikor megtörtént, jobbik fele kilépett belőle, és a pubertáskorúak szokásos ajkbiggyesztésével kívülről szemlélte önmagát. Látta, amint sietve leszalad a háború után iskolának berendezett, a „magyar időkben" katonai parancsnokságnak magyaros pompával épített épületében, a bennlakásnak átalakított második emeletről a főbejárathoz vezető széles lépcsőig. A bejárati csarnokba jobbról és balról két lépcsősor kanyarodott az emeletről. A csarnok félmagasságában, kis színpadszerű pihenőben egyesültek a lépcsők, onnan pedig félkörívben, az egyre szélesedő márványlépcsőn lépegetve lehetett a tágas, szecessziós hangulatot árasztó, oszlopos csarnokba jutni. Valamikor piros plüss szőnyeg borította a lépcsőket. Az árválkodó, rézből készült rögzítők szidolozás után áhítoztak.

Szokásos csattogó lépcsőszökdelése hangtalan volt. Vászonpapucsban, szürke-fehércsíkos pizsamában, lélegzetét visszafojtva igyekezett lefelé a széles, gondozatlansága ellenére még vajfehér márványlépcsőn.

Amikor Ida előbukkant a fölszinti folyosó lengőajtaja mögül, hanyag mozdulattal, talán valamelyik operettből ismert grófot utánozva, csípőre tett kézzel állt a lépcsősor közepén. Operettek nagyjelenetében látott ilyent, amikor a színen, strucctollas kalapban grófnék, libegő frakkban grófok, áriákat rikoltozva téblábóltak. Jobb lába elmaradt egy lépcsőfokkal. Tekintete világítógolyóként csapódott Ida copfos fejére. A lány észre sem vette, sietve aprított a kijárat nagy, vasveretes tölgyfaajtaja felé.

Khhmm!, ennyire futott bátorságából.

Talán ott hibázott, hogy egész súlyával a bal lábára nehezedett.

Ida felpillantott. Sajnálkozó mosollyal kérdezte, hogy mit keres abban a késői órában a főlépcsőn.

Későre járt, az iskola kihalt épületében szikrázott a csend.

Titkon azt remélte, hogy pizsamában mutatkozva, olyan hatással lesz Idára, hogy rögtön, ott a kihalt lépcsőházban, a szeretője lesz.

Ida apró termetű, szürke kis veréb volt. Iskolájukban, a háború utáni idők szocialista újító szellemének szülöttjeként, az volt a rendeltetése, hogy a nehézipar előretolt bástyájaként erőltetett gépgyártóipar katonájává váljon, igazi, a női egyenlőséget is hirdető középkáderré. Akkoriban újra divatba jött a női egyenjogúság, és ennek köszönhetően néhány lány is felbukkant a fémipari szakközépiskolában. A fejlettebbeket a fiúk iránt érzett, ellenállhatatlan vonzódás ösztökélte a felületes felvételi vizsgára, Idát valószínűleg a lakatos apja iránti csodálat. A vizsgáztatók minden lányt felvettek. Így került hetvenvalahány fiú közé négy lány.

A háború és a sűrű tanügyi reformok furcsa helyzeteket teremtettek. A gépipari, többnyire tizenöt-tizenhat éves tanulói közé tanulni vágyó érett fiatalok és néhány hadifogságot is megjárt huszonéves is került.

Hamar kiderült, hogy ő volt az iskola legfiatalabb tanulója. Az egyik világot látott, jóképű fiatalember osztálytársa jobb kezének egy porccal rövidebb mutatóujjával reá bökött és elnevezte Kölyöknek. Még nem töltötte be tizennegyedik életévét és az elemi iskolai szegények konyhájának sovány kosztján gyenge növésű volt, csak akkoriban szánta rá magát arra, hogy elhányja a tejfogait. A nagyfiúk szokása volt, hogy az órák közötti szünetben egyik-másik lányos arcú fiút lefogták, a tanári asztalra fektették, és nagyokat röhögve ellenőrizték fütyülőjét. Ha fejletlennek találták, lefitymálóan rásercintettek. Tekintélyt csak a tíz centinél nagyobb fütykösök gazdái vívtak ki maguknak.

Időnként őt is a tanári asztalra húzták. Szorosan lefogták, és a csonka mutatóujjú ököl jól irányzott, kíméletes ökölcsapást mért meglazult tejfogaira. Az ütés mikéntjét az akkoriban divatos Tom Mix-filmek hősétől tanulhatta a jóakaró. A fiúk nagy tetszésnyilvánítással fogadták, amikor Jenő lekászolódott a katedráról, és filmekbe való látványos mozdulattal kiköpte véres, gyökértelen fogát.

Egyébként is kijárt neki a figyelmesség. Minden nagyfiú öccsévé fogadta, védettségüket élvezte. Apákhoz illő öreges gondoskodásukhoz az is hozzátartozott, hogy a növésben hozzá illő Idával kívánták összeboronálni.

Szállj rá, éppen neked való, biztatták.

Környezete ösztökélte, hogy magának lányt keressen. A nagyobbak ajánlása szerint kis termetéhez kis nő illett, és Idánál nem volt kisebb a láthatáron. Jó tanácsként hangzott, igyekezett megfogadni.

Szürke kis egér, gondolta, amikor Idát közelebbről is megnézte. Kicsit koszos a nyaka, állapította meg utálat nélkül, és semmi olyat nem érzett, ami pajzánabb gondolatokra ragadtatta volna.

Szürke kis majom, gondolta Ida, pillanatnyi ellágyulása közben, amikor hallotta, hogy osztálytársai Kölyöknek hívják, és az iskola tejfeles szájú gyermekének mondják Jenőt. Ilyenkor kutyakölyköknek kijáró, örömmel vegyes sajnálatot érzett a fiú iránt. De Idából hiányzott a lányos vidámság, amiből aztán kifejlődhetett volna holmi nőies, magát kellető kacérság, hímeket vonzó életerő.

Akkoriban a poros padlásokon maradt háború előtti divatos dalok kottáinak borítójáról mosolygó bögyös asszonyok kerítették bűnös hatalmukba. És egyre gyakrabban orrában érezte azt a különös illatot, amely az érett fiúk szombatonként kellemes próbára tett szerszámjukra húzott papírfertőtlenítőjéből áradt.

Az iskola közeli nyilvánosház melletti elsősegélyt szolgáltató orvosi rendelője ingyenesen osztogatta ezeket. Az internátus nyolcvanvalahány vaságyas hálójában különben nyugodtan aludhatott. Csillagot vele nem rúgattak. Mindenki másnak tartania kellett attól, hogy amikor mélyen alszik, lábujjai közé papírt húznak és meggyújtják. Őt nem kötözték ágyához, hogy aztán a fülébe ordítsák: Tűz van! Tűz van! Menekülj!

De a punci szagú fertőtlenítő papirost minden szombaton az orrára húzták.

Szagold csak! Ha majd eljön a te időd, így könnyebben rátalálsz a célra!

Idára gondolva, később sem érezte testisége különben egyre követelőzőbb vágyát.

Ez lehet a szerelem, gondolta komolykodva. Ha egy fiú nem akar mindjárt ráfeküdni egy lányra, akkor bizonyára komoly érzéseket táplál iránta.

Sokáig nem ment ki a fejéből, hogy mégis, mit keresett ott, mit keresett azon a márványlépcsőn. Mit akart ott csíkos pizsamájában és nyúlcipőjében.

Ida még csak el sem mosolygott.

Jó neked, te már lefekhetsz, mondta az estébe nyúló magolástól fáradtan Ida, és kisomfordált a márványcsarnokból, kínlódva húzta be maga után a nehéz bejárati ajtót.

(Folytatjuk)

Albert-Lőrincz Márton

(gólyavárás)

a réten kisarjad a fű
(egeret rejt és békát)
gólyahír-virágzásra megjönnek a gólyák
üres a csőrük
a gyermekek kiabálják
gólya hozz babát

a gólyák költenek
nyár múltán elmennek
(mindig többen mint ahányan jöttek)
aztán őszi esőket szűrnek át az
elhagyott fészkek
a gyermekek lesik
hátha jövőre

a kéményből füst tekergőzik az égre
megdermed a lehelet

(elsüllyedt atlantisz)

(nézőtér színpaddal)

üres idő a nézőtéren
kifutsz (mintha) az időből
a színpadon (tűnik a nézőtérről)
cúgos utcák kövein léptek kopognak
a sötétben
mostanában nincs függöny
nem megy fel
csak a sötétség vágja ketté a csendet
(s a teret is természetesen)
nincs pénz a büdzsében
(sem az ember zsebében)
de van kulissza (sok titokkal intrikával
sok kacér-céda hatalommal)
egyszer csak a gong után

kigyúl a rivaldafény sután
a csend megfeszül s befut
a fénybe egy ripacs
(színész vagy csak statiszta)
hörög valamit eszelősen
hörög mintha nem is volna
embernek való mondandója
és mintha valami után kutatna
(a földi paradicsom lenne vagy tán
az éteri hon)
tapogatja az ürességet
érinthetetlen messzeséget

valami bizonyos kellene
gondolom
hogy megjelenjen
az üzenő szó a színpadon

(a díszlet)

most a díszletet figyelem
olyan mintha a Broadway-en
egy kirakati üvegen
vagy az Európai Parlament
tükörfalán egy elemen
vagy London szeméből az elgurult
kristály-könnycsepp felületen
formát nyernének a nézők
figyelnek és leskelődnek
(nem szólhatnak mert jólneveltek)
most mi történik a színpadon
de mire kiderülhetne hogy
a félsötét nézőtér is
szerepel a színpadon
kigyúl valami fényfüggöny
és elfedi a díszletet

(szünet)

velünk játszanak
mutogatnak
nélkülünk csak üveg a díszlet

gondoltam a szünetben
mikor magammal maradtam
várva a párom (ő tolongott
a toalett előtti sorban)
a jegyet duplán fizettem meg

(és azután)

hát így kezdődött a számadás
az elfelejtett világról
én semmi többre nem emlékszem
de tart még a rám hatás
(bemutató előadás)

(Nélküled)

Banális volna azt mondanom, hogy szeretlek,
annál is inkább, mert medencédben fürdöm,
s kereslek, amikor ágyamban
nélküled méri melegét testem,
nélküled fázom,
nélküled félek,
(nem elég nekem a létem)
nélküled csak félig,
nélküled nem is létezem.

(fölszállunk a hullámvasútra)

mégis fölszállsz a hullámvasútra
(naiv gyermek és hősszerelmes)
siklasz a jelenből a múltba
s a perc ágyában hemperegve

találkozol az első nővel
anyád lázító ösztönével
(toporzékolsz hogy arcát láthasd)
amikor etetvén testét adja

s a tanító nénivel ő tanítja
hogyan legyen a vonalból karika

a karikából hogy váljék Ó
és játszó lurkóból olvasó

és találkozol az örök nővel
a tökéletes ős Évával
aki nem rút s nem keszeg soha
aki az ősbűnt fölkínálja

s hagyja hogy földrengés jöjjön
hogy megtaláld a földi kincset
(csak úgy ingben s glóriában
zokniban és nagykabátban)

és találkozol az egyik percben
ha szerencséd van a mesterrel
nagy komoly játékot mímelsz
s azt gondolod (mert a remény

a hit frigyében többet ér)
hogy szép az élet s szenvedély
(a szenvedést csak kitalálták
hogy fűszerezzék a reményt)

és játszol mikor az igazi
rád talál s te megtalálod
őt (a szerelem börtönében)
házat építesz gyerekekkel

bebútorozod emlékekkel
álmokkal és esendőséggel
és az időből annyi perccel
hogy a játék nem fusson el

és homlokod a csillagok közt
amikor fent vagy ne égjen meg
s amikor lent siklik a vasút
hold sarlója ne vágjon meg

P. Buzogány Árpád

Amit nem mondok el neked

Galambok tűnnek a szürke semmibe,
és nem tudom, alatta merre lehetsz.
Ne jussak eszedbe, régi kedvesem,
nehogy azt üzend, hogy még mindig szeretsz.

Most zsebre dugott kezekkel nézhetem
a folyót, a lányokat, nyakkendőket,
s legyen szőke vagy vörös, beengedem,
ki majd kapumon legelsőnek dönget.

Haját a homlokán másként simítom,
a kis csinos más ízű csókkal szédít,
s azért is imádom, mert mind ritkábban
juttatja majd eszembe azt a régit.

egyedül való virág éneke

sírt a szívem forrott égett
olyan nagyon vágyott téged
nem láttam mást csak a napot
az is már magamra hagyott

nincsen csillag csak te lehetsz
bánatomnak borús kereszt
múljon már el a fájdalom
legyél nekem vigadalom

vártalak már álló hétig
sírásomat mért is kérdik
hogy nyíljon már az a rózsa
kinek harmat az adósa

nem ragyog rám szemed fénye
nincs ki szívem tőled védje
holdvilággal testvér vagyok
hajnal után az sem ragyog

Bölöni Domokos

Harangkötél

Merre a temető, kérdezte volna, ha lett volna kitől. Bolyongott a kocsi a fűvel benőtt, szűk utcákon, lélek sehol, mintha titokzatos kór irtotta volna ki a népet. Legalább kutya ugatna, egy borzas kuvasz, egy tetves házőrző. A domb tövében kiszállt, hunyorogva szemlélte a megroggyant, szoknyás haranglábat, majd lihegve fölért a magas fűvel benőtt, kaszálatlan cinterembe, és üggyel-bajjal félrehajtogva a gazt, tanulmányozni kezdte a sírokat. Gyere csak, szólt hátra. A legfrissebb hant is legalább ötven éves, és nicsak, mi áll itt.

Egyik kövön a saját neve.

Hol vagy? A piros sálat viselő nő kiabált, közben jobbra-balra kattintgatott, rá sem nézve a zsebtelefon ernyőjére. Irtózott mindentől, ami a halállal kapcsolatos. Hol vagy?

Ide nézz, meghaltam, kiáltotta a férfi, s a nő kelletlenül és utálkozva jött föl a fűbe vert csapáson, meg-megcsúszva, utálkozó sikongással.

Ezt kapd le! A sárgásan porladozó kő felirata jól kivehető, „Itt nyugszik Istenben megboldogult drága fiunk, Gál Jencike." Alatta két évszám, s hogy „Élt 9 évet."

Morbid, morogta a nő. De azért szorgalmasan nyomogatta a gombot, miután a férfi barátságosan átfogta a sírkövet, mintha csak a druszája vállát, hogy ekként összefogózva, előttük a muzsikások, zenével s nótaszóval vonuljanak a menyasszonyos házig. Le az utcán, le végedes végig, minden kisablakba' rózsa nyílik. Minden kisablakba' kettő, három, hej, csak az enyém hervadt el a nyáron.

Akarod, hogy cseréljünk? Hogy én is, a kővel? Isten őrizz! Kiver a frász.

A fotókat bemutatom a találkozón, fogadkozott a férfi. Hogyne, hogyne, epéskedett a nő. Kinagyíttatjuk, és a klinikád előcsarnokába tesszük, a nagy tabló mellé, amelyiken a teljes orvosi kar közepén díszelegsz.

Most mér' vagy undok, szontyolódott el a férfi. Azér', utánozta a nő, mer' ilyen hülye hobbijaid vannak. Már csak az hiányzik, hogy kimész a Kerepesibe, és a pácienseid körében is megörökítteted magad.

Na ez tényleg morbid, ment el a kedve a férfinak. Forduljunk vissza.

A szoknyás harangláb ebből a szögből nem tűnt ferdének. A nő érdeklődve járta körbe, szakértően fotózta, innen ferde, onnan nem az, innen süpped, amonnan délceg...

Vállat vont. Járt Pisában, az a torony sem hatotta meg különösebben.

Komótosan rágyújtott, majd a koradélutáni fényben szendergő tájat tanulmányozta. Minihegyek, nyugtázta. Budapesten valódiaknak számítanának. A „legpindurkább" is „akkorka", mint a Gellérthegy. De itt „erőst kicsikék", ízlelgette újra és újra a nemrég hallott szavakat.

A havas, hoppá, hiszen az az igazi. Nem megyünk már a Hargitára? Nyűgölődött. A férfi meg sem hallotta. Felfedezte a harang kilógó kötelét, dróttal volt kitoldva, hogy a harangozó a torony tövéből is elérje. Tapogatta, fogdogalta, s egy óvatlan pillanatban meghúzta. Vagyis jót rántott rajta.

Nagy csendülés, utána ijesztő robaj. A féregrágta tartószerkezet a hirtelen lengéstől szétroppant.

Fenébe is. A szék levetette a harangot, tajtékzott a férfi, kelletlenül arrább szökdécselve.

Kezében a harang kötele.

A nő minden ízében remegett. Te is jókor ugrasz, korholta a férfit. Hiszen akár agyon is üthetett volna...

Hát ezt már nem húzza meg többé senki, sóhajtotta. Csinálj egyet így is, amint a madzagot tartom...

Vártak még. A kondulásra tán előjön valaki. Mégsem lehet, hogy teljesen kipusztult volna ez a falu.

De nem jött senki.

Már a kinyíló harántvölgy aljában, a folyónál jártak, amikor a műútra kiérve, egy magasabb szakaszon megállt a kocsi. Nézzünk 'sza vissza még egyszer, ajánlotta.

Jó, csak előbb pisilek, nyafogta a nő. Fordulj el, kérlek.

Utána ismét rágyújtott, majd megkérdezte. Tényleg semmid ez a falu, senkid az a gyermekhalott, a kis „Jencike"?

A férfi nemet intett. Minek az orrára kötni mindent. Csak úgy eszembe jutott, hogy errefelé még sosem jártam. Kösd be magad te is.

Egyszer még visszatérek, szakértőkkel. Azt a temetőt érdemes alaposan feltérképezni.

Az a Gál Jencike lehetett volna a bátyád is, világosodott meg hirtelen a nő.

Botorság, nevetett a férfi, és rátaposott a pedálra.

Ugye hogy ugye. Mindent elfecsegne.

A rádió bemondta a pontos időt.

Nyolckor a bankett, ráérünk mindenre, nyugtázta elégedetten.

Felugrunk Szovátára, körbesétáljuk a Medve-tavat. Iszunk igazi székely házi-szőttest. Köményest? Azt is. Jaj, de jó, ujjongott a nő.

A férfi kissé mereven fogta a kormányt.

Kedve lett volna egyet rántani rajta.

Aztán észbekapott, mégsem harangkötél.

Jó volna oda temetkezni.

Csatáné Bartha Irénke

Nézőpontok női szemmel

Fáradt csontjaim megújulnak,
szomjas virágim kihajtanak,
ha könyörületes velem az ég,
nem fog az átok! Főnyeremény!

Kerge táncát kerengi testem,
jaj, a kesztyűmet hová is tettem?
pénztárcámért visszamentem,
s a busz elindult… éppen!
fekete macska ment át előttem…

Szelek cibálnak, repesztik arcom,
araszolgatok a zsúfolt aszfalton,
mit főzök ma? Mit főzzek holnap?
kérdőjelei rám akaszkodnak,
egyszerre túl sokan vannak…!

Gesztenye hajamban ősz hajszálak,
tőlem mindenütt jó szót várnak,
kópés diákok kereszttüzében
panaszos szemek parazsa éget,
túl sokat adok, keveset kapok.
Jó tettért, jót ne várj!
hallom a mesemondó igazát.

Sorsom a fáklya szent lobogása,
bánatban, vészben kemény a vértem,
gyenge bogárka páncél kitinben,
bukdácsol, mégis halad előre,
közel a naphoz, föl a dombtetőre (!)…

Énekem akár fűszálnyi ének,
része lettem a Mindenségnek,
kire testáljam, kinek kellenek?
színes szőttessé szövött fények,
gyöngynevetéssel a hajnali ének?…

Ringó táncát járó menyecske,
izzik a tánca, lobog szerelme,

kezében nincsen öldöklő fegyver,
csak kisded mosolyban bölcsőnyi álom,
Jaj, soha, soha el ne eressze!…

Szivárvány havasán felnőtt liliomszál
fény csókolta ágas ágad,
szél ringatta vágyad s hited,
akármilyen szép is voltál,
akárhogy is virítottál,
anyaföld a derékaljad,
anyaföld lesz szemfödeled

Fények idején

Fönn a havason,
hol gyakran jár Isten,
gyopárok nőnek
ballada-szemeken,
vadlovak nyerítnek,
őzek nevetnek,
s a patanyomokon
fönn a gerincen
a csend repedésein át
regék rügyeznek,
sarjadnak mondák,
átkokat huhognak,
s szélbe kiáltják
fájdalmukat a balladák(!)

Fönn a havason
telihold kacag,
a tisztásra
borzongó-vérző vészvirág
Tavaszt kiált,
dúdoló vércsepp,
rétnyi emlékező zsoltár
hirdeti: sok hős láb erre járt,
Ménrót fiai: Hunor és Magyar,
László s jó vitézi
mind, aki kergette
a csodaszarvas nyomát,

hogy születhessenek
álmaikból hitet tápláló
csodaváró legendák…

Őrizd a DALTs a FÉNYEKET,
—- talizmánjaid — őseidhez vezetnek,
most kell a DAL és kellenek REGÉK,
mert Igét szomjazik itt minden,
akár a kürtök, harsonák a Fények Idejét (!)…

Gyökerek éneke

Gyöngykavicson
fut a patak

mezítláb megy
kísérik halak

medre nem lehet
soha holtág

gyökeres tölgyek
mesével biztatják

és szalad a patak
locsol földeket

szárba szökkenő
hites reményeket

szálló időt
zsoltáros éneket

hátát hólyagos
eső veri

szalad a patak
vágya kergeti

és száll az idő
elfut ezer év

de marad a meder
várja gyermekét

Legenda — bölcső
titkok rejteke

ölelő kar
megtartó ereje

magyar sorsunkat
tánccá lükteti

gyökerek énekét
citerán pengeti

Pásztori ének

Furulyaszó,
méla pásztorsíp
égre nyújtózik.

Hol egykor
nyája legelt,
most tavasz
csokroz
friss gólyahírt,

s a pásztor
vajon
elégedett?

Botjára támaszkodik,
egy göndör
bárányfelhő
mögül
kitekint,
épp oly
bölcsen,
mintha
egy eklogából
lépett volna ki…

Visszajáró
fürkésző tekintettel
pásztázza
vágyaink rétjeit,
bárányok
önfeledt
játékára figyel,

aggódón kémleli,
nem apad-e
s nem mérgezett
a csordakút vize?

Ügyel a fényre,
a dalra,
a csendre,
mikor a nyáj
békésen delel…

Fényes neszekkel ölel…

Fényes neszekkel
ölel a csönd,
mint december
születésem előtt,
fejem fölött
kedvesen
galambpár
röpköd,
mogyoróbokrok,
vadrózsák
kórusa dúdol,
az élet
aranyvarázsa
kicseng
egy kankalin
szólójából,
kabócák, lepkék,
zirregő tücsök,
puha páholy
az árok,
közéjük ülök,
az élet
apró rebbenéseit
onnan
lesem,
és egyre hosszabb
nyarakra
berendezkedem —

Czirják Edit

Hasonlóságok

Füzesi Magdának találkozásunk margójára

— Nálunkfele a költőket
nem találják ép elméjűnek.
— Nálatok sem?
— Születésnap sors-kegyelem
mind mindegy, hogy azonos-e?
— Nem
— Feltalálták-e már az újbort tifelétek?
— Sőt, régi hordóba újat öntnek.
— Megvan-e már a megoldás
búra-bajra, hajra-jajra,
vigasságos víg tavaszra,
reménységre?
— Bizzunk benne.
— Láttál-e már életedben
cipőfűzőt fehéret, mely
portól-sártól fehérlett?
— Sohasem.
— S hajlottál-e szóra, hitre
hogy vége lesz a nemzetünknek,
ha marjuk egymást keményen?
— Nem remélem.
— Mi vagy hát nekem?
— Elődöd vagy követőd,
elhiszed vagy nem hiszed,
magadnak kell döntened:
kérdés legyek, vagy felelet?

A falánk

felfalná a fél világot
ha tejszínhabot kennének rá
s tetejére pirított mandulát
szórna jósorsa

Komán János

Az állomáson

Nagy költőelődünkre emlékezve

Azt gondoltam, hogy megtalálom
azt a helyet, melyet kerestem,
fölébredtem, egy hamis álom
miatt szenvedek a kereszten.

Megváltás nem lesz, véletlenül
múltból, jelenből kirekedtem,
tévedésből vagyok egyedül,
lelkem, szellemem ismeretlen.

Ha itt lennék, megkeresnének,
följegyeznék ismét a nevem;
ha szeretnek, utánanéznek,
hogy köztetek mi történt velem.

Most elmegyek, indul a vonat…
Búcsúzóként is mást remélve…
Legyetek jók, a mozdony tolat…
Utoljára nézek az égre…

Kudarc

Már egész fiatal koromban
kilógtam minden közösségből.
Nem láttam senkit a nyomomban,
s nem vártam biztatást az égből.

Én hittem egy olyan világban,
ahol a múltnak nincs jövője.
Megelégeltem, amit láttam,
s álmomban láttam, kitörölte

a forradalom új radírja
őket, akiket nem követtem,
névsorukat, mely föl volt írva.

Ők eltévedtek a tömegben,
én elvesztődtem a magányban,
amíg egy jobb jövőre vártam.

Hadnagy József

Perszeusz

Bajnoknak éreztem magam sokáig,
rettegett tőlem a halál is,
nyomát láthattam csak
mindig és mindenütt,
fa és fű kiáltotta: arra menekült!
kővé dermedt volna, ha reám néz
— ó szörnyriasztó láng! szörnyriasztó hév! —,
pedig csak egy szemem volt,
talán épp azért…

Fegyverzetemből csupán pajzsom maradt,
használhatatlan sisak, kard,
nem ember ellen folyik titkos harcom,
s fordult a kocka, nem láthatja arcom
a halál, sivataggá válnék nyomban,
ijesztő szörnnyé, mintha tarsolyomban
levágott fejet cipelnék,
s a földre csöpögő vérből
vén kígyók támadnának…

Mintha háttal közelítenék
a nem szeretem napok felé,
tükörként hordom
a kerek ötvözetet,
reám szíjazott sorsom.
Látnom kell
a Medúza-fejű szörnyeteget,
hol van, merre jár,
közel-e,
kifújta-e magát,
s elég éles-e a kardja,
testem undok
szörnyetegnek itt ne hagyja,
az volna vereségem...

Mint villám csapása az égen,
gyors és szép legyen földi végem…

Mai Rómeó

Szereted, mint Rómeó
Júliát —: anyát, apát,
szeretőt, mindent,
még időt is a haláltól…
Úgy is végzed, mint ő,
áldozataként egy
végzetes félreértésnek…

Nő a tükör előtt

Félt hátranézni. Szavaimból próbálta
kiolvasni a jövőt. Szinte láttam, amint egy kéz
megérinti a vállát, forduljon meg…
Ő inkább fölállt, kávéval, süteménnyel
kínált, tekintetét a süllyedő idő
tükrén sétáltatva mesélt, mesélt,
amíg zilált vonásai kisimultak…

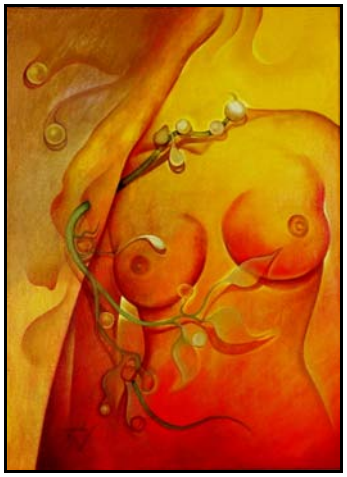

Molnos Zoltán: A nő

Kamenitzky Antal

Üvegfestmény

Álomkastélyomban lakom,
minden nő más-más ablakom.
Fényszínt sugárzó ablakok,
de rajtuk át nem láthatok.

Középső ablakom maradsz
elszánt, csatázó szép alak,
kinek haján az alkonyat
számomra bíbort tartogat.
Fáradt varázsú arcodon,
mint ikonon, rézkarcokon
aranyló, sápadt tempera,
melyet belep az ég pora.
A nő, ki mindig dolgozik,
ellát a végső dolgokig.

Ha asszonytested kémlelem,
úgy tűnik, keményebb leszel:
Félő, ha most nyúlnék feléd,
megvágna az üvegcserép.

Szonett egy női szájról

Az ajkát nézem, fájdalmas vonású,
egzotikus partok, vörös öböl,
a csókok útján álmos mélyű kátyú,
a napnyugta rőt tükrén könyököl.

Amint beszél s a kényes szót pólyálja,
finom, kis íve féltőn megremeg,
gyöngyként csillan a fog hűvös zománca,
mint dér a télbe ájult kerteken.

Piros lepkéje színes nyári rétnek,
lobogva száll és hull, mint rőzseláng.
Az ajkak máskor összebújnak, félnek,

szép, szende pár, pedig milyen falánk.
Elképzelem, ha duzzadt s rajta vágy dúl.
Milyen lehet, ha kéjben összerándul?

Fülöp Kálmán

Őszre várva

Ördögök keze
dobol a
vadgesztenye
lombján
és piros
éjszakák hamva
hull az
átázott csendre.

Férfi és nő
az estben.

A dauerolt
lombok alatt
szelíden hullámzik
át testükön

a vergődő sötét

és lázas vérükben
feketén vibrál
a sikoly.

Valahol virradatra
harangoznak.

Őszre hajló

Ősz botorkál ajtom előtt
fedetlen fővel, réveteg,
akár tomboló fergeteg
csapkod barnáló délelőtt,

látszatra tiszta égi kép:
szűz harmat, édeskés zamat,
kék ringlón csüngő pillanat
sebtében őszülő derék
fenyőkre zúduló szelek
és harmat ízű fellegek
csapkodják zordon homlokom

s csapongó éjszakák után
must színű nap figyel le rám
túl a sárguló lombokon

könnyeit hullatja a nyár.

Éj göröngye

Ragyás őszi
fergeteg

éj göröngye

hak berek

körtefámról
levelet ráz
egy bolondos
égszelet.

Infinit

Forró leheletünk
bepárásítja a
lenyugvó nap
tűzkeresztjét
s cserepes szél
cserzett arcunk
csiklandozza.

Szeretnék még
veled maradni
a pillanat
csigacsendjében,
hogy idegeinkre
feszüljön a

lenyugvó nap
töviskoronája
s ölelkezésünkbe
beleborzadjanak
a madarak.

Október

Nem várhatunk
már újabb csodákra,
a csillagok fényén
elgörbülnek az esték —
fehérre mosott
vásznak éjszakáján
életünk minden kis
zugát belepték.

Feketék a vizek,
a házak
a madarak hajnali
harangkondulásra
várnak s a
szürke porból
visszaperelnék
a csendet.

Barna dombok mögül
kél fel a nap,
hogy fényével
vigasztalja az
őszülő reggelt.

Júdás csókja

Ott és akkor
egy hegedű tiszta
sikolya araszolt
át az éteren
s a reggel vaskarmú
szorításaban csendesen
vérzett a hajnali derengés.

Az ég kifeszített
hálójából Júdás-
csókként hullt
ezüstös dér a
vegetáló föld
finom idegvégződéseire
mint botor idő keresztfájára
napnak feszülő kiáltásaink
visszaverődő visszhangja.

Katalin lányomnak

Felfénylő mosolyodban
bújócskát játszanak
tovatűnő felhők.

Tudom, hiába várlak
dércsípte reggelek
sikításában.

Tanulok derülni
madarak
cigányveszekedésén.

Goromba nagyidő
borízű haragján.

Vonulsz a vadludakkal.

Őszi sanzon

Mardosnak lángok
hamvas hasábok
csíráznak verset
nyers éjszakát

már csak a vak hold
vigyázza álmod
s csontos kezével
kristálypohárba
csurgatja némán
az ősz borát.

Ráduly János

Szabó T. Attila és Szabó Attila

Szabó Attila barátom is (ma szótárszerkesztőként ismert) az 1960-as években végezte egyetemi tanulmányait Kolozsváron. Vizsgáznia kellett Szabó T. Attila professzornál nyelvtörténetből. A szinte teljes névazonosság közrejátszott abban, hogy kettejük között közvetlen hangú eszmecsere bontakozzék ki. Adott pillanatban azt kérdezte Szabó T. Attila:

— Mondja, kedves Szabó Attila, kettőnk között milyen különbség van?

Szabó Attilát meglepte a kérdés, értetlenkedve nézett a professzorra. Szabó T. Attila újból megkérdezte:

— Tehát milyen különbség van a kettőnk neve között?

— Hát az a T betű, professzor úr! — válaszolt találóan Szabó Attila.

Ha Bözödi látná

1998. szeptember 13-án a bözödi Általános Iskola fölvette a falu nagy szülöttjének, Bözödi Györgynek a nevét. Erdőszentgyögy polgármestere és az iskola igazgatónője „húzta le" a leplet. A lepel felső jobb csücske valamiben megakadt, a ráncigálás mit sem használt. Gálfalvi György, az Írószövetség képviselője megjegyezte:

— Ezt most ha Bözödi látná, készen is volna az „alkalomra" született újabb versével.

Sütő András gratulált

1975-ben elhunyt Kovács György író felesége, a temetésen — a család barátainak nevében — Sütő András mondott búcsúbeszédet. A megemlékező torra a családi házhoz voltunk „hivatalosak." Ahogy befordultunk a kapun, Sütő András hozzám lépett, kezet nyújtott (már ismertük egymást), s azt mondta:

— Gratulálok a frissen megjelent Kibédi népballadákhoz. Maga gyönyörű emlékoszlopot állított a falunak, s ez hozzásegít ahhoz, hogy tovább éljünk.

Székely János és a költészet

1986-ban Székely János költő- és drámaíró — Szilágyi Károly társaságában — nálam járt Kibéden. Akkor már közismert volt sajátos felfogása a költészet jövőjéről. Dedikálás közben mégis rám kérdezett:

— Mi a véleménye a költészetről?

— Költészet volt, van és lesz a jövőben is. Amikor a kisgyerek azt mondja: „Szeretlek, édesanyám!" — ez kész költemény.

Székely János — némi töprengés után — ezt írta az *Egy rögeszme genezise* (Bukarest, 1978) című kötetébe: „Én egészen komolyan gondoltam azt, amit ebben a könyvben megírtam, hogy a költészet nincs már, de nem muszáj egészen komolyan venni. Ráduly Jánosnak szeretettel Székely János. Kibéd, 1986. V. 30."

Huszár Sándor és az államelnök

Az 1978-as makfalvi Huszár Sándor-est keretében a székelyudvarhelyi színjátszó csoport bemutatta a Jött egy lány a telepre című Huszár-darabot. Előadás után „felvonultunk" az emeleti gyűlésterembe, a terített asztalok mellé. Amikor Huszár megpillantotta a falon a „nagyfőnöknek", Csaunak a képét, azt mondta:

— Fiúk, jó munkát végeztünk, mert né, apuka mosolyog.

Két nap múlva Fülöp Dénes tanárt, a találkozó szervezőjét, kihallgatásra hívták:

— Milyen megjegyzést tett Huszár Sándor az államelnökről?

Fülöp frappánsan válaszolt:

— Uraim, az előadás után ünneplés volt, vidámság volt, jókedv volt — nem politizálás!

Csoóri Sándor és a konferansz

Az 1994-es hármasfalusi ünnepségen Csoóri Sándornak feltűnt a konferansz (műsorközlő) különleges hetykesége, túlzottan nagy magabiztossága. Felém hajolva azt kérdezte:

— Ki a bemondó?

— Nyugdíjas barátunk.

— De honnan jött?

— Itt lakik a faluban, idevaló.

Csoóri a színpadra mutatott:

— Ide nem való, semmiképpen sem ide való!

Reggeli mellett Vasas Samuval

Vasas Samu néprajzkutató legismertebb könyve *Népi gyógyászat* címmel jelent meg 1985-ben. A szerzővel 1992 júniusában kerültem közvetlenebb kapcsolatba, együtt reggeliztünk Homoródfürdőn.

— Hallom, betegeskedsz — mondtam.

Azonnal válaszolt:

— Igen, májcirózisom van, felvágtak, májpróbát akartak venni, s kiszúrták az epémet.

Elgondolkoztam. Kis idő múlva tréfásabb hangütéssel mondtam:

— Te Samu, aki egész könyvet írt a gyógyászatról, az hogy lehet beteg?

— A könyv az könyv, én pedig én, ez a baj — zárta le a beszélgetést Samu.

Itt is van egy Nap

Kusztos Endre grafikusművész meséli, hogy 1963-ban a családjával a tengerparti Eforiára utaztak, nyaralni. Kisfiúk, Endrécske, négy esztendős volt. Amint ballagtak a tenger felé, hát Endrécske felpillantott az égre, majd elkiáltotta magát:

— Né, itt is van egy Nap, mint otthon!

Szabályos ezredes

A nyolcvanas évek elején Szovátán összetalálkoztam Kusztos Endre festő- és grafikusművésszel. Magam feldúlt idegállapotban voltam. Mondtam Bandinak:

— Üljünk le valahová, van mondanivalóm.

Beültünk a sörözőbe. Elmondtam, hogy milyen furcsa „látogatóm" volt: belügyis tiszt keresett fel.

— Ó, nyugodj meg — mondta Kusztos —, inkább arról beszélj, milyen rangja volt?

— Kapitány volt. Képzeld el, igazoltattam.

— Csak kapitány volt?

— Igen, miért?

— Azért, mert nálam is járt valaki, de az szabályos ezredes volt. Úgy, hogy ne zavartasd magad, most iszunk.

A sör nyugtatólag hatott ránk.

A kilenc berbécs

1956-ban az erdőszentgyörgyi középiskola bentlakó tanulóinak voltam a nevelője. Az egyik nap Baczó Zoltán igazgató a következő kéréssel fordult hozzám:

— Nézd, a rajoni pártbizottság aktivistáinak előadásokat szervezünk, s a magyar nyelv- és irodalom oktatását reád bíznám. Főleg nyelvtani ismeretekre volna szükség és írásgyakorlatokra. Azt te is tudod, hogy pártaktivistáink többsége négy-öt osztályt ha végzett.

Hát magamévá tettem a „feladatot", s tisztességes órákat tartottam az „elvtársaknak".

Csakhamar megnyertem a bizalmukat, olyannyira, hogy például Faluvégi elvtárs az egyik nap kétoldalas jegyzőkönyvvel állott elémbe: az volt a kérése, hogy olvasnám el, s igazítsak a szövegen, ahol szükséges.

Kezdődött pedig a jegyzőkönyv a megszokott bevezető formulával. Ahogy tovább olvasom, hát tágra nyitom a szememet: a jelen vannak résznél, a hatalmasságok nevei között kilenc berbécs is szerepelt.

— Mi van ezzel a kilenc berbéccsel? — kérdem.

— Tudja, arról van szó, hogy Havadon megdöglött kilenc berbécs.

— Ej — mondom —, akkor a berbécseknek nem az elvtársak között van a helye.

— Igaz, igaz, tegye oda őket, ahová kell — mondta Faluvégi elvtárs.

Salamon Anikó és a levélírás

Az 1970-es évek második felében Salamon Anikó, a Kriterion Könyvkiadó szerkesztője levelet írt, amelyben arra kért, utazzam sürgősen Kolozsvárra: véglegesítenünk kell az Elindultam hosszú útra című könyvem kéziratát.

Hát én nem a levélírással törődtem, hanem gyorsan elrendeztem a helyettesítésemet az iskolában, így másfél nap múlva már Kolozsváron voltam. Salamon Anikó rám förmedt:

— Mért nem válaszolt a levelemre?

— Anikó kedves, magam jöttem, a levél valahol félúton lenne csak.

— Maga akkor is kellett volna írjon! — rázta a fejét Anikó.

Mentvén a helyzetet, így válaszoltam:

— Semmi baj, Anikó, visszamegyek Kibédre, s azonnal írni fogok.

Persze, már ez nem volt fontos, 1979-ben meg is jelent a könyv.

Két történet Szőcs Kálmánról

1

Az 1970-es évek elején Szőcs Kálmán Kibédre jött Marival, a feleségével. Azt mondta:

— Nézd, Jani, én annyiszor, de annyiszor vendégeskedtem nálatok, most ti lesztek az én vendégeim. Hoztam egy liter jó küküllőmenti bort (Mari szülei Kelementelkén éltek), hogy fogyasszuk el.

Hosszú órákat töltöttünk el a bor mellett („felpótoltam" az enyémből is), ugyanis belemerültünk a sakkozásba: vertük egymást, ahogy csak lehetett. Amikor belefáradtunk, Kálmán azt mondta a feleségének:

— Mari, ennyi győzelmet s ennyi vereséget még sohasem vittem haza, mint most.

2

Ugyancsak az 1970-es évek elején találkoztam Szőcs Kálmánnal Marosvásárhely főterén.

— Milyen jó, hogy látlak — mondta —, épp hazafelé tartok a szerkesztőségből, s gyere, nézd meg a lakásunkat.

Hazaballagtunk.

— Muszáj meginnunk egy-egy pohár pálinkát — mondta Kálmán.

A dolgozószobában ültünk le. Az írógép ott feküdt az íróasztal közepén, mellette pedig József Attila 1935-ből való, már idegroncsot mutató fényképe. Megkérdeztem:

— Te Kálmán, József Attilának mért pont ezt a fényképét választottad?

Kálmán így válaszolt:

— Tudod, egy kicsit magamat látom benne: „sorsa az én sorsom", ahogy Arany János írta.

Hölgyválasz

1993 nyarán „kiadós" író-olvasó találkozó volt Korondon a középiskolások Nemzetközi Irodalmi Tábora keretében. A szerzői felolvasások után Nagy Pál irodalomkritikus a fiatalokhoz szólt:

— Bizonyára köztetek is vannak, akik verseket, karcolatokat írnak, s látni szeretnénk, ki vesz annyi bátorságot, hogy — nekünk szánt válaszként — felolvas a „műveiből"?

Egy budapesti és egy kolozsvári kislány jelentkezett. Bölöni Domokos rögtön megjegyezte:

— Hölgyválasz következik!

Beke Sándor és a „védtelen évek”

1995-ben Beke Sándor költő, könyvkiadó, így fogadott:

— Megjelent a második verseskönyvem, a *Védtelen évek*. Írhatnál róla.

— Írok — mondtam —, a kiadó más könyveit is recenzálom.

Miután a tervezgetésben közös nevezőre jutottunk, a szerző plajbászt vett elő, s ajándékkötetét megdedikálta: „Ráduly Jánosnak a »védtelen évek« emlékére, munkatársi szeretettel, barátsággal: Beke Sándor. SzUdvarhely, 1995.”

Nos, a Beke-könyvről írt recenzióm „karriert” futott be: közölte a *Székely Útkereső* folyóirat 1996. 1-2-3-4. száma, a lap reprint kiadásában is ott „ékeskedik”, s beépült *Könyv és élet* című, kritikákat tartalmazó könyvembe is (Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2011). Hát ez már kész irodalomtörténet!

A „lelőtt” Hazanéző

Ambrus Lajos, a *Hazanéző* című lap főszerkesztője 1996-ban csokornyi verset kapott külföldi szerzőktől.

— Kellemetlen helyzetben vagyok — mondta —, a versek rosszak, olvasd el te is őket.

A verseken „átszaladtam.”

— Muszáj közölnöd őket? — kérdeztem.

— Muszáj volna.

Töprengtem, s a következő ötletem támadt:

— Oszd meg a verseket, Lajos barátom, közöld két-három számban, jobban elcsúsznak.

— Azt már nem — válaszolt Ambrus —, mert akkor két-három Hazanéző-számot „lövök le!”

Ambrus, akit futtatnak

Az 1990-es években a korondi irodalmi diáktáborok megnyitásakor rendszerint Ambrus Lajos tanár, költő tartott beszédet. Egyik alkalommal — kicsit kajánul — megjegyeztem:

— Te Lajos, nem tudtam, hogy téged itthon ennyire futtatnak!

— Igen, futtatnak — válaszolt Ambrus —, de gyakran kiakasztanak, s elvágódom.

— Na, de felugrasz, nemde?

— Muszáj felugranom, másként nem tudnának ismét futtatni — válaszolt nevetve Ambrus.

Filozófia

Balázs Sándor

Köznapi filozófia

Gondolatok példázatokkal
V.

VÁLTOZATOK EGY-EGY TÉMÁRA

A VÁLTOZÁSOK IRÁNYA

1. Vajon az édentől a sivatag felé a völgyből a napfényes csúcs irányában, vagy a mind rögösebb és rögösebb ösvényeken haladok? — kérdezte önmagától a történelem.

Történészek vitatkoztak. Hárman szembesültek, az optimista, a pesszimista s a harmadik, aki önmegítélése szerint a pesszimista módon optimista históriatudomány híve volt.

A derűlátó indított.

— Az egyes történelmi eseményeket ne szemléljük önmagukban. Az emberiség századainak, akárcsak a több irányból jövő erő hatására elmozduló tárgynak, van egy vektoriális iránya. Olyan ez, mint az erdő fája. Na, nem a fenyőfa, az szálegyenes. Ez nem volna jó hasonlat. Hanem mint a girbe-görbe, erre meg arra hajló, ágas-bogas fa, amelyről ha lenyesegetjük a jobbra meg balra, előre meg hátra kanyarodó ágait, megtaláljuk a mégis csak az ég felé mutató törzsét. Ez a történelemben az, amit a természettudományokban „irányított tendenciának" neveznek. Minden kitérő, ismétlés, körforgás vagy regresszió ellenére az emberiség az alacsonyabb rendűtől a magasabb rendű felé araszol.

— Mi az, hogy magasabb rendű? — kontrázott a borúlátó. — Talán csak nem az, hogy a husáng helyett most atombombával vagyunk képesek elpusztítani az ellenséget? Hogy a középkori utas postakocsin döcögött egyik városból a másikba, manapság pedig a száguldó gépkocsik kipufogó gázait szívjuk be? Vagy talán az, hogy az egyiptomi hieroglifa-íróknak hetekbe-hónapokba került, amíg felróttak tábláikra egy-két mondatot, napjainkban viszont az ember idegrendszerét óráról órára borzolják a napi hírek a metróban elkövetett terrorcselekedetekről, a kábítószer áldozatairól, a prostitúcióról — na ez nem jó példa, hiszen ezt az ősi mesterséget régen is űzték, de legalább nem hirdették társkeresésként az

interneten —, mondom, hogy ez az információs tzunámi árasztja el a szerencsétlen befogadót?

Jött a kontra.

— Az atomenergia nem csak a bombagyártásban használatos. A mai ember, akinek a lakását az atomerőművekből nyert villanyáram világítja meg, igenis, magasabb szinten él, mint az ősember. Akinek még gyertyája, gyufája sem volt. S nem azért, mert ez az áru kifogyott a sarki üzletből. A gépkocsik kipufogójának rákokozó gázfelhője valóban nagyobb gond, mint egykor a lovak nem kevésbé kórokat terjesztő, elpotyogtatott citromai. De azért mégiscsak előnyösebb mentőautón eljuttatni az infarktusos beteget a kórházba, mint lovas szekéren döcögtetni. A legfeljebb az érvágáshoz értő orvoshoz. Meg aztán a híráradat: mi jobb, ha információéhség szorítja a gyomrunkat, agyunkat, vagy ha szürkeállományunk ehetnékjét még csak meg sem tapasztaljuk.

Máris itt volt a következő vélemény.

— Én sem tagadom — szólalt meg az önmagát pesszimista-derűlátónak minősítő historikus —, hogy az emberiség ne járhatna a felfelé ívelő országúton. Az én elvem ugyanis az, mennél rosszabb, annál jobb. Tehát a rosszról a roszszabb felé jutva tulajdonképpen előrehaladunk. Ugyanis ami hitvány, az megköveteli, hogy eltávolítsák. Ártalmas, hogy az autók tömkelege károsítja környezetünket. De ez hasznos is: ösztönöz arra, hogy a kutatók környezetkímélő hajtóenergiát találjanak. Minél terebélyesebb a rossz, annál elmélyültebb a szükséglet arra nézve, hogy kioperáljuk. S ily módon egyre közelebb kerülünk a hitványság eltüntetéséhez. Én elődeimet azért marasztalom el, mert nem tettek meg mindent annak érdekében, hogy most sokkal hátrányosabb legyen a helyzetünk, mint amilyen. Ha ezen fáradoztak volna, akkor napjainkban sürgősebb lenne szétfeszíteni a rozoga létkörülmények burkát, s mihamarább bekövetkezhetne a valóban áldásos élet.

Közben besötétedett. Felkattintották a villanykapcsolót. A fény elárasztotta a szobát.

Az optimista megragadta az alkalmat a visszavágásra:

— Engedje meg, kolléga, hogy ami most történt, azt az ön elmélete szerint értelmezzem: milyen kár, hogy tudós elődeink rájöttek a villamos energia hasznosítására. Ha ezt nem teszik meg, mennyivel rosszabb volna most. A gyertyafény mellett vakosgatnánk, ám akadna valami ösztönző erő: az, hogy kutassunk, próbáljuk megtalálni az elektromosságban rejlő nagy hasznot az emberiség javára. A balga, de serénykedő fizikus elődeink az ilyen tettre buzdítástól megfosztottak minket.

A tőről metszett pesszimista ezt nem hagyhatta szó nélkül.

— Egyiktöknek sincs igaza. Te felkattintottad a villanyt. De dugd csak be az ujjad a konnektorba. Nem merészeled. Hány ember hal meg manapság áramütésben. A fény ára a nagyobb életveszély. Te pedig bárgyún valamilyen vektoriális progresszióról papolsz. Elfelejted, hogy paradicsombeli őseink lelkiállapotától a mai stresszbeliig, a ro-

hanó, könyöklő, másokat eltaposó világunkig vezető csúszda az emberiség leszáza-lékolásának folyamatát jelenti. Abban egyetértek veled, hogy nem nyílegyenes műúton közlekedik a történelem. Ám azt már tagadom, hogy a kanyargós ösvények végül mégis csak a verőfényes bércek felé közelítenek. A hasonlatodban említett példáddal élve: szerintem az analogikus gyümölcsfád a gyökerével felfele helyezkedik el. Az erre-arra hajló ágai — hadd használjam kedvenc kifejezésedet — egyesek tudatában lehet, hogy vektoriálisan a törzs irányába mutatnak. De csak a fejekben. Valós életvitelünkben tendenciaszerűen az elszáradás felé haladunk. Ám — fordult a derűlátón borúlátó szaktársához — az sem vinné előre az emberiséget, ha ez a szakadatlan fonnyadás a felemelkedésre biztatna. Ami káros, az csak még károsabbat szül, s ez az állapot magasabb szinten rossz. A menetirány a regresszió: az aranykortól az ezüst-, a bronz-, a vas- és acélkoron keresztül a hidrogén(bomba) korszakáig. S innen még ki tudja, mennyivel lennebb. A vitát mindmáig folytatják.

2. Vajon a rák hátrafele megy, vagy neki arra van előre?

Botrányba fulladt a magát Jobboldalian Balközép, Baloldalian Jobbközép, Konzervatív Liberális Kereszténydemokrata Parasztpárti Nemzeti-Népi, Szocialista Zöldpártnak nevezni akaró politikai formáció alakuló kongresszusa. Fellépett a szónoki emelvényre az egyik szervező, s kifejtette:

— Olyan pártot akarunk, amely jó irányban halad. Én megértem a szabadelvűség alapelvét. Azt, hogy az egyén, az állampolgár legyen a tengelyben. Csakhogy ez a valaki ugyanakkor nemzetileg állhatatos, kereszténységszocialista, népelkötelezett minőségében legyen egyén. A konzervatív eszmevilágtól áthatottan. A szabadelvűeknek ki kell fejezniük a kötődésüket nemcsak a nemzeti közösséghez, hanem ugyanakkor magához a néphez: legyenek a nép pártján. No meg tiszteljék a természetet. Ne csak a trikolóros színek, a vörös, a narancssárga meg a szivárvány többi színe dobbantsa meg a szívüket — feltételezzük: nem színvakok —, hanem a zöld is. (Nem tudta, hogy a zöld is ott van a szivárványban.) Felszólítok mindenkit: a szabadelvű, konzervatív, keresztény eszmevilágot kapcsoljuk össze a nemzeti érzést, a demokrata, szocialista érzületet tápláló, népnemzeti, környezetvédő, paraszti értékrenddel. A parlamenti széksorokban ott legyen a helyünk mindenütt. Az ablak melletti balszárnytól a jobb felőli kijáratig. Legyen a párt neve — s megismételte a fentebbi hosszú elnevezést.

Voltak, aki megtapsolták, mások felhördültek. A bírálatok dárdái sok irányból megcélozták. A különböző ideológiák hívei ugyanakkor egymást szidták: még hogy én, a szocialista leüljek a képviselőházban a népnemzeti mellé! És vice versa. A szervezőnek nem volt mit tennie.

— Bejelentem — mondotta —, aki nem fogadja el a javasolt platformomat, annak le is út, fel is út. Távozzanak mindazok, akik elárulják őseredeti alapkoncepciónkat.

Egy rebellis jelenlevő kimondta:

— Ilyen körülmények között nem veszek részt a pártalakításban. Ebben az ideológiai zagyvalékot egy fazékba löttyintő főzőcskézésben. Új politikai formációt hozok létre.

Ezután híveivel együtt kivonult az alakuló kongresszus teréből.

A gyűlésvezető megbélyegezte őket.

— A megfutamodottak kihátrálnak a mindenki pártjából!

A szakadást kiprovokáló politikus visszavágott:

— Tévedés! Mi nem kihátrálunk. Nekünk ez az előre.

Úgy érezte magát, mintha a Cambrige—Oxford evezőverseny egyik hajójában ülne. Háttal a célvonalnak. S teljes erőbedobással lapátolna — előre. A benn maradottak viszont úgy vélték, mintha ez az egységbontó csoport rákként viselkedne: nekik, a szakadároknak arra van előre, amerre nekünk hátrafelé.

Ki tudta volna eldönteni, kinek-kinek merre van tényleg *előre* és *hátra*.

S azóta vajon minden politikus képes erre?

3. Jó, ha az eszményeket elveri az eső; így nem lebegnek a felhők felett.

Az idealista elkezdett szónokolni:

— Az eszményeink legyenek olyanok, mint a csillagok: a magasban ragyogjanak. Senki ne nyúlhasson hozzájuk. Fényükből ne veszítsenek amiatt, hogy emberi kéz érinti őket. Váljanak a mindennapjainkat vezérlő égitestekké, amelyeket mi, e bűnös bolygón poroszkáló utasok követünk. Mint annak idején Bethlen felé haladva a három királyok. Tesszük ezt még akkor is, ha tudjuk: az égen kúszó planéta nem fog leereszkedni hozzánk. S szürkületkor, a homályba vesző szobánkban, a kanapén ülve nem a csillagok fénye mellett fogjuk olvasni a napi sajtót. Az idea csak útmutató. Nem utunk végcélja, amelyhez valamikor elérkezünk lepihenni. Hogy végignyúlva a kereveten büszkén belekiáltsuk a nagyvilágba: lám csak, a megvalósult eszmeiség állapotába jutottunk.

Amikor idáig jutott az okoskodásában, elkezdett zuhogni az eső. Az őt szájtátva hallgató társaságban volt egy kisfiú, aki nem sokat értett az egészből.

Megszólalt.

— A bácsi a csillagokról beszélt. Vajon a csillagok eláznak, amikor esik az eső?

Bár a gyerkőc kérdését mindenki megmosolyogta, valaki mégis védelmébe vette a naiv tudakolózót.

— Okos kérdést tettél fel, öcskös. Vajon amikor zivatar tombol, nem volna-e jó, ha a csillagok eláznának? Vagy zimankós télen, havazáskor vattafehér bevonat lepné be a távoli planétákat, befagyasztva rajtuk mindazt, amit egyesek ráaggatnak, amikor eszményeknek nevezik ki őket. Bizony, üdvös volna. Az ideáink legyenek evilágiak. Ne lengedezzenek odafent az elérhetetlen messzeségben. Állják ki a földi zivatarokat. A szélviharok hadd tépázzák meg az ilyen hetyke, idealizált képzetet. Majd ami megmarad belőlük, ami kiállja a történelmi időjárás viszon-

tagságait, abból legyen megvalósult eszménykép. Ezzel megszüntetve önmagát. Hiszen amikor az ilyen ideaállapot testet öltött, akkor az már nem elérendő céleszmény. Hanem létvalóság.

A körülötte állók, az esernyőjük alatt, élénk fejbólogatással jelezték egyetértésüket ezzel az okoskodással.

Az idealista szónok, aki nem hozott magával ernyőt — meg sem fordult a fejében, hogy a csillagokba vetített gondolatait védelmeznie kellene holmi felhők alatti károsodástól — csuromvizesen elsompolygott. A tökéletes mintáról kiformált, eszményinek tartott — de igencsak elázott — elméletével együtt.

De azért nem adta meg magát. Menet közben még visszaszólt:

— Örülök, hogy mégis csak igazat adtatok nekem. Jaj azoknak, akik azt gondolják, hogy valaha is eljutnak a tökéletes állapothoz. Ha így volna, ezt senkitől sem irigyelném. Hiszen innen már nincs tovább vezető út. Az ideális a csillagvilágban van. Elérhetetlen messzeségben.

Nem vette észre, hogy nem neki adtak igazak. Hiszen ha ő az eszmények követését az éjszakai égen fénylő, de elérhetetlen pontoknak tartja, akkor ezek eleve feleslegesek. Hiszen a megvalósíthatatlan ideálist jelentik. A vitapartnerei viszont éppen azért kívánják az égboltról a földre levinni őket, hogy — széltől-vihartól megtépázottan ugyan — de mégis csak realizálhatók legyenek.

4. Minden út Rómába vezet, de vannak Rómából kivezető utak is.

Egykor, az átkosnak nevezett világban a pártszemináriumra összeverbuvált hallgatók csendben várták a fejtágítót, mármint a propagandistát. Végre megérkezett, s azonnal ömlött belőle a szó.

— Ha a keresztények hisznek a Megváltóban, hát nekünk, ateistáknak, s az egész emberiségnek is van nem képzeletbeli, hanem valóságos megváltónk: ez a kommunista társadalom. E felé közeledik az egész emberiség. Igaz, a megváltáshoz — nem csak a hívők hite szerint — keresztáldozatra van szükség. Sőt nem is egy keresztre feszítésre. Ezt a műveletet végezzük el most a tőkésekkel és a kulákokkal. Hol lassúbb, hol gyorsabb ütemben. Ezzel azonban nem a végítéletnek, az apokalipszisnek, hanem az emberiség paradicsomának nevezett állapothoz közeledünk. A történelmet egy vaspánt kényszeríti cselekvésre, s ez a szükségszerűség. Márpedig ennek a menetiránya egyetlen lehet: a kommunizmus felé. Más, vagy valamilyen harmadik út nem létezik. Valaki vagy felvállalja, hogy kiáll az egész humán világ elé az eleve determináltan kijelölt cél megvalósításáért, vagy ellensége a haladásnak. Aki a mellékutakra vagy szakadékba vezető ösvényekre téved, az elveszett. Jól mondják azok, akik a hamis bálványokban hisznek: minden út Rómába vezet. Azzal a lényeges módosítással, hogy ez a Róma nekünk a kommunista társadalom.

S akkor megszólalt valaki, az ideológiai továbbképzésre kötelezett, de önállóan gondolkodó naiv hallgató:

— Ha minden út valahová vezet, akkor léteznie kell az onnan kivezető útnak is. Ha valahová eljut az ember vagy az emberiség, onnan tovább kell mennie. Vagy talán amikor az itt felvázolt pontot, mármint a kommunizmust elérte, leadja megőrzésre a kulcsot, amelyet azok adtak a kezébe, akik az ide terelő szükségképpeniségre oktatnak minket? A szemináriumokon azt ültetik el a fel nem világosult agyakba, hogy a fejlődés szakadatlan. Tehát — mondom én — nem szakadhat meg ezen a feltételezett végponton sem. De innen hová vezet?

A szemináriumvezető feldühödött. Kegyetlenül letolta az okvetetlenkedőt.

— Elvtársam, ha egyáltalán így szólíthatom Önt. Ne játsszék a tűzzel. A klerikalizmusnak nincs helye a pártpropagandában. Jobb, ha átiratkozik a katolikus plébánián szervezett bibliakörbe. Ott kifejtheti, hogy minden út Rómába, a klerikális reakció fellegvárába, a Vatikánba vezet, nem pedig a kommunizmushoz.

— Elnézést — szabadkozott a megtámadott. — De hiszen én éppen azt állítottam, hogy mindenhonnan van tovább vezető köves vagy aszfaltút. Ha kell, akár Rómából kifele is. Ha valahová nem jutok el — én minden bizonnyal soha nem fogom meglátni az Örök Várost —, akkor az onnan tovább mutató országútra sem lesz szükségem. De az utódaimnak, akik a szemináriumvezető elvtárs szerint majd valamikor letehetik a vándorbotjukat, mondván: megérkeztünk a végcélhoz, az eszményi kommunista társadalomhoz, ők vajon feladják majd a szükségképpeni mindent-meghaladás, a szakadatlan fejlődés ideológiáját?

A szemináriumvezető figyelmen kívül hagyta ezt a közbevetést.

*

Telt, múlt az idő. Az 1990-es rendszerválás után ez az egykor önállóan gondolkodó naiv szemináriumlátogató bekapcsolódott a politikába. Emelkedett az államfunkcionáriusok szamárlétráján, kinevezték a gazdasági minisztériumban államtitkárnak. Rég elfelejtette az átkosban történt epizódot. Egyszer azonban meghívták egy értekezletre, ahol a piacgazdaság előnyeiről kellett előadást tartania. Ott egy ugyancsak gyermekded fiatalember megkérdezte tőle: „S mi fog következni a piacgazdaság után?"

5. Azt hitte, messze előre néz, pedig hátraarcban állt.

Ketten ültek a vonat fülkéjében. Egyikük amolyan kiselőadást tartott.

— *Tudja, én jóstehetség vagyok. Mélyen belelátok a horizonton túliba, az eljövendő világ még nem létező történéseibe. Lelki szemeim előtt körvonalazódik a majdani társadalom. Szellemi felfogó készülékemmel érzékszervi közelség nélkül is kitapintom ennek az eszményi állapotnak az üde zamatát. („Kitapintani a zamatot?" — ez kissé meredek, vélekedett önmagában az útitárs, de formai témában nem szólt közbe, kíváncsian várta, milyen lesz ez a paradicsomi jövő.) Ezt a leendő emberi berendezkedést én fűnyírt humán együttlétezésnek nevezem. Egykor majd, nem is olyan sok év elteltével, akárcsak a kertek bársonyos gyepszőnyege, úgy fognak élni a fűszál-emberek egymás mellett, a legnagyobb egyenlőségben. A fűnyíró gép ugyan-*

is gondoskodik arról, hogy mindenki ugyanakkorára nőjön. Így senki nem dughatja ki a fejét a pázsitszőnyegből, hogy ekképpen fentről nézhessen le a társára. Ez lesz — a fű allegóriájánál maradva — a mély gyökeret vert igazi egyenjogúság. Nem lesz irigykedés, senki fia nem nézhet nem csak a magasból lefele, de sanda szemmel sem a szomszédjára lázadozva: bezzeg ő mennyivel teltebb, többcollosabb, mint én.

Egyszemélyes hallgatóságában kételyek támadtak.

— De mi lesz akkor, ha az egyik vagy a másik fűszál szorgos munkájával több nedvességet képes magába szívni a talajból, s lecollozza a többit?

A kérdés nem hökkentette meg az előadót.

— Ez nem fordulhat elő. Ott lesz ugyanis a Kertészek Intézménye, ez, mint a jó családapa, törődni fog mindenkivel. Alkalmazott kertgondozói lesznek. Ők gondoskodnak majd arról, hogy minden fűszál ugyanannyi műtrágya-táplálékot, de főleg vizet kapjon. (Jegyre? — akart ismét közbeszólni a fülketársa, de megint csak magába fojtotta a szót.) Az ő kezükben lesz ugyanis a locsolócső, s ebből senkinek sem juttatnak többet, mint a társának. E keskeny levelű, egyszikű szerény növény minden egyedének — mármint az állampolgár-fűszálaknak — természetesen nem lehet fűnyíró masinája. Ezt csak a kerttulajdonos birtokolhatja, a funkcionárius kertszakértők pedig csak kezelik ezeket. Ám törvény szabta joguknál fogva kötelességük (No lám, a jog is kötelesség — morfondírozott magában a másik, de még mindig hallgatott) azonnal közbelépni, ha rendellenességet tapasztalnak. S amikor valamelyik fűszál ágaskodni kezd, nekik rögtön működésbe kell hozniuk a fűvágó berendezést. De ilyenkor sem a saját gépállományukat kezelik. Ugyanis — elfelejtettem mondani — mindannyian, a megnyírtak és az őket nyírók egyaránt közös birtokosai nem csak a kertnek, amelyben élnek és mérték szerint növekednek, de ugyanakkor a pázsitegyengető masináknak is.

A jövendölés alkalmi befogadója ekkor mégis csak megszólalt.

— De mi történik akkor, ha ebbe az egymagasságú, álomszép, fűzöld övezetbe valahonnan gyom kerül?

A jövendőmondót ez a kérdés sem zsenírozta.

— A futurológia egzakt tudományának távcsövével ellátott, jövőt kémlelő tudatberendezésem óramutatójáról ezt is leolvashatom. (A kérdező, amikor meghallotta ezt a tekervényes mondatot, megbánta a faggatózást; de azért kíváncsi volt, mi kerekedik ki ebből a képzavarból.) A gyom csak két helyről kerülhet az egyenes gerincű fűszálak közé. (Lám csak, milyen könnyen fel lehet oldani az állat- és a növényvilág közötti különbséget ebben a gondosan kezelt, ránk váró társadalmi mennyországban — dünnyögte magában alkalmi partnere, de még most sem szólalt meg.) Vagy a szomszéd kertből, amely igencsak tele van dudvával, vagy a nemesített pázsit altalajában rekedt gyommaradványokból. Mindkettő ellen van gyomtalanító. Magas falat építünk a szomszéd felé. Így ő nem fogja megfertőzni a kertet. Ami pedig a belső gizgazt illeti, ez ellen külön közhivatalnokok fogják védeni a gyepet. Ezek a beosztottak minden fűszálat kötelezni fognak arra, hogy azonnal jelentse, ha valamilyen gyomnövény dugja ki a fejét a földből.

Az előadó ekkor felállt, lehúzta a vonat ablakát, kinézett. Jövőbe látó szemével a távoli tájat pásztázta. Majd a hasonlatokra programált agyában tovább formálta a szöveget.

— Nézze kérem, ott a szemhatáron tátong az alagút. A társadalom — mármint a vonatunk — vészesen e felé közeledik. Ha idejében nem döbbenünk rá a pázsitszőnyeglét szükségszerű eljövetelére, belerohanunk ebbe az Eszmei Sötétségbe.

Útitársa helyesbített

— Téved, uram. Ön a menetiránnyal ellenkező irányba mereszti a szemét a messzeségbe. Az alagút, amelyről beszél, éppenséggel az az Eszmei Sötétség, amelyet leírt nekem. S amelyből nemrég kívánszorgott a vonatunk.

6. Léteznek radikális kis lépések

A nagyreményű kutató meg a politikus ott szobrozott a kikötőben, ahol az óceánjáró már készen állt az indulásra. A „Nobel-díj várományosa" — ahogyan a jeles tudóst a szakmabeli kollégái minősítették — a kétségeit teregette ki barátjának.

— Mit tegyek? Állást ajánlottak fel nekem Európa egyik híres laboratóriumában. Egy héten belül jelentkeznem kell, különben odavész a kínálat. Ez gyökeres fordulatot jelentene életemben. Mondták is kartársaim: ülj azonnal repülőre. Minél hamarabb jelentkezz, nehogy valaki elszippantsa előled ezt a rendkívüli alkalmat. Igen ám, de én most pénzhiányban szenvedek. Életpályám felfelé ívelése érdekében ezt az azonnali radikális lépést nem tudom megtenni. Van azonban más lehetőségem. Elgyalogolok a legközelebbi távolsági buszmegállóhoz, ezzel a tömegközlekedési járgánnyal eldöcögök a szomszédos kisvárosba, ott lakik a nagybátyám, tőle kikunyerálhatok annyi pénz, hogy ha nem is repülővel, de vonattal idejében eljuthassak a célhoz, az állásfelajánlóhoz. Egy héten belül.

— Mi akkor a probléma? — húzta fel a szemöldökét a politikus barát. — Az élet gyökeres változásaihoz közeledni lehet kis, de radikális, a mélyreható átalakulást előkészítő lépésekkel is.

— Jó, jó — folytatta a lelkizést a potenciális Nobel-díjas. — Csakhogy a menyasszonyom ezen az óceánjárón Amerikába indul, s nekem szegezte: „Vagy velem jössz, vagy nélkülem maradsz!" Mit tegyek? Ahogy mondod, kis lépésekkel is meg lehet közelítni a nagy célt. De ha én csoszogva-tipegve fellépkedek e hajó fedélzetéhez vezető lépcsőn, akkor nem abba az irányba lépdegélek, amely mélyrehatóan meghatározza a szakmai érvényesülésemet. Hiszen amíg ez a böhömnagy úszó hodály a másik kontinensre ér, addig elveszítem a nekem felajánlott állást.

Barátja lemeztelenített politikusi észjárással próbálta feloldani a dilemmát.

— A politikában először is tisztázni kell, mi az esetleg most közvetlenül el nem érhető, ám távlatilag mégis megvalósítható, a mélyenszántó átalakulást hozó

cél. Ha ez ma egyetlen ugrással nem realizálható, akkor kis lépésekkel kell közeledni feléje. Az apró sasszézások azonban csak akkor részesülhetnek a radikális jelzőből, vagyis a cél felé irányulás tulajdonságából, ha ezek a léptek a folytatásban nem zárják ki, hanem lehetővé teszik ugyanilyen irányban a következő lábléndítést. Válassz, mi számodra a sorsdöntő. Ha a karriered, akkor nem ballaghatsz fel ezen a hajólépcsőn. Ez a döntésed ugyanis lehetetlenné teszi a folytatást: élni a felkínált lehetőséggel.

A tudományok szépreményű művelője néhány percig töprengett. Majd tipegő radikális kis lépésekkel elindult a buszmegálló felé.

7. Mi lenne, ha az ember élete olyan idő-mozaikkockákból állna, amelyeket kényünk-kedvünk szerint illeszthetünk össze?

A foglalkozás rovatba azt szokta beírni: *vágó*. A hozzá nem értők azt gondolhatták: ez a *favágó* rövidítése. Pedig neki semmi köze nem volt az erdőkitermeléshez. A filmgyárban dolgozott, a filmeket vágta, a szerző, a rendező elgondolásai szerint. Nagy hatalma volt: képes volt felrúgni a világ egyirányú időabszcisszáját. Az ifjúkort megrajzoló jeleneteket bevághatta a halálos ágyán agonizáló aggot megjelenítő filmkockák után. Avagy fordítva: a válás konfliktusait megjelenítő drámai helyzetet követően beilleszthette azokat a romantikus életképeket, amelyeken az egymásba belebolonduló fiatalok ölelkezve, mámorosan felejthetetlen órákat éltek át a trópusi éjszakában. Mondta is neki a kollégája:

— Jó volna, ha az életvitelünket a te önkényesen megválasztott idősorrendedben pergethetnők. Én például mostani, huszonéves koromban szívesebben élvezném az életet abban a gazdagságban, amelyben — remélem — agg koromban részem lesz. Miért nem lehet feldarabolni létezésünk idősíkjait? Hányszor hallom az elcsépelt klisét: szép gyermekkor, jöjj vissza egy szóra. Hát nem volna-e jó visszatérni abba az állapotba, amikor minden új volt nekünk? Amikor megcsodáltuk, hogy a pillangó röpdös és felvettük a földről az elhajított gyufásdobozt, mert vasúti kocsiként kitűnően eljátszhattunk vele.

— Állj le, egykomám — hűtötte le a szaktárs lelkesedését a vágások mestere. — Te világot alakító erővel akarsz felruházni engem. Nem veszed észre, hogy én nem a létezésünk tényleges egymásutánját bontom fel szeletekre, hanem annak művészi leképezését. Az én ifjúkori hősszerelmesem — jelenjék meg ugyan azután a színen, hogy kiábrándult egykori imádottjából — végső fokon mégis csak önmaga. Ugyanaz, mint aki azelőtt volt. Csak nálam máskor lép a színre. Létezésünknek szigorúan egyirányú pályája van, bár képzeletünkben ez az időirekció megbomolhat. Az élet amolyan puzzle játék. A képet, az időkoordinátán, az egyes elemekből különböző sorrendben lehet összerakni. Ám maga az ábra mégis csak egy. Mindegy, milyen időrendben kerültek egymás mellé az alkotórészek. Jól jegyezd meg: az aggastyán a művészi leképezésben igen, de a való világban sohasem térhet vissza ifjúkori énjéhez.

— Még én sem? — kérdezte valaki.

Faustnak hívták.

8. Vajon a víz szalad — vagy halad —, s a kő marad? Avagy: miért ne haladhatna a kő, s maradhatna a víz?

Értelmezések hangzottak el arról, mi a mondandója a híres mondatnak: „a víz szalad, a kő marad".

Volt, aki így vélekedett:

— Különbséget kell tenni a „szalad" és a „halad" kifejezés között. Hiszen ez a gyönyörű irodalmi metafora arra vonatkozik, hogy legyen bármilyen balszerencsés, szenvedésekkel telített is a minket megsemmisíteni készülő történelem, mindez nem töri meg az érckemény egyéniséget. Azt, aki ellenáll minden vésznek, nem hagyja elsodortatni magát a pusztító ártól. Ebben a parabolában a mindenkit — mármint a kiegyenesített gerincű, bizakodó embereket kivéve mindenkit — magával ragadó ár a rombolás szimbóluma. Az, amivel szembe kell fordulni a megmaradásért. Csakhogy ha a víz „halad", akkor az egy helyben megmaradó kő kitartása egyáltalán nem dicséretes magatartás. Eszményi az volna, ha hagyná magát taszítani a haladás irányába. Az emberiség jobbléte felé. Ezért kifejező a „halad" helyett „a víz szalad" szókapcsolat. Ez tolmácsolja, hogy nekünk, a mocskos áradattal szembeszegülőknek, az itt maradóknak — a hegyi patakok medrében rekedt kövekként — ki kell várnunk, amíg elhömpölyög felettünk a történelem szennyes áradata.

Nem kötekedésből, pusztán csak értelmezési igénnyel megszólalt valaki.

— Ön nincs tisztában a „haladni" ige értelmével. Más a „haladás", és ismét más a „haladni". Aki egyszerűen csak *halad,* nem biztos, hogy a *haladás* irányában lépked előre. Haladni lehet vesztünk felé is. Igaz, szaladni is lehet a végveszély felé. De a haladás, az *előrelépés értelmében* mégsem olyan természetű, mintha az események a rövid távú vágtázó bajnok gyorsaságával rohannának előre. A történelemben hányszor megjárták már azok a politikusok, akik meghirdették, hogy az általuk képviselt társadalmi berendezkedés rohamlépésben törtet a boldogulás felé. S nem ez történt. Ekképpen aki a társadalomban úgy véli, hogy ő *szalad*, arról nagy bizonyossággal nem feltételezhetjük: minden körülmények között *előre igyekszik-e*. Ezért szerintem teljesen mindegy, hogy ebben az emlékezetes verssorban a „víz szalad" vagy a „víz halad" olvasható. Minden attól függ, ki mit ért ezeken a kifejezéseken.

Valaki furcsa csavarintással megpörgette az érvelést:

— Csakhogy meg is lehet fordítani az egészet. Történetesen miért ne haladhatna a kő, s maradhatna a víz. Ha a vízfolyás a társadalmi rosszat, az embertelen viszonyokat jelképezi, amelyeknek a maradással kell ellenállni, akkor a történelmi vészhelyzet fölé emelkedő személyek, a szennyhullámokat meglovagolva, miért ne

hagyhatnák inkább görgetni magukat az emberibb környezetet biztosító vidékek felé. Magára hagyva az elátkozott patakot vagy folyót, amelyet a szenvedők könnye áztat.

Társuk feldühödött ezek hallatán.

— Te azoknak a pártjára állsz, akik a nyomorúságos helyzettől disszidálással szabadulnak, megfutamodnak!

S akkor megszólalt egy hang:

— Miért kell azt az ártatlan csermelyt vagy folyót feltétlenül a sátánival azonosítani? A víz miért nem csörgedezhetne, folydogálhatna vagy hömpölyöghetne — elszürkült, kiüresített szót használok — mégis csak a haladás irányában? Ilyenkor a görgetett kődarab — főleg, ha szántszándékkal vállalta az ilyen irányú mozgást — talán ne érdemelné ki a dicséretet amiatt, hogy nem betonozta be magát a víz fenekén vagy a parton a fövénybe?

Az ellenvetés nem maradt el:

— Te megváltoztattad az eredeti premisszát. A „kő marad" erkölcsi értéke arra az esetre utal, amikor a víz sodrása nem a szabadság rónái felé taszít minket. A parabolánkban a vérzivataros, a megpróbáltatásokkal teli történelmet jelképező vízforgatagra kell gondolni. Ennek pedig valóban csak a jellemgazdag, a szikladarab szilárdságú és súlyú, erkölcsi tartással bíró, nagy egyéniségek képesek ellenállni — s őket illeti meg a dicsőség —, a kis jellemű, apró kavics tartású jellemteleneket viszont elsodorja a gravitációnak engedő vízmosás.

Volt, aki összegező szándékkal igyekezett lezárni a hasonlat.

— Én árnyaltabban látom a témát. Minden a vízmozgás irányától meg a kő viselkedésétől függ. Ha a patak vagy folyó az emberibb környezetet szavatoló vidékek felé buzgólkodik, akkor jaj annak a többtonnás, de az erkölcsi megméretettésben könnyűnek találtatott sziklatömbnek, amely ellenáll a történelem folyásának. Ilyenkor a becsületes embert nem az „ár-ellen-magatartás", hanem az „előre" parancsra válaszoló lépéstartás jellemzi. Ha azonban a mederben valamilyen szennyes víztömeg keseríti meg a parti lakosokat, akkor nem a vele sodrás, hanem — igenis — a fövénybe bebetonozás az etikus magatartás.

— Egyszóval — jött a végüzenet — nem mindegy, hogy víz merre „halad", vagy pedig egyszerűen „szalad". Én, legalábbis tapasztalatom szerint, olyan léthelyzetben érzem magam, amikor a társadalmi hidrológiai jelzések szerint a hegyi patakok folyása nem a „haladás irányában halad". Ezért inkább választom: hadd *szaladjon a víz* (nem a *haladás* irányában), én kőként *maradok*. Még ha mások közül egyesek — így aki például ezt a dilemmát tudatosította bennem — a kényszerű „nem maradást" volt kénytelen választani. S kintről üzent nekem: *én nem maradhattam, de te válaszd a kő-mentalitást.*

9. Egyirányú-e a damaszkuszi út?

Van egy bibliai parabola, amelyre gyakran hivatkoznak. Főleg a politikusok. Erről folyt a beszélgetés: mi is valójában az oly sokszor megidézett damaszkuszi út? Először egy bibliamagyarázó vázolta fel az eredeti változatot.

— Saul, a keresztények könyörtelen üldözője Damaszkuszba indult, újabb Krisztus-hívők legyilkolása céljából. Útközben megjelent neki Jézus. Saul elvesz-

tette látását. Az isteni üzenet és a háromnapi vakság azonban megvilágította elméjét. S amikor csoda folytán visszanyerte szeme világát, hithű keresztény, Saulból Paul, azaz Pál lett. Az isteni ige következetes, áldozatkész terjesztője. A bibliai leírás arra döbbent rá minket, hogy még a legelvakultabb istentagadóból is lehet hithű keresztény. Feltéve, ha meghallja és megfogadja az Úr szavát. Ezt a példázatot szokták laikus közegbe áthelyezni, állítva, hogy a főleg politikai tévelygésekből is kigyógyulhat bárki. Valamilyen csodás damaszkuszi fordulattal megtagadhatja régi önmagát, megtalálhatja az igaz utat.

Az egykori diktatúra állampártjának aktivistájából utódpárttaggá átvedlett elvtárs a maga módján próbálta értelmezni ezt a damaszkuszi átminősülést, egyelőre kérdés formájában.

— Saul azután is Damaszkusz felé haladt, miután menet közben ilyen — miként ön jellemezte, hogy, úgy mondjam — átlényegülésen esett át?

A bibliamagyarázó — a Szentírás szövege szerint — erre nem válaszolhatott mást, mint hogy Saul valóban nem változtatta meg úti célját. A megvilágosodása után továbbra is Damaszkuszba tartott.

A magát érintettnek érzett politikai-damaszkuszi utas belekapaszkodott ebbe.

— Szóval a damaszkuszi út, azok számára, akik ezen indultak el, egyirányú. Nem ez a Saulnak nevezett egyén maga fordult vissza, s vette útját Damaszkusszal ellenkező irányban. Ő személy szerint folytatta vándorútját ugyanazon célpont felé, amelyet eredetileg kijelölt. Az említett reveláció — a mi szóhasználatunkban önkritika — nem módosította úti célkitűzését. Ezt teszik a mi politikusaink is. Ha már egyszer elindultunk a jól bemért jövő felé, nem adjuk fel szándékunkat. Csupán taktikát változtatunk, más programot dolgozunk ki. De magunkat — és a társadalmat — mégis csak Damaszkusz felé irányítjuk.

Az utódpárt politikai ellenfele ezt nem hagyhatta szó nélkül.

— Elvtárs, már akinek az! — fordult a valamikori párttitkárhoz. — Ön azt akarja elhitetni, hogy az egykori KB meghirdette programpontokat továbbra is követni kell, csak megváltozott mentalitással, új ideológiai munkatervvel. Nem! A damaszkuszi fordulat nem ezt jelenti. A Saulból lett Pál útvonala, a végpontként megjelölt helység tekintetében, valóban nem változott, hiszen a megtérése után is Damaszkuszba igyekezett. De ott egészen más valamit kívánt szolgálni: az általa egykor üldözöttek védelmét, a krisztusi tanítások hirdetését. A politikában az eredeti szándékokról — esetünkben az elvtársak ötéves terveivel kikalapált társadalom diktatorikus kikényszerítéséről — le kell mondani. Egészen mást kell vállalni, csak ekkor történik meg a fordulat a damaszkuszi úton. Ön, az állampárt egykori elkötelezettje más útjelző táblákban gondolkodik. Képzeletében Damaszkusz felé a műúton továbbra is az „Egyirányú" közlekedési index maradt.

— Nem csoda — szólt közbe egy meg nem kérdezett —, én ismerem az elvtársat. Az átkosban nemcsak párttitkár, hanem a közlekedés-rendészet félelmetes útonálló milicistafőnöke is volt, aki fűt-fát megbüntetetett, ha a szájtáti autós

nem vette észre a „Jobbra kanyarodni tilos” útszéli jelzést. Ő továbbra is régi mentalitású, a fejében nem élte át a damaszkuszi fordulatot, nem érti, hogy ma már az országúton hiába tart ki az „Egyirányú” útjelző mellett. Ugyanis megfordult maga a világ, az úttesttel együtt.

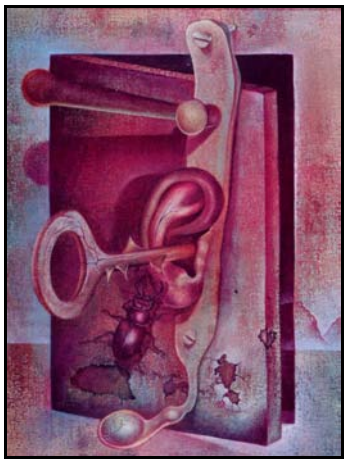

Molnos Zoltán: A kulcs

Fülöp Kálmán

Áhítat

Van mikor
angyalok vetnek
ágyat jázminkehelyből
s arcomra őszi esők
hideg mosolya dermed.

Van mikor
párás szememből
könnyet legel a
változó idő s csak
Istentől kér kegyelmet.

Baricz Lajos

Isten tenyerén

Lehet, hogy hiába nyíljon meg az ég,
habár az Isten azt megmondotta rég?
Senki emberfia nem fogadja be,
mert az ember szíve bűnnel van tele?

A hó és az eső áztatja a földet,
mikor rásüt a nap, kicsalja a zöldet;
híre-hamva sincsen a pusztító télnek,
mindent beborít már a sugárzó élet.

Vajon az én szívem, az is oly kemény,
Istennek bejutni oda nincs remény?
Pedig Isten előtt nincsen lehetetlen.

Nyíljál meg, te ég, és nyíljál meg, szívem,
ha Isten kegyelme benned megpihen,
észre sem veszem, és új emberré lettem.

375 éve halt meg Pázmány Péter

Málnási Ferenc

„Midőn egy szép virágot kezünkbe veszünk…”

Pázmány Péter (1570–1637) az ellenreformáció, a katolikus megújulás legnagyobb alakja, a korabeli katolikus egyház életében, az egész ország politikájában és művelődésében is meghatározó egyéniség volt, s egyben a magyar próza igazi mestere. De mint hitszónokra és egyházszervezőre is emlékezzünk, aki esztergomi érsek és a magyar királyság főkancellárja volt, a „tudományok gyökereztetésére” Bécsben papnevelő intézetet hozott létre, a róla elnevezett Pazmaneumot, s egyetemi rangra emelte a nagyszombati egyetemet, melyet Budára s onnan Pestre telepítve megalapozta a magyarországi egyetemi szintű oktatást.

Írói munkásságát gyakorlati célok vezérelték: befolyásolni, meggyőzni, változtatni akart, erkölcsi tőke megteremtését kívánta, amelynek segítségével az emberi lelkeket megnyerheti, a katolicizmus 16. században meggyöngült helyzetét megerősíteni, visszahódítani a protestáns vallásra áttért embereket. Irodalmi működésében a korabeli latin nyelv helyett a szűkebb körű, de neki mindennél fontosabb magyart választotta, mert „magyarért magyarul” akart írni, hogy nemzetének „lelki orvossága” legyen.

Pázmány nagy tekintélyét vitairataival szerezte meg. Írói feladatának tekintette az elmúlt évszázad több protestáns könyvének érveit, tanítását cáfolni, és ellensúlyozni. Ezt a feladatot tűzte ki életművének legjelentősebb szintézisében, *Az isteni igazságra vezérlő kalauz* (Pozsony, 1613) című, közel 400 éve megjelent művében.

Nagy hatással voltak Pázmányra a Rómában letöltött évek, megismerte az akkori legmodernebb természettudományos eredményeket, a világot és kora tudományos érveléseivel kívánja meggyőzni olvasóit.

A *Kalauz* elején külön terjedelmes fejezet szól *A világ szépségéről,* s ebben ma is érvényes, szép gondolatokat fejt ki. Ezekből szemelgetünk most röviden, a barokk stílusra jellemző megállapításai közül válogatva.

Kezdjük néhány szép hasonlattal:

„E világ nem egyéb szép írott könyvnél, mely Isten dicsőségét és felségét hirdeti…, e világ olyan, mint egy iskola, melyben a teremtett állatok Isten ismeretire tanítanak…” Tanácsa: „…nem illik. Hogy hasonlók légyünk amaz oktalan állatokhoz, melyeknek midőn a pásztor makkot vagy galagonyát vér a fárul, mohón zabállanak, egymást orrokkal taszigálják, de szemeket fel nem emelik, hogy

megköszönjék pásztorok jótéteményét.” Figyelmeztet a gazdagság utáni vágyunkra: „Mint az égő tűz, ha olajt öntesz rá, inkább fellobban, úgy a mi kívánságaink szomjúsága meg nem oltatik, hanem gerjed, világi jóknak bévelkedésivel”. De Pázmány arra is int, hogy egymás segítenünk kell: „Miképpen a szarvasok, mikor valamilyen nagy vizen általúsznak, szarvakkal terhelt fejeket az előtte úszók hátára tészik, a legelső pedig elfáradván, elmarad, és az utolsónak hátára hajtván fejét, annak segítségével könnyebbíti fáradtságát; úgy az embereknek… segíteni kell egymást.” S az imádság fontosságát is hasonlattal tudatosítja: „Miként a termőfa vízi nedvesség nélkül semmi jó gyümölcsöt nem teremt, mint a lép méz nélkül, a kőfal mész nélkül és a test lélek nélkül erőtlen és haszontalan, szinte úgy a keresztény ember lelke is semmi gyümölcsöt nem teremhet imádság nélkül.”

Pázmány Pétert a világ mint *jelenség*, *mint olyan* érdekli, mindennek természettudományos okát keresi, ezért figyeli meg a méhek, a hangyák életét:

„Csudálkozik Szent Basilius a méhek rendtartásán… Egy király közöttük, melynek noha fullánkja vagyon, de senkit ezzel meg nem sért: mintha intené a fejedelmeket és hatalmasokat, hogy késedelmesek legyenek a büntetésben… Noha geometriát nem tanultak, de szép egyformán hatszegeletű házacskákat raknak lábokkal és szájokkal… A munkát úgy elosztják egymás között, hogy némelyek terhet hordanak a mezőrül, némelyek azt lerakják a terhes méhekrül, némelyek lépet csinálnak… És jóllehet, az egész emberi okosság sem tudna sem viaszt, sem mézet csinálni, de ez a kis férgecske könnyen megcsinálja.”

Különösen foglalkoztatta Pázmányt az óra mechanizmusa: „… sok apró kerekecskéknek alkalmatos forgásával huszonnégy óráig az üdőt megmutatja.”

Pázmány sokfajta képet alkotott, az elvont fogalmakat konkretizáló képfajtái, merész és szokatlan társításai meglepő hatásúak: „midőn a szőlővesszőt látjuk, eszünkbe jusson állapotunk: hogy noha minket Isten, mint szép szőlőt bégyepelt, béárkolt, megmetszett, megkarózott malasztjának és szent példájának vastagító támaszival…”

Szembeötlő sajátosság Pázmány képeinek halmozása, a képek gyors egymásutánisága, ami mozgalmassá teszi a stílust. „… a hegyek tetején zöldellő füvet emberek szolgálatjára teremtette Isten. Mert az ember szűkölködik az oktalan állatok nélkül, hogy húsával tápláltassék, bőrével és gyapjával ruháztassék, erejével földét szántsa, terhét hordozza, gyalog járástól megmentse. Ezek pedig az oktalan állatok fűvel tápláltatnak…” S folytatja, hogy a füvek öntözéssel nőnek, a víz a tengerből érkezik a szelek, a felhők támogatásával, a párák, a nap és a csillagok „az egek az ő szép forgásival, mind az esők és mezei virágok az ember szolgálatjára, hasznára teremtettek…” „E világ vezérlőjének bölcsessége ugyan villámlik a napnak föld körül való szünetlen forgásában… ha a nap után éjszaka nem következik, és a földi gyümölcsök az éjjeli mértékletes hűvösségtől és harmatoktul nem újulnának, kiégnének a hévség miatt.”

„Az egek ékességinek, a sok csillagoknak erejét ki tudná csak meg is gondolni, nemhogy előszámlálni?" — teszi fel a kérdést, és megpróbál válaszolni is: „A többi között csudálatos szép hasznok ezeknek, hogy a tengeren evezőknek nincs egyéb kalauzuk a csillagoknál, kiváltképpen az északi csillagnak oly ereje vagyon, hogy nemcsak a mágnes, de a vas nyelvecskéjének mágneshez dörzsölt hegyecskéje is igyenesen a csillagra fordul, azáltal mutatja a compas az órát…"

Pázmány érzéki hatású képei közül említsük azt a metaforát, melyet újévi prédikációjában mondott: „Jézus neve méz a szájban, muzsika a fülben".

Pázmány stílusára jellemző a mindennapi élőnyelv, a népies kifejezések használata, jelenléte. A méhek és a hangyák példaként szolgáló életét, az „égi madárkák" költözését, a fecskék fészekrakását említi, de az olvasó figyelmét irányítva kéri: „…tekintsd meg a búzaszárnak mennyi csomója vagyon, hogy elbírja a teli búzafejet! A zabszalmának ilyen térdecskéi nincsenek, mivel a zab könnyű, és nem kell nagy erő fenntartására. Lásd, mennyi polyvába takarta, és mely hegyes kalászok kopjáival, mint latorkertekkel, környülfogta a búzaszemet, hogy a madarak és férgek hozzá ne férjenek!"

Pázmány Péter az élet értelme körüli bizonytalanságok és ellentétes magyarázatok útvesztőjéből kívánja kivezetni olvasóját, tehát útvesztőben érzi magát és kora emberét: „Iszonyú bizonytalanságok feselhetetlen labyrinthusába" keveredtünk, méghozzá a reformáció tanai miatt.

Ezt a tartalmat hordozza a pázmányi stílus, ez a bonyolultságában is áttekinthető, mondattanilag kiegyensúlyozott, képeiben a természet jelenségeihez ragaszkodó forma. Mondatai, akár a barokk szobrok, állandó mozgásban vannak, folyton előrevivő cselekvést érzékeltetnek, a szavakkal együtt egy időbeli tevékenység is gördül előre. S a képet alkotó szavak halmozásával, főleg, ha köztük igék halmozódnak, szaporaságuk valóságos szózuhatagként hat: „A szántó ember, hogy csűrbe való búzája teremjen, megégeti, feltöri, megforgatja, megganéjozza, boronálja a földet; hogy asztalra való kenyér legyen a búzából, felaratják, cséplik, szórják, rostálják, malomban porrá törik, szitálják, dagasztják, szakasztják, kemencében fűtik; hogy pincébe bora légyen a szőlőnek, a vincellér megkapálja, bujtatja, metszi, karózza, kötözi, gyomlálja, leszaggatja, megtapodja, kisajtolja; hasonlóképpen cselekszik Isten".

Kosztolányi Dezső szerint Pázmány „akármit mond, érzékletesen fejezi ki, noha fogalmakkal, elvont eszmékkel bíbelődik, az, amit mond, csupa test" (A magyar próza atyja. *Nyugat*, 1920, 914-915.).

Pázmány Péter

Isteni félelemért

Igaz és szent Isten, kérlek téged, öntsd szívembe az igaz bölcsességnek kezdetit, tekéletes életnek fondamentomát, és minden jóságos cselekedeteknek erős oltalmát, a te szent félelmedet: hogy megismervén gonoszságimat és a te csudálatos, igaz ítéletidet, rettegjek minden cselekedetimben, féljek haragodtúl mint fejem felett való haboktúl, tudván, hogy büntetés nélkül nem hagyod a gonoszságot.

Úristen, ki előtt a csillagok sem tiszták, és angyalidban is fogyatkozást találsz: ki nem retteg teelőtted, látván a bűnösök ellen való kemény ostoridat, az isteni szolgálatban megrögzötteknek naponként való eseteket, e világnak és az ördögnek számtalan incselkedésit, melyekkel az emberi gyarlóságot szünetlen ostromolják?

Végy ki, Uram, az én szívemből minden világi félelmet, hogy ne rettegjek azoktúl, kik csak a testnek árthatnak: hanem tetőled rettegjek, aki testemben, lelkemben megölhetsz. Szeresselek téged, Uram, véghetetlen jóvoltodért; féljek tetőled, felséges méltóságodért és az én számtalan bűneimért, melyekrűl igaz ítélőszéked előtt a mennyei seregek láttára számot kell adnom. Ha azért az igaz is csak alig üdvözül a te ítéletedben: medgyen, s hová légyen a bűnös ember?

Légyen az én lelkemnek és érzékenységimnek erős őrzője a te félelmed, én Istenem, hogy nemcsak a bűnt, de a bűnre vivő társaságot és eszközt eltávoztassam. Uram, meg ne ostorozz engem haragodban; ne menj ítéletbe szolgáddal, mert senki teelőtted, irgalmasságod nélkül, nem igazul és bűneiből ki nem tisztul. Gyógyíts meg azért engem, Úristen, és meggyógyulok; szabadíts meg engem, és megszabadulok. Mert te vagy az én reménységem. Ki élsz és uralkodol, örökkön örökké. Amen.

Szent neved félelmét és szerelmét öntsd szívünkbe Úristen; mert soha azokat atyai gondviselésed el nem hagyja, kiket szeretetednek erősségén építettél. A mi Urunk Jézus Krisztus által. Amen.

A szeretetért

Úristen, ki annyira szeretél minket, hogy egyetlenegy Fiadat értünk adnád, az ő nyavalyái, fáradsági, kínszenvedési által minket, háládatlan és pártos szolgáidat megváltottál. Ezért a te véghetetlen szerelmedért kérlek, gerjeszd fel szívemben ama tüzet, melyet szent Fiad a világra hozott. Írd és oltsd bé lelkembe új parancsolatodat, melyben azt hagyád, hogy téged mindenekfelett, felebarátinkat,

mint magunkat és azon egy élő testnek tagjait, szeressük, nemcsak szóval és nyelvvel, hanem valósággal és cselekedettel.

Adjad, Uram Isten, hogy nemcsak jóakaróimat, de teéretted, ellenségimet is szeressem, és a te szent Fiad példáját követvén, imádkozzam tiszta szűvel gonoszakaróimért. Végy ki, Uram, énbelőlem minden gyűlölséget, irigységet és felebarátom ellen való nehézséget, hogy a tekéletességnek kötele, az igaz szeretet lakozzék bennem: és miképpen te megbocsátod vétkeinket, úgy mi is igazán megbocsássunk ellenünk vétetteknek.

Téged pedig, Uram, oly állhatatos és buzgó szűvel szeresselek, hogy sem élet sem halál, sem szegénység sem gazdagság, sem öröm sem háborúság el ne szakasszon szerelmedtűl. Ki nem szeretne téged, Uram, aki minden szépségnek, vigasságnak, gazdagságnak, gyönyörűségnek elfogyhatatlan kútfeje vagy? Csak kicsiny árnyéka a te szépségednek minden világi szépség; csak asztalodnak apró morzsaléki evilági állatok jóvolta, melyben sok fogyatkozások vannak, és meg nem elégíthetik lelkemet. Azért térülj a te nyugodalmadhoz, oh én lelkem, és csak azt szeressed, aki minden jóval bétölt és megelégít; aki téged öröktűl fogva szeretett, és sokkal inkább szeretett, hogysem az anya szereti egyetlenegy fiát. Ha még a fene oroszlánok is szeretik véle jótévőket: miért nem szereted tehát, oh én háládatlan és kemény szívem, a te Uradat Istenedet, ki téged a földnek, tengernek és minden teremtett állatnak urává tett? Ki az ő egyetlenegy Fiának iszonyú kínjával megszabadított téged? Ki önnönmagát ígírte jutalmául szeretetednek? Szeresselek téged, Uram, ki elébb szerettél engem, örökkévaló szeretettel szerettél engem és tennenmagadért teremtél engem; mikor elestem volna, felemeltél engem; mikor meghóltam volna, viszont megelevenítél engem, amaz igaz pelikán madárnak, a mi Urunknak drága vérével. Mindezekért, Uram, tartozom, hogy teljességgel néked adjam szívemet: és nem egyszer, hanem számtalanszor tartozom. Adjad azért, én édes Istenem, hogy az én lelkem gerjedezzen és megemésztessék szerelmedtűl: és igazán azt mondhassam Szent Pállal: Élek én, de immár nem én, hanem él énbennem Krisztus. Uram, mit kívánok egyebet tőled e földön vagy az égben? Elolvad az én szívem és testem, oh én szívemnek Istene, a te szerelmedben. Oltsd el, Uram, a te szerelmed tüzével bennem evilági kívánságoknak tüzét. Lágyítsd meg akaratomat a te akaratodra, keményítsd meg evilági kívánságokra. A mi szerelmetes Urunk és Megváltónkért, ki él és uralkodik, Amen.

Bustya Dezső

Tűnődések* (II.)

(Naplójegyzetek)

2. Tűnődés a gyermekekről és az unokákról

Nemzedékek különböző gondolkodás- és magatartásformáiról beszéltem diákjaimnak néhány hónappal ezelőtt. Többek között elmondtam, hogy egészen másként viszonyulnak hozzám az unokáim, mint a gyermekeim. Fiaink s lányaink ugyanis csak egész kicsi korukban tegeztek bennünket, később rászoktak az idősebbeket megillető magázásra. Ezzel szemben serdülő unokáink nem igyekeznek átváltani a kisgyermekkori tegezésről a magázásra. Furcsa helyzet: gyermekeim ma sem tegeznek, de az unokáim igen. Úgy vélem, sok magamkorú embernek szintén ez a tapasztalata. Nemzedékek váltásával a szokások, magatartások is változnak.

Egészen más világ az, amibe az unokáim beleszülettek és amiben élnek. Egyikük sem tudja elképzelni, hogyan lehetett élni valamikor pl. televízió nélkül. Nekik egy napjuk sem telhet el a tévézés mellőzésével. Hiába is próbálnám elmesélni, hogy felnőttként, értelmiségiként is éveken át éltem villanyáram nélkül. Fogalmuk sincs a petróleumlámpáról, a gázharisnyás lámpásról, amivel a kicsi templomunkat világítottuk, a körégős lámpáról, amit nagy nehézséggel tudtunk csak beszerezni, de azzal az örömmel szolgált, hogy áramot is fejlesztett, s az áram megszólaltatta a „telepes" rádiónkat. Nem tudnak arról, hogy is lehetett élni fürdőszoba és fürdőkád nélkül, számítógép és zsebtelefon nélkül a kb. 40 évvel ezelőtt született gyermekeknek. Hiszen őket mindez már készen várta. Amint megtanulnak valamilyen eszközzel bánni, szüleik azonnal meg is szerzik azt számukra. Sőt, néha megfordul a helyzet: hamarabb van valamijük, mielőtt megtanulnának bánni vele. Ezért aztán nem is becsülik oly sokra a milliós értékeket, mint ahogy gyermekeink annak idején az 5-10 lejes játékokat, vagy a pár száz lejbe kerülő lemezjátszót, hangszert. A fogyasztói társadalom kétségtelen hozadéka mindez. A mai fiatal ma kap egy zsebtelefont, aztán pár hét múlva elhagyja, elveszti — de nem bánkódik túlságosan utána: majd vesznek neki (vagy vesz ő maga a jelentős összegű innen-onnan összegyűjtött zseb-pénzéből) másikat. Az előbbi már úgyis kiment divatból. És minden technikai csoda azonnal megszerzendő: hiszen az osztály felének már ez is, az is van. Folyik a versengés, senki sem akar lemaradni.

***Helyreigazítás:** Folyóiratunk 2012/2-es számában a *Tűnődések (I.)* című írás szerzőjének a neve helyesen: Bustya Dezső.

Mindezt látva, tapasztalva, néha azon merengek: nem voltam-e — a saját szüleim takarékos, beosztó életmódját követve — túlságosan szigorú a gyermekeimhez? Bizony, ők nem kaptak olyan drága ajándékokat, mint az osztálytársak némelyike: dúsgazdag, az egyetlenkét tejbe-vajba fürösztő szülők gyermekei. Nem kapták meg azt a drága játékot, amire igényt tartottak, azt a kirándulást, amire pedig többen jelentkeztek. Meg kellett tanulniuk: X. Y. egyetlen gyermek, vele megtehetik, ti négyen vagytok testvérek… Egyik volt tanárom, akinek öt gyermeke volt, mesélte, hogy ugyanígy érvelt előttük, mire egyiküktől ezt a választ kapta: Minek kellett apjának ennyi gyermek?... Még örülhetek, hogy az enyémek nem tették fel nekem ezt a kérdést.

Most utólag mégis arra gondolok (bűnbánatot is érezve), hogy adhattam volna többet is. Aztán jön a másik gondolat: jót tettem volna velük? Lehet, hogy így jobban megszokták, hogy az „életben" sem kapnak meg minden megkívánt dolgot. Hogy néha erről-arról le kell mondani, valami magasabb cél érdekében. Nem feltétlenül a szigorú, spártai nevelés az ideálom. Mégis, úgy vélem, néha kell tudni gyermekeink igényére nem-et mondani. Szokják meg, hogy az élet nem „Terülj, terülj asztalkám..." Egy pedagógiai tárgyú könyvben olvastam, hogy igazi szülő néha akarattal vág nem egyforma szelet kenyeret a gyermekeinek. Miért? Hadd vegyék tudomásul, hogy az élet nagy küzdelmében sem egyformán kapjuk a jutalmat. Néha többet, nehezebbet dolgozunk másoknál, kevesebb kényelemért, jövedelemért. Nincs „nivellálás"; amíg élünk, különböző a sorsunk, a tisztünk, a megbecsülésünk, a jutalmazásunk, az egészségünk, a sikerünk és a kudarcunk. Amit tenni lehet, az közhely. Bárki is mondta először, igaza van: amin nem tudsz változtatni, azon ne merengj, hanem fogadd el, amin tudsz változtatni, azon se elmélkedj, hanem változtass; a legfőbb pedig, hogy tudj különbséget tenni a kettő között.

Azt azonban csodálom, hogy gyermekeink, amikor kiértékelték, hogy miképpen neveltük őket, nem marasztaltak el bennünket. Sőt: egy családi ünnep (talán a 25. házassági évfordulónk) alkalmával „Szülői díszoklevelet" is szerkesztettek számunkra. Volt néhány elismerésben részem eddigi életemben (ezután már nemigen lesz), de ezért vagyok a leghálásabb. Gyermekeink, a kapott fenyítések, tiltások, megtagadott kívánságaik ellenére is szeretnek, értékelnek bennünket, szüleiket. Istennek nem győzök hálát adni azért, hogy jó gyermekek, egymásnak szerető testvérei. Szükségben és bajban mindig a nehézségben lévő mellé állnak. (Áronka, 8 és féléves unokánk mondta a napokban az édesanyjának, Jutkának: Jól választottál, amikor Apuhoz mentél feleségül, mert neki ilyen szerető, jó testvérei vannak!)

Nos, igen. Isten még a hibáinkat, gyarlóságainkat is felhasználja az Ő csodálatos pedagógiájában. Amit mi elrontottunk, Ő jóváteszi. Most fiaim, lányom többet megadhatnak gyermekeiknek, mint ami nekik jutott annak idején. Ők akkor azt sem kapták meg mindig, amit már „feltaláltak". Az unokák már szinte azon-

nal részesülnek a CD-lemezek, a hifitornyok és egyéb technikai csodák áldásaiban (?), ahogy azok a piacon megjelennek.

Azt nem tudom, hogy az unokáim elégedettebbek is, mint annak idején a gyermekeim voltak? Amijük van, megszokták, természetesnek veszik, hogy van; amit másnál látnak, azt azonnal maguknak is igénylik. Jó ez? Nem tudom. Hiszen ezért tűnődöm, most éppen rájuk gondolva. Mi lesz, amikor kudarc, sikertelenség éri őket? Hogyan fognak megállni, amikor életútjuk „néha sötét völgybe tér"? — Én azt már valószínűleg nem fogom ebben a létformában megérni... De hát ilyen vagyok: tudni szeretném.

Beke Sándor

Ne ítéld meg!

Isten,
ne ítéld meg
a törtető embert,
inkább derülj azon,
hogy meg akarja hódítani
a földön
a föld burkát,
a föld alagútjaiban
a föld szívét,
az óceánban
messze lent
a folyékony halmazállapotot,
s a vízi kincseket,
az égen
az angyalokkal kacérkodó
mennyországot,
a türkiz végtelent
s a világmindenséget —

Ne ítéld meg,
derülj inkább az emberen,
Istenem!

Szekeres Lukács Sándor

Rovásírásos múltunk feltárása

Mandics György: Róvott múltunk
A székely-magyar rovásírás-történet kézikönyve, I. kötet
Irodalmi Jelen Kiadó, Arad, 2010

Székely-magyar rovásírásunk történetéről sok újdonsággal szolgáló mű jelent meg a temesvári születésű, jelenleg Budapesten élő író, Mandics György tollából 2010 nyarán. A szellemes cím jelzi, hogy ősi írásunk a történelem folyamán milyen viszontagságokon ment át, mert annak ellenére, hogy már a XIII. századtól kezdve magyar és külföldi művekben arról lehet olvasni, hogy a székelyeknek van egy sajátos írásuk, mely a latin ábécétől különbözik, már elég korán, a XVII. századtól számos személy megkérdőjelezte azt, hogy a székelyeknek létezhetett egy ősi írása. Az 1848–1849-es szabadságharcunk leverését követően pedig még a Magyar Tudományos Akadémián is olyan személyek kerültek fontos pozícióba, akiknek a császári udvar által sugallt és propagált fő feladatuk azt volt, hogy a magyarságot egy barbár, tudatlan, s ha kell, embertelenül kegyetlen népnek állítsák be. Nem véletlen az, hogy 1850-től a szepességi születésű Hunfalvy (született Hundsdorfer vagyis Kutyafalvi) Pál és a németországi Jozef Budenz mondja meg, hogy mi a tudományos, mi az elfogadható a magyarok számára. E két német ember nemcsak megkérdőjelezte az Árpád-házi vagy későbbi királyaink által is jóváhagyott krónikákat, hanem arra is vetemedtek, hogy az elméletükhöz nem illő régészeti leleteket, dokumentumokat stb. egyszerűen megsemmisítették, elégették. E magyarellenes „tudományosság" sajnálatos módon a mai napi tart, elégséges csak az MTA egykori elnökére, Glatz Ferencre gondolni, aki az Árpád vezette görbe lábú magyarokról úgy ír 1996-ban, mint akik a Kárpát-medencében élő nőket megerőszakolták és a gyermekeket gyilkolták. Az akadémikus Kulcsár Szabó Ernő 1998-ban pedig egyenesen azt a tudománytalan véleményt állította, hogy a rovásírás náci asszociációkat kelthet.

Mandics György a könyvtárnyi szakirodalom áttanulmányozása során igyekszik a magyarellenes beidegződésekről lerántani a leplet, mint ahogy a rovásírásunkkal kapcsolatosan azt is feltárja, hogy nem az összes római katolikus

pap igyekezett üldözni írásunkat, hiszen épp a ferences és pálos szerzeteseknek köszönhető számos emlékünk megőrzése és az ősi írás továbbélése. Később a jezsuiták és a református papság is behatóan érdeklődött a magyar rovásírás felől. I. István királyunknak tulajdonított és a rovásírás használatát tiltó dokumentum, Mandics György véleménye szerint, egyszerű hamisítvány. A rovásírás háttérbe szorulása azonban minden valószínűség szerint a királyi adminisztráció latin nyelvű elterjedésével függ össze, ugyanis a korábbi rovásírásos birtoklevelek helyett a királyi kancellária már csak a latin nyelven írt okleveleket fogadta el.

A székely-magyar rovásírást az alábbi anyagokra rótták, vésték, karcolták, poncolták: fapálca, fabot, deszka, gerenda és más fatárgyak (ostornyél, fakupa, fakulacs, nyílvessző), kő, tégla, cserép, kerámia, pala, csont, fém, vakolat, nyírfakéreg, növényi mag, viasz, állatbőr. Ugyanakkor a leírásokban emlegetnek pergamentet, papiruszt és papírt is; az írás eszköze pedig lehetett kés, véső, szeg, ár, palavessző, kréta, ecset vagy toll. A székely-magyar rovásírás iránya általában a jobbról balra való haladás, de ismerünk balról jobbra való írást is.

A rovásírással írt könyvek ugyan elvesztek, de az egykor létezett könyvekről már Kr. u. 93-ban a kínaiak emlegették a szienpinek (hun) nevezett sztyeppei népet, akiknek furcsa rovásos könyveik voltak, Johannes Chrysostomos (347–407) az írta a szkítákról, hogy lefordították a szentírást a maguk nyelvére; a Mervi oázisban 450 körül az ottani papság lefordította hun nyelvre a Bibliát. Bonfini műve forrásaiként szüntelenül a magyarok évkönyveire hivatkozott, de közel ehhez a korhoz, 523-ban az Észak-Kaukázusban Quardusat (Kardusat) püspök papjaival együtt lefordította a Bibliát a Kaukázusban élő hunok számára, hogy lehessen terjeszteni köztük a keresztény vallást. Észak-Magyarországon is járt Konstantin (827–869), a szlávok apostola, aki azzal az indoklással kérte II. Hadrian pápától a szláv írásbeliség terjesztését, hogy a magyaroknak és az avaroknak is van írásuk és vannak könyveik. Valószínű, hogy a magyaroknak létezhetett egy Ősgesztája, ugyanis míg Anonymus a magyarok történetéből sok mindent kihagyott a hunokra vonatkozóan, addig Kézai Simon krónikája sokkal részletesebben szól Attila hunjairól. Mátyás király idejében, 1486–1490 között készülhetett a *Constitutiones incliti regni Ungarie* című könyv, melyről Csontosi Jánosnak és Friedrich Klárának is az a véleménye: a képen lévő könyv lapjain rovásírás van.

Szamosközi István (1565?–1612) egyetemi tanulmányainak folytatása alkalmával Firenzében felkereste a toszkánia nagyherceg Laurenziának nevezett híres kézirat- és könyvgyűjteményét és ezen alkalommal egy nagyon fontos leírást rögzít: „Ezen írásmódnak egy egész kötetet kitöltő nagyon régi példánya maradt fenn máig az Etruria nagyhercegség könyvtárában, Firenzében, csodálatra méltó és egész Európában ismeretlen írásjelekkel. A könyvlapok nincsenek mindkét oldalon, hanem csak az egyiken írva s ezért a papír finomsága következtében a másik oldalról is éppen olyan jól lehet olvasni, mint az elsőről. A könyv nem is a

ma szokásos lenpapírból, hanem nílusi papiruszból van. Nincs is tollal írva, hanem az összefüggő sorok nyomtatva vannak lefelé menőleg és egyes betűit külön vonalkák választják el. De nemcsak ezek az írásjelek, hanem maga a kódex is annyira magán viseli a régiség minden jegyét, hogy az európaiak már nyugodtan felhagyhatnak a nemrég feltalált ólombetűs könyvnyomtatás dicséretével, minthogy ez a könyv, melyet századokkal ezelőtt a mai világ előtt ismeretlen betűkkel nyomtattak, kiáltva hirdeti, hogy ennek a művészetnek feltalálói a szkíták voltak…"* Szamosközi korszakalkotó felfedezése „természetesen" eltűnt, pedig sokan beszámoltak erről a könyvről. Később hiába keresték ezt a könyvet is, mert valakik eltüntették, pl. így nem lehetett megkérdőjelezni Gutenberg találmányát. Így történt a Debreceni Könyvtár 1655-ben valószínűleg még meglévő rovásírásos könyvével is, hiszen Komáromi Csipkés György még emlegette, hogy Debrecenben is van egy régi magyar betűkkel írott könyv. A gyergyóditrói Tászok-tető híres köveinek nagy része is így járt, a mai napra csak három maradt belőle a gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeumban. A csíkszentmiklósi híres, 1501-ből származó feliratnak is nyoma veszett az 1750-es években, de szerencsére ezt korábban papírra többen is leírták, így legalább tudunk róla. Évek, évszázadok során sok rovásírásos emléket tüntettek vagy rejtettek el. Szerencsére a XX. század során egyre többen kezdték ezeket az írásokat kutatni, a már említett Friedrich Klárán kívül Badinyi Jós Ferenc, Bíró János, Magyar Adorján, Libisch Győző, Fűr Zoltán, Forrai Sándor, Gyenes József, Ráduly János, Szakács Gábor, Szathmáry Attila, Varga Csaba, Varga Géza és még sokan mások.

A székely-magyar rovásírás nem egyedülálló, nem rokontalan és rajta kívül nemcsak a germánok runa írása létezett, hanem számtalan más rovásírás is a világon. Ezért is érdemes elolvasni Mandics György könyvét és továbbra is érdemes kutatni úgy a könyvtárakban, mint kint az erdőn-mezőn, mert soha nem lehet tudni, hogy mikor kerülnek elő népünk történelméhez szorosan kapcsolódó ősi írások. A csíksomlyói ferences könyvtárból került elő, szinte csodaszerűen Bonyhai Moga Mihály egyik legrégebbi írott erdélyi rovásábécéje, a csíkszeredai Muckenhaupt Erzsébet könyvtörténész kutatásainak köszönhetően 1991-ben. Bonyhai Mihály gazdasági tisztviselőként dolgozott ifj. Székely Mózes siménfalvi udvarházában, itt ismerkedett meg a siménfalvi székelyek rovásírásával, amit szerencsére papírra is vetett. Ez a rövid feljegyzés, mely a csíksomlyói ferencesek könyvtárából került elő, jelzi azt a tényt, amit más leletek is megerősítenek, hogy a székelyek a XVII. században használták az ősi rovásírásukat. Mandics könyvéből megtudjuk azt is, hogy szórványosan még a XX. században is használták a rovásírást és a számrovást.

*Mandics György: i. m., 374-376. old., Szilágyi Sándor: *Szamosközy István történeti maradványai.* IV. köt. Magyar Történelmi Emlékek, 30. köt., Budapest, 1880, 461. old.

Erdélyi Toll — gyermekeknek

László László

Történeti mondák

Mátyás király

Hunyadi Mátyás királlyá választása

(Szilágyi Mihály serege és a befagyott Duna)

Hunyadi Jánosnak és Szilágyi Erzsébetnek két fia volt, László és Mátyás. A nagy törökverő hadvezér halála után, a népszerűségére féltékeny király és a cselszövő főurak elfogták és halálra ítélték Hunyadi Lászlót, Mátyást is fogságra vetették.

1458 elején Szilágyi Mihály sereggel ment Budára, a királyválasztásra, ahová összegyűlt a nemesség nagy része is. A városbeliek és a Hunyadi László halálában bűnös urak attól tartottak, hogy Szilágyi bosszút fog rajtuk állni. Nem ezt akarta, hanem Hunyadi Mátyást szerette volna megválasztatni királynak, mert a trón megürült V. László király halálával.

Szilágyi Mihály serege a Duna bal partján, Pesten táborozott, az urak pedig Budán sorakoztak fel, a folyó jobb partján. Nagyon hideg január volt, s a Duna egyetlen éjszaka alatt befagyott, akadálytalanul át lehetett kelni rajta Pestről Budára. A főurak előbb tárgyalni akartak a királyválasztásról Szilágyi Mihállyal, de amikor látták, hogy a Duna jegén összegyűlt negyvenezer ember egyöntetűen Mátyást akarta megtenni Magyarország királyának, nem mertek ellenkezni.

Még be sem fejeződött a királyválasztás, a nagytemplomban már megkezdődött a hálaadó istentisztelet, amiért a trónt végre hosszú idő után ismét magyar király foglalja el. (Az előző királyok idegenek voltak, cseh, osztrák vagy olasz, esetleg német származásúak.) Amikor a főváros és az ország lakossága megtudta, hogy Hunyadi Mátyást királlyá választották, mindenhol ünnepeltek, megszólaltak a harangok és örömtüzek gyúltak.

Szilágyi Mihály levélben tudatta az erdélyiekkel és a kolozsváriakkal, hogy Mátyást, aki Kolozsváron született, királlyá választották. Levélben tudatta a cseh királlyal is a hírt, és követelte, hogy engedje szabadon Mátyást. A cseh király azzal a feltétellel engedte szabadon a fogva tartott ifjú Mátyást, ha elveszi feleségül a cseh királylányt. Így foglalta el trónját Hunyadi Mátyás, a magyarok legnagyobb királya.

Mátyás visszaszerzi a koronát

(Vitéz János Bécsbe megy Frigyes császárhoz)

Mátyás király trónra lépésekor a magyar szent korona zálogban volt Frigyes császárnál, aki rengeteg sok pénzt kért érte cserébe. Még Mátyás megválasztása előtt szerezte meg a koronát, amikor ő is magyar király akart lenni.

Mátyás elküldte Bécsbe tudós püspökét, Vitéz Jánost, hogy tárgyaljon a korona visszaszerzéséről. Hosszas tárgyalások és alkudozás után megállapodtak abban, hogy Frigyes hetvenezer arany ellenében kiadja a koronát a magyaroknak.

Mikor Vitéz János hazatért ezzel a hírrel, az urak a királyi tanácsban ellenezték a korona visszavásárlását, de Mátyás meggyőzte őket, hogy a koronának Magyarországon a helye. Kijelöltek a püspök mellé hét tekintélyes főurat, hogy azok hozzák el a koronát. Melléjük háromezer vitézt is adtak díszkíséretnek.

Amikor Bécshez közeledtek, Frigyes meglátta, hogy a magyarok milyen sokan jönnek és félve attól, hogy el akarják foglalni a várost, bezárkózott a hatalmas falak mögé és kiüzente, hogy a városba csak kétszáz főt enged be közülük, a többi maradjon a falakon kívül. Hiába magyarázták a magyarok, hogy csak azért vannak ennyien, mert ez a koronának kijáró tisztesség, Frigyes csak Vitéz János püspököt engedte be kétszáz emberrel. Megállapodtak, hogy a császár emberei kihozzák a koronát a városkapu elé, s a magyarok odaviszik a cserébe hozott aranyakat. Ott megszámolják a pénzt és kicserélik a koronára az aranyat.

Így is történt. Ezután a magyar küldöttség és a népes kíséret megindult haza Magyarországra. Első város, ahová megérkeztek, Sopron volt és ott kiállították közszemlére a magyar szent koronát, hogy bárki emberfia megtekinthesse a magyarok legdrágább kincsét, a koronát.

A szent koronával megkoronázták Mátyást, akit nyugati szomszédok, az osztrákok és németek is királyként tiszteltek azontúl.

Kinizsi Pál

(Palkó vitéz, Mátyás hű embere)

Mátyás király vadászni volt és a nyári nagy melegben megszomjazott. Beüzent a közeli kolostorba, hogy küldenének neki valami innivalót. A szerzetesek finom bort hoztak a királynak drága arany serlegben, aranytálcán. De Mátyás nem ivott a borból, mondván, hogy nagy melegben ő bort nem szokott inni.

Meghallotta ezt a közelben tartózkodó molnárlegény, Kinizsi Pál, rögtön elszaladt a kúthoz és egy korsót megtöltött friss vízzel, majd felajánlta a szomjas királynak. Ezt látva a barátok rosszallóan jegyezték meg, hogy tálca is jár a királynak. Kinizsi felragadott ekkor egy nagy malomkövet, azt tette a vizeskorsó alá tálca gyanánt és úgy szolgálta fel a vizet.

A királynak megtetszett az erős és találékony molnárlegény. Azonnal szolgálatába fogadta és megajándékozta Palkót. Mátyás király egyik legjobb hadvezére lett Kinizsi Pálból, aki sokszor vezette győzelemre a király seregét a törökök ellen.

Történt egyszer, hogy Mátyás király Kinizsit akarta elküldeni követségbe a török szultánhoz. Kinizsi szívesen harcolt a pogányok ellen, de a követi tisztséget nem akarta vállalni, mert tudta, hogy a törökök alig várják, hogy lecsapjanak rá, s nem lesznek tekintettel arra, hogy a követeket nem szabad bántalmazni, biztosan lenyakaznák.

Mátyás, hogy vezérét megnyugtassa, megígérte, hogy amennyiben a török levágatná a Kinizsi fejét, ő rájuk támad és harmincezer török fejét üttetné le. Kinizsi elhárította ezt a szívességet, mondván, hogy ez őt kevéssé vigasztalná, mert a harmincezer török fő közül egyik sem illene olyan jól a nyakára, mint a sajátja.

Mátyás király nem erőltette többé, hogy Kinizsit küldje a törökhöz követségbe. Palkó vitéz pedig Mátyás haláláig a király hűséges hadvezére maradt.

Az álruhás király és a kolozsvári bíró

(A népnyúzó bíró megleckéztetése)

Mátyás király, az igazságos uralkodó gyakran járt-kelt az országban és ilyenkor álruhát viselt: személyesen győződött meg arról, hogy népe elégedett-e s hogy a hivatalnokok miként tartják be a törvényt s az urak sanyargatják-e a szegény népet.

Hallotta, hogy a kolozsvári bíró rosszul bánik a szegényekkel, mintha azok mindannyian az ő szolgái, alattvalói lennének. Gondolta, elmegy álruhában, hogy személyesen győződjön meg a valóságról, s egyúttal felkeresse szülővárosát, mert már rég volt szülővárosában, Kolozsváron.

Egyszerű paraszti ruhát öltött magára Mátyás és begyalogolt Kolozsvárra. Ott, mint fáradt utas, leült a bíró házával szembeni mészárszék elé, s látta, hogy a bíró udvarába seregnyi ember hordta be a fát, mások meg vágták és rakták nagy halmokba, s vitték be a bíró pincéjébe. A városi hajdúk meg pálcákkal biztatták a munkára fogott embereket. Egy hajdú hamarosan észrevette az üldögélőt, vagyis Mátyást, és ráförmedt, hogy ne henyéljen, hanem dolgozzon. Hogy nyomatékosabb legyen az utasítása, még rá is sózott az álruhás király hátára.

Felállt Mátyás és megkérdezte, hogy mi lenne a fizetség a fahordásért, mire a hajdú ordibálással és további pálcaütésekkel fizetett. A bíró a tornácról személyesen felügyelte a munkát. Őt is megkérdezte Mátyás, hogy mi lenne a fizetség, amire a bíró megparancsolta a hajdúnak, hogy pálcájával adjon még némi ráadást a „parasztnak".

Többet már Mátyás sem kíváncsiskodott, hanem beállt a sorba, és hordta a fát szaporán a bíró pincéjébe. Közben, amikor senki sem látta, vörös krétával ráírta a nevét három fahasábra, amelyeket berakott a farakás közepébe.

Másnap Mátyás király ismét megjelent Kolozsváron, de ezúttal fényes királyi ruhában és díszes kísérettel. Magához hívatta a bírót és a város többi vezetőjét, hogy megérdeklődje, miként zajlik az élet a városban és hogyan élnek az emberek. Sanyargatja-e valaki a népet errefelé? Csak jót és szépet mondottak a vezetőemberek. Mátyás ekkor elindult körülnézni a városban, de magával vitte a bírót is.

Amikor a bíró háza elé értek, Mátyás megcsodálta a nagy halom farakást, és megkérdezte, hogy ki hordta és vágta össze a fát. A bíró válasza az volt, hogy az emberek jószántukból, a bíró iránti szeretetből hordták össze a sok tűzifát. Mátyás ekkor megparancsolta embereinek, hogy szedjék szét a nagy halom fát, és abban megtalálták a piros krétával megjelölt hasábokat. A király megparancsolta a bírónak, hogy olvassa csak el, mi van írva a hasábokra. A bíró alig akart hinni a szemének, amikor kibetűzte a Mátyás nevét.

Mátyás ekkor felvilágosította, hogy ő volt a hajdú által háromszor is megbotozott paraszt, mert nem akarta fizetség nélkül hordani a fát. A népnyúzó bíró hiába esedezett kegyelemért, csupán annyit enyhített sorsán, hogy a király nem felakasztatta, hanem lefejeztette. A hajdúnak megbocsátott, mert ő parancsra cselekedett. A kolozsváriak megéljenezték a király igazságos ítéletét.

Ez a történet is azt igazolja, hogy igazságos, bölcs uralkodó volt Mátyás. Úgy is emlegették még életében, hogy „Mátyás, az igazságos". Halála után született a mondás: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság..."

Név- és szómagyarázat

Frigyes — III. Frigyes (1438–1492) osztrák főherceg, majd német-római császár, a Habsburg-dinasztia tagja.

Kinizsi Pál — (kb. 1430–1494) híres törökverő hadvezér, aki hatalmas testi erejével és vitézségével tűnt ki.

László király — V. László magyar király (1444–1457) négy évesen került a trónra; gyámjai, a főurak uralkodtak nevében. Hatalmát féltve megölette Hunyadi János nagyobbik fiát, Hunyadi Lászlót. A közfelháborodás elől Prágába menekült — ahová Mátyást magával hurcolta fogolyként —, és rövidesen ott meg is halt.

Mátyás király — Hunyadi vagy Corvin Mátyás (1443–1490), Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet fia, 1458-tól magyar király. Hadvezérként és diplomataként kiváló eredményeket ért el a törökök, másrészt a Habsburgok és a Jagellók féken tartása terén. 1485-ben Bécset is bevette. Támogatta a tudományt és a művészetet. A középkori magyar állam Mátyás idejében élte fénykorát.

Szilágyi Mihály — (kb. 1410–1461) erdélyi nemes, hadvezér és kormányzó, Hunyadi János sógora, Mátyás király nagybátyja és legfőbb támogatója a trón megszerzésében.

Vitéz János — a Hunyadiak távoli rokona, tudós, magas rangú királyi hivatalnok és főpap (1408–1472). Két évtizedig volt váradi püspök.

Tar Károly

A felhőtlen felhő

Honnan jössz te, kicsi felhő,
Göndör eszű kis tekergő?

Hol a házad, hol az ágyad?
Hova szólít titkos vágyad?

Apám, anyám elfeledve,
Széllel szállok kék egekre.

Járok-kelek csillagporban,
Mese-messze országokban.

Látok, hallok, csodálkozom,
Végtelenbe próbálkozom

Odaszáll sok kicsi felhő,
Ahol minden felhő felnő.

Pihepárnán száll a kedve,
Énekelve, növekedve.

Egyszer aztán, valamikor,
Sietősen hazaiszkol.

Mindig várja háza, ágya,
Szülei és nagymamája.

Táncház

Szikla szélen
szél száll, kószál.
Tetejében
két szép fűszál

Hajladozik,
szépen táncol.
És kacarász,
meg viháncol.

Hallgatja a
szél énekét.
Kiforgatja
köpenyegét.

A szél picit
ámul-bámul.
Visszafordul,
Ő is táncol.

Lett is legott
dínom-dánom.
Folyt a lagzi
egész nyáron.

Táncolt a szél,
s a vén szikla,
két pár fűszál
felvidulva.

A mulatság
addig-addig
kerekedett,
folytatódik,

míg a szikla
— néma öreg —,
felébredve,
beleremeg.

Két pár fűszál
táncát ropja.
Szél a hegyet
párba vonja.

Jöttek aztán
más-más szelek,
hoztak bőven
hót, hideget.

Sziklabércen
senki sétál,
pihen a hegy
s minden fűszál.

És a szelek
jönnek-mennek,
kószálnak és
fütyörésznek.

Kutakodnak,
keresgélnek,
forgolódnak,
szemlélődnek.

Nyitogatnak
minden zárat,
mert nem lelik
a táncházat.

De amikor
tavaszodik,
az új világ
bizakodik.

Két szép fűszál,
hegyek, szelek,
dínomdánom,
lesz sok gyerek.

Sziklatető
éledezik,
s a világ tánc-
házasodik.

Kriza János

Aranyhajú Kálmán

Egyszer volt, hetedhét országon túl, még az Óperencián is túl, de még azon is túl, egy király. Az a király sokszor olyan törvényeket adott ki, amilyeneknek még csak híre sem volt más országban. Egyszer azt a törvényt találta kiadni nagy büntetés alatt, hogy egy asszony se merjen fonni szombat este. Őröket is rendelt ki a király, hogy azok vigyázzanak mindenfele, s ha meglátják, hogy egy asszony szombat este fon, azt mindjárt jelentsék a királynak.

Éppen abban az időben, mikor kihirdették ezt a parancsolatot, három öregecske leány lakott egy faluban, akik fonásukkal keresték a kenyerüket. Minden este összegyűltek vagy egyiknek, vagy másiknak a házánál, s úgy fonogattak együtt, s azt mondogatták, hogy ha ők szombat este nem fonhatnak, akkor egy héten legalább egy nap nem lesz nekik mit enni. Azért hát a három leány összeült fonni szombaton este is, s nem is gondolták, hogy most valaki leskelődik utánuk. Amint ott fonogatnak hárman, beszélgetés közben azt mondja a legkisebb leány:

— Meg van tiltva, hogy szombat este fonjunk, pedig ha az a király engem az udvarába vinne, én annyit fonnék egy hét alatt, hogy egész táborának kitelne esztendei ruházata belőle.

A másik azt mondja:

— Ha engem a király az udvarába vinne, én annyi kenyeret sütnék három nap alatt, hogy az egész tábora megérné három hónapig vele.

A legnagyobb leány pedig azt mondja:

— Ha engem a király elvenne feleségnek, én olyan aranyhajú fiút szülnék, akinek párja nem lenne hetedhét országon.

A vigyázó éppen az ablakon leskelődve hallgatta, mit beszélgetett a három leány, s másnap elmondotta a királynak mind egy szóig, amit csak azoktól hallott. A király nyomban el is hívatta a legkisebb leányt, s megparancsolta neki, hogy éppen annyit fonjon egy hét alatt, amennyit a fonóban mondott volt. A leány font, de egész héten nem tudott többet fonni, mint otthon szokott, s ezért a király áristomba tétette, egy puszta kamrába, ott tartotta nehány napig, azután hazabocsájtotta.

Hívatta a király a másik leányt, aki a kenyérsütéssel dicsekedett volt, de az sem tudott több kenyeret sütni három nap alatt, mint máskor, azért azt is áristomba tétette harmadnapig, azután hazaküldötte.

Utoljára elhívatta a király a legnagyobb leányt, aki azt mondotta volt, hogy ő aranyhajú fiút szülne a királynak, s megkérdezte tőle:

— Biztatod magad, hogy aranyhajú fiút szülnél, ha elvennélek feleségül?

Azt felelte a leány:

— Ha nem tudok, azt tehet velem felséged, amit akar. Nem bánom, ha kihajtat is az országból, ha úgy nem lesz.

A király nem sokáig gondolkozott, hanem elvette ezt a leányt feleségül, ki sem igen rút, sem igen vén nem volt még, és ezen sokan igen csodálkoztak. Mikor immár a szülés ideje eljött, a király éppen a táborban volt.

Abban a városban élt egy gonosz boszorkány szüle, s annak volt egy szép leánya. Az öreg szüle sokat mesterkedett volt, hogy valami ravaszsággal a királlyal elvetesse a leányát, s hogy azt végbe nem vihette, mind azon törte a fejét, hogy állhasson bosszút rajta. Most hát addig s addig fortélyoskodott, hogy betetette magát bábának a királyné mellé, s eljött vele a leánya is. A királyné azután tova éjféltájban egy kedves aranyhajú fiút szült. A boszorkány szüle egyszeribe odaadta a leányának a gyermeket, s az elsuhant vele haza. A vén boszorkány fogott egy döglött kopókölyköt, azt belekötötte egy fazékba, a királyné cselédjének azt hazudta, hogy a királynénak meghalt a gyermeke, s maga elment egy inassal, s eltemették a király kertjében a fazekat. Ezen erősen megbúsultak mind, amennyien voltak a király udvarában.

A boszorkány hazament a leányához, s a gonoszok dugdosták a gyermeket harmadnapig, de féltek, hogy világra jön az ő alávalóságuk, s nekik rosszul lesz dolguk, ezért egy kicsiny ládát készítettek nádból, s abba beletették a gyermeket, s belebocsájtották a malomárokba.

A víz viddegélte a ládát, s mikor szinte a malomig vitte volna, a molnár meglátta, kifogta s megnyitotta. Hát csak elcsodálkozott, hogy abban egy szép aranyhajú fiút lát. Beviszi a feleségéhez, s azt mondja:

— Na, feleség, te örökké kívántad, hogy bár az isten egy gyermeket adna neked, most látod, itt van ne. Neveljük fel, még kicsi, nem tud a világról, ha felnő, úgy megbecsül minket, mint édesapját s anyját.

El is nevezték a gyermeket Aranyhajú Kálmánnak.

A fiú nőtt, növekedett napról napra, s mikor akkorára felnőtt, molnárlegény helyett szolgált a malomban. Őrléssel töltötte az idejét, de egyéb dologra is reászoktatták.

A király, hogy hazament a táborból, erősen megszomorodott, mikor megmondották, hogy a felesége egy aranyhajú fiút szült, de az meghalt, s el is temették a kertben. Mikor később meglátta az aranyhajú fiút az utcán, mindig azt mondogatta magában:

— Bár nekem is egy ilyen fiam volna! — minthogy a fiú különösen szép volt, a király sokszor felhívatta az udvarába, gyönyörködött benne.

A boszorkány szüle erősen félt, hogy meg találja tudni a király az ő gonoszságát, ezért hát azon fortélyoskodott, hogy ha lehet, azt a fiút elpusztítsa. Egyszer elment hozzá, különhívta, s azt mondotta neki:

— No, te Aranyhajú Kálmán, ideje már, hogy megházasodjál. Minthogy te olyan szép vagy, úgy talál, hogy magadhoz hasonló feleséget végy, és én neked olyan szép leányt szerzek, hogy tudom, megköszönöd nekem. A szerecsen király országában van az a szép leány, kinél szebb egy sincs a világon, annak a neve Világszépe. Addig ne nyugodjál, akármi fáradságba kerül is, amíg el nem hozod magadnak.

Aranyhajú Kálmán kapott a szón, minthogy különben is minden legény kap azon, ha neki szép feleséget ajánlanak, s mindjárt feltette magában, hogy ha törik-szakad, addig meg nem nyugszik, míg el nem hozza azt a leányt. De a boszorkány szüle azt mondotta neki:

— Tudd meg, hogy mielőtt azt a szép leányt elhozhatnád, előbb két nagy próbát kell kiállanod. A szerecsen király ablaka alatt egy olyan csudafa van, hogy mikor a szél fújdogál, annak minden levele szépen muzsikál, hogy annál szebb muzsikaszó nincs az egész földkerekségen. Te abból a fából egy ágat hozz el — ez lesz az első próba —, ültesd el itthon a kertben, az megfogamzik ott, s éppen olyan szépen muzsikáló fa lesz abból is, mint amelyik fáról leszakasztottad volt. Ez lesz a második próba. Ezt tedd meg jó előre, hogy mikor aztán elhozod a feleségedet, hadd legyen, amivel mulassa magát.

Aranyhajú Kálmán elmondotta apjának, anyjának, mi az ő szándéka, hol akar ő szerencsét próbálni. Azok ellenkeztek vele egy darabig, mert féltek, hogy elvész olyan véghetetlen hosszú útban, de mikor látták, hogy olyan nagy kedve van menni, ők is beleegyeztek. A molnárné feltarisznyált neki három szép molnárpogácsát, s avval elbúcsúzott, s megindult egy pálcával Szerecsenország felé.

Mikor immár egy hónapig utazott volna, igen megszomorodott, mert hét mérföldre sem látott egy falut is, még csak egy házat is, de azután megörvendett, mikor elhagyta a nagy pusztaságot, s egy szép erdő alatt meglátott egy épületet. Mikor odaérkezett, kijött a házból egy görbe öregasszony. Azt az asszonyt Világlátó asszonynak hívták. Megállította az utazót, s füliről-farkáról mindent elkérdezett tőle, hogy ki fia, honnan jön, hova megy, s miért megy. Aranyhajú Kálmán el is mondotta, hogy mi dologba indult útnak, s miért megy Szerecsenországba. Erre azt mondotta az öregasszony:

— Hej, fiam, téged most el akar valaki veszíteni, azért küld oda, mert azt a muzsikáló fát, amelyet te emlegetsz, olyan tizenkét vasfogú bába őrzi, hogy aki ahhoz a fához közelít, egyszeribe úgy összeszaggatják, mint az ölyv a kicsi madarat, s ha te úgy mész oda, ahogy most látlak, onnan vissza nem jössz többé. Már sokan próbálkoztak, de mind odavesztek. De ne ijedj meg, én a fiammal sok utazónak használtam, mióta itt lakunk, neked is szolgálni akarok. Sajnálnám, ha egy ilyen szép ifjú, mint te vagy, odaveszne, s azok az átkozott vasfogú bábák széjjelszaggatnák. A fiamnak van egy paripája, azt Szivárvány paripának hívják, ő odaadja neked erre az útra, ülj fel reá, s úgy menj. Az a paripa a felhőkig is felszökik veled, ha a szükség úgy kívánja. Különben hiába mész, mert nem boldogulsz. A vasfogú bábáknak az a szokásuk, hogy mihelyt meglátják, hogy valaki közelít a csodafa felé, sorba állnak az út hosszában, húsz-harminc lépésre egymástól, s ott várnak rá, hogy összeszaggassák.

Odaadott az öregasszony tizenkét csomó szurkot Aranyhajú Kálmánnak, s azt mondotta:

— Ezeket a szuroklabdákat vidd el magaddal, s mikor az első vasfogú bábához érkezel, az, tudom, mindjárt kitátja a száját, mint egy oroszlán, hogy

téged elnyeljen. Te akkor a szuroklabdát dobd be a torkába, ahogy tudod, s azután a többinek is, s így aztán egy sem árthat neked. Azután ugrass a fa mellé, szakíts le egy ágat, de akkor aztán ugyan rugaszkodjál visszafele.

Aranyhajú Kálmán megköszönte a jó tanácsot s a jóakaratot, felugrott a Szivárvány paripára, felrakta a szuroklabdákat, elbúcsúzott, s továbbindult.

Mikor hosszas utazás után közelített a muzsikáló fához, hát látja, hogy az út mellett ott állnak sorba a vasfogú bábák.

Mikor az elsőhöz ért, az egyszeribe csikorgatni kezdette a fogát, s azon nyomban kitátotta a száját. Az ifjú úgy beledobta az egyik csomó szurkot a torkába, hogy a vasfogú bába mindjárt hanyatt esett, s csak úgy kákogott a földön. Azután rendre éppen így bánt el a többivel is, s azok a tátott szájukat nem tudták befogni, s mind úgy maradtak a földön elnyúlva. Akkor Aranyhajú Kálmán, ahogy a Világlátó asszony mondotta, a muzsikáló fához vágtatott a lóval, nagyot szökött a Szivárvány paripa, s ő nagy hirtelen leszakított egy jókora ágat a csodafáról, s avval, mint a sebes szél, megrugaszkodott visszafele.

Mikor egy erdőhöz közelített volna, visszanéz, hát látja, hogy a tizenkét vasfogú bába úgy fut utána, mint a veszedelem. Szólni nem tudtak, se kiáltani, mert a szurok beleragadt a torkukba, csak a karjukkal fenyegették, s idétlenül nyekegtek. De Aranyhajú Kálmán úgy elhaladott az erdőben, hogy utol nem érhették.

Hogy szerencsésen elért a Világlátó öregasszonyhoz, otthagyta a Szivárvány lovat, s avval elment haza a malomba, apjához, anyjához, s a zöld ágat felszúrta a virágoskertben a földbe. Az az ág még azon a napon estig, s egész éjjel olyan szépen muzsikált, hogy a király maga is elment hallgatására.

Ez immár így történt, de a boszorkány szülét ette a méreg, hogy nem pusztíthatta el Aranyhajú Kálmánt. Néhány nap múlva elment hozzá, s azt mondotta neki, hogy abban a kertben, ahonnan a zöld ágat elhozta, egy olyan tükör van, hogy aki abba belenéz, mind meglátja, hogy ki mit csinál a világon, akár jót, akár rosszat. Hozza ő el azt a tükröt a házukba, hadd legyen a feleségének egy olyan tükre is, amilyen még nem volt abban az országban a legesleggazdagabb királynénak sem.

Elindult hát Aranyhajú Kálmán másodszor is, elmegy a Világlátó vén-asszonyhoz, s annak elmondja, hogy miért utazik. Az öregasszony ismét odaadta neki a Szivárvány lovat, s adott neki tizenkét csomó szurkot, s megtanította, hogy mit kell azokkal cselekedni.

Elment az ifjú azon az úton, amelyen azelőtt ment volt, s mikor ahhoz a helyhez közelített, ahol az a híres csodatükör volt, egyszer csak eleibe ugrik egy tátott szájú bába. Gondolja magában Aranyhajú Kálmán: „Ez most biztosan szurkot ehetnék, úgy látom" — s úgy bevágta a torkába a csomó szurkot, hogy mindjárt csak tikogni kezdett. A többivel is éppen így esett a dolog. Akkor szólt a paripának, az általugrott a kerten, Aranyhajú Kálmán elkapta a tükröt, s lódult visszafelé. De a bábák csak nyekegtek, utolérni nem tudták, úgy fulladtak a szuroktól, s ő kacagott magában, hogy hogy megvendégelte őket.

Most nem ment a Világlátó öregasszony felé, hanem más úton, egyenesen hazament a tükörrel, felakasztotta az anyjáé mellé, aztán ebédelt egyet s lefeküdt, úgy megfáradott volt.

A vén boszorkány szüle most még inkább csikorgatta a fogát mérgében, hogy ezen az úton is el nem tudta veszíteni Aranyhajú Kálmánt, s mondotta magában: „No, jól van, én most olyan helyre küldlek, hogy tudom, soha többször meg nem látod a malmot." Azért azt mondotta neki:

— Na, te aranyhajú szép legény, ember vagy a talpadon, a két próbát kiállottad dicséretesen, már nincs egyéb hátra, hozd el a szép leányt feleségnek. Menj el vissza abba a kertbe, ahonnan elhoztad a zöld ágat s a tükröt, attól egy mérföldnyire van egy citromfa-erdő, azalatt van egy szép forráskút, te állj meg mellette, s kiáltsd el magad háromszor egymás után: „Jöjj ki, te Világszépe" — s ott lesz a szép leány abban a szempillantásban, s egynehány hónap alatt itthon is lehetsz véle.

Aranyhajú Kálmán elindult hát harmadszor is, s az öregasszony felé vette útját a Szivárvány paripán. Mikor megmondotta, hogy ő most feleségért megy a Világszépe után, azt mondotta neki a Világlátó öregasszony:

— Azt a forráskutat, ahova a leányért akarsz menni, nem tizenkét, hanem negyvenkét vasfogú bába őrzi. Hétszer gonoszabbak a többinél, akiket megtréfáltál. Én szuroklabdákat nem adok neked, mert affélékkel velük hiába labdázol, hanem mikor a forráshoz érkezel, csak egyszer kiálts, ne háromszor, arra kilövelkedik egy aranyskatulya a víz színére, te kapd fel hirtelen, s mint a sebes villámlás, úgy lódulj visszafelé onnan. De ne azon az úton, amelyen elmentél, hanem keresztül az erdőn. Ott az erdőben van egy feneketlen mély árok, a nagy földinduláskor ott hasadott meg a föld, s mikor ahhoz a feneketlen árokhoz érkezel, szorítsd meg a lovat, s szöktess át vele az árkon, s ha utánad ered a negyvenkét vasfogú bába, akkor meglátod, hogy nem érnek utol téged.

„Ez jó tanács" — gondolta magában Aranyhajú Kálmán, mindent akképpen cselekedett, ahogy az öregasszony mondotta neki. Addig ment, míg eljutott a híres forráskúthoz, ott meg sem állott, hanem így szólott:

— Jöjj ki, Világszépe! — de nem háromszor, mint a boszorkány szüle otthon kitanította, csak egyszer, s arra kilövellkedett a víz fenekéről egy cifra aranyskatulya. Felkapta a nyeregkápába, s megrugaszkodott vele visszafelé. Hát látja, hogy egy sereg vasfogú bába, mint megannyi veszett állat, úgy fut utána, s azt kiáltozza:

— Hiába futsz, ha hét ördögöd van is, mitőlünk meg nem menekszel, miénk vagy mindenestől!

Aranyhajú Kálmán fut egyenesen az erdő felé, eléri a feneketlen árkot, átugrat a lovával, s azt mondja:

— No, ördögadták, jöhettek immár!

Mikor ő ezt kimondotta, már ott is voltak az ördögadták, s a nagy dühösség miatt a szemük világa is úgy elveszett, hogy nem látták meg az árkot sebes futtukban, s egytől egyig nyakra-főre bele kecskebukáztak.

Hogy Aranyhajú Kálmán ilyen szerencsésen megszabadult a vasfogú bábáktól, bement a Világlátó öregasszonyhoz, átadta a lovat, s megköszönte a jó tanácsot.

Azt mondja az öregasszony:

— Jó szívvel, fiam, máskor is, ha még szükséged lesz valamiben, csak folyamodj hozzám, s én segítek rajtad, amiben csak segíthetek tehetségem szerint.

Aranyhajú Kálmán felkötözte az öregasszony fia segítségével a skatulyát a hátára, s elindult. Mikor hazaérkezett a malomba elfáradva, abban a szempillantásban ott termett a boszorkány vén szüle, aki őt mindenképpen el akarta veszíteni, s azt mondotta neki, hogy ki ne bontsa a skatulyát reggelig. De tudta ám Aranyhajú Kálmán, hogy azzal is csak veszedelmet forral ellene, s amint kitette a lábát a házból, nyomban kibontották apjával s anyjával a skatulyát. Hát egy olyan gyönyörű szép leány pattant ki belőle, hogy az egész ház megfényesült annak ritka szépségétől. A leány, hogy megvacsorált, álom nélkül töltötte el az éjszakát, virradatig mindig csak beszélgetett a molnárral s a fiával, aki elhozta őt. Nem is jött álom a szemükre a háziaknak, úgy elfogta őket a szertelen nagy ámulat a leány szépsége miatt.

Másnap aztán úgy volt kicsinálva, hogy Aranyhajú Kálmán esküdjék össze a szép leánnyal. El is készültek a főzéssel meg a lakodalmi vendégséggel. De a leány azt mondotta, hogy az ő országukban az a szokás, hogy a házasulandók előbb megtartják a lakodalmi vendégséget, s csak azután esketik őket össze. Nem bánná, ha most ez alkalommal neki kedvét töltenék, s otthoni szokás szerint tartanák meg a lakodalmat. Reá is állottak mind az ő kívánságára.

Nemsokára asztalhoz ültek a hivatalosok, a király is meg volt híva, s meg is jelent az asztalnál feleségestül, mivelhogy igen kedvelte Aranyhajú Kálmánt. Mikor az ebéd immár vége fele járt, felállott az asztaltól a szép idegen leány, s azt mondotta:

— Tisztelt asztalvendégek, meg ne botránkozzanak azon, amit beszélek. Én eljöttem messze földről erre az idegen helyre, hogy egy igazságot világosságra hozzak. Nekem van otthon egy olyan tükröm, amely mindent kimutat, ami jó vagy rossz történik a világon. Abból a tükörből néztem én ki, s tudom is, hogy ezt az Aranyhajú Kálmánt az itt jelenvaló királyné szülte a világra. De a boszorkány vén szüle, hogy a király itthon nem volt, befurakodott a királyné mellé bábának, a fiút, mikor megszületett, elsikkasztotta, s az udvarbelieknek azt hazudta, hogy a királynénak a fia halva született. Ez olyan igaz, mint a fényes nap, ha nem hiszik, menjenek, ássák ki a fazekat a kertben, s meglátják, hogy egy kopókölyök van abban eltemetve. Ezt pedig azért cselekedte, hogy bosszút állhasson a királyon, hogy nem az ő leányát, hanem mást vett el feleségül. A fiút pedig eleresztette a malomárokban. Onnan fogta ki a molnár, ez, aki feltartotta, s felnevelte ekkoráig.

Elbámult ezen a beszéden az egész vendégsereg. Még el sem végezték jól az ebédet, a király futtatott a kertbe, kiásatta a fazekat, s egy kopókölyköt talált abban. Tüstént elfogatta az ördöngős vén boszorkány szülét a leányával együtt, s mind a kettőt borsószalmán megégette. A molnárt s a molnárnét a fia felneveléséért olyan gazdagon megajándékozta, hogy azok holtuk napjáig szükséget nem láttak. A maga saját fiát, Aranyhajú Kálmánt a szép leánnyal, akit maga hozott magának, összepárosította, magához vette, beültette őket egy szép palotába, máig is ott élnek, ha meg nem haltak.

Beke Sándor

Őszi ének

Ökörnyálból
hálót font az ősz,
füstöl a kémény,
pihen a csősz.

Avar-szőnyegen
alszik a nyár,
kérgesedik,
jaj, későre jár!

A kandallóban
pattog a tűz,
ontja a meleget,
és száll a füst.

Kaszálók
sarjú-erdejében
kikerics-lángok
lengedeznek,

s tarlókon,
rögök között
fúj a szél az
egérlyukak fölött.

Ó, gyermekkor,
öreg szülőföld,
éltes arcodon
az idő ráncokat sző.

Péter Katalin illusztrációja

Hideg eső hull
a kéklő tóba,
susog a nádas
pletykálkodva.

És töpreng a
dérütötte táj,
meg-megremeg
a tölgyfaág.

Elillant a
citromsárga fény,
forgószéllel
vitázik az ég.

Farkasszem villan
bozót mögül,
őzet lát az
ordas és örül.

Szipog az ősz,
emlékek szárnyán
tovaszáll a
tündér szivárvány.

Valahol messze,
nagyon távol
tél álmodik
fehér világot,

fehér világot,
melyben — tényleg —
angyalok hozzák
az ünnepeket.

De látod? Most még
itt sétál az ősz,
s aranyhárfáján
búsan muzsikál.

Szüreti bál Nagyfaluban

Zendül
a zeneszó,
csőszlegények
ülnek fehér
paripán,
árvalányhaj leng
kalapjukon,
várják őket
Nagyfaluban.

Mének húzta
szekerekben
csőszleányok
énekelnek,
gyöngyös párta
szép fejükön,
kötényükben
kis bokréta.

Begyűlt már a
falu népe,
kicsi, nagy és
falu vénje,
ünnep van ma,
szüreti bál,
még az ég is
úgy muzsikál.

Táncot
ropnak,
büszke csárdást,
jaj, be szépen
muzsikálnak,
Nagyfaluban
nagy a lárma,
csőszlegények
kurjongatnak.

Szőlőt lopna
egy kis fiú,
csőszlegények
nem engedik.
Jancsi állt ott
lesben végig,
s elkapta a
gerezd végét.

Békén hagyták
a csőszlegények —
mosolyogtak
a gerezdek.
Nagyfaluban
száll a nóta,
nem térnek itt
nyugovóra.

Péter Katalin illusztrációja

Benedek Elek

Gyöngyvirág Palkó

Itt sem volt, ott sem volt, de valahol mégis volt, volt egyszer egy király, s annak egy akkora fiacskája, mint egy ütés tapló. Palkó volt a neve. Búsult a király éjjel-nappal, sóhajtozott:

— Istenem, istenem, kire hagyjam az országomat. Elveszik ettől a szetemnyi gyermektől, bizonyosan el.

Búsult a királyné is, sírt éjjel-nappal, s egyszer csak olyan beteg lett a sok sírástól, hogy hívatták a csudadoktorokat: egy sem tudta meggyógyítani. Mikor a halála órája közeledett, hívatja a királyné az urát, s mondja neki:

— Lelkem uram, ha meghalok, temettess a kertbe, s a síromra ültess egy szál gyöngyvirágot. De őriztesd jól, nehogy ellopják, mert ha ellopják, még a sírban sem lesz nyugodalmam. — Azzal a királyné behunyta a szemét, s többé ki sem nyitotta.

Sírt a király, nagy volt a szomorúsága, eltemettette a királynét nagy parádéval, s a temetés után kihirdette az egész országban, hogy akinek van gyöngyvirága, csak hozza el, s amelyik legszebb lesz, azt majd elültetik a királyné sírjára, s nem feledkezik meg arról, aki a legszebbet hozza.

Na hiszen, hoztak erre gyöngyvirágot az ország minden részéből, de mennyit! Szekérszámra hozták a legszebbjét, s a király udvarában mozogni sem lehetett a sok gyöngyvirágtól. De melyik a legszebb?

Hét nap és hét éjjel folyton válogatta hetvenhét kertész, de nem tudtak megegyezni, mert mindegyik a maga választottját tartotta a legszebbnek. A hetvenhét kertész még hajba is kapott, s egymást vérbe köpülték.

Hallja a király a nagy veszekedést, lármát, kiszalad a palotából, s kérdi, mi történt.

A hetvenhét kertész egyszerre válaszolt:

— Felséges királyom, nem akarják hinni, hogy az enyim a legszebb gyöngyvirág.

Gondolkozott a király: hogyan tegyen most igazságot. Egyszerre csak előszólítja Palkó fiát. Azt mondja neki:

— Gyere, te babszem, hunyd be a szemedet, s válassz a hetvenhét gyöngyvirágból, hadd veszem legalább valami hasznodat.

Rosszul esett Palkónak, hogy az uraapja ilyen kevésre becsüli, de behunyta a szemét, s választott. Ahogy kiválasztott egyet, kérdi a király: ki hozta ezt a gyöngyvirágot?

Nagy későn előtipegett a tengernyi népből egy öreg anyóka, kinek az orra a térdét verte s mondja:

— Felséges királyom, életem-halálom kezébe ajánlom, ezt a gyöngyvirágot én hoztam Tündér Ilona kertjéből.

Nagyot nézett a király: higgyen-e, ne-e a vénasszony beszédjének, de amint kezében forgatta a gyöngyvirágot, egyszerre csillogó fehér gyémánttá változott minden gyöngye. Csuda, hogy meg nem vakult szertelen ragyogásától.

— Na — mondta a király —, elhiszem, hogy Tündér Ilona kertjéből való, de most már itt maradsz a palotámban, te vénasszony, te ülteted el, te gondozod ezt a virágot, s hogyha elvész, fejedet vétetem.

— Jól van, felséges királyom — szólt a vénasszony —, én elültetem, meg is őrzöm, csak azt az egyet kérem, hogy Palkó királyúrfi mellettem legyen minden éjjel.

— Bánom is én — mondta a király —, úgysem veszem semmi hasznát ennek a babszemnek. De hallod-e, te babszem, neked is a fejedet vétetem, ha csak egy gyöngyszem is elvész a virágról.

Azzal a vénasszony elültette a virágot, s többet el sem mozdult mellőle. Palkó pedig, mikor estére kelt az idő, nyakába akasztotta kis tarisznyácskáját, egy cipócskát tett bele, s lement a kertbe.

A vénasszony már ott ült a gyöngyvirág mellett, s fonogatott.

— Jó, hogy jössz — mondja Palkónak —, mert már elálmosodtam. Én most lefekszem, s ha tizenkettőt kondít az óra, kelts föl, mert akkor eljő Tündér Ilona, s ha nem leszünk ébren, visszaviszi a gyöngyvirágot.

Jól van, a vénasszony lefeküdt, s aludt, mint a bunda. De nem aludt Palkó. Elővette tarisznyájából a cipócskát, levágott belőle egy karéjt, s eddegélt, hogy ezzel is múljék az idő. Amint eddegélne, csak elébe áll egy kis törpe emberke. Még kisebb volt Palkónál is, de akkora szakálla volt, hogy hétrőfnyire húzódott utána.

— Jó estét, Gyöngyvirág Palkó — köszönt a törpe.

— Adjon isten — fogadta Palkó. — Hát te mi jóban jársz, te törpe ember?

— Azt mindjárt megmondom. Tudod-e, hogy ki az, akit te őrzesz? Ez a Törpeország királyának a leánya, gyöngyvirág képében. Tündér Ilona a törpék országában járt egyszer, s mikor meglátta a törpe királykisasszonyt, aki olyan szép volt, hogy a napra lehetett nézni, de rá nem, addig könyörgött Törpeország királyának, hogy csak egy hétre, kettőre adja a leányát az ő udvarába, mert nála még ezerszerte szebbé válik, hogy így s hogy úgy, mígnem a király csakugyan odaadta leányát Tündér Ilonának. Na, hiszen azóta sem látta. Tündér Ilona irigykedett a törpe királykisasszony szépségére, s oly gonoszul bánt vele, hogy a sok sírásban, évelődésben meghalt szegény. Az öreg dajkája, aki vele volt, mindig ott sírt, ott üldögélt a sírja mellett. Hát egyszer csak a sírból egy gyémánt gyöngyvirág nőtt ki.

S az a gyöngyvirág meg is szólalt egyszer, amint a vénasszony sírdogált:

— Ne sírj, öreg dajkám, hanem húzz ki innen tövestül, mert én vagyok az eltemetett királykisasszony. Az éjjel azt láttam álmomban, hogy meghalt

Fehérország királynéja, s gyöngyvirágot kíván a sírjára. Vígy oda, mert azt is láttam álmomban, hogy addig nem lesz belőlem élő lélek, míg olyan anyának a sírjára nem ültetnek, aki sokat búslakodott a törpe fia miatt.

— Na, megörült a vénasszony — mondta a törpe —, mindjárt kihúzta a gyöngyvirágot, s ment vele, ahogy csak győzték a vén lábai. De van Tündér Ilona palotájában egy vén boszorkány, ez kihallgatta a vénasszony meg a gyöngyvirág beszélgetését, s elmondta Tündér Ilonának. Hát tudd meg, hogy Tündér Ilona addig meg nem nyugszik, míg ezt a virágot innét el nem lopatja. Vigyázz, Palkó, s bizony nem bánod meg!

Ezzel a törpe ember lába közé kapta hétrőfös szakállát, s úgy ellovagolt azon, hogy egy szempillantás alatt híre-pora sem volt.

„Hm! — gondolta Palkó — furcsa beszéd, amit ettől a törpe atyámfiától hallottam. De már most csakugyan el nem alszom, ha addig élek is. Egy életem, egy halálom, csak azért is megmutatom az édesapámnak, hogy nem vagyok én olyan mihaszna babszem."

Amint ott üldögélne, gondolkoznék magában, egyszerre csak nagy erős surrogás-burrogás kerekedett a feje fölött, mintha csak ezer meg ezer madár repkedett volna a levegőben. Még föl sem nézhetett, csak elébe toppant tizenkét tündérkisasszony, valamennyi ragyogó aranyruhában, aztán közrefogták, s úgy táncoltak körülötte. Közbe-közbe még énekeltek is, de olyan szépen, mintha angyalok szállottak volna le a földre. Aztán hívták, csalogatták Palkót, hogy menjen velük. Azt mondták: jobb, ha megy, mert ha nem, úgyis elviszik.

— Na bezzeg! majd veletek megyek! — rikkantott Palkó. — Eltakarodjatok innét, mert mindjárt csúfot láttok!

Azzal oldalba lökte a vénasszonyt:

— Keljen fel, öreganyám, eljöttek a gyöngyvirágért.

A vénasszony egyszeriben talpra állott, csípőre tette a kezét:

— Hát itt sem hagytok békét ennek az ártatlan léleknek, gonosz tündérek? Mi? Na, megálljatok!

Fölkapta a guzsalyát, s azzal, supp! supp! ne neked is! úgy eldöngette a gonosz tündéreket, hogy azok mind keserves jajgatással röpültek vissza Tündér Ilona országába.

Na hiszen, kaptak aztán otthon Tündér Ilonától! Hogy még egy vénasszonnyal meg egy babszemnyi gyerekkel sem tudtak elbánni. Táncoltak, énekeltek, ahelyett, hogy kihúzták volna a gyöngyvirágot, s vitték volna szó nélkül!

Következő éjjel más tizenkét tündért küldött el Tündér Ilona, de ezek éppen úgy jártak, mint az előbbiek. Azt gondolták: már mért ne táncolnánk, énekelnénk, azért csak elbírunk egy vénasszonnyal meg egy babszem-gyerekkel. De biz Palkó második éjjelre magával vitte a kis kardját is, s csakugyan megtáncoltatta a tündérek hátán. Ha a tündérek meg akarták fogni, meghúzódott egy-egy virág levele mögött, s nem találták meg.

— Na — mondta Tündér Ilona —, most magam megyek egyedül, majd meglátjátok, hogy elhozom én a gyöngyvirágot.

A vénasszony este lefeküdt, Palkó pedig ébren maradt. Egyszerre csak hallja, hogy valaki megszólítja. Néz mindenfelé, de nem lát semmiféle élő lelket.

— Hát nézz csak erre — mondja egy hang —, én beszélek, a gyöngyvirág, törpekirály kisleánya.

S ahogy ezt a szót kimondta: a gyöngyvirág visszaváltozott törpe királykisasszonnyá.

Haj! megörült Palkó, csakhogy táncra nem kerekedett nagy örömében. Most már jöhet Tündér Ilona, nem talál gyöngyvirágot, s mehet vissza nagy bosszúsan.

De a törpe királykisasszony tudta, hol jár Palkó esze, s azt mondta:

— Ne hidd, Palkó, hogy Tündér Ilona visszamegy nálam nélkül, ha itt talál éjfélkor. Hiába változtam vissza azzá, ami voltam, akkor még inkább elvisz magával. Hej, csak volna itt az én pillangós hintóm, búmat sem mondanám, egy szempillantásra otthon lennék az én apám országában.

Ahogy elsóhajtja magát a törpe királykisasszony, egyszerre megvilágosodik a sötét éjszaka, s hát — lássatok csudát! — aranyos hintó szállt alá a magasságból, elébe fogva két tarka-barka pillangó. A hintó körül egy sereg törpe, ki szárnyán, ki pillangón röpkedett, bukfencezett, szinte kibújtak a bőrükből nagy örömükben, hogy újra feltalálták a kisasszonyukat.

— Na, Palkó — mondta a törpe királykisasszony —, jössz-e velem?

— De bizony megyek — felelt Palkó.

Azzal a hintóba kerekedtek, s repültek a pillangók, mint a sebes szélvész. Mikor aztán felszállottak jó magasra, hogy még a legmagasabb fa is alattuk volt, azt mondja a törpe királykisasszony Palkónak:

— Nézz le, Palkó, mit látsz?

Felelte Palkó:

— Látom, hogy valami szörnyeteg okádja fölfelé a lángot.

— Ez Tündér Ilona táltos lova — mondta a törpe királykisasszony.

Csak a hold meg a nap közé érjünk, odáig már nem tud felrepülni a táltos. S repültek a pillangók, s utánuk a táltos.

— Nézz vissza, mit látsz? — szólt a törpe királykisasszony.

— Azt, hogy mindjárt utolér Tündér Ilona.

S ahogy ezt kimondta, megcsapta hátba a láng, mely a táltos ló szájából hetven mérföldre előre csapott ki.

— No, még egyet iramodjatok, pillangóim! — biztatta a törpe királykisasszony a pillangókat.

Hipp! hopp! Repültek a pillangók, s mikor éppen a hintó utolsó kerekét csapta meg a láng, a hold fölé repültek.

Tündér Ilona nagy mérgesen visszafordult, Palkóék pedig repültek tovább, a hold és a nap között. Egyszerre csak megszólalt Palkó:

— Jaj istenem, odalent feledtük a vénasszonyt!

— Jaj, jaj — csapta össze a kezét a törpe királykisasszony —, bizony ottfeledtük, s most majd Tündér Ilona elviszi az országába, s meghalatja szörnyű halállal.

Sírt a törpe királykisasszony, hogy az ő dajkáját most már soha többé nem láthatja.

De Palkó megvigasztalta:

— Ne félj, majd elhozom én, ha addig élek is, csak hazaérjünk a te apádhoz.

Haza is értek szerencsésen. No de volt is öröm a törpekirály udvarában. Örült a vén törpekirály a leányának, de még Palkónak is. Azt mondta, hogy keresve se találhatott volna alkalmasabb vőt Palkónál! Mindjárt neki adta fele királyságát s a leányát. De a törpe királykisasszony azt mondta, hogy ő addig el nem járja a menyasszonytáncot, míg a dajkája haza nem kerül.

Búsult Palkó, mert sajnálta a vénasszonyt, de mégis gondolta, nem lesz olyan könnyű elhozni a Tündér Ilona országából. Azok a tündérek úgyis fenik rá a fogukat, s ha valahogy észreveszik, kitekerik a nyakát.

Amint így tűnődnék magában, beállít hozzá a törpe ember, kinek a szakálla hétrőfnyire húzódott a földön. Megkérdezi, hogy mi nagy búja lehet, mikor olyan nagy lehetne az öröme. Mondja Palkó, hogy mi a búja-baja.

— Hiszen azért egyet se búsulj — mondta a törpe ember. — Felülök a szakállamra, elrepülök Tündér Ilona udvarába, ott felkapom a vén dajkát, s vele hazarepülök.

Alighogy ezt mondta, már lába közé kapta a szakállát, s úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Na, éppen jókor érkezett Tündér Ilona udvarába, mert annak a kellős közepén egy magas fakazal volt rakva, s arra volt kikötve a vénasszony, hogy megégessék. Éppen akkor érkezett meg Plutó is az alvilágból, hogy alágyújtson a kazalnak. Már ki is vette a zsebéből a gyújtót, el is húzta a térdén, a gyújtó meg is villant, a fa is tüzet fogott, de abban a minutában a törpe ember letoppant a kazal tetejére, feloldotta a vénasszonyt, felkapta, a szakállára ültette, s úgy elnyargalt vele, hogy a tündérkisasszonyok majd megpukkadtak mérgükben, mikor ezt látták. Hát még Tündér Ilona! Fel akart ülni a táltos lovára, hogy elfogja őket, de a táltos ló éppen akkor törte ki a lábát, s feküdt a jászla előtt, meg sem tudott mozdulni. Így aztán a törpe szépen hazaérkezett a vénasszonnyal.

Most már csakugyan volt nagy öröm, de mekkora! Csaptak olyan lakodalmat, hogy hetedhét országon túl is híre ment. Palkó a törpe embert megtette udvarmesterének, akinek a nagy örömtől még hét rőfre nőtt a szakálla.

Így volt, vége volt, igaz volt. Aki nem hiszi, járjon utána.

Ráduly János

Tombol az ősz

Tombol az ősz:
tájékunkra
gazdag termés
száz öröme
költözött,
már a fény is
— rátartian —
érett gyümölcs
illatába
öltözött.

Rozsdállik

Tavasz kezdi,
nyár folytatja,
mező, havas
rózsállik.

De az ősz sem
hagyja magát:
ezer színben
rozsdállik.

Bontom a paszulyt

Hékás,
látod-e ezt a vékás
kosarat?
Bontom a paszulyt,
órán belül
semmi sem marad.
Holnap paszulylevest
főzök,
hívlak ebédre,
jöjj el, kérlek,
kibeszéljük
magunkat végre.

Apró fények

Tündérkedvű apró fények
ringatóznak az ágon,
majd leszállnak, megpihennek
őszi kikerics-ágyon.

Kalapos

Jó mester a
kalapos,
munkájában
alapos.

Ha nem volna
alapos,
be is bukna
hamaros.

Csára állna
a kalap,
nevetné az
ősz s a Nap.

Fúj a szél

Fúj a szél,
a Nemere,
arra menjünk,
ne erre,
mert ha erre
haladunk,
kalap nélkül
maradunk,
belénk búj a
Nemere,
arra menjünk,
ne erre!

Csire Gabriella

Fénytócsa

Mindjárt ebéd után indult édesapám az üzembe. Délutános volt. Mondtam, hogy én tornaedzésen leszek fél hatig.

— Fél hatig? — figyelt föl Apu.

— Igen. Hat órától a nagyok edzenek.

— Jó — lépett ki az ajtón —, akkor ma hat előtt öt perccel égni fognak az utcai lámpák.

Összenevettünk Anyuval: biztos ez is valami tréfa lesz, hiszen Apu a villamosműveknél dolgozott, akkoriban épp ott, ahonnan a város világítását irányították.

A tornaedzést most is nehéz volt abbahagyni. Már nyakunkon voltak a klub felnőtt tagjai: a nagylányok elárasztották az öltözőt. Kölni illata lopakodott a tornaszerek közé. A nagyfiúk vad iramban láttak a bemelegítéshez. Épp piruettezés közben találtak el célt tévesztett labdájukkal. Sértődötten szedtem a sátorfámat, de még lengtem egyet a gyűrűn, majd a többi gyerekkel együtt elhagytam a tornatermet.

Fél hat múlt öt perccel — vetettem egy pillantást a templomtoronyra.

Öten mentünk egy darabig, de rendre hárman, majd ketten maradtunk. A Szent György szobortól már egyedül poroszkáltam hazafelé. A sült gesztenye otthonos szagát a kertek krizantém-lehellete váltotta fel. Varjak gyülekeztek a levegőben, s hangos károgással vonultak a Tordai-út irányába a sűrűsödő homály elől. Már az akácfák zöldjét is egybemosta a sötét, amikor az utcánkba értem. Pár lépés után, mintha csak a földből nőttek volna ki, nagy hirtelen kerékpárosok fogtak körül, hogy utamat állják. Öten-haton is lehettek. Arcukra fekete álarcként tapadtak az árnyak.

Hiszen ez a híres Patai utcai banda! — gyökerezett földbe a lábam. S eszembe jutottak a verésekről és erőszakoskodásokról szóló híresztelések. De mit keres itt, a mi negyedünkben, és mit akar tőlem a kerékpáros banda? — fogott el a vakrémület. Ám a következő pillanatban felgyúltak az utcai lámpák. S én ott álltam kiszolgáltatottan a fénytócsa közepén.

— Csak egy kislány! — szólalt meg valaki halkan a hátam mögött. — Engedjük el!

Az ellenséges gyűrű szó nélkül utat nyitott, s én fejvesztve szaladtam a néptelen utcán hazáig.

— Apu! — ötlött fel hirtelen édesapám hamiskás mosolya, s magam előtt láttam a villamosművek kapcsolótábláit, a sok csillogó gombot és fogantyút, a

titokzatos helyet, amely árammal látja el a várost. Igen, Apu kattintotta fel a villanyt, ahogy ígérte. Épp jókor!

Futólépésben értem haza.

— Hány óra van? — csaptam ki az ajtót.

— Idejében jöttél — hagyta abba Anyu a horgolást. — Épp hatot mutat a mánus.

— Képzeld — újságoltam tele tüdővel —, Apu kivilágította a várost hat óra előtt a kedvemért!

Zsemle cica

Mások vízbe fojtották a kismacskáikat. Mi inkább hagytuk, hogy szétlopkodják a Cicuri kölykeit. De az csak egyszer fordult elő, hogy hozzánk csempésszenek be egy néhány hetes cicát. Olyan volt a kis gyámoltalan, akár egy parányi tigris.

— Zsemle cica! — nevetett a picuri jövevényen a tejes néni.

— Zsemle? — kaptam föl a fejemet.

— Zsemle hát! — kacagott a széki asszony. — Pirosas világosbarna, csak a mellénye meg a csizmája fehér.

— Hívjuk Zsemlének! — simogattam meg a zsemle színű kismacskát.

Anyunak is tetszett a név meg a tejes néninek is. Így fogadtuk örökbe Zsemlét.

Nagyon mulatságos volt a kismacska. Egész nap eljátszott volna a rojtos-bojtos spárgával. Lapított, nekikészülődött, majd kiengedte a körmeit és lecsapott. A pingpong labdát két mancsával pofozgatta, s ha elfáradt, az ölembe ült, s halkan dorombolt.

Egészen más volt, mint a kopott bundájú Cicuri, aki gondterhelen jött-ment és ide-oda költöztette-bújtatta előlem a kölykeit. Neki se ideje, se kedve nem volt velem játszani.

Zsemle mindig a nyomomban volt. Érdeklődve nézte, mint rovom vonalas füzetembe a betűket, kockás füzetembe pedig a számokat. Ha elunta a betűket és számokat, rátelepedett a könyvemre vagy a füzetemre, és szaggatott nyávogással hívott játszani.

Zsemlét, persze, minden érdekelte. Fölkapaszkodott a függönyrúdra, s onnan szemlélt bennünket, vagy elmerülten szagolgatta a vázába tett friss virágokat. De leginkább a víz érdekelte. Időtlen időkig kucorgott a mosdó szélén, hogy meglesse: honnan jön és hová lesz a csapból csepegő víz. Közben föl-fölsírt mérgében, mert nem kapott választ arra, amit keresett. Épp mosás volt nálunk, amikor Zsemle váratlanul a beáztatott ruhák közé vetette magát. S amilyen gyorsan csak tudott, ki is ugrott a kádból, bőrig ázva.

Már nehezen tudtam volna elképzelni a délutánjaimat Zsemle nélkül. Ám egy napon hiába szólongattam pajkos játszótársamat, amint hazajöttem az iskolából. A kis tigrisnek nyoma veszett. Sokáig kérdezősködtem utána. Egyszer kifulladva jöttek értem a szomszéd gyerekek, s együtt rohantunk át az utca végébe, ahol látni vélték Zsemlét. De csak egy zsemle színű idegen macska volt… Nagyon hiányzott a játékos kedvű kis kíváncsi. S még sokáig reméltem, hátha mégis előkerül. Mindhiába.

Már a következő tanév is véget ért. Nyár volt, s én a teraszon bíbelődtem játékaimmal, amikor a kapu felől a tejes néni hangja ütötte meg a fülemet:

— Ott feküdt a kútban, mint egy pirosbarna szőnyeg. A víz színén lebegett a lompos farkával. Kiesett a veder a kezemből. Hát nem a Zsemle volt! Zsemle, a legjobb egerésző!

— Zsemle! — futott ki lábamból az erő. — Zsemle! — imbolyogtam a kapuhoz.

Anyu mélyen elpirult, amint meglátott. A széki asszony még hangosabban kiabált zavarában:

— Ki tehet arról, hogy olyan kíváncsi volt szegény?

Nagy csörömpöléssel szedte össze a kannáit, és elköszönt.

— Odaadtad Zsemlét! — támadtam Anyura. — Tudhattad volna, mennyire szerettem!

Anyu azzal próbált védekezni, hogy falun annyi tejet ihatott és húst ehetett Zsemle, amennyit akart. S én nem tudtam, mi fáj jobban: az, hogy a hátam mögött összebeszéltek, és megfosztottak a kedvencemtől, vagy az, hogy Zsemle a kútba esett?

— Láttam, mennyire bánkódsz — vallotta be Anyu. — De már nem lehetett visszakérni. Szerzek neked egy ugyanilyen zsemle színűt, csak ne búsulj! — próbált lelket önteni belém.

— Nem kell — dacoskodtam —, soha nem kell helyette más!

Elfordult, hogy ne vegyem észre a könnyeit. De észrevettem. S az is eszembe jutott, hogy gyakran megfelezte Zsemlével a saját tejadagját. Ó, nem akartam, dehogy akartam bántani Anyut!

Hozzábújtam hirtelen és átkaroltam.

— Azért szólhattál volna! — dünnyögtem békülékenyen.

— Szólhattam volna, de most már késő — ölelt magához.

Így sirattuk el együtt Zsemle cicát, a híres egerészőt.

Bölöni Domokos

Förtelmetlen béka

Egyszer, zsenge legényke koromban kimentünk nagyapámmal a határba, a Csengő patakához. A kukoricásunk nagyon felemásra sikerült, az a része, amelyik a dűlőre kapott fel, embermagasságúra nőtt, méregzölden hivalkodott kivont kardú leveleivel, az öreg elégedetten állapította meg: olyan, mint a Duna. Én a Dunáról csak annyit hallottam addig, hogy kék Duna keringő, ezért gyanakodva figyeltem, nem beszél-e félre. A parcella másik része beoldalazott a Csengő pataka terébe, „vizegenyes", mondta rá nagyapa, itt bokáig sem ért a kukoricánk.

Hát ezt kellett harmadjára is megkapálnunk, hazafelé készülődve pedig meggyérítettük a szebbik felét, nyögve cipeltük a zsenge zsákmányt a hátunkon, a borjúkötéllel átkötött nagy zöld kévéket, mert a szekerünk elromlott, új ráfot kellett húzni az egyik kerekére.

A béka ott lábatlankodott már az elején, szinte elvágtam a kapával. Hol az én lábam körül, hol a nagyapám kapája előtt ugrált, mintha mondani akarna valamit. Bosszantott nagyon, elvágni sem akartam, mert egyszer már vágtam el békát, utálatos volt, ahogy nyúltak a belei. Felkaptam, messze hajítottam, a patak gübőjébe, ahol delelő órán, míg az öreg a fűzfa félárnyékában szundított, titokzatosan rejtőzködő halak után kutakodtam.

Kapálunk tovább, már végezzük-forma el, s hát megint ott van a béka. Olyan, mintha varasbéka volna, s mégsem az, én addig nem is láttam ilyen aranybarna s ezüstzöld keverésben fénylő bőrű állatot. Most, hogy visszajött, mintha még erőszakosabb lett volna. Cikázásaival valósággal kiszemtelenkedte, hogy belevágjak a kapával.

— Várj — mondta nagyapa. — Nem kell ezt bántani. Ez csak éhes, nincs más baja.

Avval kibontotta a tarisznyát, valami száraz kenyérmorzsát szórt a békának.

— Húzódjunk arrább, hogy ne restellje magát — intett, és míg cigarettáját, a büdös Nácionálét tövig nem szívta, nem is mentünk vissza. Persze átláttam az öregen; alkalmat talált, hogy nyugodtan rágyújthasson.

Két hét múlva tartották az ebesfalvi nagyvásárt, ott lézengtünk kedvünk szegetten, mert drága volt a marha. Kisborjas tehenet szerettünk volna venni, hogy tej is legyen a háznál, s tinót is nevelhessünk melléje a járomba.

Hiszen ha megvasalják a szekerünknek a kerekét, egyelőre nincs mit eléje fogni.

Előhasú tinónknak, a Virágnak a tavalyi sarjúhordáskor leszakadtak a méhkötelei, le kellett vágni. A kiárusításból kevés pénz jött — nekünk pedig: tűz-víz, meg kell élni. Az új tehenet, amit most vennénk, akár egykor a Virágot, összefogjuk az András bátyámék Lórijával, így vergődünk valahogy a boldogságra, közös igában.

Csak szédelegtünk a sokadalomban.

Akkor lépett nagyapámhoz egy veres hajú ember, kopottas posztóujjasa volt, csak úgy panyókára vetve a vállán, s féldecire hívta. Hát éppen ez hiányzott; vásárt nem csináltunk, de áldomást, azt bezzeg iszunk. Az öreg szabadkozott, mint az özvegy, ha táncba hívják, kívánja, de restelli; hanem a veres ember nem tágított, nekem is vett egy fél deci szirupos monopolt, s mikor a bódétól poharainkkal félrevonultunk, koccintáskor ezt mondta:

— Kietek nem üsmernek engem, de én igen kieteket. S köszönöm, hogy akkor, a határban megmentették az életemet.

Hát ezt aztán nagyapám sokáig és sokféleképpen magyarázta, ahogy később hazavergődtünk, üres kötéllel. Mert a mi emberünk ahogy felhajtotta pálinkáját, kámforrá vált.

De amikor a kundi hullahoppos tetőt elhagyva a forrás mellett leültünk falatozni, s a hagymát takarítottam, hát nem eléjött megint?

Ej, te rusnya! Hát miatta nem vehettünk mi marhát Ebesfalván.

De én akkor már tudtam, hogy mi az orvossága. Nagyapám otthon úgy adta elő, hogy a veres ember varázs alatt volt, s ez a varázs csak úgy oldódott, ha mi megkínáljuk emberi élelemmel.

Béka volt az istenverte ott, a Csengő patakánál.

Nagyapám persze nem árulta el akárkinek, de keresztapámék sem hitték, még kevésbé András bátyám, akivel igástársak voltunk. Kikacagta nagyapámat, azt mondta:

— Látszik, hogy ritkán használja az italt, meg is árt magának.

András bátyámnak is ártott, pedig ő aztán nem ritkán használta.

Nekem bezzeg elhitték, mikor a fonóban elénekeltem a nótát. Amivel a kundi hullahoppos tetőn eltétettem a fekete világba az a veres embert, aki miatt nem tudtunk marhához jutni.

A lapádi halas tóba
Förtelmetlenkedik egy béka.
Hun ki,
Hun bé.
Hun bé,
Hun ki.
A szívemet
szomorítni.

Evvel a nótával én akkor igen jól jártam; mert Bözsike hozzám húzott, négy évig voltunk szeretősök, kedvünkre ölelgettük egymást a csűrben, az udorban.

Ahogy megnőtt, mindjárt legény lett a kedvese, s mért hazudnék: én is találtam egy bögyös fogamra valót.

De máig meg nem mondom ám, honnan tanultam úgy egyből, hirtelen azt a furcsa nótát!

Mészely József

Titokmondó virágok (II)

Tárnics

Jégmadár-kék
Tárogató,
Fújdogálja
Egy kék manó.

Egy kék manó
Tárja talán,
Aki fenn ül
A bérc ormán.

Körömvirág

Körömvirág, körömvirág,
Miért vagy te körömvirág?
Hiszen nincsen körmöd, karmod,
Szépségeddel vívod harcod.

Körömvirág, körömvirág,
Inkább vagy te örömvirág:
Boldog kacaj, napszín balzsam,
S hangtalan is vidám dallam.

Tündérfátyol

Tündérfátyol,
Jegykendő,
Vizek fölött
Lebegő.

Aranysárga
Tündérfátyol,
Vizek fölött
Lengén táncol.

Tündérfátyol,
Jegykendő,
Sok békának
Napernyő.

Bodzavirágok tánca

Virág-bálban
Libben a ránc,
Megkezdődött
Az ernyőstánc.

Duruzsoló
Szirom-erdő,
S bodza-fehér
Minden ernyő.

Zümm-zene zsong,
S egy sem henyél,
Mert bodrukkal
Játszik a szél.

Úgy ringatja
Mindegyiket,
Mint ott fenn
A fellegeket.

Hajnalkát kérdező

— Hajnalka,
Hajnalka,
Miért nyitsz
Hajnalba?

— Mert szirmom
Hajnali
Hajnalpír
Nyitja ki.

Hajnalpír
A kulcsa,
Fény nélkül
Nem nyílna.

Szarkaláb

Szarkaláb,
Szarkaláb,
Sarkantyús
Színnyaláb.

Szirom-köd
Pántlika,
Délibáb
Foszlánya.

Oroszlánszáj

Oroszlánszáj,
Tátogató,
Játszi kedvet
Nyitogató.

Fakaszt mosolyt,
S derít kedvre,
Mókás száját
Csücsörítve.

Nem olyan, mint
Névadója,
Nem harap meg
Tátogója.

Búzavirág

Cakkos szirmú
Párafelhő,
Búza között
Hűsen kéklő.

Cakkos szirma
Kéklő pára,
Ő a búza
Mosolygása.

Dália

Kerttetőn áthajló,
Ragyogó dália,
Nyártündér zöld blúzán
Izzó medália.

Fenséges, szép virág,
Lángoló dália,
Sok virág szeretne
Lenni medália.

Napraforgó

Napba néz a napraforgó,
S mégsem káprázik a szeme,
Mert nem kettő, hanem sok szem
E szép virág bűvös dísze.

Hej, nem kettő, hanem sok szem,
Úgy nevet a fénylő napra,
Hogy langallik sárga szirma,
Akár a nap fénysugara.

Napraforgót kérdező

— Napraforgó, virág-lány,
Miért futsz a nap után?
— Nem futok, csak fordulok,
Sütkérezve bókolok.
Tőle kaptam cérnát, s tűt,
Hogy hímezzek kösöntyűt,
Lángos szirmost, gyöngyöset,
Méhikéknek bűvöset.

Katáng

Kék katáng,
Kék katáng,
Hűs, mint a
Gyertyaláng.

S olyan kék,
Égszínkék,
Akár az
Őszi ég.

Katáng-kék,
Őszi ég,
Mély és hűs
Fényesség.

Rézvirág

Drága színek bölcsője vagy,
Ringatsz bölcsen szép borostyánt,
Korallt, rubint, meg gránátot,
És smaragdot ékkő gyanánt.

Hej, rézvirág, sziromcsokrod
Mindegyike drága ékkő,
És te mégsem lettél öntelt,
Se kincseddel hetvenkedő.

Hortenzia

Rózsaszínbe
Játszó kékek,
Kékbe ködlő
Rózsaszínek.

Attól függ, hogy
Mikor nézed,
Egyik színből
Másba réved.

Reggel ködlik
Égszínkékbe,
Szürkületkor
Rózsaszínbe.

Színét váltó
Hamvas szépség,
A kertünkben
Rég törzsvendég.

Bókoló amarántot kérdező

— Téged mi bánt
Amaránt,
Földig csak nem
A bú ránt?

— Nem bánt engem
Semmi sem,
Csak bókolok
Kedvesen.

Bókolásom
Földig ér,
Földig hajló
Dús füzér.

Holdviola

Hej, holdviola,
Tündérpénz,
Fénylesz, mint az
Ezüstpénz.

Tündérboltban
Jó lenne
Álmot venni
Részletre.

És fizetni
Teveled,
Álmot, amely
Édesded!

Vadrózsa

Csipkebokron vadrózsa,
Amíg szirmos: lepkeraj,
Rózsaszínben repeső,
Illatontó halk sóhaj.

Szétrepül a lepkeraj,
Ha leszáll az őszi dér,
S csipkebokor úgy izzik,
Mint a korall-gyöngyfüzér.

Kék iringó

Hamvas kéken ingó-ringó,
Gömbvirágú kék iringó,
Októberre úgy kiszikkad,
Egy sóhajtól szára szakad.

Novemberre szél, ha dönti,
Ördögszekérré görgeti,
S lesz belőle pusztán zörgő,
Szél lökdöste szelleműző.

Bábakalács

Ki rám bukkan
A havason,
Kiáltsa, hogy
Visszhangozzon:

Úgy döntött
A bába-tanács,
Ősszel virulj,
Bábakalács.

Ősszel, mikor
Csügged minden,
Ki megtalál
Örvendezzen.

Kikerics

Sápadt fényű
A napkorong.
Dombra, völgybe
Hideg tolong.

A kikerics
Csupa hűség,
Dérverten is
Szirmot bont még.

Mint az őrláng,
Pöröl, izzik,
Csapzottan is
Lázadozik.

Nyár-fuvalom
Ő az őszben,
Azért izzik
Tündérkékben.

A mikulásvirág meséje

Hajdanában egy dísztelen
Leveles kórószál voltam,
Ám egy szegény lány kezében
Bíborszín virággá váltam.

A lány angyali tanácsra
Vitt Jézuska jászolára,
De szegénykét kinevették,
Hogy kórót visz ajándékba.

És a jóság csodát termett:
Lángra lobbant a kóróvég,
S azóta lettem bíborszín
Karácsony-lángú ékesség.

P. Buzogány Árpád

Szerencsés Máté

Mese

Volt egyszer, hol nem volt, rengeteg erdőkön, hatalmas havasokon is túl volt egy kis falu, és lakott egy legény is ott, akit Mátének hívtak. Ez a Máté egyebet sem tett egész nap, csak a juhait legeltette. Korán reggel kihajtotta a sereg juhot a falun kívül egy dombtetőre, délben le a völgybe, aztán estére visszaterelte a faluba. Se nem szántott, se nem vetett, bizony a kasza, kapa nyelét belephette tőle a pókháló, nem törődött semmivel az ég világán a juhain kívül.

Egyedül lakott egy házban. A kertet nem ásta fel, a kaput nem javította meg, a kerítésen ki-be lehetett bújni, mert bár egy deszkát sem szegezett vissza, ha letörött. Hogy mikor mosott, főzött, takarított, azt nem lehetett tudni. A szántóföldjén gyom és tövis termett, a pincéjében békák, pajtájában pedig egerek tanyáztak. Hiába mondták a szomszédok, hogy ej, te Máté, bizony a kezed nem törne le, ha kapát ragadnál, a mi Máténknak ugyan mindegy volt, ha a szú eszi is meg a szekeret, jármat, és a rozsda a kasza élét. De hát gazdálkodni is csak úgy lehet, ha az embernek lova, tehene és jó szerszámai vannak. Mert ugyan mit fogna a szekér elé? Még bár egy szamara sem volt, hogy egy kis tűzifát vihetett volna haza az erdőről.

Telt-múlt az idő, a lábbeli kopott, a ruha szakadt. De bizony inkább sajnált egy-egy juhot, bárányt eladni, minthogy új ruhát vegyen magának. Aztán egyszer mégis fontolóra vette a dolgot, mert úgy megunta már a sajtot és túrós puliszkát, hogy a legszebb fekete bárányt is odaadta volna egy jó tányér töltött káposztáért. Gondolt, amit gondolt, mégis kényelmesebb volt neki, ha semmit sem kellett tennie. Eltelt a nyár, elmúlt az ősz, s Máté azon kapta magát, hogy a juhoknak a hó alól kellett kikaparniuk a száraz füvet, mert egy marék széna nem sok, annyit sem adhatott nekik. Bizony ő is csak sajton tengődött, ám amióta a juhok sem tejeltek, nagyon megkívánta a friss kolbászt és a füstölt szalonnát. Lesz, ami lesz, gondolta, elhajt néhány juhot a vásárba, vesz magának új kabátot, csizmát, csíkos tarisznyát, s még egy vágni való disznó is jól fogna.

Kiválasztotta legkövérebb juhait és reggel útnak indult. Ment, mendegélt, délre már a harmadik falun is túl járt. Hanem hát azt sem tudta, hol tartják a vásárt, jutott eszébe, így hát a következő faluban elkezdte kiabálni:

— Juhot vegyenek! Juhot vegyenek!

Megállt egy-egy kapuban, benézett és bekiáltott. Vettek is egy-két juhot, mert könnyen ment a vásár, Máté nem alkudozott, ki mennyit ígért, annyiért adta.

Ott érte az este két falu között, sehol egy tanya, ahol megszállhatna, és még a kutyáit is otthon hagyta, hogy vigyázzanak a jószágra.

— Hej, most mi lesz reggelig! Bár el se indultam volna — gondolta magában.

Letelepedett egy fa tövébe, juhait maga mellé füttyintette, és várta, hogy megvirradjon. Hanem akármelyik felére is húzta a subát, csak bebújt alája a hideg. Gondolt egyet, felmászott a fára, hátha ott melegebb van, mint lent a földön. Éhes is volt, fáradt is, ahogy az ágak között elhelyezkedett, elnyomta az álom. A juhok pedig erre-arra megindultak a sötétben. Amikor megébredt, hát látja, egy árva jószág sincsen a fa tövében. Az éjszaka eltelt, de az állatok is odalettek mind egy szálig. Elindult a hóban a nyomok után, ám juh helyett csupán gyapjút és összerágott csontokat talált. Ennek fele sem tréfa, egyetlen éjjel mind megették a farkasok!

Mit volt mit tenni, elindult hazafelé. Mint a jó pásztor, az állatok fülét levágta, és bizonyítékként beletette a tarisznyába, és ment, mendegélt. Ahogy elért az első fogadóig, be is tért mindjárt, és akkora sült kolbászt rendelt, hogy öröm volt nézni, amikor kihozták, mert az egyik vége kilógott a lábasból. Máténak sem kellett biztatás, elbánt ő egyedül vele.

Még ki se mártotta a lábast, amikor prémes kabátos, piros arcú férfi érkezett, amolyan kereskedőféle, és leült a szomszéd asztalhoz, ételt rendelt. A fogadósné szedte is ám a lábát! No, ez is valaki, ha így sürgölődnek körülötte — gondolta Máté. Amikor kihozták az ételt, látta, hogy csengő ezüstpénzzel fizetett.

— Éppen ilyen ember kell nekem — mondta magában Máté, — bár megvenné az én juhaimat! Beszédbe elegyedett vele. Hátha vadászféle, a farkasokról faggatózott, de ez nem érdekelte az urat. Ez jó jel, érdemes a juhokat emlegetni. Szó szót hozott, és Máté, hogy nem volt nála más, a juhfüleket mutatta neki.

— Hát aztán veszik-e? — kérdezte az úr.

— Hm… erről semmit se mondhatok — fabulázott Máté. Azonban addig erősködött az úr, hogy Máté nagylelkűen mind eladta neki a juhfüleket.

— Jobb lesz innen menni, amíg ki nem derül valami… — vélte a legény, és elbúcsúzott. Az egyik faluban vett a pénzével jó meleg kabátot, egy pár ügyes csizmát, bárányb˝or sapkát, úgy ért haza, hogy alig lehetett ráismerni.

Hanem mi történt, mi nem, elég az hozzá, hogy pár nap múlva a faluban kihirdette a kisbíró: aki juhfület akar eladni, jó pénzt fizetnek annak.

— Ejnye, alighanem engem keresnek — mondta a mi legényünk erre. Eszébe sem jutott arrafelé menni. Mert éppen azt kereste valami idegen ember, kinél lehet egy helyen jó sok juhfület vásárolni. Nosza, egyéb se kellett a falubelieknek, egyik jobban ajánlkozott, mint a másik. Bizony csúffá tették az ártatlan jószágot, alig menekült meg néhány, hogy fülestől megérje a tavaszt. Az idegen pedig senkitől se vásárolt, valamilyen okkal mindenkinek sorra visszamondta: egyik igen hosszú, a másik túl rövid, a harmadiknak a hegyéből hiányzik egy darabka.

Lett is ára tavasszal a jó fejőjuhnak! Máté pedig mind egy darabig eladta, amúgy is elege lett már a túrós puliszkából. Gondolta, pénze van elég, hát meg kellene házasodnia. De ugyan ki megy hozzá feleségül abba a rozzant házba? Ablakán befúj a szél, tetején becsöpög az eső, aztán a fehérnépféle nem mindegyik

bírja a juhszagot. Ugyan csak a kutyák maradtak az udvaron, ám azoknak is enni kell adni valamit. Máté szépen kigömbölyödött a jó koszton, igaz, a pénz is egyre fogyott az asztalfiából. Mit volt mit tenni, gondolta magában, elszegődik valahová. Igen ám, de a pásztorkodáson kívül semmihez se értett, juhász pedig mindenhol terem, így hát Mátét senki se fogadta fel, hiába járta sorra a falu gazdáit. Szégyenszemre nyakába kellett vennie a világot, hogy szolgálatot keressen.

El is indult egy szép nap szerencsét próbálni. A kakasok még el sem kukorékolták a hajnalt, már a falun kívül járt, nyomában hét hűséges kutyájával. De bárhol is kopogtatott, nem kellett senkinek, kivált, amikor a hét kutyára néztek.

— Ennyi éhes szájat nem etetünk — mondták többen is. Máté pedig mit tehetett? Nem csaphatta világgá hűséges kutyáit, akik eddig helyette megőrizték a nyájat.

— Ejnye, a fűzfán fütyülőjét! — vakarta a fejét —, hát mi lesz veled, Máté? Leült az árok szélére, úgy búslakodott. Arra járt egy öregasszony, látta, mennyire gondba esett az a legény.

— Talán ellopták a jókedvedet? — szólt hozzá.

— El bizony, nénémasszony — sóhajtott a legény.

— Egyet se búsulj! Volna-e kedved szolgálatba állni?

Máté arcán kivirágzott a jókedv, mint kora tavasszal a fűzfabokor. Erre várt ő, éppen erre!

— Mit kellene tenni?

— Semmiség az egész — mondta az öregasszony. — Egy kis lótás-futás meg egy kis helyben üldögélés, erről lenne szó.

Nemsokára egyezséget kötöttek, és Máté kerek egy esztendőre elszegődött. Hát a lótás-futással még csak meglett volna: egy csorda lovat kellett őrizni egyedül, reggeltől estig. De az egy helyben üldögélés nehezére esett! Egy erdőt kellett őrizni a fatolvajoktól, mert estétől hajnalig szekérszámra tűnt el a fa. A kárt levonják a bérből — így egyeztek meg, és hát látta azt Máté, hogy ha nem ügyeskedik, esztendő múlva nemhogy neki fizetnének, hanem őt tartják ott ki tudja, meddig. Gondolt egyet, este egy rossz pokrócra leheveredett az erdő szélén, a kutyákat láncra kötötte s a nadrágszíjához akasztotta, hogy felköltsék, ha emberfia közeledne. Reggel pedig látja, hogy alig hajításnyira tőle két szép, vastag szál épületfát úgy levágtak az éjjel, mintha ő ott se lett volna. Nem baj, másik éjszaka óvatosabb lesz. De éppen úgy elaludt, mint először. Miért nem ébredt meg a fejszecsattogásra, kutyaugatásra? Egész álló nap ezen törte a fejét.

Harmadik éjjel aztán egy helyben tapogott, nehogy elaludjon. Már hajnal felé lehetett, amikor halk mozgolódást hallott. Hát a kutyák, uramfia, úgy aludtak, elnyúlva, mintha mi sem történne. Máté arrafelé indult, ahol a mocorgást hallotta. Mereszti a szemét, és mintha szentjánosbogarakat látna az erdő szélénél. Odasettenkedett.

— Ezt is, meg azt is — hallott egy vékony hangot. Eléggé nézte, de sehol senkit nem látott. Aztán apró koppanásokat hallott, és már dőlt is le a fa. Odaug-

rott és az apró világosságok felé markolászott. Egyszer mintha valami gyapjúfélét érezne a markában.

— Jaj, jaj, tegyél le, tegyél le! — hallotta. Bizony még jobban összeszorította a markát, és a szeméhez emelte, hátha meglátná, mit is fogott. Hát nem volt az más, mint egy arasznyi emberke, hosszú szakállú. Dühös is volt Máté, de megsajnálta a törpét, aki a szakállánál fogva lógott a levegőben.

— Mindent jóváteszek, csak eresszél el!

— Innen bizony egy tapodtat sem engedlek — mondta a legény. Letette a földre, de a szakállát szorosan az ujjai köré tekerte.

— Kiféle, miféle vagy, és mit keresel itt? Miért lopod a gazdám erdejét?

— Én vagyok a singnyi szakállú törpevezér. Azt is tudom, hogy te ki vagy — mondta az arasznyi ember. — Ez a mi birodalmunk, amit a gazdasszonyod erővel elvett tőlünk. Mi pedig éjszaka kell hordjuk a gerendákat, hogy hidat építsünk a feneketlen tó fölött az elvarázsolt királylány kastélyáig. Hét esztendeje és hét napja építjük, és ha nem fejezzük be hajnal hasadtáig, a csillagos homlokú királykisasszony örökre ott marad, ahová az erdei rablók vezére bezáratta.

Máté hitte is meg nem is, mert ő soha életében törpét még nem látott. Addig kérdezgetett, amíg megtudta, hogy a királykisasszonyt feleségül akarta venni a rablóvezér, és hogy a királylány nem hajlott a szóra, hát elrabolták, apját egy barlangba zárták, összes vagyonuk a rablók kezére került. Ha a kijelölt napig valaki nem jut be hozzá, hogy egy rózsával az arcát megcirógassa, hát mindkettejüknek ott kell maradniuk ítéletnapig is.

— Hej, ezt jó lenne megpróbálni, úgyis feleséget keresni indultam otthonról — gondolta a legény. Megegyezett a törpével, hogy segít nekik, amiben lehet, hátha kiszabadíthatnák a csillagos homlokú királykisasszonyt. El is indultak, de a törpe olyan fürgén szedte a lábait, Máté alig-alig bírt a nyomában maradni. Közben kitanította őt az arasznyi ember, mit kell tennie. Először is áthaladni a hídon, amit építettek a feneketlen tó partjára, de úgy vigyázzon ám, hogyha beleesik a vízbe, halál fia, mert senki se mentheti ki onnan. Ahogy a kastély kapujához ér, két dühös kutya őrzi a bejáratot, akkorák, mint egy-egy borjú. Ha bejut a kastély kertjébe, ott gyönyörűbbnél gyönyörűbb virágokat lát aranyból, ezüstből, drágakövekkel díszítve, azok majd kérlelni fogják, őket szakítsa le, mert ők az elvarázsolt világszép királykisasszonyok. Szakítsa le az egyetlen rózsát, azzal csapjon háromszor a kastély ajtajára, azonnal kinyílik. Ott bent minden teremben asztal van terítve finomabbnál finomabb falatokkal, ám ha egyiket is megkóstolja, örökre éhes marad, és el nem szabadul a terített asztaloktól. A legbelső szobában alszik a királykisasszony, a rózsával ahogy megcirógatja az arcát, menten visszaváltozik azzá, aki volt: csillagos homlokú királylánnyá. De nem szabad a szemébe néznie, amíg meg nem cirógatta a rózsával, hanem a varázslatot soha többé fel nem oldhatja senki.

Már pirkadt, amikor a feneketlen tó partjához értek. Hát ott annyi törpe sürgölődött, hogy Máténak szeme-szája elállt a csodálkozástól. Akkora gerendákat

cipeltek, hogy két ökör talán el se bírta volna. A törpevezér itt sok szerencsét kívánt Mátének, a legény pedig fejét vakarta, vajon neki merjen-e vágni. Aztán egy szívességet kért a törpéktől: adnának neki egy nyúlfiat, ha segíteni akarnak rajta. Még ki se mondta jóformán, már elébe is hozták. Máté a tarisznyájába tette és elindult a hídon. Hát ez a híd olyan keskeny volt, alig tudott lépni rajta. Még a hideg veríték is kiverte, ahogy lassan-lassan lépegetett. Se hátra, se lefelé nem mert nézni, nehogy megszédüljön. Telt-múlt az idő, egyebet nem látott, csak vizet maga körül. Meg is éhezett, meg is szomjazott, de bizony nem ez volt a legfőbb gondja.

Amikor látta a kastélyt, már hallotta is a mérges ugatást. Ahogy közeledett, kezdett inába szállni a bátorság. Nem volt mit tenni, mennie kellett előre. Ahogy a partot elérte, már rohant is feléje a két hatalmas kutya. Hát igazat mondott a törpe, mert tényleg akkorák voltak, mint egy-egy borjú. Máté benyúlt a tarisznyába, a nyulat eléjük dobta. Nosza vesd el magad — szaladt ám a nyúl, a kutyák pedig utána. A legény egy szempillantás alatt már a kapun belül is termett, a kapu pedig olyan gyorsan bezárult mögötte, még a sarkát is odacsípte. Odabent szebbnél szebb virágokat látott, és mindegyik így kérlelte: — Szakíts le, te szép legény, és a világszép királykisasszony a te feleséged lesz nyomban!

Hej, mit tegyen, melyiket válassza? Már nyúlt is a keze egyik-másik felé, amikor eszébe jutott a törpe tanácsa. Megkereste az egyetlen szál rózsát és leszakította. Akkorát csendült valami, hogy Mátének még a kalap is szinte kiszökött a fejéből, úgy megijedt. A rózsával háromszor megsuhintotta az ajtót, az pedig magától megnyílt előtte. Pompás teremben találta magát, ezüsttálon sült hús illatozott, fehér belű kenyér volt mellette. Mátét úgy elfogta az éhség, még a szeme is káprázott. Ahány szobán áthaladt, mindegyikben kívánatosnál kívánatosabb ételek várták az asztalon. De legyűrte magában a kívánságot, nem nyúlt az ételhez. Egyik szobában aztán olyan fényesség volt, hogy be kellett hunynia a szemét. Itt lesz a csillagos homlokú királylány — gondolta, ám aztán egy töpörödött banyát látott a sarokban. — Lesz, ami lesz, ha már eddig eljutottam, lássunk csodát! Újból eszébe jutott, amit a törpe mondott neki, hogy nagyon vigyázzon, nem szabad szembenéznie vele. Kalapját behúzta a szemébe, úgy lépett közelebb. A rózsaszállal megcirógatta az arcát. Ekkor hirtelen elsötétedett minden előtte, és mintha égzengés támadt volna. Amikor kinyitotta a szemét, alig hitte, amit látott. A cifra ablakon besütött a nap, és egy olyan gyönyörű lány állt előtte, amilyent még álmában sem látott. Hosszú haja a derekáig ért, és mintha rossz álomból ébredne, úgy nyitotta fel a szemét.

— Hol vagyok? — kérdezte.

— Most már jó helyen — felelt a legény. — Eddig az elvarázsolt kastélyban voltál. Mától kezdve vége a rossz varázslatnak.

— Te mentettél meg? — ugrott a nyakába a csillagos homlokú királylány. Mátének igencsak tetszett a lány, bár alig mert ránézni.

— De hol van királyapám? És a többiek? — kérdezte a királylány. A legény nem tudott erre válaszolni semmit. Hej, ha itt lenne a törpe! Máté azt tanácsolta, menjenek ki a kastély elé, keressék meg a törpéket, akik addig segítségére voltak. Hát ahogy kiléptek az ajtón, gyönyörű kertben találták magukat. De nem azok a virágok voltak, akik őt kérlelték, hanem valódiak. Még a fák is virágba borultak! Máté jobbra-balra vigyázkodott, nehogy újból azokkal a mérges kutyákkal találja szembe magát, de híre-nyoma se volt egyiknek sem, mintha a föld nyelte volna el. És ahogy a kapun kiléptek — uramfia! Eltűnt a feneketlen tó is, helyében gyönyörű rétet láttak. Na, ez igen, vajon hogyan történhetett? — vakarta a fejét a legény. Valami ördöngösség lehetett a dologban. Mentek, csak mentek ketten, ám egyetlen törpével sem találkoztak. Helyettük délceg paripákon fegyveres vitézek közeledtek. — Ejnye, hát mi lesz most ebből? — töprengett Máté. De bizony csak az lett, hogy egyszerre a királylány elkiáltotta magát: — Apámuram! Mert hát a király érkezett seregével. Összeölelkeztek, megcsókolták egymást, örömében még a királynak is kicsordult a könnye.

Mátéval senki nem törődött a nagy örvendezésben. Annyit kivett a beszédből, hogy a vitézek nem másak, mint a törpék, akikkel már találkozott, mert valaki elvarázsolta őket.

A nap már magasan járt az égen, amikor Máté is szóhoz juthatott. Búcsúzkodni kezdett, pedig nem volt kedve otthagyni a szépséges királylányt!

— Ki vagy, te legény? — szólította meg a király barátságosan. Máté elmondta, hogy ő pásztorkodásra szegődött el, és most már mennie kell, mert rég elmúlt a reggel, ki kellett volna hajtania a lovakat legelni.

— Jól van, fiam, jól van — bólogatott a király. — Holnap ilyenkor a palotában várlak, beszédem van veled. El ne feledkezz róla!

A legény megígérte, bár igazán nem tudta, hogy fog ő másnap eljönni, mikor neki annyi dolga van reggeltől estig, és bizony még éjszaka sem a maga embere. Elbúcsúzott illendőképpen, még egy lovat is adtak alája, hogy hamarabb visszaérjen. Egy fegyveres vitéz elkísérte, nehogy eltévedjen.

Amikor kiértek az erdő szélére, hát a kutyái úgy alusznak! Máté füttyintett egyet-kettőt, ám azok a fülük botját se mozdították. Odamegy, rázogatja őket, de mint egy fadarab, hevernek tovább. Na ne félj, hát mi lett velük? Erősen elszomorodott. A vitéz hármat füttyintett, arra talpon volt az egész, ugráltak örömükben, hogy gazdájukat látják.

— Nézz rám! Nem ismersz meg? — kérdezte a dalia. Máté csak bámult, hát ő eddig a napig még nem is hallott a király vitézeiről, nemhogy látta volna őket.

— Én altattam el a kutyáidat. És ez az ijedtség csak azért volt, mert úgy megrázogattad a szakállamat!

Na erre ki gondolt volna, hogy a hosszú szakállú törpe jött vele eddig? Kérte is a bocsánatot Máté, ám a dalia csak mosolygott, elbúcsúzott és mintha a föld nyelte volna el.

Máté hazafelé tartott. A pajtában a lovak bekötve, ahogyan ő hagyta, se enni, se inni nem kaptak még aznap. Gazdasszonya sehol, így hát kihajtotta a lovakat a legelőre. De bizony nyelte az éhkoppot mellettük, senki nem hozott neki még egy darabka meredt puliszkát sem. Estefelé hazament a lócsordával, megitatta őket, bement a házba, hogy ennivalót keressen. Hiába kutatott, egy falatnyi kenyeret se lelt az asztal fiában. Ekkor már olyan éhes volt, hogy éppen hét tojásból sütött rántottát magának, és akár hiszi valaki, akár nem, egyetlen falás sem maradt a serpenyőben. Egy korsóban vizet vitt magával, és elindult az erdőre. Ahogy odaért a szokott helyre, ledőlt egy szusszanásnyi időre. Hát már reggel volt, amire felébredt. Nézte itt is, ott is, nem jártak-e fatolvajok az éjszaka, mert hát tőle akár az egész erdőt is elvihették volna, ha nincsenek mellette derék kutyái.

— Az bizony, a kutyák! — ugrotta meg magát, mert a nagy izgalomban egészen megfeledkezett róluk. Hazament, hát a gazdasszonya most sincsen a házban. Szólítja, kiáltja, semmi válasz erre. Fogta magát, levágott egy jó kövér tyúkot, megsütötte, felét megette ő, másik felét elosztotta a kutyák között. Azok bizony még hatszor annyiért sem haragudtak volna, mi volt nekik az a fél tyúk! Hát még egyet le kellett vágnia nekik.

Aztán tiszta ruhát szedett elő a ládából, mert hát a király előtt nem lehet akárhogyan megjelenni. Azzal elindult.

Ment, ment, már egészen elfáradt, amikor a távolban megpillantotta a palota kéményét. Úgy gyúrta a füstöt, mintha kilenc kukta rakná egyszerre a tüzet. Ahogy odaért, vezették is egyenesen a király elébe. Meghajolt illendőképpen, aztán a király intett, hogy menjen közelebb.

— Hallod-e, te legény, nagy szolgálatot tettél nekünk. Mit kívánsz jutalmul?

Máté eléggé elgondolta magában jó előre, mit válaszoljon, ha megkérdezik, de hirtelenjében mondani se merte. A király várt egy darabig, de hogy Máté csak hümmögött a bajusza alatt, hát azt kérdezte:

— Volna-e kedved a királyt szolgálni?

A legény örömmel bólogatott.

— Felvennélek vitézeim közé, kardot hordanál, paripán járhatnál.

Máténak tetszett az ajánlat, jobbat nem is kívánhatott volna, csak éppen a királykisasszony közelében lehessen.

— Áll-e az alku?

— Áll bizony, fenséges királyom. Csupán annyi haladékot kérek, mielőtt szolgálatba állnék, hogy gazdasszonyommal elszámolhassak.

— Mihelyt visszatértél, jelentkezz énnálam — bólintott a király és útjára engedte a legényt. Ahogy elindult, hát kit lát az udvar sarkában? Nem mást, mint a volt törpevezért, aki a kutyáit füttyszóra elaltatta. Örült is Máté, meg nem is, mert nem tudta, jót hoz-e ez a találkozás. A törpék vezére egy lovat vezetett elő, és intett a legénynek, pattanjon fel rá, ő maga egy piros kancán jődögélt. Mentek, mendegéltek, amíg a faluba nem értek. Máté a házat megint üresen találta. Hej, a

mindenit, hogy lesz így tovább? — vakarta a fejét. Megy az istállóba, hát a pompás lovak helyén csupa kígyót, békát talált! Úgy megijedt, meg kellett támaszkodnia, hogy el ne essen.

A király vitéze erre elmondta Máténak, hogy az, aki őt szolgálatába fogadta, nem más, mint boszorkány, a lovak pedig tényleg kígyók és békák voltak, amiket varázslattal átváltoztatott. És ha nem őrizte volna meg, esztendő múlva őt is elvarázsolja, legelhette volna a füvet kerek hét esztendeig.

Máté úgy kifehéredett, mint a fal oldala.

— Nem kell többé félned tőle, gazdasszonyod a király tömlöcében várja, hogy ítélkezzenek fölötte. Szedd össze, ami a tied, de nagyon vigyázz, még egy hajszálat se hozz magaddal, ami a boszorkányé volt, különben meggyűlik még a bajod!

Hát a legénynek nem kellett sok biztatás, gyorsan összeszedte a ruháit, meg ezt-azt, ami az övé, és már a kapun kívül is volt. Indulhatott egyenesen a király kastélyához.

— Hanem hát, jól vigyázz magadra, ha kedves az életed — mondta a vitéz. — Helyén legyen a szíved, mert nem kicsi dolog, ami rád vár. Most csak annyit mondhatok, egyébbel ne törődj, arra ügyelj, hogy ezt az egy lovat válaszd magadnak, amin én ülök. Száz közül is megismered, a bal füle mögött csillag alakú folt van.

Amikor a király udvarába érkeztek, Mátét már várta a főudvarmester. Sarkantyús csizmát, kardot, vitézi ruhát adott neki. Kínálták finomabbnál finomabb falatokkal, ám a legénynek akár száraz puliszkát is adhattak volna, nem figyelt ő arra, mit eszik, mit iszik. Bizony az álom is elkerülte szemeit, hajnalhasadáskor már talpon volt.

Reggel a király hívatta maga elé. Azt mondta neki: minden parancsot teljesítsen, különben fejével játszik. Teltek-múltak a napok, Máté tette a dolgát, de mind az járt az eszében, hogyan is láthatná már a csillagos homlokú királykisasszonyt, még mielőtt a feje karóba kerülne. Leste reggel-este, a kastélyban, a kertben, ám sehol se látta, mintha a föld nyelte volna el. Sebaj, gondolta, ami késik, nem múlik.

Egy nap aztán parancsot kapott a kapitánytól: menjen ide s ide, hozza el a király öregapjának láncos buzogányát. Indult is Máté, aztán eszébe jutott, milyen tanácsot kapott. Azt kérte, adnának egy lovat neki, hogy hamarabb járjon. Hozták is már neki, bársony volt a nyerge, ezüst a zablája. Nem lesz ez jó — mondta —, nincs ilyenhez szokva. Hadd válasszon másikat magának. Ment a pajtába, kereste a piros kancát. Hát volt ott száz is, csak azt az egyet nem találta, amelyiket kereste. Nézte itt is, ott is, végre rálelt az istálló mögött. Hanem az úgy ugrált, úgy rúgott, közelébe se lehetett menni. Gondolt egyet Máté, valahogy közelébe settenkedett, és odaugrott, jó szorosan átölelte a ló nyakát. Ugrott az ide-oda, rúgott, harapott is, de Máté el nem engedte. Aztán felugrott a hátára. Hát erre olyan kezes lett a ló egyszeriben, mintha mindig is őt hordta volna a hátán.

Vitte a ló hegyen-völgyön, árkon-bokron át. Estére egy erdő szélére értek, ott a ló megállt, egy tapodtat se akart tovább menni. Mi legyen, gondolkozott a legény, itt bizony nem sokra megy a ló nélkül, meg kell várni a reggelt. Hát egyszer egy házikót látott meg. Na, ide bekérezkedik, akárki lakjon is ott. Kopog, senki nem válaszol. Benyit, hát a tűz ég, az asztal megterítve, de senki sehol. A tűzhely előtt pedig ott a láncos buzogány! Meg is ragadja, ám az olyan nehéz volt, megmozdítani se bírja. Próbálja egyszer, kétszer, hiába. Hát egyszer bejön a ló, egyet fúj, még a tűzből is szikrák szálltak, és úgy megrúgta a láncos buzogányt, hogy a küszöbön kívül esett le. Megy a legény, hát most fel tudja emelni! Felteszi a lóra, hogy induljanak. Egy vénséges vénember termett mellette, azt mondja neki:

— Ezer szerencséd, te legény, mert úgy tudd meg, senki emberfia elvinni nem tudná ezt rajtad kívül. Most pedig igyekezz, mert ha itt talál a buzogány őrzője, halál fia vagy menten!

Máté felpattant a lóra, és már ott se voltak. Hajnalhasadáskor a palota kapujához értek éppen. Hej, csodálkoztak ám a vitézek!

Azt mondja a király:

— Látom, nem akármilyen embernek adsz enni, te legény. Egyetlen vitéz sem tudta nekem elhozni öregapám láncos buzogányát. Halljam hát, milyen jutalmat kívánsz?

Máté nem kért mást, mint azt a piros lovat, amelyiket kiválasztott. Rázta a fejét a főudvarmester, hogy azt nem lehet, de a király mégis rábólintott:

— Tudd meg, legjobb lovamat választottad, másnak azt sem engedném meg, hogy ránézzen. Most egyél, igyál, aludjál, reggel az udvarmester megmondja, milyen feladat vár rád.

Korán reggel hívatta az udvarmester és parancsba adta: három napig neki kell őriznie a király ménesét. Legyen résen, mert ha egy is hiányozni fog, feje karóba kerül.

Mi sem könnyebb ennél, gondolta Máté. Füttyintett kutyáinak, és már terelte is a ménest a legelőre. Mi történt, mi nem, este, amikor számolja, hát egy hiányzik. Na most, Máté, vége vígandrásnak! Búcsúzhatsz szép fiatal életedtől! Gondolta, elbúcsúzik lovától, hiszen az mentette meg az életét. Enni adott, megsimogatta, hát a ló megszólal:

— Egyet se búsulj, kedves gazdám. Pattanj a hátamra, és induljunk útnak!

Hét határon túl jártak már, amikor az elveszett ló nyomára akadtak. Hanem az úgy vágtatott, szélnél sebesebben! Bizony nem gondolta Máté, hogy elérik, de a lova, mint a gondolat, még annál is gyorsabb volt. A legény jó erős kenderkötéllel megkötötte a megkerült lovat, úgy indultak vissza. Már az udvarmester számolta a lovakat, amikor visszaértek. És ez így ment másnap és harmadnap is. Harmadik nap a király újból hívatta, és jutalmat ígért neki, amiért megőrizte a ménest, mert addig minden nap eltűnt egy-egy ló, akárhogy is őrizték.

— Nem kérek egyebet, felséges királyom, mint azt az egy kardot, ami fenséged szobájában a sarokban porosodik.

Hoztak neki szebbnél szebb fegyvereket, amilyent még látni sem lehet, egyiknek bársonyból a tokja, másnak gyönggyel kirakva a markolata, ám a legény nem tágított, csupán azt az egyet kérte. Nem volt mit tenni, hát nekiadták mégis. Igaz, nem szívesen, mert az olyan kard volt, hogy aki felkötötte, annak a kard csörrenéssel jelezte, ha veszély közeledett.

Másnap reggel parancsot kapott Máté, hogy őrségbe kell mennie. Úttalan utakon vezették el egy erdőben a birodalom határáig. Itt egyedül kellett őrködnie álló héten keresztül. Eltelt az első nap, el a második is, hát harmadik napon olyan zivatar kerekedett, a szélben földig hajoltak a fák is. Nem baj, gondolta Máté, aki megáztat, meg is szárít. Igen ám, csakhogy egyszerre megcsörren a kardja. Mire észbe kapott, egész hadsereg vette körül, idegen katonák. Mi lesz veled, Máté, egy szál egyedül?

— Na te vitéz, ütött az utolsó órád! Kettőbe hasítsalak, vagy miszlikbe aprítsalak? — kérdezte a vezér.

— Kettőbe is hasíthatsz, miszlikbe is apríthatsz, csakhogy ahhoz közel kell állni! — felelte a legény.

— Kár volna az erdei vadak lakmározzanak belőled, ha már ilyen bátor ember vagy. Legyél inkább a mi emberünk, állj be közénk.

— Nem tehetem — válaszolta. — Oda a becsület, ha én a felséges királyt cserbenhagynám. Inkább álljunk ki viadalra, hadd lássuk, ki az igazi vitéz kettőnk közül.

Máté csak azt kérte, ha ő lesz a vesztes, tegyék fel a lova hátára, hogy az vigye vissza a király udvarába.

Összecsapott a két vitéz, hogy szikráztak a kardok. Küzdöttek napestig, de egyik se tudta legyőzni a másikat. Úgy elfáradtak, hogy már a kardot is alig bírták felemelni. Egyszer csak a Máté lova felágaskodott, nagyot nyerített, aztán úgy lerúgta lováról az ellenség vezérét, hogy még nagyot nyekkent. A legény mellette termett, és kiütötte kezéből a kardot.

— Megadod-e magad? — kérdezte.

— Szúrjátok le! Aprítsátok darabokra! — kiáltotta a vezér. Ugrottak is a vitézek, ám a legénynek a lova elejükbe állt, és úgy rúgta fel a fegyvereseket, mintha szalmából lettek volna. Látta a vezér, hogy Mátét nem lehet legyőzni, könyörgésre fogta a dolgot, csakhogy az életét menthesse.

— Nem kell az életed, te gyáva féreg — mondta a legény. — Nem kérek érte cserébe egyebet, minthogy mindegyik vitézed szúrja le a kardját a földbe, és békében visszafordulhattok.

Ezt meg is ígérték. Annyi kardot zsákmányolt Máté, hogy amikor letelt a szolgálata, négyökrös szekérrel szállították be a király udvarába.

Amikor a király meghallotta, mi történt, örömében ökröt süttetett, hordót csapoltatott Máté tiszteletére. Maga elé hívatta a trónterembe, és így szólt:

— Másodszor mentetted meg a királyságomat, te vitéz. Bármit kérjél, kívánságodat teljesítem.

Máté nem sokat törte a fejét, mit válaszoljon.

— Felséges királyom, nem kérek én sokat, add nekem azt az egy virágszálat, amelyiken a csillag jelét láttam.

Értett a király a szóból, hogyne értett volna. Azonnal megparancsolta, vezessék elő a csillagos homlokú királylányt a kastély legutolsó szobájából. Oda záratta a királykisasszonyt, hogy senki ne láthassa, mert amióta a varázslat megtört, éjjel-nappal sírt-rítt, mást nem akart maga elé engedni, mint azt az egy legényt, aki őt megmentette.

Amikor a királylányt elővezették, azt kérdezte a király:

— Na leányom, akarsz-e feleségül menni legbátrabb vitézemhez?

— Akarok — felelte a csillagos homlokú királykisasszony.

A király azonnal útnak indította futárait a világ négy sarka felé a hírrel, hogy hét országra szóló lakodalmat csapnak. Ingyen folyt a bor, egy hétig húzták a zenészek, még az öregasszonyok is ropták a táncot. Evett-ivott kedvére mindenki, aki csak el tudott jönni a lakodalomba. Mátének még a kutyái is sült húson éltek, annyit ettek, hogy szuszogni is alig bírtak. Attól kezdve bizony nem kellett koplalniuk.

Lovának pedig ezüst vederből kínálták a vizet, aranyos kupával mérték az abrakot. Olyan dolga volt, mint egy miniszternek, még a legyeket is elhessegették róla.

Máté pedig azóta csak akkor járt vásárba, ha rámás csizmát vásárolni szottyant kedve. Ami meg nem hiszi, kérdezze meg tőlem.